

Neerlands heldenfeiten in Oost-Indië : bewerkt naar "Les fastes militaires des Indes Orientales" van A. J. A. Gerlach.

<https://hdl.handle.net/1874/322413>

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË

BEWERKT NAAR

Les fastes militaires des Indes Orientales

VAN

A. J. A. GERLACH

MET PORTRETTEŃ, PLANS EN KAARTEN.

DEEL II.

GEBR. BELINFANTE. — JOH. IJKEMA.
'S GRAVENHAGE 1876.

S. oct.
2334

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF UTRACHT

1780 2996

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1780 2996

Sⁿ 2334

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË

BEWERKT NAAR

Les fastes militaires des Indes Orientales

VAN

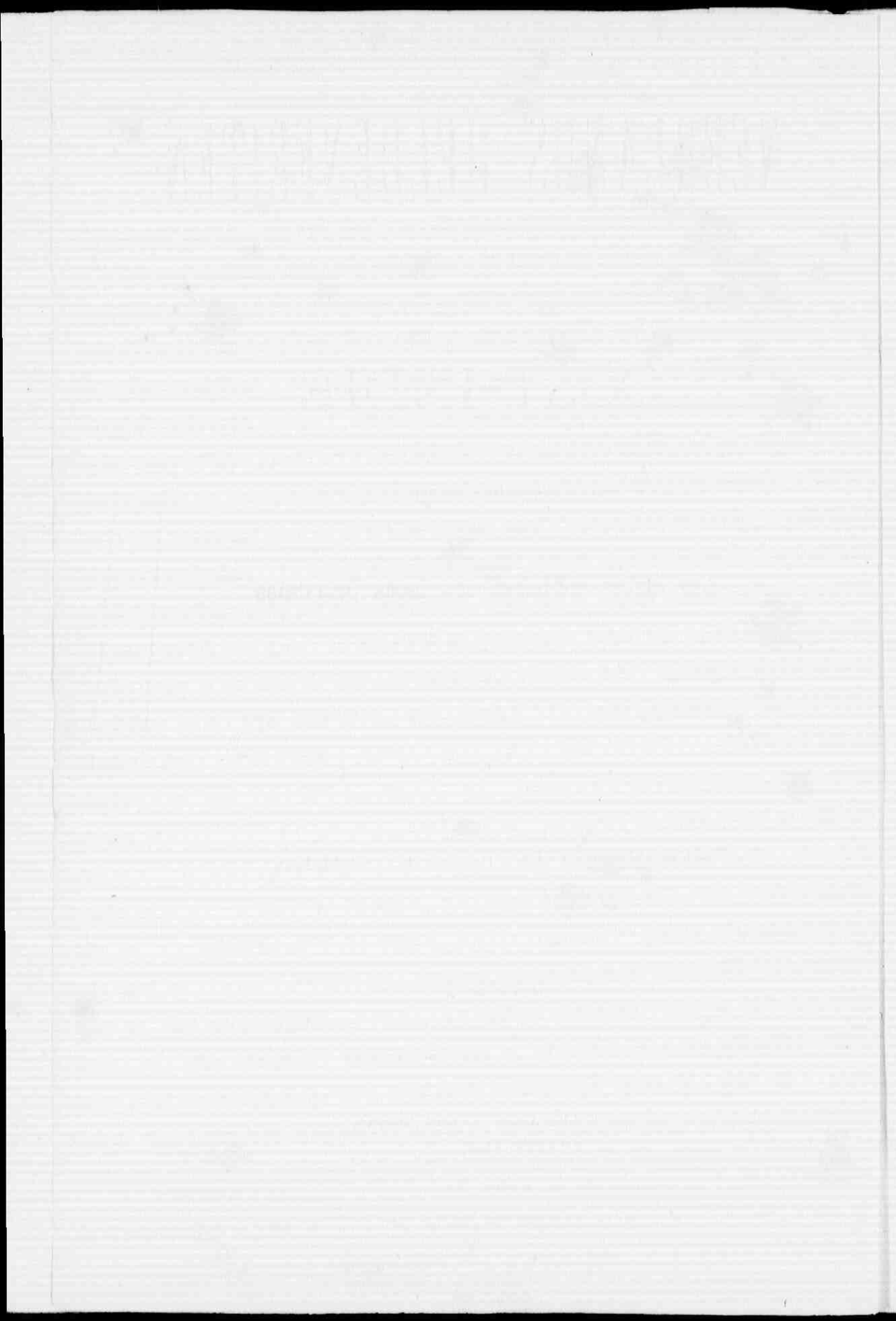
A. J. A. GERLACH

MET PORTRETTEEN, PLANS EN KAARTEN

DEEL II

GEDR. BELINFANTE. — JOH. IJKEMA.
's GRAVENHAGE 1876.

VII.

• OORLOGEN OP SUMATRA EN VERDERE KRIJGSVERRICHTINGEN TOT AAN HET JAAR 1846.

De oorlog op Midden-Java, die ons zooveel inspanning en opofferingen had gekost, was dan door de volharding van generaal de Kock tot een goed einde gebracht, en het was nu noodig, om tot een betere regeling der zaken in Djokjokarta over te gaan, ten einde een herhaling van dergelijke bloedige conflicten te voorkomen.

Den 11^{den} Maart 1830 reeds, zoodra het hoofdbestuur de onderwerping van den gevaarlijken mouter vernomen had, werd door den gouverneur-generaal een commissie benoemd, bestaande uit Mr. P. Merkus en J. I. van Sevenhoven, later aangevuld door den resident van Soerakarta en den commissaris H. G. Nahuys, welke reeds gewichtige diensten bewezen had.

Men zal zich herinneren, dat Djokjo de betaling der oorlogskosten op zich genomen had, die echter zoo hoog gelooopen waren, dat generaal de Kock het zelfs onraadzaam had geacht, om het bedrag aan de weinig ontwikkelde voogden van den jongen sultan mee te deelen; van betalen zou dan ook wel geen sprake wezen, en daarom eischte men een afstand van grondgebied, hetgeen tevens om staatkundige redenen gewenscht scheen. Men had toch gezien dat het bestuur der vorsten van Djokjo en Solo veel te wenschen overliet, hetgeen vooral betrekking had op die streken, welke ver

van den zetel van het bestuur gelegen waren; daarom werd nu overeengekomen dat Soekawati, Padjang, Mataram en Goenong Kidoel onder het onmiddellijk beheer van de beide vorsten zouden blijven; de overige landen zouden rechtstreeks onder het Nederlandsch gezag komen. De regeering verbond zich daarentegen om aan den sultan van Soerakarta voor de inkomsten van die landen een som van f 264,000, aan dien van Djokjo f 182,000 's jaars uit te betalen. De sultan van Djokjo maakte geen bezwaar, om dit tractaat te sluiten; doch die van Soerakarta, die steeds onze trouwe bondgenoot geweest was en dien men zelfs belooning voor zijn verknochtheid voorgespiegeld had, gevoelde zich diep verongelijkt door het voornemen van het gouvernement om hem een gedeelte van zijn grondgebied te ontnemen. Hij verliet dan ook den 7^{en} Juni stil de hoofdplaats, om volgens de gewoonte der Javanen over de zaak te gaan nadenken en droomen; zoodra men dit vernam, sloeg de commissie de schrik om 't harte, want met dat »mijmeren en hulp van bovennatuurlijke krachten zoeken," was ook Dipo Negoro begonnen. Daarom liet men hem onmiddellijk volgen; door den resident van Nes en Sollewijn werd hij achterhaald, waarop Nahuys hem naar Samarang liet overbrengen. Tot loon van zijn goede diensten werd hij nu naar Amboina gebannen.

Men zal het ons ten goede houden dat wij, ook wat deze aangelegenheid betreft, niet onze ingenomenheid met de politiek, in gindsche gewesten gevolgd, kunnen betuigen; integendeel, zulke arbitraire handelingen mogen somwijlen door den ernst der omstandigheden met onverbiddelijkheid zijn voorgeschreven en daardoor wellicht minder streng veroordeeld worden, men zal toch moeten erkennen dat de wijze, waarop men Dipo Negoro gevangen nam en thans weer zich van den sultan van Soerakarta onttreed — die in zijn eenvoud van oordeel was, dat vermindering van grondgebied nu juist geen belooning kan heeten, — bezwaarlijk strekken kon om de van nature reeds wantrouwende Javanen een onbepert vertrouwen

in onze regeering te doen stellen, en van die gevoelens, welke meermalen eene toenadering in den weg stonden, heeft men in de meeste oorlogen het uitvloeisel kunnen opmerken.

En zoo is het dikwerf gebeurd, dat de inlanders zich niet ten onrechte verongelijkt achtten en in opstand kwamen, als wanneer onze troepen de zaak in 't reine moesten brengen, die door het bewind bedorven was, en de verbittering, welke dan bij de oproeringen op te merken was en die men zich veelal wel kon verklaren, heeft doorgaans de taak van ons leger niet gemakkelijker gemaakt.

In plaats van den gebannen sultan van Soerakarta, onzen bondgenoot gedurende den oorlog met Dipo Negoro, werd nu de Pangeran Poerbojo tot sultan benoemd, die als Pakoe Boewono VII den troon beklom en zich aan de door het gouvernement gestelde voorwaarden onderwierp. Uit het geannexeerd grondgebied werden nu de residentieën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri gevormd, waarin tevens vroeger verworven grondgebied werd opgelost.

Verder in 't midden latende, of tegenover den banneling van Amboina de rechtvaardigheid, althans de edelmoedigheid, wel in 't oog gehouden was, moet overigens erkend worden dat op deze wijze de zaken in de Vorstenlanden op afdoende wijze geregeld waren en dat de oppermacht van de Nederlandsch-Indische regeering op Java thans duurzaam bevestigd was.

Wij hebben bij de beschrijving van den oorlog op Midden-Java meermalen den kommissaris-generaal du Bus de Ghisignies genoemd, en zulks in den regel als een man, die den verdienstelijken opperbevelhebber de meest mogelijke moeielijkheden in den weg heeft gelegd, doordat hij wat de te volgen oorlogvoering betref in gevoelen met hem verschilde. Die handelwijze van den kommissaris-generaal sproot intusschen steeds uit een gevestigde, zij 't ook moeielijk te deelen overtuiging voort en de fout lag minder aan hem dan aan het verderfelijke systeem, om in oorlogstijd den krijgsman te laten controleeren door menschen, die,

hoe verdienstelijk overigens, geen verstand van krijgskzaken hebben, zooals wij dit reeds hebben uiteengezet.

Voor zoover hij in zijn eigenlijken werkkring bleef, heeft du Bus de Ghisignies veel voor Java gedaan, en de bezuinigingen, door hem ingevoerd, waren werkelijk eene levensbehoefte voor de kolonie geworden. Als een gevolg van die bezuinigingen had de verdeeling in de residentiën eenige verandering ondergaan; Krawang werd bij Buitenzorg, daarna Buitenzorg bij Batavia gevoegd, ook werd Gresik aan Soerabaya, Banjoewangi aan Bezoeki toegevoegd, terwijl daarentegen de tot dus ver bij Bantam behoorende Lampongsche districten, wegens kleine onlusten aldaar, een afzonderlijk assistent-residentie werden.

De zending van du Bus was grootendeels van financiëleen aard, en dus laat het zich hooren dat hij steeds en overal zuinigheid predikte, en met leedwezen zijn plannen door den langdurigen en kostbaren Java-oorlog dwarsboomen zag. Daarom volgde hij op de andere eilanden een stelsel van onthouding, dat niet altijd in het belang van de zaak kon worden geacht, zooals de toekomst leeren zou; ofschoon hij in zooverre verantwoord was, dat niet alleen redenen van financiëleen aard hem noopten om, 't mocht kosten wat het wilde, den vrede te bewaren, doch evenzeer het algeheel gebrek aan beschikbare troepen. Tal van bepalingen, ten deele reeds vóór zijne aankomst van uit Nederland voorgeschreven, waren hiervan het gevolg en dat velen daarvan ontevredenheid opwekten, zal men licht kunnen nagaan. Tot zelfs de ambtenaren in actieven dienst zagen hunne traktementen belangrijk verminderen. Reeds onder van der Capellen was uit het moederland last ontvangen om een vijfjarige begrooting voor Nederlandsch-Indië op te maken, opdat die door den koning zou kunnen vastgesteld worden; het eerste ontwerp, dat de hoofd-directie van financiën indiende, kon aan du Bus niet voldoen, en eerst den 12^{den} November 1828 kon men tot een resultaat komen, waarop de begrooting den 3^{den} Januari daaraanvolgende door den kommissaris-

generaal werd bekrachtigd. De inkomsten bedroegen ruim 104 miljoen, de uitgaven bijna 95 miljoen gulden; er was dus een batig slot van ongeveer 9 miljoen, dat echter door de speciale begrotingen van 1826, 1827 en 1828 tot op 2 miljoen verminderd en ten slotte door de kosten van den Java-oorlog zelfs overschreden werd. Men zag zich in het moederland dus weer genoodzaakt, bij te springen, moest hiertoe nieuwe leeningen sluiten, en de regeering te 's Hage werd zeer teleurgesteld door de financieele uitkomsten, die de kommissaris-generaal verkregen had, te meer omdat du Bus steeds de meest gunstige voorspellingen gedaan had. De ontevredenheid der Nederlandsche regeering had ten gevolge, dat du Bus de Ghisignies den ambtenaar de Linge naar het moederland zond, die op Texel aankwam op het oogenblik, dat de nieuw benoemde gouverneur-generaal van den Bosch zou uitzeilen. Deze vertrok zonder de Linge te spreken en daar die ambtenaar ook te 's Hage geen gehoor mocht verkrijgen, moest hij onverrichter zake naar Java terugkeeren.

Behalve groote veranderingen in het administratief beheer, bracht du Bus ook de invoering van het nieuw Indisch muntstelsel tot stand, waarvan de grondslagen bij besluit van 12 September waren vastgesteld. Wij hebben reeds gezien, dat de financiële hervormingen zeer ten nadeele van het leger kwamen en dat het generaal de Kock eerst na lang aanhouden mocht gelukken, verandering in den toestand te brengen.

Het zou ons in dit werk te ver voeren, om al de verbeteringen door du Bus de Ghisignies op den voet te volgen, toen van den Bosch den 16 Januari 1830 het bestuur over de koloniën in den Indischen Archipel aanvaardde, bleek het dat het stelsel van du Bus te zeer met het zijne streed; er schoot voor den kommissaris-generaal dus niets anders over als naar het moederland terug te keeren, na een vierjarig verblijf op Java, vele bewijzen van zijn werkzaamheid en doorgaans goede inzichten achterlatende. Want

hem komt de eer toe, orde en regelmaat in de administratie gebracht en vele nieuwe cultures ingevoerd te hebben, ofschoon het hem niet gegeven mocht zijn, de vruchten van zijn werken te plukken.

Het was al weder onder eenigszins ongunstige omstandigheden, dat de gouverneur-generaal van den Bosch de teugels van het bewind in handen nam. Wel waren de onlusten op Java onderdrukt, maar de vroegere rust was op verre na nog niet teruggekeerd; elders begon de gedwongen lankmoedigheid van het gouvernement, zooals wij dadelijk zullen zien, bedenkelijke gevolgen te hebben en daarbij hadden de bezuinigings-maatregelen van du Bus de Ghisignies alom ongenoegen verwekt en ten overvloede niet eens doel getroffen.

Het voorname doel, waarmee van den Bosch uitgezonden was, bestond daarin, dat hij de financiën zoodanig verbeteren moest dat de koloniën niet, zooals tot dusver, Nederland op zware onkosten te staan kwamen, doch voordeelen zouden gaan opleveren. Het middel dat van den Bosch hiertoe ontworpen en voorloopig aan de goedkeuring des konings onderworpen had, was uitbreiding der bestaande cultures, waarvan de producten tegen lagen prijs aan het gouvernement geleverd moesten worden. Het eerst werd een aanvang met de culture van indigo in de Preanger-regentschappen gemaakt; daarna trok de regeering zich de suikercultuur aan, en nadat de gouverneur-generaal een reis ondernomen had om zich persoonlijk van de verkregen uitkomsten te overtuigen, gaf hij aan de Nederlandsche regeering verslag van zijne bevinding, tevens met het oog op zijn gezondheidstoestand verzoekende, dat reeds een eventueele opvolger mocht worden aangewezen. Men machtigde hem, op den ingeslagen weg voort te gaan, en toen de uitkomsten nog niet bevredigend waren, werden de culturen van thee en tabak, daarna ook de zijdeteelt aanzienlijk verbeterd, alhetgeen zeer noodig was, daar de Belgische opstand ons land in geldelijke moeie-

lijkheden gewikkeld en men dus een batig slot zeer noodig had. Het zoogenaamde »cultuurstelsel» bleek thans een weldaad, zoowel voor Indië zelf als voor het moederland te zijn. Nu eerst werd duidelijk, welke schatten het rijke Java in zijn schoot verborgen hield; schatten, die slechts voor het tasten waren, om een bron van zegeningen over onze natie te verspreiden. Wat men ook tegen dit stelsel moge aanvoeren, het kan niet gezegd worden dat het den Javanen ten kwade kwam; over 't algemeen heeft men bij de invoering daarvan dan ook geen noemenswaardigen tegenstand bij de bevolking ondervonden, alleen oproerigheden in Cheribon, in Bantam, Bagelen en Pasoeroean uitgezonderd, die zonder veel krachtsinspanning bedwongen werden.

Een opstand der Chineezen, in Krawang den 8sten Mei 1832 uitgebroken, had een andere oorzaak en nam dan ook een ernstiger aanzien aan. Men had de proef genomen om zoogenaamde *bannelingen*, alzoo misdadigers, gronden te laten bebouwen en had bij die dwangarbeiders een paar honderd Chineezen gevoegd, welke daarover zeer ontsticht waren en in opstand kwamen. Het gelukte Michiels, hen tot onderwerping te brengen, waarbij ruim 200 Chineezen het leven verloren.

Van den Bosch verlangde steeds onbepaalde volmacht, die hem door de Nederlandsche regeering gaarne verleend werd; men voldeed tevens aan zijn wensch om J. C. Baud tot zijn opvolger te benoemen, maar slechts voorloopig, en zoodanig dat de nieuwe titularis zich geheel naar de inzichten van Van den Bosch zou moeten voegen.

23 Januari 1833 werd Baud vice-president van den Raad van Indië en 2 Juli achtte Van den Bosch het verkieselijk, als commissaris-generaal op te treden, waarna Baud gouverneur-generaal ad interim werd. Van den Bosch kon zich nu meer bepaald met het cultuurstelsel en tevens met de aangelegenheden op Sumatra bezig houden, dat hij, voor zoover het tractaat van 1824 hem veroorloofde, geheel onder Nederlandsche heerschappij wilde brengen:

eensdeels om daardoor voordeel van dit uitgestrekt en rijk gebied te trekken, ten anderen omdat de verhouding tegenover de Padris van dien aard geworden was, dat een krachtiger optreden onvermijdelijk werd.

Zoo naderen wij de oorlogen op Sumatra, waaraan wij thans onze aandacht zullen wijden.

Toen de oorlog op Java ten einde gebracht was, en men dus de handen weer vrij had, deelde de gouverneur-generaal den resident zijn denkbeelden mede betreffende de onophoudelijke onlusten, die het schoone Sumatra verwoestten. Men besloot daartoe alvorens Lintau, Bondjol, de I. en XIII kotta's te onderwerpen, en zoo mogelijk ook de Batta-landen. Daarom werden in Juli 1832 de 2^e, 3^e en 4^e compagnie van het 4ste bataljon infanterie onder luitenant-kolonel Vermeulen Krieger naar Sumatra gezonden, alsmede 300 man van het legioen van Sentot, die zooals wij gezien hebben in Nederlandschen dienst was overgegaan, 2 vuurmonden en 2 mortieren; die troepenmacht werd voorloopig over verschillende plaatsen van Sumatra verdeeld en Vermeulen Krieger bezette met twee compagniën het fort van der Capellen.

Niet uitsluitend uit een politiek oogpunt was de meer volledige onderwerping van Sumatra wenschelijk; de houding, die de Padris, dank zij de gedwongen werkeloosheid van het gouvernement, hadden aangenomen, deed ernstige onlusten vreezen. Hoewel met een gedeelte der Padris op de Westkust van Sumatra vrede gesloten was, waren die van Bondjol zeer vijandig gestemd, en meermalen was de vrees ontstaan, dat de gemeenschap tusschen onze posten zou worden afgebroken.

Ofschoon vooralsnog ons gevaarlijke verwickelingen gelukkig bespaard bleven, had onze gemoedelijke houding toch een ongunstige werking, en in 1829 had de moord op den Arabier Said Salimoe'l Djafried gepleegd, waarvan men de Padris beschuldigde, den vrede ernstig in gevaar gebracht.

In de Bovenlanden was het niet beter gesteld. Kajoe Tanam was daar in verzet gekomen en luitenant Bergman was op een kleine expeditie, welke ten doel had om den muiter tot onderwerping te brengen, gedood.

Dit was reeds in het jaar 1827 geschied; doch men had zich niet bij machte gevoeld, om die misdaad te straffen.

Het kostte den resident de Stuers veel beleid om de Westkust vredelievend te regeeren; evenwel hadden er in 1827 en in 1829 expedities in de Bovenlanden plaats, om onlusten te dempen, die daar ontstaan waren.

Nadat men in de maand Juli van het jaar 1832 den doortocht van den Marapalm en Lintau verkend had, bevonden zich 7 compagnieën, versterkt met 1500 Maleiers, en een paar vuurmonden vereenigd, met het doel om een aanval op Lintau te beproeven, terwijl door eenige demonstratiën de aandacht van het bedreigde punt werd afgeleid. De vijandelijke werken te Lintau moesten in 't front worden aangevallen door de hoofdmacht, onder de persoonlijke leiding van den resident en militairen bevelhebber; twee andere kolonnes zouden, onder bevel van Vermeulen Krieger en Veltman, de positie der Padris in de flank aanvallen.

Den 22^{en} Juli, 's morgens vroeg, opende de vijand het vuur, doch Vermeulen Krieger, die hem onverwacht in de linker flank aanviel, wierp hem terug, waarop het centrum oprukte en de Padris op de vlucht joeg, die op de kolonne Veltman stieten, welke hun aanval afsloeg en hun nederlaag voltooide. Reeds hadden eenige kampongs hunne onderwerping aangeboden en langzamerhand bezetten onze troepen geheel Agam, steeds meer en meer Bondjol, naderende, dat in de vallei Alahan-Pandjang gelegen is en als het brandpunt van den tegenstand kon beschouwd worden.

Dat die tegenstand bleef voortduren, bleek uit de inspanning, waarmee Vermeulen onderscheidene bentings moest veroveren; maar eerst toen geheel Agam aan ons onderworpen was, eindigde

hij den veldtocht en de vermoeide soldaten keerden naar het fort van der Capellen terug, om eenige rust te genieten.

Een paar maanden later werd tot de beslissende expeditie tegen Bondjol overgegaan, en de moedige en beleidvolle Vermeulen Krieger rukte den 9^{en} September aan het hoofd van 300 fuseliers, Europeesche soldaten en Boegineezen, met 2 vuurmonden, waarbij zich weer eenige Maleische troepen hadden aangesloten, tegen de sterke werken van Matoea op; de Padris boden daar niet veel tegenstand. Nu moest de verdedigingslinie tusschen Matoea en de VIII Kotas genomen worden, die daarentegen met hardnekkigheid verdedigd, doch na een bloedige worsteling, welke drie uren duurde, bestormd en genomen werd, bij welke gelegenheid de onversaagde aanvoerder ernstig gewond werd, zoodat hij het bevel aan kapitein de Quay moest overgeven. Na deze schitterende overwinning onderwierpen de VIII Kota's zich en in die streek, nabij Soengei-poea, werd een versterking opgeworpen, die den naam van Vermeulen Krieger ontving. Die krijgsbedrijven hadden gunstige gevolgen; de Maleiers, zoolang door de Padri's onderdrukt, schudden het gehate juk thans af en werden niet te versmaden bondgenooten voor ons.

Luitenant-kolonel Elout, die tot resident en militairen kommandant ter westkust van Sumatra was benoemd, in plaats van de Stuers, en in Maart 1831 te Padang was aangekomen, volgde thans een wijze staatkunde, trachtte de Maleische hoofden in de vallei van Alahan-Pandjang en aangrenzende landen aan zich te binden, benoemde daarom den toewankoe Moeda tot regent van Alahan-Pandjang, bepaalde dat er een fort, Amerongen genaamd, nabij de hoofdplaats van Rau gebouwd moest worden en liet ten overvloede nog een aantal versterkte posten aanleggen, die zoowel tot steunpunten voor onze troepen als tot het vergemakkelijken van de communicatie dienden.

Men meende nu niet beter te weten, of Sumatra was tot rust gebracht; doch een invloedrijk Padri-hoofd, Toewankoe Tambosei,

die ons gouvernement weinig genegen was, maar voor het oogenblik zich niet vijandig betoonde, maande Elout aan, om zijne troepen te laten terug trekken. De resident gaf daarop ten antwoord: »Dimàna Compànie mäsokh dija bejkin dija poenja khoeboeran:” d.i.: »daar, waar de Compagnie haar gezag vestigt, graaft zij ook haar graf,” waarop Toewankoe Tamboesei zich de woorden: sedija bedil, dat is zooveel als: »houd je wapenen dan maar gereed!” liet ontvallen.

Elout was vertrokken, zonder veel gewicht daaraan te hechten; maar het volgende jaar reeds zou het blijken, welke bedreiging in die paar woorden lag opgesloten.

Agam was geheel bedwongen en Veltman werd tot civiel en militair bevelhebber in de onderworpen landen benoemd. In de Bovenlanden van Padang had Vermeulen Krieger, van zijne wonde hersteld, het bevel weder overgenomen van kapitein de Quay, die door den resident naar Batavia was gezonden, om den stand van zaken te ontvouwen, nadere bevelen en in elk geval versterking te vragen.

Weinig dacht men, te midden van de kalmte die op dit tijdstip overal in den Archipel heerschte, dat men aan den avond van gewichtige gebeurtenissen stond, die Sumatra tot het tooneel van een worstelstrijd zouden maken, waarop men te Batavia in 't minst niet voorbereid was.

In Januari van het volgende jaar vernam Vermeulen Krieger de onrustbarende tijding, dat soldaten tusschen de onderscheidene posten vermoord waren en dat de houding van de bevolking vijandig werd, waarom hij besloot, in de richting van Bondjol op te rukken, ten einde zich op de hoogte der zaak te stellen. Ontegenzeggelijk ware het beter geweest, wanneer hij dit niet persoonlijk had gedaan; daar het weinig scheelde, of hij was daarbij omgekomen.

Door een detachement onder bevel van luitenant Schouten vergezeld, begaf hij zich naar de plaats, waar de laatste moord begaan

was, ten einde het gebeurde te onderzoeken. Hij liet de hoofden der VII Loerah's ontbieden, opdat die hem de noodige inlichtingen zouden kunnen verschaffen; doch deze weigerden te verschijnen. Vermeulen Krieger begon nu onraad te vermoeden, rukte zonder vertraging verder op en, in de VIII Kota's gekomen, deed hij nogmaals een poging, om zich met de hoofden te verstaan. Slechts twee daarvan verschenen; doch ook hunne houding was van dien aard, dat de overste in zijn vermoedens versterkt werd. De kentekenen werden zoo ongunstig, dat Vermeulen Krieger in de nabijheid van Pisang, waar het misdrijf denkelijk gepleegd was, besloot te blijven, alwaar Wautier, kommandant van het garnizoen te Bondjol, zich met een detachement bij hem zou voegen.

Ofschoon Vermeulen Krieger nog de hoop bleef voeden, dat alles in der minne geschikt zou kunnen worden, versterkte hij zich met zijne troepen in de kampong Pisang, waar klaarblijkelijk de moord begaan was, daar men een stuk van een kapotjas vond, die aan een der verslagenen toebehoord had. De berichten werden meer onrustbarend, al rapporteerde de kommandant van Bondjol ook dat aldaar alles rustig was; men vernam, dat de bevolking in troepen het land doortrok en het aanschouwen van vuren, op de omringende bergen ontstoken, kon niet strekken om de soldaten gerust te stellen.

Vermeulen Krieger dacht nu alsnog een laatste poging te wagen en wist Toewankoe-nan-Tinggi, een der invloedrijkste hoofden, over te halen, om een eigenhandigen brief van den kolonel aan de hoofden van Pisang te brengen; doch deze kwam spoedig onverrichter zake terug en bracht de jobstijding, dat de bevolking van de VII Loerah's, ook die van Bondjol, in volslagen opstand was en met dure eeden bezwoer, de ongeloofigen te zullen verjagen.

Het detachement, waarvan niet meer dan 86 man van vuurwapenen waren voorzien, was op verre na niet sterk genoeg, om met eenige kans op een goeden uitslag zich in Pisang staande

te houden; het gevaar werd dreigend, daar gewapende troepen op de naburige bergen zichtbaar werden, zoodat het zelfs bedenkelijk werd geacht om den bode, die met verzoek om onmiddellijk versterking naar het fort van der Capellen gezonden werd, over dag te laten vertrekken, zoodat hij in den nacht vertrok.

De positie van Vermeulen Krieger, omringd door eene vijandelijke bevolking die openlijk van kwade bedoelingen had doen blijken, was verre van bemoedigend, en al de koelbloedigheid en moed van dien krijgsman waren noodig, om zich er uit te redden. En ten overvloede kwam er aan de voorposten een Javaan, die tot de bezetting van Bondjol behoord had en de treurmare overbracht dat de Padris het garnizoen aldaar overvallen, de schildwachten vermoord en daarna de gansche bezetting, 46 man sterk, waarvan 27 Europeanen, over de kling gejaagd had. Ook Wautier, de garnizoenskommandant, was gesneuveld.

Dit laatste bewees zonneklaar dat de opstand op onrustbarende wijze uitgebarsten was en Vermeulen Krieger zag nu duidelijk in, dat hij zich met zijn kleine macht onmogelijk in het hart van 's vijands land zou kunnen staande houden, omringd of liever ingesloten door een aangroeienden drom rebellen. Trouwens, er was weinig heil te verwachten van een verdediging der kampong Pisang; veeleer was het hier zaak om zonder de minste vertraging, die de onzen zeer zeker noodlottig zou zijn geworden, op Agam terug te trekken en het gouvernement ten spoedigste in kennis te stellen met de gevaren, die ons gezag ter westkust van Sumatra bedreigden. Er werd dus tot den terugtocht besloten, en die terugtocht, een toonbeeld van overleg en tegenwoordigheid van geest des bevelhebbers, van moed en krijgstucht der ondergeschikten, zal ten allen tijde een der schoonste bladzijden van dit lijvig geschiedboek blijven.

Behalve de kloekmoedige Vermeulen Krieger, telde het kleine detachement vier officieren, namelijk de luitenants Perk van Lith,

Schouten, Bouman en Schoch, zoomede de Javaansche Tommongong. De bevelhebber had te kiezen tusschen twee wegen: die door de XII Kota's of door de VIII Loerah's. De laatste was minder moeilijk en tevens te verkiezen, omdat men het fort Vermeulen Krieger in de nabijheid had; hoewel een spion, die zich als padri verkleed had, teruggekomen was met het bericht, dat de rebellen de brug over een snelvlietende stroom, die dezen weg doorsneed, afgebroken en in de nabijheid zich in hinderlaag gelegd hadden.}]

Er was dus geen keuze: men moest door de VII Loerah's gaan, ofschoon men de zekerheid had, een overmachtigen vijand op zijn weg te zullen vinden. Na zijne manschap ten zeerste op het hart gedrukt te hebben, om vooral niet lichtvaardig te vuren en, wat er ook mochte gebeuren, een aaneengesloten geheel te blijven vormen, bracht Vermeulen Krieger tevens de officieren en minderen op de hoogte van de wijze, waarop hij den terugtocht wilde bewerkstelligen, en toen, nadat luitenant Bouman zich op zijn bevel aan het hoofd der voorhoede had gesteld, begon die merkwaardige tocht den 12^{den} Januari 1833 des morgens om acht uur.

Aanvankelijk had men een steil bergpad te volgen, dat slechts den marsch uit de flank gedoogde. Weldra bleek de kleine kolonne gevolgd te worden door een massa goed gewapende, schreeuwende en tierende Padris, wier aantal weldra tot 2000 klom, die eerst een wijden kring om het detachement vormden, dat stil doormarcheerde, in den allerbijglijpsten toestand en alleen bemoediging vindende in de onbegrijpelijke kalmte van den kommandant, die met meesterlijke overwinning op zich zelve zelfs voor zijne ondergeschikten zijn bezorgdheid wist te verbergen. De minste of geringste aarzeling zijnerzijds — en allen waren reddeloos verloren.

Mochte dat passief voortrukken van de kleine bende een wijden opstandelingen ontzag ingeboezemd hebben, naarmate de kring vernauwd werd, nam ook de vermetelheid der Padris toe, en enkelen durfden de soldaten tot op 50 pas naderen, onder het uitstooten van

woeste kreten, die zelfs den onversaagdsten soldaat door merg en been gingen.

Zij drongen meer op, daar hun naderen straffeloos geschiedde; gelukkig waren slechts enkelen hunner van vuurwapenen voorzien, anders ware het lot van den troep al dadelijk beslist geweest. Gewapend met lansen en zwaarden, waren de stoutmoedigsten tot op 20 pas vooruitgedrongen en maakten zich gereed om het bloedbad te beginnen, toen een kort uitgesproken kommando weerklonk, het detachement halt en naar beide kanten front maakte; met koelbloedigheid aanlegde en op het bevel »vuur" zijn kogels met wisheid onder de dicht opeengepakte menigte zond, zoodat het gekerm der gekwetsten het zegevierend gehuil van den vijand verving.

De les was op het juiste moment gegeven. Men kon den tocht vervolgen, na te midden van de algemeene verwarring de geweren geladen te hebben. Intusschen bleef het gevaar zoo dreigend, dat Vermeulen Krieger, ten einde ten minste eenige kans te hebben om de vele hinderpalen te boven te komen, de bagage moest achterlaten, toen men den weg versperd vond. Hierbij moest men tegen een steile berghelling op en zag zich weer omringd door den vijand, die groote steenen neerwierp. Een levendig vuur onderhoudende, met leeuwenmoed vechtende voor zijn leven, wist men de Padris in bedwang te houden en ten laatste de kruin van den berg te bereiken, waar de soldaten niet meer blootgesteld waren aan de hagelbui van steenen, die hen van naburige hoogten geteisterd hadden.

Door het goed gerichte snelvuur der reeds gedunde schare was het gelukt, den vijand weer op een behoorlijken afstand te krijgen; er was dus een oogenblik verademing. Vermeulen Krieger zag thans, welke verliezen hij geleden had; drie man waren gedood en twaalf gewond. Het grootste verlies echter moest hij ervaren, toen hij den troep eenige verversching wilde geven en tot zijn schrik ontdekte, dat het meerendeel der kalebassen met arak en de

kleine rijstvoorraad verloren waren gegaan; een onherstelbaar verlies onder deze omstandigheden. Een der soldaten had een kalebas met arak gevonden en die leeggedronken; hij was zoo door den drank beneveld, dat hij niet voort kon. Men moest hem aan zijn lot overlaten en de straf volgde op het misdrijf; een laatsten blik naar achteren werpende, moesten de troepen het nog ontwaren, hoe een enkele klewanghouw den ongelukkige het hoofd van het lichaam scheidde.... En voort ging het nu weer, den berg af langs een breeden weg, waarop de kolonne aan de steen- en lansworpen der Padris bleef blootgesteld. Nu en dan stortte een der onzen ter aarde, doodelijk getroffen; het afscheid was dan kort; hij gaf zijn wapen en patronen aan de makkers, die tot dusver gespaard waren gebleven, en de moeitevolle en gevaarlijke tocht werd gevolgd, slechts halt houdende om door een welgericht vuur een paar hoeloebalangs of voorvechters neer te strekken, die de onzen wat al te dicht op de hielen kwamen.

Zoo wist men ten minste den vijand op een honderd pas afstands te houden en kon, hoezeer langzaam en onder tal van moeielijkheden en gevaren, den terugtocht vervolgen. Met zeer veel inspanning het water doorwadende, kwam men aan den overkant van een breede rivier en langzaam naderde men de kampong der Loerahs, steeds achtervolgd door den woedenden vijand. Meer dan een rampzalige zonk neder, uitgeput en onmachtig om verder te gaan, en smeekte dan als laatste weldaad aan zijn krijgsmakkers, om hem den doodsteek te geven. En wel moest de toestand hopeeloos zijn, dat aan die bede, zij het dan ook niet zonder tegenstreven, voldaan werd.....

Want een afgrijselijke dood, een beestachtige verminking wachtte hem, die den muiters levend in handen viel.

En verder ging de gedunde, steeds kleiner wordende hoop, alleen kracht ontleenende aan het voorbeeld van den onversaagden aanvoerder, die schijnbaar geen vermoeidheid kende. Steeds den vijand op den noodigen afstand houdende, sleepten zij zich voort; maar onop-

houdelijk knalden de schoten en floten de kogels. Nu bereikten zij de laatste der vijandelijke kampongs; maar ieder oogenblik kon de opstand zich uitbreiden en dezelfde kampong, die voor 't oogenblik bevriend kon genoemd worden, zou misschien een kleine poos later de wapenen tegen de kleine uitgeputte schaar keeren. Evenwel meende men nu in veiligheid te zijn maar de flauwe straal van hoop op het bleeke gelaat van de langzaam voortkruipende manschappen verdween, toen zij ditmaal in front door een goed onderhouden geweervuur begroet werden, zoodat weer een aantal hunner dood of gewond neerstortte.

De terugtocht werd hun afgesneden door een bende Padris, die zich in hinderlaag gelegd hadden; deze durfden echter hunne verschansing niet verlaten en hun vuur werd door de soldaten met zooveel kracht beantwoord, dat men het gevaarvol défilé kon doortrekken en weldra zich in veiligheid bevond; althans zoo lang de opstand niet oversloeg naar de streek, waar de soldaten nu wat verademing vonden na den met bovenmenschelijke inspanning volvoerden tocht, omringd als zij waren door duizenden Padris.

Zoo bereikte men den post van Boekit-Koeriri, en toen eerst konde het overschot der moedige schaar zich gered noemen. Van de 112 man, die Pisang hadden verlaten, waren slechts 41 overgebleven; ongeveer twee-derde gedeelte was op dien tocht, dattoonbeeld van volharding en inspanning, bezweken.

Behoeft het nog uiteengezet te worden, wat die terugtocht te beteekenen heeft gehad? Vermeulen Krieger, die den noodlottigen veldtocht in Rusland had bijgewoond, heeft erkend dat het lijden in de onmetelijke sneeuwvelden van het Russische rijk nog overtroffen is geworden door al 't geen die 112 man moesten doorstaan op den korten, maar gevaarvollen marsch van Pisang naar Boekit-Koeriri, in welke laatste plaats zij door de bezetting met open armen ontvangen werden, en de verpleging ontvingen, waaraan zelfs de moedigste en krachtigste hunner zoo dringend behoefte hadden.

Moge men niet kunnen ontkennen, dat Vermeulen Krieger beter gedaan hadde wanneer hij een zaak van betrekkelijk ondergeschikten aard niet in persoon was gaan onderzoeken, 't geen immers even goed door een minder ambtenaar hadde kunnen geschieden, hij heeft zijne onberadenheid, noem het zoo zacht mogelijk: onvoorzichtigheid, ten volle uitgewischt door de moedige en beleidvolle wijze, waarop hij de zijnen uit de kaken van een schijnbaar wissen dood heeft weten te redden.

Deze gebeurtenissen werden gevolgd door den lagen moord, op den 1sten luitenant van Bevervoorden gepleegd. Door vijanden omringd en slechts over een gering aantal Maleiers te bevelen hebbende, vond hij den post te Loebo-Sikaping afgeloopen; een ontzettend schouwspel leverde hij op. De officier van gezondheid M. J. W. C. de Groot en 46 Europeesche soldaten waren verraderlijk overvallen en allen op de wreedaardigste wijze vermoord. Terugtrekken van daar bleek van Bevervoorden onmogelijk te zijn; hij stelde zijn soldaten voor, dat ieder hunner afzonderlijk trachten zou, de waakzaamheid der Padris te verschalken, daar hun anders onvermijdelijk de dood te wachten stond. Doch zij weigerden, hun aanvoerder te verlaten en dus verbeidde hen een dergelijke terugtocht als Vermeulen Krieger, omstuwd door dichte drommen vijanden, met zooveel talent had weten te volbrengen. Zij wisten de bergen van Bondjol te bereiken, niet dan nadat menigeen onder het lood der Padris gevallen was; zoo dwaalden zij rond, aan gebrek ten prooi, en sleepten een ellendig leven voort, toen zij ten onverwachtste ontdekt werden door een vrouw, die in de nabijheid in een rijstveld werkte. In een oogwenk waren zij omsingeld; hoe moedig zij ook om hun leven kampften — zij vielen allen op een enkele na, die wist te ontkomen en dit drama verhaald heeft. Alleen van Bevervoorden bleef zich nog, met gebroken sabel, als een wanhopige verdedigen en zijn edel voorkomen deed de muiters aarzelen, om ook hem den doodsteek te geven. Doch weldra zag hij zich aan een hagelbui van steenen blootgesteld,

zoodat hij weerloos op de knieën zonk, zich niet meer staande kunnende houden; toen naderde hem een der Padri-hoofden, greep hem onverwacht aan en drukte den ongelukkige een kris in de borst. En toen — toen moet hij hem het nog warme hart uit het lichaam hebben gerukt, opdat de rebellen zouden zien, dat het hart van een Europeaan er volmaakt zoo uitzag als het hunne.

Luitenant Engelbert van Bevervoorden was civiel bevelhebber in Priaman geweest; zijne pogingen om daar den opstand te beteugelen, had hij met zijn leven moeten eindigen. Die opstand nam met onrustbarende snelheid in omvang toe en de vermetele houding der rebellen deed thans denken aan de dreigende woorden van hun hoofd «Toewankoe Tamboesei,» die nu bezig was, ontijdig dat graf voor de Hollanders te graven.

Het fort Amerongen was nauw ingesloten door de rebellen, onder aanvoering van Toewankoe Tamboesei zelf; het waren Padris, versterkt door de bevolking van Rau, die door middel van loopgraven het werk naderden en zich, nadat de verdediging dagen lang volgehouden was en de krachten der zwakke bezetting uitgeput waren, tot een stormenderhandschen aanval voorbereidden.

Dit zou de val van het werk en de dood van de dappere bezetting zijn, want hoe zouden zij die dichte drommen van vijanden kunnen afslaan, wanneer deze de borstwering zouden beklimmen, daar men reeds gebrek aan munitie, zelfs aan levensmiddelen had. Van die onversaagden zelfs maakte zich een onwederstaanbare beklemdheid meester, toen zij de rebellen in den avond van den zevenden dag bamboezen ladders zagen aansleepen en dus den volgende morgen, misschien nog wel denzelfden nacht, de ontknopping konden verwachten. Hun lot ware niet twijfelachtig geweest, wanneer er in dien uitersten nood geen hulp ware gekomen. Het was luitenant Poland, en dier officieren wiens naam menigmaal in dit geschiedboek zal voorkomen, welke zeer bij tijds tot ontzet kwamen opdagen en de belegeraars in het holst van den

nacht overviel, zoodat deze, meenende te zijn ingesloten, met overhaasting de vlucht namen, een aantal wapenen van allerlei aard in de loopgraven achterlatende.

Poland had het bevel over het fort Amerongen nu overgenomen; hij sommeerde de invloedrijkste hoofden van Rau om tot hem te komen, en zij onderwierpen zich weer aan het Nederlandsche gezag, daar Poland hun vergiffenis schonk. Alsnu liet hij geen tijd verloren gaan om het fort in een voldoende staat van tegenweer te brengen, waartoe 300 inboorlingen aan de fortificatiën moesten werken.

Ook op andere punten had de bevolking in de Bovenlanden een onrustbarende houding aangenomen, en op de meeste plaatsen was de communicatie tusschen verschillende door ons bezette posten dermate onveilig geworden, dat die zoo goed als afgebroken kon worden beschouwd. De Maleiers hadden blijkbaar gemeene zaak met de Padri's gemaakt; er was een algemeene opstand beraamd en met ons gezag ter Westkust van Sumatra ware het gedaan, wanneer niet met de meeste energie werd opgetreden.

Te eer was deze opstand noodlottig, omdat men daarop in 't minst niet voorbereid was geweest; de schijnbare kalmte, welke alom geheerscht had, was de stilte geweest, die een orkaan voorafgaat.

Zelfs zij, die tot dusver onze zijde gekozen en hardnekkig tegen de Padris gestreden hadden, keerden de wapenen tegen ons, en wel moet men met bezorgdheid zich afvragen, wat de oorzaak van dien algeheelen ommekeer van zaken kon wezen?

Het bleek van lieverlede, dat deze oorlog min of meer uitgelokt is door bepaalde verkeerdheden, die men begaan of toegelaten had, zonder te kunnen vermoeden, wat de vreeselijke gevolgen daarvan zouden wezen. Hoofdzakelijk waren het de vele diensten, die van de Maleiers gevorderd waren. Men had zich in den Maleier bedrogen; de Javanen mogen tot zekeren graad onderworpen, gewillig en gedwee zijn, de Maleier is van nature vol eigenwaarde

en een zekere fierheid maakt een hoofdtrek van zijn karakter uit, dat door onze krijgsoversten niet genoegzaam in aanmerking genomen werd. Vooral de opiumpacht had zeer hun tegenzin opgewekt en een schijnbare nietigheid, namelijk het verbieden van hun zeer geliefde hanengevechten, had veel kwaad bloed gezet en hun wrevel opgewekt. Bedenkt men daarbij dat de bevolking veel te lijden moet gehad hebben van de troepen, waarvan het zedelijk gehalte er in den laatsten tijd nu juist niet op verbeterd was, vooral niet wegens de moeielijkheden, aan de aanvulling verbonden en de demoralisatie, welke altijd en overal een onvermijdelijk gevolg is van een langdurigen oorlogstoestand; neemt men dit alles in aanmerking, dan is het minder raadselachtig, waarom zoo eensklaps een opstand uitbarstte, nadat de zaden van ontevredenheid reeds sedert lang waren rondgestrooid en zich weliger ontwikkeld hadden, dan men vermoed had.

Dus was het den Padris gemakkelijk gevallen om de Maleiers op te ruïnen en eindelijk over te halen, om gemeene zaak met hen te maken tegenover de Nederlanders, die als gehate verdrukkers werden beschouwd.

Intusschen had luitenant-kolonel Elout, zoodra die het gebeurde vernomen had, zich zonder verwijl naar het tooneel der onlusten begeven, waar hij zich schijnbaar neerlegde bij de huichelachtige verzekeringen der voornaamste hoofden, en op deze wijze, zonder zich natuurlijk op het dwaalspoor te laten brengen, een uitbarsting in de Bovenlanden van Padang wist te voorkomen.

Daar de Europeesche soldaten zeer gehaat bleken te zijn, werd het korps van Sentot naar de posten in het binnenland gezonden; doch diens houding begon weldra verdenking op te wekken. Van lieverlede moest men ervaren, dat hij plannen beraamde om zich van het gezag over de inlanders meester te maken en dat hij meer eigen verheffing beoogde, dan getrouw aan de zaak van het gouvernement bleek te zijn.

De omstandigheden maakten hem zoo stoutmoedig, dat hij het masker reeds wat begon te laten vallen en in zijn brieven niet meer die onderworpenheid toonde, welke hij in 't eerst had ten toon gespreid. Hij matigde zich den titel aan van Mohamed Ali-Bassa, en langzamerhand bevestigde zich het vermoeden, dat hij met den vijand heulde, waarom hij van Padang teruggeroepen en met een zending naar Batavia belast werd. Eenmaal daar aangekomen, liet de gouverneur-generaal, die reeds gewaarschuwd was, hem niet weer vertrekken. Ook van andere gevaarlijke personen wist men zich op dergelijke wijze te ontslaan; maar het doel, dat men hiermede beoogde, werd niet bereikt. Integendeel, het scheen alsof de opstand hierdoor nog meer werd aangewakkerd, want in de laatste dagen van Mei kwam Agam, dat tot nu toe rustig gebleven was, mede in opstand, en verscheidene districten namen zulk een vijandige houding aan, dat wel tot wapengeweld moest worden overgegaan.

De resident vestigde zijn hoofdkwartier in het fort van der Cappellen en gaf bevel, om den militairen post te Boea, die door de oproerlingen ingesloten was, te ontzetten, aan welke opdracht voldaan werd door majoor de Quay.

De tijdingen, die inkwamen, werden meer en meer bedenkelijk; de gemeenschap tusschen de forten de Kock, Vermeulen Krieger en Koeriri was afgebroken en de Padris begonnen de redoute van Tambangang in den rug te vallen. En steeds bedenkelijker werd de toestand. De post te Goegoer-Sigandang, eene redoute, was door de muiters overrompeld en men vond er de deerlijk verminkte lijken van de soldaten der bezetting, die allen waren omgekomen, slechts een inlandsch soldaat uitgezonderd, welke verslag van het gebeurde geven kon.

Luitenant-kolonel Elout, beseffende dat niet mocht worden stilgezeten, daar langer onderhandelen aan zwakheid zou geweten worden, verenigde de troepen van de Quay met de zijne, om den opstand

in Agam te onderdrukken. De kolonne, sterk ongeveer 500 man, behalve eenige Maleische troepen, bezette Boeno-ampo, bereikte na een bloedig gevecht met de muiters het fort de Kock en wist de gemeenschap met de verschillende posten te herstellen. Gelukkig dat Poland zich in Rau had weten te handhaven, waar hij eenige kampongs tot onderwerping gebracht en met veel beleid de rust bewaard had.

Van alle kanten overigens werden de berichten meer onrustbaarend; Toewankoe Tamboesei had zich van Padang-lawas meester gemaakt en de Padris schenen tot een strijd op leven en dood besloten.

Wel was de toestand gevaarvol geworden; het behoud van Sumatra stond hier op het spel. De regeering, den ernst der omstandigheden gevoelende, zond nu den generaal-majoor Riesz aan het hoofd van 4100 man naar Padang, om den opstand met kracht te onderdrukken, terwijl van den Bosch in persoon aldaar verwacht werd.

Den 18^{en} Juni kwam generaal Riesz te Padang aan en trad als civiel-commissaris op. Dadelijk werd nu een voldoende troepenmacht naar Agam gezonden, thans het hoofdpunt van den opstand geworden.

Alle krachten werden ingespannen en verschillende kolonnes, onder de bevelen van majoor du Bus en Eiler en kapitein de Vos van Steenberg, rukten op. De eerste kolonne bestond uit de 3^e, 5^e en 6^e compagnie van het 2^e bataljon infanterie, de tweede uit de 3^e, 4^e en 6^e compagnie; voorts 300 man depot-troepen, wat kavalerie en 16 artilleristen: totaal 38 officieren en 1078 minderen, waaronder 346 Europeanen.

De troepen onder bevel van du Bus, adjudant van den gouverneur-generaal, zouden in Agam opereeren en men besloot zich van Kamang meester te maken, waartoe nu al de beschikbare macht saangetrokken en in drie kolonnes verdeeld werd, aan wier hoofd majoor du Bus, luitenant-kolonel Elout en majoor de Quay zich stelden.

Men zou de linie van Kamang 's morgens vroeg van drie kanten aanvallen, waartoe de drie afdeelingen zich in beweging stelden; doch de kolonne onder majoor du Bus, die het eerst voor de ver-

sterkingen des vijands aankwam, werd teruggeslagen, en de majoor, die zich aan het hoofd zijner troepen geplaatst had, sneuvelde.

De tweede kolonne onder Elout, waarbij zich generaal Riesz bevond, was evenzeer tot den terugtocht gedwongen, terwijl de kolonne de Quay door schier onoverkomelijke moeielijkheden haar marsch vertraagd zag. Van die bezwaren kan men zich nauwelijks een begrip vormen: dan eens tegen steile rotswanden op, waartegen de soldaten zich met behulp van touwen moesten opwerken; dan weer tot aan de knieën door het water wadende, in hun marsch belemmerd door den vijand, die door de bevolking der naburige kampongs versterkt werd, wisten zij toch de linie van Kamang te bereiken en den tegenstand des vijands te breken, op hetzelfde oogenblik dat de kolonne Elout, die op nieuw den aanval beproefd had, op een ander punt de vijandelijke versterkingen vermeesterde. Daarna werd de vijand uit Arau verjaagd, en na een aantal bloedige gevechten — want de muiters weken niet zoo spoedig voor onze wapenen — werd de rust weer wat hersteld en Loebo-Limbatoe had een werk voltooid, dat den naam Veltman bekwam. Het ware ondoenlijk, al de operatiën in details te volgen; de omvang van dit werk zou driemaal grooter moeten worden en zelfs dan nog zou menig wapenfeit, schijnbaar van ondergeschikten aard, maar belangrijk door de omstandigheden waaronder het volvoerd werd, onvermeld moeten blijven.

Nadat Agam en de I. Kotas weder min of meer tot onderwerping waren gebracht, besloot generaal Riesz voorloopig niet verder te gaan; eerstens omdat hem de macht daartoe ontbrak met het oog op het gering vertrouwen, dat men in de bevolking kon stellen; ten tweede, omdat de kommissaris-generaal van den Bosch in de maand Augustus te Padang verwacht werd, en Riesz het plan van den veldtocht alvorens aan zijn oordeel wenschte te onderwerpen.

In den aanvang van Augustus bevonden Riesz en Elout zich te

Padang, om den kommissaris-generaal te ontmoeten. Intusschen had het leger een gevoelig verlies geleden door den dood van Veltman, een zijner moedigste en beleidvolste officieren, die op het fort van der Capellen overleden was. Te eer werd de komst van van den Bosch met ongeduld verbeid, omdat de muitelingen ons niet lang met rust zouden laten en zelfs de toestand van den onversaagden luitenant Poland hachelijk was geworden, waarom majoor Eilers naar Rau gezonden werd en het bevel van hem overnam.

Den 23sten Augustus kwam de kommissaris-generaal te Padang aan en met de hem eigen voortvarendheid verlangde hij, dat zoodra doenlijk tot een aanval op Bondjol zou worden overgegaan, nadat hij alvorens met generaal Riesz en overste Elout beraadslaagd had, zonder zich echter met hunne opinie te kunnen vereenigen. Want ofschoon beiden hem dat operatieplan ontraadden, gelastte hij toch dat men zoodanige maatregelen zou treffen, dat Bondjol den 11^{den} September in ons bezit zou zijn.

Destijds had men ter oostkust van Sumatra over 3277 man troepen te beschikken, waarvan echter het grootste deel, namelijk 2069 man, inlandsche. ¹⁾

¹⁾ Die troepen bestonden uit de volgende afdelingen:

Namen der Korpsen.	Officieren.		Minderen.		Totaal.	
	Euro-peanen	Inlan-ders.	Euro-peanen	Inlan-ders.	Offi-cieren.	Min-deren.
Generale Staf	4	"	"	"	4	"
Militaire administratie	1	"	"	"	1	"
Geneeskundige dienst	11	"	"	"	11	"
1 ^e Bataljon infanterie	19	"	322	400	19	722
2 ^e " "	11	"	141	216	11	357
3 ^e " "	11	1	137	216	12	353
7 ^e " "	6	"	242	"	6	242
Reserve: 1 ^e , 2 ^e , 2 ^e , 19 ^e en 20 ^e Compagnie	19	"	245	496	19	741
Artillerie	4	"	71	44	4	115
Detachement van het 7 ^e Regem. hussaren	3	"	50	"	3	50
Barissan	"	41	"	697	41	697
Totaal	89	42	1208	2069	131	3277

Zooals wij gezien hebben, was slechts een gedeelte daarvan beschikbaar voor de operatie, die wij thans zullen beschrijven; overal smeulde het vuur onder de asch en moesten troepen aanwezig blijven, om de weerspannige bevolking in bedwang te houden.

Het zou weldra blijken, dat van den Bosch ongelijk had gehad met de bezwaren van generaal Riesz en lt.-kolonel Elout in den wind te slaan; hoewel het zich laat verklaren dat hij, hoe eer hoe liever, het brandpunt van den opstand wenschte te veroveren. Na van Sevenhoven, toen reeds door hem tot civiel commissaris bestemd, te Padang te hebben gelaten, hield hij zich nu voorloopig met den aanval op Bondjol bezig, liet drie kolonnes formeeren onder bevel van Elout, de Quay en Filers, en bepaalde dat de kolonnes langs verschillende wegen naar de hoofdplaats zouden oprukken. De kolonne de Quay vertrok nu uit de L. Kotas, de tweede onder Elout verliet Mengoppo en de derde onder bevel van Eilers kreeg bevel om zich naar Loebo-Sikaping te begeven en te wachten totdat een der beide andere kolonnes daar ter plaatse zou zijn aangekomen.

Die geheele operatie mislukte. De vijand, die eerst door onderhandelingen tijd had zoeken te winnen, had intusschen alle toegangen naar Bondjol versterkt; buitendien had men met groote bezwaren te worstelen, door het lastig terrein veroorzaakt.

De kolonne Elout bevond zich 14 September voor de versterkingen van Pangkalan, die genomen werden, waarna de kolonne, niet-tegenstaande de zeer vijandige houding van de bevolking en de weinige hulp, die zij van de inlandsche hulpstroepen had, zegevierend verder voortrukke, maar ten onverwachtste bevel kreeg om terug te trekken. De kommissaris-generaal namelijk had, ongelukkig iets te laat, ingezien dat zijne bevelen niet zoo gemakkelijk uit te voeren waren als hij dit in den aanvang gedacht had en dat zijn raadslieden, die zich tegen de volvoering van het plan verklaard hadden, wel eens gelijk konden hebben. Tot overmaat van ramp bereikte

dit bevel de beide andere kolonnes niet, waardoor de terugtocht slechts ten deele bewerkstelligd werd en vooral de derde kolonne, nu niet meer door de eerste ondersteund, in een benarden toestand werd gebracht.

De derde kolonne had zich volgens de bekomen opdracht den 17^{en} te Loebo-Sikaping bevonden, en meenende dat de bevelen van den kommissaris-generaal even prompt door de andere kolonnes volvoerd waren, was zij verder opgerukt; doch in de nabijheid van Bondjol gekomen, begon men in te zien, dat alles niet zoo voor den wind gegaan was, als van den Bosch dit verwacht had en dus zag Elout, zonder ondersteuning met zijn kleine macht volstrekt niet tegen den vijand bestand, zich genoodzaakt op eigen verantwoording den terugtocht te aanvaarden, die in den nacht van den 19^{den} September zou beginnen, en bij de nadering der Padris maakte zich een vreeselijke paniek van de inlandsche troepen, daarna ook van de anderen meester. De terugtocht werd weldra een verwarde vlucht, een twintigtal weerlooze gekwetsten moesten achtergelaten worden en werden het offer van den wreeden vijand, en alleen de duisternis van den nacht behoedde de kolonne voor den ondergang. In een treurigen toestand kwam zij voor het fort Amerongen aan. Die catastrophie was niet zoozeer aan de troepen te wijten, die in een onhoudbaren toestand waren gebracht, maar veeleer aan den ondoordachten aanval, die zonder de noodige kennis van het terrein en van de macht des vijands bevolen was.

Een laatste poging om langs anderen weg Bondjol te forceeren, mislukte evenzeer; ditmaal hielden de troepen zich dapper, maar werden toch evenzeer door de goed verdedigde werken der opstandelingen tot staan gebracht. Van den Bosch had nu overtuigend ingezien, dat zijne plannen voor het oogenblik onuitvoerbaar waren; te veel nadeelige invloeden waren over het hoofd gezien, inzonderheid de dikwerf onoverkomelijke bezwaren, die het terrein opleverde, en ook de onwil en lafhartig-

heid der koelis, die meermalen op een beslissend oogenblik de vlucht kozen.

Vooralsnog was aan de verovering van Bondjol niet te denken, en daarom zag van den Bosch hiervan af, zich er toe bepalende, het bestuur op de westkust van Sumatra te veranderen. Hij ontsloeg Elout, die vervangen werd door van Sevenhoven; tot militair bevelhebber werd luitenant-kolonel Bauer benoemd. Voorts werd aan generaal Riesz opgedragen, om met van Sevenhoven de militaire aangelegenheden verder te regelen; en in de maand Februari van het volgende jaar keerde van den Bosch naar het moederland terug, waar hem een belangrijke werkkring wachtte.

De netelige quaestie op Sumatra tot een oplossing te brengen, was hem niet mogen gelukken; zelfs het district Rau, dat door Poland bedwongen was, begon weder een vijandige houding aan te nemen, vooral omdat de beruchte Toewankoe Tamboesie in dat district verschenen was en het in volslagen opstand had gebracht.

Hij begon het fort Amerongen in te sluiten en die insluiting werd ten slotte een formeele belegering. Een naburig werk, dat hetzelfde lot onderging, was des nachts door de bezetting verlaten, die op Amerongen teruggetrokken was, doch dit fort niet had mogen bereiken. Ten nauwste ingesloten, zonder hoop op ontzet, verdedigde men het fort; maar de levensmiddelen begonnen te ontbreken, en de nood steeg zoo hoog, dat paarden, zelfs honden werden verslonden en — ook hieraan begon gebrek te komen. Een volle maand had de moedige bezetting de verdediging volgehouden; er was geene keuze: of de hongerdood of terugtrekken en het fort prijsgeven. Tot het laatste moest worden besloten; men baande zich een weg door den overmachtigen vijand, en zoo werd het fort Amerongen den 28sten November 1830 verlaten, nadat men het veertig dagen lang verdedigd had. Hierdoor ging het district Rau voor ons verloren.

De vijand verwoeste de verlaten versterking en de opstand werd aldaar nu door niets meer belemmerd.

Luitenant-kolonel Bauer, bij besluit van 13 October 1833 tot militair bevelhebber der Oostkust van Sumatra benoemd, was 6 Februari 1834 te Padang aangekomen en dadelijk van oordeel, dat met doortastendheid moest gehandeld worden, en dit zou ook geschied zijn, wanneer hij niet in zijne plannen belemmerd was geworden. Bijna tegelijk met zijne komst was het civiel bestuur in handen van den resident Francis overgegaan. Ongelukkig ontstond er weldra verschil tusschen deze beide autoriteiten, daar Bauer ingevolge de instructien van van den Bosch den krijg met alle kracht wilde doorzetten, terwijl de resident daarentegen op vredelievende wijze de rust wilde herstellen, hetgeen ook de opinie was van den legerkommandant de Stuers, die reeds dezelfde staatkunde was toegedaan geweest. De onderhandelingen hadden echter even weinig gevolg als vroeger, terwijl het groote nadeel was, dat Bauer zich in zijne plannen gedwarsboomd zag en weder alle nadeelen ondervond van het verderfelijk stelsel om in oorlogstoestand de macht niet aan een persoon toe te vertrouwen. Onder deze omstandigheden kon er in het jaar 1834 niet veel van beteekenis verricht worden, hoewel toch op Bondjol het oog gevestigd bleef en de wijziging, die in het Opperbestuur plaats greep, verandering in den toestand bracht.

Den 23^{en} Februari 1835 was namelijk generaal Eerens te Batavia aangekomen, om als luitenant-generaal op te treden en, na een verblijf van een jaar, in de plaats te treden van Bauer, die ten slotte de inzichten van de Stuers deelde en voor onderhandelen was. Deze laatste moest om gezondheidsredenen het bevel over het leger aan generaal Cochijs overdragen.

In het begin van 1835 werd nu tot de belegering van Bondjol overgegaan; een der belangrijkste krijgsverrichtingen, die in de Indische geschiedenis zijn opgeteekend.

De belegering heeft niet minder dan twee en een half jaar geduurd, daar de Padris in dit sterke bolwerk al hunne macht vereenigd hadden; daarentegen was aan het bezit van die ge wichtige plaats voor het gouvernement alles gelegen, dewijl men kon aannemen dat na de verovering van die positie de tegenstand in de Padangsche Bovenlanden gebroken zou zijn.

Gaan wij thans over tot die belegering, zoowel eervol voor den vijand die zich moedig staande hield, als voor onze troepen, wier vasthoudendheid en moed boven allen lof verheven is.

In den nacht van 20 op 21 April 1835 rukten twee kolonnes van Bambang en Matoea op; zij waren respectievelijk onder kommando van majoor Prager en van kapitein Kraft. Deze kolonnes beoogden eene expeditie, die onder opperbevel van luitenant-kolonel Bauer tegen Bondjol gericht was.

Daartoe moesten, voordat men de vallei van Alhan-Pandjang, waarin de hoofdplaats Bondjol gelegen is, kon inrukken, de versterkingen van een kampong genomen worden, 'tgeen den 3^{den} Mei geschiedde, waarna men dien post tot aan 7 Juni bezet hield, ten einde eenige versterkingen op te werpen en de gemeenschap te vergemakkelijken. Die voorbereidende maatregelen waren hoogst noodzakelijk en bewezen, dat men de te volvoeren taak niet licht schatte; men had alle recht om een hardnekkige verdediging te verwachten, daar alle tegenstanders zich te Bondjol vereenigd hadden en die plaats tot het uiterste zouden verdedigen.

Nadat Padang-lawas, in de nabijheid van de hoofdplaats gelegen, met een verlies van 12 dooden en 72 gewonden genomen was, werd de marsch naar Bondjol vervolgd, terwijl men tevens het terrein voor de vijandelijke werken, die het belangrijke punt beschermden, begon te verkennen. Het was reeds gebleken, dat de vijand over geschut te beschikken had.

Bondjol zelf was door een borstwering omringd, die stormvrij

was gemaakt door auwer-auwer, namelijk een schier onvernielbare haag van bamboesdoorn, waarop het geschutvuur niet de minste uitwerking had. Ten noorden gedoogde het moerassig terrein niet, dat men de stad naderde; ten oosten en ten zuiden was zij door dicht hout aan het oog onttrokken. Als men overweegt, dat de vijand, veilig daarachter opgesteld, de nadering der troepen zonder de minste moeite kon beletten, en dat hij over duizenden en duizenden gewapenden te beschikken had, terwijl vooreerst aan geen insluiting te denken viel, dan zal men zich kunnen voorstellen, hoe moeielijk en langdurig de belegering dreigde te worden.

Bauer oordeelde, dat van een onverhoedschen of stormenderhandschen aanval onder deze omstandigheden geen sprake kon zijn en dat men moest beginnen met de heuvelen en hoogten, die de troepen overal in 't rond domineerden, te bezetten; want deze zouden anders aan onophoudelijke aanvallen zijn blootgesteld, maar vooral zou men zich niet kunnen dekken tegen het vuur, dat de vijand van af die hoogten zou onderhouden.

Tevens begon men aan de oostzijde der plaats een batterij op te werpen, ten einde Bondjol in brand te schieten; het bevatte namelijk een aantal stevig gebouwde huizen, benevens een moskee, en een tweede moskee buiten aan den rivierkant. Werkelijk gelukte het, op enkele plaatsen brand te verwekken, die echter telkenmale door den vijand gebluscht werd.

Geregeld werden er 's nachts een paar granaten in de sterkte geworpen — men had twee houwitsers in batterij, — doch die bleken weinig kwaad te doen; iedere voorwaartsche beweging werd met een hevige vuur begroet en de vijand schoot zóó juist, bij voorkeur op de officieren mikkende, dat Bauer zich genoodzaakt zag hun te gelasten, om epauletten en sjerp af te leggen.

Vooreerst moest men zich meester maken van twee kampongs, Djamba en Kota genaamd, ten noord-oosten van de hoofdplaats

gelegen; doch de aanval werd afgeslagen en kwam ons op zware verliezen te staan.

Slechts zeer langzaam vorderde men en alle pogingen, om nabijgelegen kampongs te nemen, mislukten; alleen de kampong Loebombatjang werd 10 Juli door kapitein Sutherland genomen.

De troepen waren in de lage vallei voor Bondjol gelegerd; van geregelde communicatie met andere plaatsen was men nagenoeg verstoken. De omringende kampongs waren weinig te vertrouwen, en ten overvloede kwamen allerlei ziekten de belegeraars teisteren, zoodanig dat het al in 't begin van Augustus noodig was, om versterking te vragen.

Desniettemin werd er niet stil gezeten; het was onvermijdelijk, om de bontings te nemen die op de steile rotswanden, welke het dal insluiten, waren opgeworpen. Een achttal van die werken viel de onzen in handen; maar dit kostte moeite, want de Padris hielden vastberaden stand en werden eerst na herhaalde aanvallen verdreven. Maar van lieverlede vielen alle werken ten zuiden van Bondjol onze troepen in handen. De hoogten ten westen, die de stad domineerden, waren onbereikbaar, daar diepe ravijnen haar van onze legerplaats scheidden.

De vijand was zeer actief; meermalen deed hij uitvallen, bij voorkeur des nachts, en tegenover die werkdadigheid moesten wij weldra een meer lijdelijke houding aannemen, wegens het toenemend aantal zieken, waaronder ook de kommandant der troepen behoorde. Luitenant-kolonel Bauer namelijk was zwaar ziek geworden en zijn toestand werd zoo gevaarlijk, dat hij het bevel aan majoor Prager overdroeg en naar fort de Kock moest vervoerd worden.

Majoor Prager bleef het opperbevel voor Bondjol voeren, totdat generaal Cleerens ter vervanging van luitenant-kolonel Bauer gekomen was, welke laatste naar Java vertrok, alwaar zijn ziekte een doodelijken afloop had.

De positie der belegeraars werd zoo benard, dat men onderhandelingen opende, die, zooals zich gevoegelijk laat verklaren, tot geen goeden uitslag leidden; de belegering moest dus, onder de ongunstigste omstandigheden, worden voortgezet. Hevig woedde de koorts; vooral ook werd men belemmerd door het gebrek aan een goede gemeenschap en dientengevolge het gemis van het noodige belegeringsgeschut; want met 2 houwitsers, 2 zesponders en een Coehoornmortiertje, waaruit onze artillerie voor Bondjol tot dusverre bestaan had, was dit brandpunt van den tegenstand der Padris niet te bedwingen.

Den 18^{den} November begon het zwaar geschut te werken, hetgeen den moed der troepen, door ziekte en tegenspoed verflauwd, weer wat opwekte. Intusschen was de nieuw benoemde militaire kommandant ter Westkust van Sumatra, generaal-majoor Cleerens, op het oorlogstooneel aangekomen, met belangrijke versterking van troepen 1).

De reeds genoemde moskee buiten Bondjol werd door onze granaten in asch gelegd. Overigens richtte het geschutvuur tegen de doornbamboe al zeer weinig uit, maar men ontdekte, toen de bedoelde moskee afgebrand was, een versterking met doornwerk omgeven, waarin bres geschoten werd.

Cleerens achtte het nu noodzakelijk, die versterking te nemen, hetgeen in den vroegen morgen van den 4^{den} December 1836 beproefd werd. De Padris verdedigden zich ook hier met een onversaagdheid, die hen opnieuw als een geduchte vijand deed kennen; zij begroetten

1) Na aankomst van Cleerens telde men voor Bondjol:

Infanterie	1744	man
Artillerie	188	"
Genietroepen	62	"
Ongeregelde hulptroepen	4000	"

Te samen . . 5994 man.

Onder die ongeregelde troepen zijn ook de Maleische hulptroepen gerekend.

de troepen, waarvan de voorhoede door een zwaren mist begunstigd genaderd was, met een levendig geweervuur. Tweemaal reeds was men teruggeslagen en vruchteloos stelde generaal Cleerens zich aan het hoofd der troepen om een derden aanval aan te voeren. Wij moesten tot den terugtocht besluiten, nadat die noodlottige dag ons op 130 dooden en gewonden was te staan gekomen.

Voorloopig bleef men nu Bondjol beschieten, waardoor het zoodanig geteisterd werd dat toewankoe Iman, die de plaats met zoo veel beleid en hardnekkigheid verdedigd had, weer onderhandelingen aanknoopte. Dit was een lichtstraal aan den zwarten horizon, dien de onzen voor zich zagen; doch ook maar een enkele flikkering — want de onderhandelingen waren even spoedig weer afgesprongen als zij aangeknoopt waren, en geen voetstap verder kwamen de belegeraars, die voortdurend door kwaadaardige koortsen bezocht werden.

Ook generaal Cleerens werd nu ziek, zóo hevig, dat hij den 15^{den} Februari 1837 op zijne beurt Bondjol verlaten moest en vervangen werd door generaal Cochius, die bij besluit van 15 Januari te voren tot commissaris voor de aangelegenheden op Sumatra benoemd was.

Cochius vond de zaken in weinig bemoedigenden toestand; de belegeringswerken — want men was tot een geregeld beleg overgegaan — bestaande in 25 redoutes of andere versterkingen, waren zéér langzaam gevorderd, minder nog ten gevolge van den tegenstand der Padris, dan wel wegens de ongunstige weersgesteldheid.

Cochius wilde een eind aan de zaak maken; want anders zouden de dreigende bewoordingen van den Padri hier ten volle bewaarheid worden.

Alvorens tot vernieuwde aanvallen over te gaan, besloot Cochius nog een poging te wagen om toewankoe Iman tot onderwerping te brengen en zond hem een parlementair; doch de Padris weigerden op de gestelde voorwaarden zich te onderwerpen.

Het betrof nu, de communicatie des vijands met het binnenland

af te snijden, waartoe de versterkte kampong Padang-Boeboe, ten westen van Bondjol gelegen, moest genomen worden, 'tgeen na de noodige verkenningen en nadat de door ziekten gedecimeerde troepen met twee kompagnieën van het 6^e bataljon versterkt waren, geschiedde, waartoe men nog eenige werken opgeworpen had om deze operatiën te steunen.

Den 28sten Juni had de artillerie, waarmede expresselijk voor dit doel opgeworpen batterijen bewapend waren, in de versterkingen van de kampong Padang-Boeboe bres geschoten, zoodat de stormenderhandsche aanval met het aanbreken van den dag kon worden ondernomen; de sappeurs voorop, om een toegang te maken en de randjoes, die de stormvrijheid verzekerden, op te ruimen, dat onder het levendig geweervuur des vijands geen gemakkelijke taak was.

Majoor de Sturler leidde den aanval, waarvoor bestemd waren 2 Europeesche, 2 Amboneesche kompagnieën en eene kompagnie Javanen. De kapitein der genie Ondaatje had eenige sappeurs en 200 Maleiers van fascines voorzien om de gemaakte bres te bekronen.

Deze operatie werd met den besten uitslag volvoerd. De bres werd bekroond en Padang-Boeboe genomen; generaal Cochius betuigde aan de troepen in een dagorder zijn groote tevredenheid. Een aanval, den volgenden dag door de Padris tegen twee pas opgeworpen redoutes ondernomen, werd afgeslagen.

De behaalde voordeelen werden door anderen gevolgd, ofschoon aanhoudende regens de loopgraven meermalen onbruikbaar maakten en de koortsen een onrustbarend aantal slachtoffers, ook onder de officieren, maakten.

Het was echter ook voor den vijand duidelijk, dat een meer geregeld plan van aanval gevolgd werd en dat generaal Cochius beter vorderde dan zijne voorgangers; daarbij werd onze toestand aanzienlijk veel beter, toen het hoofd van de kampong Kota-Ketjil zich onderwierp, waarna de gemeenschap in onzen rug veilig kon plaats hebben. Cochius gevoelde zich nu sterk genoeg om Bondjol

zelf aan te vallen; tot nu toe was steeds — het beschieten van de hoofdplaats uitgezonderd — tegen de voor- en nevenwerken geopeerd.

Begunstigd door het vuur van al onze batterijen, werd 's avonds een vliegende sappe gemaakt, waaraan men twee uur lang werkte, zonder door den vijand ontdekt te worden; maar toen werd een hevig geweervuur op de sappe geopend, zonder dat het echter den vijand gelukte den arbeid te verhinderen, totdat hij op het denkbeeld kwam, om het terrein aldaar met het water van een naburige beek te inundeeren, dat het werk zeer belemmerde.

Niettegenstaande tegenspoed van allerlei aard, wist men het vijandelijk hoofdwerk te bereiken en Cochius dacht er aan, een mijn aan te leggen, om op deze wijze een gedeelte van de borstwering te laten springen; maar de grond was te vochtig en er werd besloten, om aan het kanon het laatste woord te gunnen.

Meermalen werd in Bondjol weer brand verwekt, die telkens met behendigheid gebluscht werd, hoewel somwijlen de vlammen een paar uur lang woedden. Men maakte de loopgraven beter begaanbaar, door den bodem met fascines te beleggen en bleef het kanonvuur goed onderhouden, daar het meerendeel der huizen reeds verwoest en er een bres ontstaan was, die de Padris evenwel ongeschikt voor een bestorming maakten.

De belegering was blijkbaar haar laatste periode ingetreden en de moed der onzen werd niet weinig verlevendigd door de tijding, dat de bezetting van Bondjol tot onderwerping geneigd was en alleen door vrees voor de wraak van toewankoe Iman en zijn fanatieke Padris weerhouden werd om zich aan het Nederlandsche gezag te onderwerpen, zoolang zij met hunne vrouwen en kinderen zich nog in de macht van de oorlogspartij bevonden.

Den 3^{den} Augustus was luitenant-kolonel Michiels voor Bondjol aangekomen, ten einde Cleerens te vervangen; alzoo de vierde op-
perbevelhebber gedurende deze gedenkwaardige belegering. Ook

Michiels was van oordeel, dat spoedig tot de bestorming kon worden overgegaan; maar alvorens wilde hij zich het bezit van de dominerende hoogten, in de nabijheid van de hoofdplaats verzekeren, daar het, zoolang die in de macht van den vijand bleven, ondoenlijk zou wezen, om in Bondjol na de eventuele verovering daarvan stand te houden.

Die hoogten, van elkander gescheiden door diepe ravijnen, werden zoo goed als onneembaar geacht; althans de strijd om het bezit ervan zou zware verliezen hebben gekost. Doch men ontdekte, na eenige zorgvuldige verkenningen, een zeer bruikbaar voetpad, dat de bestorming meer uitvoerbaar maakte, en dit besloot men te volgen.

De Sturler werd belast met den aanval op die posten, welke ten deele ons in handen vielen; op bevel van Michiels liet men van de vervolging des vijands af en haastte zich, om zich op de pas bezette hoogte te versterken en na een nieuwe verkenning in den nacht van den 14^{den} op den 15^{den} Augustus de andere positiën op Boekit-Terdjadi aan te vallen, waartoe de Sturler in den volgenden nacht zich op weg begaf. Een dier werken vond men door den vijand verlaten; een ander werd in de diepste stilte genaderd, zoodat de Padris overvallen werden en na het lossen van eenige gewerschoten haastig de vlucht kozen. Nog dienzelfden nacht waren wij in het bezit van de geduchte hoogten, en nu besloot luitenant-kolonel Michiels om geen oogenblik te laten verloren gaan en de behaalde voordeelen te vervolgen. Met het aanbreken van den dag verliet hij met een compagnie de 's nachts bezette hoogte en drong zonder eenigen tegenstand te ontmoeten Bondjol van de westzijde binnen, terwijl majoor van der Schalk van de andere zijde de belegerde plaats binnenrukte. — Zij was verlaten.

Zoodra de sterke bergstellingen, die tot op het laatste oogenblik der belegering in de macht des vijands gebleven waren en zelfs na de verovering van Bondjol gevaarlijk zouden zijn gebleven,

door onze moedige troepen stormenderhand genomen waren, had zich een diepe moedeloosheid van de Padris meester gemaakt, die het nuttelooze van verderen tegenstand hadden ingezien en ook bevreesd waren geworden dat zij zouden worden ingesloten.

De bezetting had den vorigen nacht plaats de verlaten en ook toewankoe Iman was natuurlijk ontsnapt. Doch dat was zoo erg niet, want het was aan te nemen — en de gevolgen hebben de juistheid daarvan bewezen — dat met den val van Bondjol, de hoofdplaats der Padris, de tegenstand gebroken zou zijn.

Het bijkans onneembare Bondjol, het sterkste bolwerk der Padris, waarin zij ons twee en een half jaar getart hadden, was dan gevallen; niet dan na veel lijden en ontberingen, veel inspanning van de zijde onzer troepen, wie alle eer toekomt, al moge de wijze, waarop de belegering aanvankelijk ondernomen en geleid is geworden, aanleiding tot een zeer gegronde afkeuring hebben gegeven.

Voor al de koorts en dyssenterie hadden de gelederen gedund; en de vermoeiende dienst, de langdurige regentijd, de geïnfecteerde lucht en de vochtige bodem, waaruit ongezonde dampen opstegen, hadden er den gezondheidstoestand niet beter op gemaakt.

Na de inneming van Bondjol werd het Michiels duidelijk, hoe het mogelijk was geweest, dat de muiters zoo langen tijd weerstand hadden kunnen bieden; de wallen, nergens minder dan 2.2 à 2.5 M. hoog, waren met een zekere kennis van versterkingskunst aangelegd, omringd door een gracht en stormvrij gemaakt door ondoordringbaar auwer-auwer, en behoorlijk voorzien van traversen en gedekte stellingen, waarin de vijand voor de uitwerking van ons vuur beveiligd was. De bressen waren nog moeielijk beklimbaar en zoodanig door den vijand met barrikades versterkt, dat een bestorming voorzeker nog niet geslaagd zou zijn, ten minste niet zonder een groot bloedbad. Wat de positie zoo sterk had gemaakt, was de welige Oostersche plantengroei, die een groot deel van de wallen aan het oog onttrokken had; aan een opruiming dier

struiken en boomen, onder het directe vuur des vijands, was niet te denken geweest.

Na den val van Bondjol was de macht der Padris geheel vernietigd, en het verzet in de Padangsche Bovenlanden voor goed geëindigd; de bevolking, door den langdurigen tegenstand in 't eerst in hare meening versterkt, dat Bondjol onneembaar was, werd bevreesd, nu de Nederlandsche wapenen gezegevierd hadden, en allerwege volgden onderwerping en gehoorzaamheid.

Maar toewankoe Iman, aan het hoofd van een aantal Padris, gaf den moed nog niet op, en wilde in het binnenland den krijg voortzetten; doch de tegen hem uitgezonden troepen bleven hem zoo op de hielen, dat hij zich reeds den 28sten October moest overgeven.

Hij werd nu naar Batavia getransporteerd en als staatsgevangene naar Amboina overgebracht.

De gouverneur-generaal erkende ten volle, welke belangrijke dienst door de troepen, welke den Padri-opstand bedwongen hadden, den lande bewezen was, en droeg generaal Cochijs op, om zijn tevredenheid en erkentelijkheid aan officieren en minderen kenbaar te maken. Luitenant-kolonel Michiels werd kolonel, en de kapitein der genie Ondaatje, die zich bijzonder onderscheiden had, tot majoor bevorderd. De genietroepen hadden hier, wegens de ongewone gesteldheid van het terrein, dat de grootste bezwaren voor een geregeld beleg opleverde, een moeitevollen arbeid gehad.

Hoe goed de opstandelingen het gunstig gelegen Bondjol ook versterkt hadden, het blijft altijd een opmerkelijk feit dat die plaats, omgeven door eene borstwering van ongeveer twee-en-een halven meter kommandement, ruim twee jaren weerstand heeft kunnen bieden aan Europeesche aanvalsmiddelen, die ter beschikking stonden van kundige en ondernemende bevelhebbers.

Alleen dit feit doet ten volle de eigenaardige bezwaren besefsen, aan de oorlogvoering in Indië verbonden; beter nog dan een

vernieuwde opsomming van al de moeielijkheden, die natuur, grond en klimaat in den weg leggen.

In de Vorstenlanden mocht de tegenstand onderdrukt zijn, toewankoe Tamboesei bleef nog altijd in de omstreken van Rau in opstand, zoodat thans de wapenen tegen hem moesten gekeerd worden.

Intusschen had het Opperbestuur gehoor gegeven aan den raad van Cochius, en het burgerlijk en militair bestuur ter Westkust van Sumatra weder in één persoon vereenigd, namelijk kolonel Michiels; een man, die voor die veelomvattende taak ten volle berekend bleek te zijn. Zijn eerste werk was, nadat hij opgetreden was, de rust op Sumatra verder te herstellen.

De XIII Kota's werden tot onderwerping gebracht en een aantal versterkingen aangelegd, waarop ook daar ter plaatse de bevolking weer aan het werk ging, om den gezegenden bodem te bebouwen, die zoo ruimschoots den arbeid beloont.

Thans had men de gelegenheid, om met toewankoe Tamboesei af te rekenen, waartoe majoor van Beethoven in November van het jaar 1837 aan het hoofd van 1500 man Europeanen en inlandsche hulptroepen naar Rau gezonden werd en menig voordeel behaalde, zoodat de opstandeling naar zijn eigen grondgebied gedreven werd. Daarbij bepaalden zich voorloopig de krijgsverrichtingen, want de troepen hadden ook nu weder zooveel door afmatting en door het klimaat te lijden, dat een der kompagnieën niet meer dan 18 man onder de wapenen had. Onder deze omstandigheden ware het roekeloos geweest, tegen de vijandelijke versterkingen op te rukken; ten overvloede werd majoor van Beethoven ziek tengevolge van de ontberingen en groote vermoeienissen, waarmee men te worstelen had.

In de maand Mei van het volgende jaar hervatte de majoor Lincklaan Westenberg de operatiën, doch stiet het hoofd voor Loebanté; bij den aanval daarop werd hij zwaar gewond, zoodat hij het bevel moest overgeven aan kapitein Schoch. Toewankoe Tamboesei had zich versterkt te Daloe-daloe, dat met veertien vuurmonden bewapend was, doch had eenige bentings moeten verlaten, daar hij van Daloe-daloe vreesde afgesneden te worden.

Die bentings werden dadelijk door Schoch bezet; doch deze officier sneuvelde, bij gelegenheid van een aanval tegen de versterkingen van Mahoempang. Majoor Hojel, door Michiels gezonden, kon evenmin tegen het moordend klimaat, en werd doodelijk ziek; maar kapitein de Leau, die het kommando van hem overgenomen had, vervolgde het operatieplan tegen Daloe-daloe, en kwam 16 December 1838 voor die werken aan, waarvan men, daar het hoofd van den opstand zich persoonlijk daar bevond, een heldhaftige verdediging verwachtte. Kolonel Michiels, die met alle kracht en macht een eind aan den opstand wilde maken, kwam thans zelf met versehe troepen op het oorlogstooneel aan.

Dientengevolge viel Daloe-daloe ons in handen, en dat wel na een minder hevigen tegenstand dan men verwacht had. Misschien is de reden van die flauwe verdediging geweest, dat toewankoe Tamboesei reeds in den aanvang van den strijd sneuvelde; althans, dat hij bij die bestorming omgekomen is, kan met eenige zekerheid worden aangenomen, daar men sedert niets meer van hem vernomen heeft. —

Nu eerst kon men ten volle zeggen, dat de Padris tot onderwerping waren gebracht, daar hun laatste versterking gevallen en aan hun gevaarlijken invloed in de Battah-landen een einde gemaakt was.

Hiermee was echter pas een begin gemaakt met de uitvoering van het veelomvattende plan, dat van den Bosch gevormd had. Volgens zijn verlangen was het noodig, verschillende stapelplaatsen

van den binnenhandel te bezetten, welke geheel in handen van de Engelsche kooplieden aan de staat Malakka was, en zoo doende Sumatra meer productief voor ons te maken; daarom werden afdelingen troepen tot diep in de binnenlanden gezonden, om daar geschikte punten te bezetten, hetgeen wel veel tegenkanting van de zijde der Engelschen veroorzaakte, doch zonder tegenstand van de inlandsche bevolking geschiedde.

Minder schielijk ging het op de Westkust, namelijk in het noorden, alwaar men in aanraking met de Atjehneezen kwam, die niet slechts sedert geruimen tijd Tapanoeli bedreigd, maar zich met de Padris vereenigd hadden. De uitbreiding onzer macht ter Westkust van Sumatra was een der voornaamste oorzaken geweest, dat het met de macht van Atjeh aldaar gedaan was, zoodat de verhouding tot de Atjehneezen, die reeds sedert lang ons instinctmatig als hun grootste vijand hadden beschouwd, zeer gespannen was.

Daarbij verkeerden wij, door een artikel van het tractaat van 1824, in een eigenaardigen toestand tegenover dien kleinen, maar brutalen roofstaat; bij dat tractaat namelijk hadden wij de tweeslachtige verplichting op ons genomen, om voor de veiligheid van den handel te zorgen en tevens om de onafhankelijkheid van Atjeh te eerbiedigen; en daar die handel juist door de zeerooverijen van de Atjehneezen veel had te lijden, kan men nagaan, dat ons door dat tractaat danig de handen gebonden werden. De ijverzucht der Engelschen was nog altijd zoo groot, dat de minste of geringste tuchting, die Atjeh van ons gouvernement ontvangen zou, als een schending van de genoemde overeenkomst zou beschouwd worden.

Het zou weldra blijken, dat het nog zoo gemakkelijk niet zou zijn te vervullen, wat in 1824 de Nederlandsche gevolmachtigden hadden beloofd, namelijk: «dat het Nederlandsche gouvernement zou zorgen, zijne betrekkingen met Atjeh in dier voege te regelen, dat deze Staat, zonder iets van zijne onafhankelijkheid te verliezen, den zeevaarder en handelaar die bestendige veiligheid zou aanbieden, welke

er niet scheen te kunnen bestaan dan door de gematigde uitoefening van Europeeschen invloed."

Er bleef onze regeering weinig anders over, dan de veiligheid van den handel te behoeden door »vriendschappelijke vertoogen" te richten tot de regeering van het door partijwoede verscheurde Atjehneesche rijk en door nu en dan eens onze vlag te vertoonen; 'tgeen zeer zeker meer geregeld hadde moeten geschieden, dan sinds het jaar 1824 het geval is geweest.

Gedurende de langdurige oorlogen in Midden-Java en tijdens de Padrische oorlogen, ware er in elk geval geen gelegenheid geweest om door kracht van wapenen een eind te maken aan de overmoedige houding van Atjeh; maar buitendien kwam het niet met de staatkunde van de Indische regeering overeen, om zich met dien roofgierigen staat in te laten, en men bepaalde zich er toe, nu en dan eens een oorlogschip langs de Atjehneesche kusten te laten kruisen en op deze wijze min of meer te waken tegen den zeeroof en ook tegen den slavenhandel, dien de Atjehneezen op Poeloe-Nias drevén.

In het jaar 1829 had het bestuur der Westkust een poging aangewend, om Baroes, dat vroeger aan de Oost-Indische Compagnie behoord had, te bezetten; doch die poging was mislukt. Uit weerwraak werd onze post te Tapanoeli door de Atjehneezen afgelooopen. En in 1830 had men een tractaat gesloten met den Radja van Troemon, die tot dusverre aan Atjeh onderworpen was geweest, daarbij diens onafhankelijkheid van den sultan erkennende, dat een tegenover Atjeh vijandige handeling was geweest, welke trouwens door het Opperbestuur niet was goedgekeurd.

Sedert was de spanning heviger geworden en de Atjehneezen bekreunden zich al zeer weinig om het Nederlandsch-Indisch bestuur, zoodat zij nagenoeg straffeloos hun zeerooverijen vervolgden en zelfs het Amerikaansche goevernement zich genoodzaakt had gezien om, toen in Februari 1831 het Amerikaansche schip Friendship te Koecala-

Batoe geplunderd en de gezagvoerder met een paar schepelingen vermoord was, het fregat *Potomac* te zenden om Koala-Batoe te tuchtigen en op deze wijze zelf zich genoegdoening te verschaffen, 'tgeen ten minste eenigen indruk maakte.

Twee jaren later werd de Nederlandsche schoener »Dolfijn», met / 30,000 aan zilver- en kopergeld aan boord, tusschen Padang en Natal afgehoopen; de kommandant van de korvet van Speijk vond het vaartuig in Atjeh, en nu begreep men toch de uitlevering van dit vaartuig te moeten vragen; doch de sultan weigerde dit, nochtans zich bereid verklarende daarover met den gouverneur-generaal in briefwisseling te treden.

Dit verzoek had eene zending van den luitenant-ter-zee der 1ste klasse van Loon, kommandant van den schoener *Circé*, en den ambtenaar Ritter ten gevolge, die de opdracht bekwamen om een brief van den gouverneur-generaal over te brengen en de *Dolfijn* in ontvangst te nemen. Tevens werd hun de geheime lastgeving verstrekt, om dat gewest in oogenschouw te nemen en te onderzoeken, op wat wijze de peperhandel dienstbaar aan onze nationale belangen zou te maken zijn.

De heeren van Loon en Ritter brachten een hoogst belangrijk rapport uit, waarvan het eerste gedeelte in hoofdzaak over de geographie en ethnographie van Atjeh handelde en het tweede aan den staatkundigen toestand gewijd was.

Daaruit bleek, dat de Atjehneezen, die zich weinig om onze tarieven bekreund hadden en den smokkelhandel op groote schaal dreven, wel eenigermate door verkeerde handelingen van de Nederlandsche ambtenaren daartoe waren gebracht, althans rechtmatige grieven hadden, vooral in het leven geroepen door de kleingeestige vexatiën van ons tarief en door willekeurige handelingen der gouvernements-ambtenaren tegenover Atjehneesche handelaren, hetgeen de beide gecommiteerden in hun zaakrijk rapport onbewimpeld ter kennis van den gouverneur-generaal brachten. Wij lezen in dat rapport :

»Indien alles waarheid is, wat hieromtrent de commissie werd
 »verhaald, dan kan hunne vrees niet ongegrond genoemd worden.
 »Veelvuldig zijn de klachten over de eigendunkelijke handelwijze der
 »gezagvoerders dier kruisbooten, die zich vroeger vele gewelddadigheden moeten hebben veroorloofd, waarvan verscheidene Atjehneeszen het slachtoffer geworden zijn. Te Teroemon en te Singkel
 »werd de commissie naar den alloop van eenige dier voorvallen gevraagd, in welke verscheidene familiën van die plaatsen betrokken waren, waarop zij (de commissie), als daarmede niet bekend, weinig
 »kon antwoorden. Ook wist zij niet veel te zeggen, toen de hoofden te Papoe haar te kennen gaven, dat zij niet veel vertrouwen konden stellen in de vriendschappelijke gevoelens van het Gouvernement, niettegenstaande een groot Heer (Michiels) vroeger hier een contract gesloten had, dewijl korten tijd daarna nog vijf of zes menschen door de opvarenden der kruisbooten waren vermoord. . . . Bij het onderzoek, deswegens op Pontjan in het werk gesteld, is de commissie wel te weten gekomen, dat in den omtrek van dit eiland in 1834 of 1835 zoodanige gewelddadigheden ten aanzien van Atjehneesche prauwen van Padang of Natal komende, en werkelijk behoorlijk van passen voorzien, hebben plaats gehad, doch dat daarbij lieden vermoord zijn, schijnt daarbij onbekend te zijn gebleven, evenals ook te Padang zelf, waar echter het bestuur de handelingen dier gezagvoerders niet alleen, maar ook van den posthouder dier plaats, ten volle heeft afgekeurd, en de opgezonden gevangenen, onder teruggave van de hun afgenomen eigendommen, weder naar hunne haardsteden heeft doen terugkeeren. Doch het werkelijk gebeurde is zuidwaarts niet ten volle ruchtbaar geworden, maar heeft noordwaarts (de Atjehneesche peperhavens) daarentegen een nadeeligen invloed op het vertrouwen omtrent ons uitgeoefend en ons daar in een ongunstig daglicht doen voorkomen.

Wat het eigenlijk doel der zending betref, leverde deze niet de

minste resultaten op. De sultan dischte een leugenachtig verhaal op, namelijk dat de Dollijn naar Pedir verzonden en daar verbrand was, en dat niets van dat schip in zijn bezit was als het kind van den vermoorden gezaghebber, dat hij bereid was uit te leveren, wanneer men hem schadevergoeding verzekerde voor drie prauwen, die hem waren ontnomen, d. w. z. die door onze kruisers waren geconfisqueerd, omdat zij voor Atjehneesche havens bestemde slaven bevat hadden. De waarheid echter was, dat de schoener, waarvan het geschut zich ten deele te Atjeh bevond, deels op een van des sultans schepen, welke op de reede van Pedir verbrand was, doch dat die vorst zich van de gelden meester gemaakt had.

Daar de sultan weigerachtig bleef om eenige genoegdoening te geven, gaven de gecommiteerden als hunne meening te kennen, »dat de verschillende uitvluchten van den sultan genoegzaam doen zien, dat hij niet genegen is om goedwillig aan de vordering van het Gouvernement toe te geven, en dat zoowel deze handelwijze, als de moeielijkheden, waartoe het Atjehneesche bestuur reeds zoo dikwerf heeft aanleiding gegeven, het noodzakelijk maken om de eer van het Nederlandsch-Indisch gouvernement met klem te handhaven en den sultan door strenge, doch passende maatregelen te dwingen om aan de dezerzijdsche billijke eischen te voldoen.»

Wel is waar zou, wanneer de Regeering die verstandige raadgeving gevolgd had, door kooplieden van Singapore en Penang een vreeselijk misbaar gemaakt zijn; maar het ware waarschijnlijk beter geweest, wanneer de Indische regeering destijds iets krachtiger ware opgetreden; dit zou aan de aanmatiging van Atjeh paal en perk gesteld en wellicht een oorlog voorkomen hebben, die later onvermijdelijk zou blijken te zijn.

En zeer zeker zou Groot-Brittanje de overeenkomst van 1824 niet zoo ver hebben uitgestrekt, om op den duur van ons te eischen, dat wij ons straffeloos door den Atjehnees moesten laten hoonen.

Toch ware ook toen reeds een oorlog bezwaarlijk geweest, daar

men niet beter meende te weten of Groot-Atjeh was goed bevolkt, en wel in staat om een hardnekkige tegenweer te bieden.

In 't midden latende, of het Bestuur in dit opzicht te laken is geweest, hebben wij slechts te constateeren, dat vrees voor verwickelingen met Engeland en ten deele ook beduchtheid voor een oorlog met Atjeh den Raad van Indië deed besluiten om in het geval te berusten; alleen werd den resident van Sumatra's Westkust opgedragen, om alsnog door middel van geschikte inlanders met den sultan van Atjeh in onderhandeling te treden, ter bekoming van de gevorderde voldoening.

Het is hoogst twijfelachtig, of aan die opdracht nog voldaan is. Spoedig zouden de omstandigheden nochtans het Gouvernement dwingen, om handelend op te treden. De Atjehneezen nestelden zich namelijk in Baroes en durfden zich vermeten, een aanval op onze posten te ondernemen, zoodat wij, ten gevolge van de groote lankmoedigheid der regeering, formeel door Atjeh bedreigd werden. Daarom werd er besloten, om ter Westkust het Nederlandsche gezag tot Baroes, Tapoes en Singkel uit te strekken; die gewesten waren onafhankelijk van den sultan van Atjeh, hoewel hij er meermalen zijne vermeende rechten op had laten gelden, en dus kon men ze in bezit nemen, zonder in conflict te geraken met Engeland.

In April 1839 was een expeditie naar Baroes vertrokken, welke plaats zich onderwierp, terwijl te Batoe-grigi een versterking opgeworpen was, die de Atjehneezen trachtten te nemen.

Te Baroes voerde luitenant-kolonel Roeps het bevel; dezelfde moedige en beleidvolle krijgsman, die in den oorlog met Diponegoro zoo groote diensten bewezen had. Men had hem opgedragen om zoo min mogelijk offensief op te treden, daar de troepen te Baroes niet sterk genoeg waren, om naar behooren te kunnen ageeren. Maar toen de Atjehneezen zich rondom deze plaats nestelden en zich versterkten, kon hij dit niet langer werkeloos aanzien. Hij

deed herhaalde gewapende verkenningen, die hij persoonlijk leidde. Bij eene daarvan trof hem het vijandelijk lood, dat hem het hart doorboorde.

Groot was het verlies, dat het Nederlandsch-Indisch leger leed door den dood van dien jeugdigen en bekwamen hoofd-officier, welke op 35jarigen leeftijd den heldendood stierf.

Zijn dood zou spoedig gewroken worden; want reeds den 9^{den} April daaraanvolgende bevond Michiels zich te Baroes, aan het hoofd van 700 man, behalve de equipage van een escader, dat Tapoes en Singkel beschoten had, hetgeen echter weinig had uitgewerkt. Dit escader, onder de bevelen van den scheepskapitein Edeling, bestond uit de korvet »de Triton,” het stoomschip »de Phoenix” en de schoeners »Pilades”, »Kameleon” en de »Anadiomène”. Nog altijd hield de vijand zijne versterkingen voor Baroes bezet, waarop Michiels de onvermijdelijke noodzakelijkheid inzag, om den Atjehnees daaruit te verdrijven.

Nadat het geschutvuur des vijands tot zwijgen was gebracht, werd een aanval op het onverschanste vijandelijke werk ondernomen, bij welke gelegenheid luitenant Bischoff het eerst de borstwering beklom en de Atjehneesche vlag afrukte, welke vermetelheid hij met zijn leven betaalde; want met de roode vlag in de hand stortte hij neer, door elf klewanghouwen getroffen.

Doch hij had zijn manschap den weg der overwinning gewezen; het belangrijkste werk was genomen, en de vijand, wien den moed daardoor eensklaps benomen was, trok op Tapoes en Singkel terug, wapenen en munitie achterlatende.

Nu moesten de wapenen tegen Singkel gekeerd worden, alwaar de Atjehneezen zich onder bevel van Mohamed Arief geconcentreerd hadden. Alleen werd de aanval vertraagd doordat men niet over een voldoende munitie kon beschikken; maar zoodra in het gebrek voorzien was, werden de troepen geëmbarkeerd en, ter plaatse aangekomen, werd den 24sten Mei door Michiels met de operatiën begonnen.

De troepen, niet meer dan 700 man sterk, rukten, na geland te zijn, langs den oever naar Telo-berame op, welke marsch zeer moeielijk was, vooral daar een aantal door de kracht der golven ontwortelde boomen den tocht belemmerden.

Op de wallen van verschillende vijandelijke werken wapperde de witte vlag, en desniettemin werd van daar op onze troepen gevuurd. Men had slechts een stuk berggeschut bij zich, waarmee niets van aanbelang tegen den vijand te ondernemen was. Er werd echter zwaar geschut ontscheept, hetgeen groote bezwaren opleverde, daar de landingsplaats door het vuur der Atjehneezen bestreken werd.

Zoodra een paar zware vuurmonden aan land waren, was het geschut der Atjehneezen spoedig tot zwijgen gebracht; toen werden de aanvalskolonnes geformeerd en na een onverschrokken aanval werd de vijand uit zijne werken verjaagd en de verraderlijke witte vlag door de Nederlandsche driekleur vervangen. De vijand stak nu de kampongs, die hij bezet gehouden had, in brand en trok op Teroemon terug.

Bijzonder onderscheidde zich de adelborst de Casembroot, zoowel bij het moeitevol ontschepen van het geschut, als bij de bestorming van een der vijandelijke werken.

Na de inneming werd in Singkel eene bezetting gelaten, onder bevel van majoor Schlosser, en Michiels keerde naar Padang terug. Het doel was hier volkomen bereikt; de Maleische bevolking onderwierp zich aan ons gezag en van af dat tijdstip kon Singkel gerekend worden, tot de Nederlandsche bezittingen te behooren, terwijl voor het oogenblik de invloed der Atjehneezen daar ter plaatse niet meer te duchten was.

Dat men niet ten onrechte bevreesd was en bleef voor den naijver van Engeland, bleek overtuigend na de inbezitneming van Singkel, waartegen de Engelsche kooplieden der Straits Settlements luide hunne stem verhieven en toen reeds een misbaar maakten, alsof hun al heel wat onrecht werd aangedaan!

Er werd alzoo geregeld voortgegaan op den weg, dien van den Bosch aangewezen had. Deze, intusschen naar Nederland teruggekeerd, bleef zich met de aangelegenheden op Sumatra bemoeien en zond den toenmaals evenzeer in 't moederland verwijlenden Raad van Indië Merkus met een memorie, die hem tot richtsnoer strekken moest, naar Sumatra, om thans het inwendig bestuur nader te regelen, den handel op Nederland uit te breiden en de cultures aan te moedigen — opdat Sumatra maar groote geldelijke voordeelen zou afwerpen, welke in Nederland, wegens de groote kosten die het hardnekkig volhouden van koning Willem I in zake van de Belgische quaestie vereischte, zeer goed gebruikt konden worden.

Den 30sten Mei 1840 overleed de landvoogd Eerens, die opgevolgd werd door Merkus, welke in 't einde van datzelfde jaar, na zijne zending op Sumatra volbracht te hebben, naar Batavia terugkeerde; tot zoolang had de Raad van Indië M. C. S. W. graaf van Hogendorp de functiën van gouverneur-generaal waargenomen.

Weder dreigde de rust op Sumatra verstoord te worden en met schrik zag men de kenteekenen eener herhaling van de bloedige oorlogen, waarvan dat eiland eerst kortelings getuige was geweest; het was alleen aan het vastberaden optreden van den resident der Bovenlanden van Padang en niet minder van kolonel Michiels te danken, dat ditmaal de opstand in de geboorte werd gesmoord.

In het begin van 1841 kwam Kalie Radja Atsal Negrie Priangang in opstand; hij was regent van het district Batipo.

Zoodra had de resident het belangrijk nieuws niet vernomen, of hij liet kolonel Michiels waarschuwen en begaf zich dadelijk te paard, slechts vergezeld van eenige inlandsche hoofden, naar fort de Kock. Die tocht was zeer gevaarlijk; zoozeer, dat de bedoelde inlanders hem verlieten, en nagenoeg alleen vervolgde hij den weg door de wildernissen van Singalang, ten einde het brandpunt van den opstand te bereiken en door zijne tegenwoordigheid de uitbreiding daarvan zoo mogelijk te verhoeden.

Hij kwam geen minuut te vroeg. Na een vermoeienden en gevaarvollen tocht door een woeste landstreek, welks bewoners men al zeer weinig vertrouwen kon, stond hij onverwachts voor de oogen der bezetting van het fort en te midden van brandende puinhoopen, die overal in 't ronde hem op den ernst der omstandigheden wezen. Zijn bewonderenswaardige kalmte en geestkracht gaven de bezetting haar zelfvertrouwen terug, dat werkelijk eenigermate geschokt was door gebeurtenissen, even onverwacht als ontmoedigend; want men denke er niet licht over, zich met weinigen in een versterking te bevinden, schijnbaar in vollen vreedestijd, doch eensklaps door vijanden omringd, die alles in 't rond plat branden en tot den verraderlijksten aanval op een niets kwaads vermoedende bezetting in staat zijn. Hoe menigmaal toch zijn de bewakers van een post of versterking door een plotseling in opstand geraakte bevolking aangevallen en, zonder zich te kunnen verdedigen, op de laaghartigste wijze vermoord.

Getuige de aanval op het geretrancheerde kamp van Goegoer-Malintang, op een paar mijlen gelegen van Batipo, waar de opstand uitgebarsten was. Een klein garnizoen van 50 man, onder den luitenant der infanterie J. B. Banzer, moest dit uitgestrekte kamp bewaken. Zonder nog te weten, welk onweer er aan de lucht broeide, werd dit zwakke garnizoen op het onverwachtst aangevallen door een horde opstandelingen, minstens 2000 man sterk. Onmogelijk te beletten, dat de muiters zich van de uitgestrekte buitenwerken meester maakten en alle woningen verbrandden, en zoo snel geschiedde dit alles, dat onze soldaten, die van geen patronen voorzien waren, zich met de bajonet een weg door de dichte drommen hunner aanvallers moesten banen, ten einde het reduit te bereiken, waar ten minste eenige kans op verdediging bestond.

Zij bereikten het dan ook — als door een wonder; maar waren toen ook ten nauwste door de 40voudige overmacht ingesloten, en dat in een kleine redoute, met de vrouwen en kinderen, die de

verdediging zeer belemmerden, en — wel van munitie — *niet* van levensmiddelen voorzien.

Zelfs drinkwater ontbrak. En dat wil wat zeggen voor den zwaar gewonde, die naar lafenis smacht en niets vindt om den gloeienden dorst der koorts te stillen.

Nauw was men — zij het dan ook voorloopig — in veiligheid, of men bedacht dat de luitenant-kwartiermeester Keppel, die op een paarhonderd pas van het reduit woonde, aan de genade van de verwoede bende was overgeleverd; hij, pas zwaar ziek geweest, met zes weerlooze kinderen! De sergeant van Holy vraagt vrijwilligers, om hem behulpzaam te zijn in het waagstuk dat hij, door plichtbesef en menschlievendheid gedreven, wenscht te bestaan. En het gelukte die braven, om de ongelukkigen te redden van een wissen, van een vreeselijken dood.

Nu werd de kleine redoute, waarin die mannen, vrouwen en kinderen opeengepakt waren, zoo goed mogelijk in staat van tegenweer gebracht; doch dit kon niet zóó spoedig geschieden, of de vijand beproefde een aanval.

Was er gebrek aan levensmiddelen, des te minder aan buskruit, dat in groote hoeveelheid aanwezig was, 'tgeen tevens gevaarlijk voor de bezetting was, waarom Banzer, die geen oogenblik zijn koelbloedigheid verloor, een alang-alang-dak, dat ontbrandbaar was, liet wegnemen.

Er waren in het buskruitmagazijn vele gevulde projectielen, en vooral met behulp daarvan gelukte het den belegerden, om den aanval af te slaan, dien de muiters ondernamen. Trots de randjoes en het hevig vuur van de kleine bezetting, was het hun gelukt de gracht te bereiken; doch de onzen lieten thans granaten, waarvan de lont aangestoken was, over de borstwering in de gracht vallen, alwaar zij onder den dicht opeengehoopten vijand een afgrijselijke verwoesting aanrichtten. Zij, die niettegenstaande het vuur der onzen, de kruin van de borstwering wisten te bereiken, werden met

de bajonet teruggedreven; maar vooral de vreeselijke uitwerking der granaten en het geweervuur deden den vijand afdeinzen.

De storm was dus afgeslagen; maar zoodanig, dat een tweede niet met gerustheid onder de oogen kon gezien worden. Een poging, om den kommandant van het fort de Kock met dien hachelijken toestand bekend te maken, was mislukt; de inlander, die zich daarvoor beschikbaar stelde, had, door de duisternis begunstigd, de redoute verlaten, doch was door den vijand op eenigen afstand van het kamp ontdekt en wreed vermoord.

Het gebrek aan levensmiddelen, vooral echter de nijpende behoefte aan drinkwater, deed zich levendig gevoelen; daarbij waren eenige soldaten gewond, en onbeschrijfelijk waren de folteringen welke zij door die ontbering moesten verduren. Men trachtte Banzer over te halen, om zich door den vijand heen te slaan; doch deze moedige officier wilde niet dan in de alleruiterste noodzakelijkheid de hem toevertrouwde sterkte verlaten en was besloten om, wanneer het niet mocht gelukken een tweeden storm af te slaan, den brand in het kruit te steken en met vriend en vijand in de lucht te vliegen.

Een ware verkwikking gaf hun een hevige regen, die den volgenden nacht viel; door de verdroogde lippen der ongelukkigen werd dit water met gretigheid genuttigd, zoodat die stortbui eene ware lavenis gaf. Maar tevens maakte het overvloedige hemelwater een aantal vuurwapenen onbruikbaar, zoodat de toestand was, om wanhopig te worden.

Men achtte zich niet meer in staat om een tweeden aanval van den zoo overmachtigen vijand af te slaan, die hagelbuien steenen in het werk wierp, zoodat nagenoeg geen enkele der verdedigers meer ongedeerd was. En toen de muiters opnieuw tot een stormenderhandschen aanval overgingen, meende de bezetting dat haar laatste uur geslagen was.

Gelukkig werd die aanval niet met zooveel stoutmoedigheid door-

gezet als de eerste maal, en toen de granaten weer haar bloedige uitwerking hadden, trok de vijand terug.

Thans moest Banzer wel zwichten voor den aandrang van zijn onderhebbenden, die zich een weg door den vijand wilden banen of in den strijd tegen de geduchte overmacht bezwijken, liever dan een ellendigen marteldood te sterven. Hij zag in, dat het onder deze omstandigheden en zonder de minste kans op ontzet, ondoenlijk zou zijn de redoute te behouden en dus was het beter, haar thans nog te verlaten, nu de manschap tot tegenweer in staat was, dan wanneer de uitputting, tengevolge van gebrek aan voedsel, hen tot een weerlooze prooi voor den vijand zou hebben gemaakt.

In den nacht van den 27sten op 28sten Februari zoude de bezetting na vier dagen, vier lange dagen den ongelijken strijd te hebben volgehouden, de redoute verlaten.

Dit geschiedde in de grootste stilte; 2 officieren, 2 onder-officieren, 7 Europeesche en 19 inlandsche soldaten, met de vrouwen en kinderen, verlieten in het holst van den nacht het werk, 3 gekwetsten achterlatende, die niet te vervoeren waren en het hoofd moesten bieden aan een paar duizend opstandelingen, — weerloos. . . . Neen, weerloos waren zij niet, hoe zwaar gekwetst ook; zij hadden slechts de lont in 't kruit te steken, om den vijand een ontzettende les te geven; zij zouden dat doen. — Niet den *marteldood* — den *heldendood* besloten zij te sterven. —

Wij zullen de kleine kolonne, waarvan alle manschappen gekwetst waren, niet op haar gevaarvollen tocht door de wildernissen volgen; een tocht, die voor de meesten noodlottig was. Wat die tocht geweest is? Beter dan een woordenrijke beschrijving, zal de eenvoudige vermelding van de volgende cijfers die vraag beantwoorden:

Er waren in den nacht van den 27sten op 28sten Februari 2 officieren en 28 minderen uit de redoute vertrokken; één officier en slechts

een tiental minderen bereikten het fort de Kock, nadat zij, aan de onbeschrijfelijkste ellende ten prooi, een afdeeling van de kolonne Michiels hadden ontmoet, die hen van het noodige voorzien en in veiligheid gebracht had.

De luitenant-kwartiermeester Keppel, nog niet eens geheel van zijne ziekte hersteld, had den afmattenden tocht niet ten einde kunnen volhouden; hij had 2 onder-officieren en een paar soldaten, die hem voortgeholpen hadden, gesmeekt, — bevolen om hem aan zijn lot over te laten; doch zij hadden eerst toegegeven, toen een bende Padris hen op 't spoor gekomen was en hen omsingeld had, zoodat zij zich met de blanke wapenen een uitweg moesten banen.

Men heeft van den beklagenswaardigen officier niets meer vernomen.

* * *

De drie gekwetsten, welke als 't ware met de brandende lont in de hand den vijand waren blijven afwachten, hadden woord gehouden; zij zijn met een honderdtal opstandelingen in de lucht gevlogen.

De namen van dit drietal zijn gelukkig aan de vergetelheid ontrukkt; het waren de sergeant-vuurwerker Johan George Schelling, de fuselier Frans Marien en de inlandsche soldaat Sosmito.

Verscheidene districten van de IV en VI Kota's, ook van Agam, dat ons reeds zooveel moeite gegeven had, waren in volslagen opstand, toen Michiels, aan het hoofd eener kolonne van Padang opgerukt, aankwam. En nu werd met zooveel beleid en doortastendheid te werk gegaan, dat het oproer bedwongen werd en in 't begin van Maart had de weerspannige rege nt zich onderworpen.

VIII.

DE EXPEDITIEN NAAR BALI.

Behalve aan de Westkust van Sumatra, werd er aan de overige Buitenbezittingen weinig de hand gehouden; waar quaesties dreigden te ontstaan, werd de meest mogelijke omzichtigheid in acht genomen, omdat men huiverde, op onkosten gejaagd te worden; het kultuurstelsel daarentegen moest met kracht ingevoerd worden, opdat de Nederlandsch-Indische bezittingen dan toch eindelijk eens voordeelen zouden afwerpen!

Weldra zouden weer belangrijke diensten van het leger gevorderd worden. Ternauwernood was de rust op Sumatra wat hersteld, of expeditiën naar Bali, naar Palembang, vervolgens naar Borneo en andere eilanden, waren onvermijdelijk geworden.

Volkomen rustig was het in de Bovenlanden nog niet; alvorens tot de beschrijving van de Balische expeditiën over te gaan, blijft ons nog eenige krijgsbedrijven op Sumatra te verhalen, alwaar in de Batta-eilanden weder een weerbarstig hoofd, namelijk de radja Soassa, in opstand was gekomen; Michiels, intusschen met den titulair rang van generaal-majoor begiftigd, zond er dadelijk een expeditie heen, die den weerspannige bedwong.

Een jaar later moest er een korps onder de bevelen van den luitenant-kolonel Sutherland naar de V Kota's gedirigeerd worden,

die aan de Oostkust van Sumatra grenzen; door het nemen van de beide hoofdplaatsen, Ajer-angat en Solok-hamba, werd ook aldaar de rust hersteld, terwijl luitenant-kolonel van Swieten de III Kota's, die zich verzetten, weder tot onderwerping bracht.

Zoo bleef men voortdurend aan 't schermutselen en telkenmale moesten er kleine expeditiën worden uitgezonden, om nu eens oproerige hoofden tot reden te brengen, dan weder zeerooverijen te beteugelen. De bevolking was nooit te vertrouwen, getuige den verraderlijken aanslag op het leven van een officier, die naar het eiland Nias gezonden was om opmetingen te doen. Wij zullen evenwel niet langer bij die krijgsbedrijven van meer ondergeschikten aard stilstaan, doch ons naar Bali begeven, alwaar onzen troepen harde ervaringen stonden te wachten.

Het eiland Bali of Klein-Java is een der Kleine Soenda-eilanden, welke groep ten Oosten van Java gelegen is. Bali, 105 □ geographische mijlen groot, heeft den vorm van een onregelmatigen driehoek, een vulkanischen grond, en telt 700.000 inwoners.

De bodem is over 't algemeen bergachtig en verheft zich in de »Piek van Bali'' tot meer dan 3000 Meter boven de oppervlakte der zee. Men vindt er onderscheidene rivieren en groote meren, zelfs één meer dat in omtrek niet minder dan 12 geographische mijlen lang is.

De bevolking, waarschijnlijk afkomstig van de kust van Koromandel, is krachtiger en grooter dan de Javanen; zij houdt zich hoofdzakelijk met den landbouw bezig, ofschoon zij lui en veelal losbandig is, waartoe het overdadig gebruik van opium niet weinig bijdraagt. De vrouwen daarentegen zijn meer huiselijk en arbeidzaam.

Reeds Cornelis Houtman bezocht dit eiland en werd er door de inlanders zeer goed ontvangen; later heeft men zich minder met hen ingelaten, doch van lieverlede begon de weerspannigheid der eiland-

bewoners bedenkelijk te worden en in het jaar 1846 moest er een expeditie heengezonden worden, hetgeen zeer zeker reeds vroeger het geval zou zijn geweest, wanneer men zich meer met de zaken bemoeid had. Bali had zijn onafhankelijkheid weten te bewaren, doch toen er in 1841 en 1843 verdragen waren gesloten tusschen de inlandsche vorsten ¹⁾ en ons gouvernement, zag men al spoedig dat de Balineezen er op uit waren, om de gesloten overeenkomsten niet na te komen, en dat zij een vijandige houding begonnen aan te nemen.

Voor al de radja van Bleling had reeds herhaalde malen reden tot ongenoegen gegeven en alle verzoeken onzerzijds waren in den wind geslagen. Hij had zich niet ontzien, de Nederlandsche vlag te hoonen, en toen hij daarover ter verantwoording werd geroepen, nam hij een dubbelzinnige houding aan, zoodat het gouvernement niet langer mocht aarzelen, maar hem tot reden brengen moest.

Men verwachtte, dat de tegenstand niet zoo gemakkelijk te overwinnen zou zijn; daarom werd een aanzienlijke vloot uitgerust, bestaande uit 23 oorlogsbodem en een zeventiental andere vaartuigen; die vloot telde 1280 koppen en was bewapend met 115 vuurmonden.

Den 20sten Juni 1846 verscheen zij, onder opperbevel van den vice-admiraal E. B. van den Bosch, ter reede van Bezoek, om eene week later op de reede van Bleling te arriveeren.

Aan boord van de oorlogs- en transportschepen bevond zich een expeditionair korps, sterk 1700 man, waarvan 400 Europeanen, onder bevel van luitenant-kolonel Bakker en bestaande uit:

het 7de bataljon infanterie, kommandant majoor C. A. de Brauw;
drie kompagnieën van het 14de bataljon, onder bevel van majoor L. A. Boers;

¹⁾ Het eiland Bali is in acht tamelijk onafhankelijke rijkjes verdeeld, die bestuurd worden door inlandsche vorsten of opperhoofden.

een berg-batterij, onder bevel van kapitein W. K. H. Feuilletau de Bruin, met reserve-park onder luitenant H. Valekenier ¹⁾;

een detachement genietroepen, onder luitenant D. J. Uhlenbeck; 500 man hulptroupen van Madura.

Men had den oproerigen radja een ultimatum van driemaal vier-en-twintig uren gesteld, dat den 17^{den} Juni, den dag waarop de expeditie voor Bleling verscheen, juist verstreken was; den volgenden morgen debarkeerden de troupen onder de leiding van den zee-officier de Smit van den Broecke, onder de krachtdadige bescherming van het scheepsgeschut.

Men talmde niet, maar ging zonder verwijl tot den aanval over, die met den besten uitslag bekroond werd, ofschoon aldra opnieuw de vaan des opstands zou worden opgeheven.

Hoewel duizenden Balineezen — hun aantal werd op niet minder dan 10,000 geschat, — op de been waren om de landing te beletten, mocht hun dit niet gelukken en de troupen stelden zich op in de sawah's, die de versterkingen van Bleling omringden.

De kampong van Bleling werd van de zeezijde verdedigd door een retranchement, bestaande uit twee rijen boomstammen, met bamboes aan elkander bevestigd; de tassenruimte was met steenen aangevuld. Daarin waren schietgaten gespaard voor 50 vuurmonden; de epaulementen waren dik $1\frac{1}{2}$ à 3 meter en zes à zeven meter hoog. Nog waren er twee batterijen, op dezelfde wijze aangelegd; alzoo een geducht sterke positie, waartegen door onze troupen in de flank werd opgerukt, terwijl de vloot haar geschutvuur op het fort richtte.

De beschikbare macht was verdeeld in drie aanvalskolonnes, onder de bevelen van de majoors de Brauw en Boers, en van kapitein J. F. Lomon. De eigenlijke aanval was aan majoor de Brauw met zijne kolonne opgedragen, terwijl de beide andere kolonnes haar zouden steunen.

¹⁾ 4 kanons (3ponders), 2 houwitseren en 2 mortieren van $11\frac{1}{2}$ centimeter.

Moedig rukte de eerste kolonne ten aanval op, doch werd met zoo'n moorddadig vuur begroet, vooral van een batterij die men nog niet ontdekt had, dat men terugtrekken moest op de derde kolonne, welke terugtocht door luitenant E. C. F. Happé met een goed onderhouden geweervuur gedekt werd. Gelukkig bracht de artillerie, die een gunstige positie gekozen had, de Balineezen tot staan, niet dan nadat onze mariniers, die met hen handgemeen waren geraakt, een aanzienlijk verlies geleden hadden. Beter slaagde de tweede kolonne, die op de flank werkzaam was en op het punt stond om een kampong, in de onmiddellijke nabijheid van den kraton der vorsten, aan te vallen, maar order kreeg om de eerste kolonne te ondersteunen, die den aanval hernieuwde. Niet het minst tengevolge van de voortreffelijke bediening van ons geschut, werden de vijandelijke werken genomen en de kampong door de granaten der vloot in brand gestoken.

De werken, door den vijand voor onoverwinnelijk gehouden, waren niet bestand geweest tegen de volharding onzer troepen, die op het slagveld bivouakkeerden en gedurende den nacht nog een paar aanvallen van de verwoede Balineezen moesten afslaan: den volgenden morgen rukten de onzen — die aan officieren geen verliezen geleden hadden, uitgezonderd de zee-officier L. F. van Hoogenhuize, welke doodelijk getroffen was geworden — tegen de hoofdplaats Singa-Radja op, welke verwoest werd. De vorsten van Karang-Assem en van Bleling kwamen hunne onderwerping aanbieden en de bevolking keerde naar hare woningen terug, daar haar aan 't verstand gebracht werd dat zij niets meer te vreezen had; en toen de gouverneur-generaal Jan Jacob Rochussen, die in Februari 1845 deze hooge betrekking aanvaard had, op Bali aankwam, vond hij den vijand onderworpen en in een dagorder kon hij, op grond van eigen bevinding, zijn hoogste tevredenheid aan de troepen betuigen.

De bevelhebber der expeditie werd tot kolonel bevorderd en met de vorsten van Karang-Assem en Bleling werden nieuwe tractaten

gesloten, die hunne verplichtingen tegenover de Nederlandsch-Indische regeering nader regelden, zoomede de door hen te vergoeden kosten. Doch die vredesvoorwaarden, den 12^{den} Juli geteekend, zouden door den Balinees met voeten getreden worden.

Wel had men niet blindelings op de rechtschapenheid der vorsten vertrouwd en te Bleling een fort gebouwd, dat door 200 man bezet werd, om de bevolking in bedwang te houden en de naleving der gemaakte overeenkomsten te verzekeren; doch men had niet verwacht dat de oorlog zoo spoedig opnieuw ontbranden zou, als aldra het geval bleek te zijn.

Nog geen twee jaren waren verstreken, toen een tweede expeditie naar Bali moest gezonden worden; een onderneming, die ons wrange vruchten zou doen plukken. Men hadde reeds eerder moeten handelen.

De vorsten begonnen, met zich te onttrekken aan de betaling der oorlogskosten en de gezanten, die zij naar Batavia moesten zenden om van hunne onderwerping te doen blijken, verschenen niet in de hoofdstad van Nederlandsch-Indië. Het zwakke garnizoen in het fort aan de kust van Bleling werd ingesloten en eenige gestrande vaartuigen waren door de Balineezen straffeeloos afgelopen.

En nog bleef de regeering aarzelen

Hoewel men reeds van den aanvang af gezien had, dat de gesloten vrede den vorsten van Bali geen ernst was geweest, had men toch de hoop gekoesterd, dat de zaak langs vredelievenden weg zou kunnen behandeld worden; eerst in Maart 1848 werd er besloten een tweede expeditie naar het eiland Bali.

Wel was er lang gewacht; de indulgentie van het gouvernement was haast zwakheid te noemen. Het schijnt, dat de gebeurtenissen in Nederland, in verband met de zeer onrustbarende geruchten die tegen het jaar 1848 uit de overige deelen van Europa naar Batavia kwamen, de Regeering beducht deden zijn voor dergelijke verwikkelingen, althans het raadzaam deden achten, om de hoofdstad niet te zeer van garnizoen te ontblooten.

Wij gelooven dat die vrees tamelijk ongegrond, ten minste overdreven was; doch daarin is de eenige opheldering te zoeken voor eene lauwheid, die anders onverklaarbaar te noemen ware, en die ons duur te staan is gekomen.

De tweede expeditie naar Bali, daarenboven onvoldoende saangesteld, zou een verwoeden tegenstand ontmoeten. Zij bestond uit 109 officieren en 2265 onder-officieren en minderen, waaronder 775 Europeanen; eindelijk 300 koelies. De generaal-majoor van der Wijck was met het opperbevel belast ¹⁾.

Den 7^{den} Juni van het jaar 1848 zou de landing bewerkstelligd

1) De samenstelling der expeditionaire troepen was als volgt:

Opperbevelhebber: generaal-majoor C. van der Wijck.

Adjudanten: de kapitein T. van Capellen en luitenant H. J. van der Wijck.

Tweede bevelhebber: luitenant-kolonel A. H. W. de Kock.

Chef van den generalen staf: luitenant-kolonel J. van Swieten.

Sous-chef van den staf: kapitein S. von Stampa.

Adjutant: luitenant W. Beijerinck.

Kommandant der genie: kapitein E. C. C. Steinmetz.

Adjutant: luitenant S. H. Deeleman.

Intendance: luitenant M. van Weddingen.

Chef van den geneeskundigen dienst: majoor M. M. G. Wassink, met de officieren van gezondheid C. J. Serlé en K. L. Meijer.

De landmacht bestond verder uit:

Het 3de en 13de bataljon infanterie, ieder 7 à 800 man sterk; kommandanten: luitenant-kolonel B. F. J. H. le Bron de Vexela en J. B. J. Sutherland.

Een detachement kavalerie, onder bevel van luitenant C. S. Uhlenbeck.

25 Europeesche kavaleristen, onder ritmeester Couperus.

90 man genie-troepen onder luitenant Haitink.

De artillerie bestond uit: 2 halve berg-batterijen, onder kapitein R. J. Kellerman (6 drieponders en 2 houwitser), alsmede een reserve van 8 Coehoorn-mortieren en een reserve-park van 8 zesponders, ter bewapening van versterkte positiën; het reserve-park onder kapitein van Maanen.

300 man Madureesche hulptroupen.

De zeemacht, onder de bevelen van den kapitein-ter-zee Sterk, bestond uit 4 stoomschepen en 5 schoeners, met 72 vuurmonden en 740 koppen; 9 kruisbooten, 10 prauwen en 4 kleinere vaartuigen. Buitendien nog elf transportschepen, die door het gouvernement gehuurd waren.

worden, nadat alvorens een kolonne onder majoor F. S. Sorg te Timor-Sangsit gedebarreerd was, ten einde, in verband met het geschut van de vloot, die landing te dekken.

De landingstroepen waren verder ingedeeld in drie kolonnes, onder de bevelen van den luitenant-kolonel Sutherland (1^e), le Bron de Vexela (3^e) en majoor de Vos (4^e), terwijl die van Sorg de 2^e kolonne vormde.

De eerste kolonne stelde zich links van de tweede op; zij werd spoedig door de beide andere kolonnes gevolgd, maar het ontscheppen van het geschut vereischte eenigen tijd. De vijand scheen die vertraging aan aarzeling toe te schrijven en bestookte onze troepen zoodanig, dat generaal van der Wijck een krachtdadigen aanval op de kampong Boenkoelan gelastte, waartoe de 3^e kolonne de opdracht ontving, terwijl de 4^e, half deployeerende, de linker flank moest dekken, de 1^e kolonne echter de landingsplaats bezet moest blijven houden.

De kloeke aanval werd met den besten uitslag bekroond; de kampong werd veroverd en gaarne hadde van der Wijck de behaalde voordeelen vervolgd, doch de troepen waren te zeer afgemat.

Na den nacht rustig te Boenkoelan te hebben doorgebracht, werd den volgenden morgen vroeg tot den aanval op Djaga-Raga overgegaan, de hoofdplaats van het rijk van onzen voornaamsten tegenstander, waarheen een nauw defilé toegang verleende, dat goed versterkt was; namelijk door twee redoutes, die elkander uitstekend flankeerden en door breede grachten met elkaar verbonden waren. Die werken, op zich zelve reeds sterk, waren gedekt door de rivieren van Boenkoelan en van Sangsit; ten overvloede bevonden zich achter deze werken nog anderen, welke men niet eens zien kon. Ook hier wedijverden dus natuur en kunst om de vijandelijke positiën schier onneembaar te maken; de wallen waren overvloedig van geschut voorzien en alle accessen, ook de bermen, met levende bamboedoeri begroeid, zoodat daar geen doorkomen mogelijk was.

De vijand liet ons ongestoord naderen, zeker van oordeel dat zijne positie een aanval niet behoefde te duchten; de diepe stilte, die tot zelfs in de onmiddellijke nabijheid der werken bleef heerschen, had iets onheilspellends. De eerste kolonne ging voorop en werd gevolgd door de 3^e en 4^e, terwijl de 2^e Boenkoelan moest bezet houden en de communicatie met de vloot onderhouden.

De mortieren werden nu op een paar honderd pas van de beide redoutes in batterij gebracht; de kolonnes onder de bevelen van de luitenant-kolonels Sutherland en le Bron de Vexela stelden zich op 200 pas daarachter in slagorde op, en de 4^e kolonne met de kavalierie vormde de reserve.

Nog steeds bleef een doodelijke stilte heerschen; het scheen dat de vijand ons in een hinderlaag wilde lokken, doch men liet zich niet tot onvoorzichtig avanceeren verleiden. Zoodra onze mortieren in batterij waren, openden deze het vuur, en nu kwam de vijand eensklaps te voorschijn en vuurde van alle kanten, zonder onze troepen echter veel kwaad te doen.

De opperbevelhebber liet de vijandelijke positie thans in front, en gelijktijdig in de rechterflank aanvallen; ten einde dien aanval in te leiden en verder te steunen, werden de overige vuurmonden op slechts een honderdtal passen van een der beide redoutes opgesteld, hetgeen trots de grootste moeielijkheden van het terrein en het nu beter gerichte vuur der Balineezen geschiedde. Ons hevig geschutvuur deed dat des vijands merkbaar verflauwen; van dit oogenblik maakte de kolonne Sutherland gebruik om te avanceeren en zoo mogelijk tusschen beide redoutes door vooruit te dringen, terwijl aan den rechtervleugel der vijandelijke stelling een omtrekkende beweging beproefd werd. De genoemde kolonne werd in haar vaart gestuit door een breede gracht, 8 à 10 meter diep, welke de beide bontings verbond. Die hindernis kon den voortgang der onzen slechts een korte poos vertragen; weldra was het ravijn overgetrokken en de bezetting van de grootste bonting, thans bevreesd dat

zij zou worden ingesloten, trok terug, zoodat onze troepen het werk verlaten vonden.

Te betreuren was het, dat de aanval op den rechtersvleugel met minder succes volvoerd werd; een kompagnie van het 2^e bataljon, onder bevel van kapitein Dostal, had zich van een kleine redoute meester gemaakt; dit werk maakte deel uit van een defensielijn, welke de voornaamste versterking met het ravijn van Boenkoelan verbond. In die benting was men evenwel aan het vuur der aangrenzende werken blootgesteld, dat de onzen zware verliezen berokkende. Men avanceerde in 't eerst, doch de Balineezen begonnen het verloren terrein te herwinnen; zij formeerden drie kolonnes en, met gevelde lans, deden zij een hardnekkigen aanval op de kleine schare, die aanvankelijk stand hield en den vijand gevoelige verliezen toebracht. Doch iedere gaping in de vijandelijke geleederen werd telkens in een oogwenk weer aangevuld; de getalsterkte der Balineezen was verpletterend, en thans was het onze beurt om te wijken.

Ook in het centrum heeft men met onoverkomelijke hinderpalen te worstelen. Het hoofdwerk der Balineezen biedt nog altijd tegenstand; in waarheid een heldhaftige tegenweer is het, dien de Balineezen blijven volhouden, trots het plongeërend en moorddadig vuur van onze artillerie.

Vruchteloos plaatst overste le Bron de Vexela eigenhandig een ladder tegen de rechter face der redoute; zijne dapperen kunnen hem niet volgen, want de ladders zijn te kort om met behulp daarvan de kruin der zware borstweringen te bereiken. Doch geen nood — overleg zal redding geven, waar de gebrekkige hulpmiddelen te kort schieten. Kapitein Steinmetz en luitenant Deeleman hebben van stormladders een brug over de diepe gracht weten te maken; wel een hoogst onvoldoende en gevaarlijke brug, maar die de onzen toch den overtocht toestaat, zoodat twee kompagnieën de escarpe bereiken en zich naar de keel van het werk spoeden. De

Balineezen echter houden stand; de onzen bevinden zich tusschen twee vuren en worden zoo goed ontvangen, dat zij tot den terugtocht gedwongen worden en zich — daar de gebrekkig geconstrueerde brug dien niet meer toelaat — midden door de vijandelijke drommen moeten heenslaan. En wat het noodlottigst was, er ontstond behoefte aan munitie; te midden van die worsteling op leven en dood begon men gebrek aan patronen te krijgen.

De Balineezen begonnen nu van het defensieve tot het offensieve over te gaan, waardoor de toestand van onze zwaar beproefde troepen hachelijk werd. Tal van officieren zijn reeds gesneuveld; een der gebroeders Uhlenbeek, doodelijk gewond, geeft zich zelf het genadeschot, ten einde niet in handen van den overwinnenden vijand te vallen. Van alle kanten avanceert deze laatste, want de terugtocht is onvermijdelijk; dezen ordelijk te verrichten, zonder dat hij in een overhaaste vlucht ontaardt, ziedaar het eenige wat onzen troepen overblijft, die nog meer te lijden hebben door de gloeiende hitte en de onbeschrijfelijke bezwaren van het terrein, dan door het vernielend vuur van den overmachtigen Balinees.

De zaak was verloren, de toestand hopeloos; doch het terugtrokken geschiedde met een bewonderenswaardige koelbloedigheid en discipline. De van alle kanten opdringende vijand werd in bedwang gehouden door de kolonne de Vos, die den moeielijken terugtocht dekte en zij vervulde hare taak zoodanig, dat de troepen zich aan het strand konden verzamelen, waar men zou bivouakkeeren.

Nu eerst konden de geleden verliezen ten volle overzien worden. Aan officieren had men $\frac{1}{7}$, aan minderen $\frac{1}{10}$ verloren; buiten gevecht gesteld waren kapitein Macdonald en de luitenants Ardesch, Dickman, Prager, Penning Nieuwland en van Heemskerck — behalve nog de gesneuvelde officieren.

Niet alleen het goed onderhouden vuur des vijands had die zware verliezen veroorzaakt, ook was menig krijgsman van afmatting gestorven, en daarbij was Timor-Sangsit zoo ongezond, dat de bijeenge-

roepen krijgsraad het ondoenlijk achtte, om met de onvoldoende strijdmacht de operatiën te vervolgen; men meende van de volvoering der bekomen opdracht te moeten afzien en besloot, zonder verwijl naar Batavia terug te keeren.

De expeditie was alzoo mislukt; wij hadden het hoofd gestooten en bloedige verliezen geleden. Toch bleef er een bezetting in het Nederlandsche werk te Bleling achter; men kon dus, hoe pijnlijk de afloop mochte zijn en hoezeer onze invloed op het eiland Bali ook verminderd was, van de ongelukkige tweede expeditie naar Bali met vertrouwen zeggen: »tout est perdu, fors l'honneur."

Want onze troepen hadden hun plicht gedaan, wat men ook moge aanvoeren tegen de traagheid, waarmee het gouvernement tot de expeditie was overgegaan, en de alweer onvoldoende samenstelling van het korps, met de volvoering der zware taak belast. En hoezeer men de leiding der operatiën door den bevelhebber moge afkeuren, men moet erkennen, dat de soldaat schier het onmogelijke gedaan heeft en voor de dubbele overmacht van bevolking en klimaat gezwicht is.

Voor al waren de Balineezen ten zeerste verbitterd geworden door de overdreven eischen, welke de regeering hun na den afloop der eerste expeditie gesteld had; men had in waarheid de edelmoe-digheid, die ten allen tijde den overwinnaar betaamt, wel wat uit het oog verloren — en dit is een kwaad dat doorgaans, zoo als ook hier, zich zelf straft.

* * *

De tweede expeditie naar Bali was alzoo niet met dien goeden uitslag bekroond, welke men had mogen verwachten; de tijding van den ongunstigen afloop werd in de maand Augustus in het moederland ontvangen.

Wat het reeds onvermijdelijk geweest, ten tweedenmale de wapenen tegen Bali te keeren, ten einde de vorsten voor het niet-nakomen der tractaten te tuchtigen en tevens aan de bevolking van

de Nederlandsche bezittingen te toonen, dat een dergelijk verzet niet straffeloos zou geschieden, na de noodlottige uitkomst van de tweede expeditie was het een dure plicht, om zonder verwijl tot een derde te besluiten.

Daardoor ook zou aan de bewoners van den Indischen Archipel de slechte indruk ontnomen worden, die altijd het gevolg van een mislukten veldtocht is; te eer noodzakelijk in een kolonie, waar weinige duizenden soldaten, millioenen in bedwang moeten houden, zoodat alles er aan gelegen is, zorg te dragen dat het prestige, hetwelk alleen zulks mogelijk maakt, niet geschokt worde.

Zonder aarzelen werd alzoo aan de Nederlandsch-Indische regeering volmacht verleend, om ten derdenmale een expeditie tegen Bali gereed te maken; in het moederland zat men niet stil en werden eenige oorlogschepen uitgerust, om de zeemacht in Indië daarmee te versterken; namelijk: de fregatten »Prins van Oranje» en »Sambre», het korvet »Boreas», de schoenerbrik »Amboina» en het stoomschip »Phoenix».

Ter aanvulling van het Nederlandsch-Indische leger werd er een werving geopend; ook werd aan het Nederlandsche leger de gelegenheid geschonken, om aan den beraamden veldtocht deel te nemen, en zoo algemeen was de geestdrift, dat het vastgestelde kontingent verre zou zijn overschreden, wanneer men den wensch bevredigd hadde van allen die zich aanmeldden.

Het stoomschip »Phoenix» lichtte reeds den 20sten September het anker. Ten einde van de zeilschepen, die eerst den 12^{den} October zouden uitzeilen, zooveel mogelijk partij te trekken, zouden de fregatten een deel der troepen vervoeren; aan boord van de »Prins van Oranje» werden 150 man, op de »Sambre» 100 man geëmbarkeerd.

Het was dank zij de zorgen van den kapitein-ter-zee van der Plaat, kommandant der marine te Willemsoord, dat de schepen op den bepaalden tijd konden vertrekken.

Z. K. H. prins Hendrik, in het begin van dit jaar tot schout-bij-

nacht benoemd, vereerde de zeilree liggende schepen met een bezoek, ten einde aan hen, die aan de expeditie zouden deelnemen, een bewijs van zijne bijzondere belangstelling te geven.

In de laatste dagen was de gelegenheid tot zeilen ongunstig geweest, daar de wind Z.W. en W.Z.W. was; in den morgen van den 12^{den} October echter kwamen het stoomschip »Cycloop» en de particuliere stoombooten »Noordholland» en »Amsterdam», die de oorlogsbodems tot buiten het Schulpengat sleepten, waarna de zeilen in top gezet werden en de reis aanvaard werd.

Intusschen had men ook in Indië de hand aan 't werk geslagen. In Augustus was de generaal-majoor titulair A. V. Michiels, civiel en militair gouverneur ter Westkust van Sumatra, naar Batavia ontboden, alwaar men hem over de samenstelling der 3^e expeditie raadpleegde, daar hem het opperbevel zou worden opgedragen. Niet alleen was hij een ervaren krijgsoverste, die ten volle het vertrouwen van de arnee genoot; maar te eer was hij hier de rechte man, omdat hij met de omstandigheden bekend was en dus met kennis van zaken de sterkte en de indeeling der expeditionaire troepen kon bepalen.

Het jaargetijde was ongelukkig te ver gevorderd, om dit jaar reeds de vijandelijkheden te kunnen hervatten, ofschoon het raadzaam werd geacht, hoe eer hoe beter daartoe over te gaan; maar gedurende den kwaden moesson is de Noordwestkust van het eiland Bali voor zware oorlogsbodems niet te genaken, en daarom werd er besloten, dat de expeditie in de maand Maart van het volgende jaar zou vertrekken.

Intusschen bleef het fort te Bleling bezet en de kusten werden geblokkeerd, dat aan den handel der Balineezen veel schade toebrengt en tevens den invoer van wapenen belette. Verder kwam men te weten, dat, behalve de vorst van Bangli, alle vorsten tegen ons hadden samengespannen en dat met kracht aan de versterkingen van Djagaraga, ook aan de verdedigingslinie van Singa-Radja gewerkt werd. Hoewel de tweede expeditie ons, wegens haar korten

duur, weinig bijzonderheden betreffende het oorlogstooneel had doen kennen, wist men toch dat de positie te Djagaraga zoo sterk was, dat men ze slechts door een geregelden aanval zou kunnen nemen.

Generaal Michiels, al het gewicht van deze derde expeditie besellende, daar zij niet mislukken *mocht*, had zich in de maand November in persoon aan boord van het stoomschip de »Etna» naar Bleling begeven, om het terrein wat te verkennen; voornamelijk den weg van Singa-Radja naar Djagaraga, die wellicht zou kunnen dienen om de vijandelijke werken te omtrekken. Tevens bleek het hem, dat er zwaarder geschut moest worden meegenomen, dan te voren het geval was geweest.

Achtereenvolgens kwamen de schepen uit Nederland, die van af het Kanaal hun eigen weg volgden, in de maanden Januari en Februari te Batavia aan; het korvet Boreas arriveerde te laat om aan de expeditie te kunnen deelnemen. De uit het moederland aangevoerde troepen werd ten deele bij het 7^e en 13^e bataljon ingedeeld, terwijl het overige deel de hoofdplaatsen van Java moest bewaken.

Den 18^{den} Maart embarkeerde aan boord van de »Etna» de opperbevelhebber en gouvernements-commissaris A. V. Michiels.

De derde expeditie was als volgt samengesteld :

adjutant van den opperbevelhebber, kapitein jhr. T. van Capellen ;
de staf, bestaande uit : luitenant-kolonel C. A. de Brauw, infanterie-chef ;

ritmeester S. von Stampa, kavalerie sous-chef ; kapitein H. C. Staring, infanterie-adjunct ; den dirigeerenden officier van gezondheid 1^e klasse G. Wassink, chef van den geneeskundigen dienst ; den auditeur-militair mr. C. J. van Haastert ; den adjunct-intendant M. van Weddingen, en den adjunct-aspirant-intendant J. C. van Oosterum.

De troepen bestonden uit :

Het 3 ^e bataljon (luit.-kol. T. Poland)	1010 man,
» 5 ^e » (» » A. H. Helbach)	900 »
» 7 ^e » (» » B. F. J. H. le Bron de Vexela)	900 »
» 13 ^e » (» » J. van Swieten)	1010 »
Te samen	

3820 man.

De artillerie, onder bevel van luitenant-kolonel A. Meis, bestond uit de 2^e compagnie zesponders (vier kanons en vier houwitsers van 16 centim.); de 3^e compagnie drieponders (vier kanons en twee mortieren van 11½ centim.), en een belegerings-park, bestaande uit 4 mortieren van 20, vier van 11½ en twee lange houwitsers van 15 centim.: alzoo te samen 24 vuurmonden.

De genie en sappeurs, te samen 200 man, stonden onder kommando van den luitenant-kolonel A. H. Dibbets; het detachement kavalerie, sterk 30 ruiters, werd gekommandeerd door den 2^{en} luitenant F. A. Steyn; voorts 300 man hulptroupen onder kapitein J. Pieplenbosch; eindelijk 4000 man hulptroupen van Lombok.

De marine had tot kommandant den vice-admiraal J. P. Machielsens; adjudant de luitenant-ter-zee 2^e klasse F. A. A. Gregory. Zij bestond uit de volgende oorlogschepen:

1. Fregat Prins van Oranje, met 500 koppen; kommandant: kapitein-ter-zee J. F. D. Bouricius.
2. Fregat Rijn, met 300 koppen; komm.: kap.-ter-zee F. A. Jöhr.
3. Fregat Sambre, met 320 koppen; kommandant: kapitein-ter-zee H. Ferguson.
4. Korvet Argo, met 180 koppen; kommandant: kapitein-ter-zee C. van der Hart.
5. Stoomschip Hekla, met 80 koppen; kommandant: kapitein-luitenant J. H. Sterk.
6. Stoomschip Phoenix, met 90 koppen; kommandant: luitenant 1^e klasse J. May.
7. Stoomschip Vesuvius, met 90 koppen; kommandant: luitenant 1^e klasse J. H. Camp.

8. Stoomschip Etna, met 90 koppen; kommandant: luitenant 1^e klasse J. A. Eschauzier ¹⁾).

9. Stoomschip Borneo, met 40 koppen; kommandant: luitenant 1^e klasse E. Fraser ²⁾).

10. Stoomschip Samarang, met 50 koppen; kommandant: luitenant 1^e klasse J. D. Wolterbeek.

11. Stoomschip Onrust, met 45 koppen; kommandant: luitenant 2^e klasse T. A. Nieuwenhuizen; zoo mede 6 schoeners, te samen 280 koppen.

27 transportschepen en, om bij de landing dienst te doen: de schoener Doris met 12 gewone kruisprauwen, 18 prauwen-mayang en 8 vloten, samengesteld uit 6 landschouwen.

Het landingsbataljon, sterk 302 mariniers (onder-officieren en manschappen), stond onder bevel van den kapitein-ter-zee J. F. D. Bouricius; adjudant, de 1^e luitenant der mariniers J. L. le Mahien, en was samengesteld uit 2 kompagnieën, zoomede 3 kompagnieën matrozen.

Op den 14^{den} Maart embarkeerde de vice-admiraal Machielsen op het fregat »Prins van Oranje», en aanvaardde het bevel over het eskader.

De ingezetenen van Batavia gaven in het gebouw der sociëteit Concordia een bal ter eere van den kommandeerenden generaal en verdere officieren.

's Morgens van den 15^{den} werden het 7^e en 13^e bataljon door een gedeelte der burgerij uitgeleide gedaan en ingescheept; de overige bataljons infanterie, zoo mede de andere wapens, hulptroepen en koelies, embarkeerden op andere koopvaardij-schepen en kustvaarders in hunne garnizoenen. Later voegde zich het stoomschip »Hekla» te Giliang bij het eskader.

¹⁾ Wegens ziekte vervangen door den 1^{en} officier luitenant-ter-zee 2^e klasse J. G. de Man.

²⁾ Idem door den 1^{en} officier luitenant-ter-zee 1^e klasse F. J. E. van Gorkum.

Om elf uur was alles gereed en weldra verkondigde een saluut van 21 schoten, dat het eskader de reede verliet.

Opdat de geheele strijdmacht gelijktijdig voor Bali zou aankomen, moesten de schepen van Batavia naar het eiland Giliang stevenen, aldaar de troepen van Samarang afwachten en dan vereenigd de reis naar Bali voortzetten.

Nadat die vereeniging den 25sten Maart had plaats gehad, kreeg men den 29sten de Piek van Bali en Lombok in het gezicht, en den 30sten kwam men ter reede van Sangsit aan, alwaar de schoeners »Saparoea», »Circe» en »Banka», waarvan de beide eerstgenoemde tot het blokkade-eskader behoorden, de schepen hun ligplaatsen aanwezen.

Eenige mijlen meer westelijk kon men het fort Beliling zien liggen, dat in ons bezit was gebleven; daar achter, nog meer westelijk, de versterkte kampong Singa-Radja, die in 1846 door de onzen ingenomen was.

Het plan van den opperbevelhebber was, om de macht voor Sangsit te verzamelen en daardoor den vijand in den waan te brengen, dat men weder, evenals bij de tweede expeditie, daar ter plaatse zou landen en een vernieuwden aanval op Djagaraga beproeven; des nachts echter zou men in stilte verzeilen, de troepen aan het strand voor het fort Beliling ontschepen, Singa-Radja trachten te nemen en alzoo een vast punt zien te bekomen, als uitgangspunt voor verdere operatiën. Doch ten gevolge van een verkenning naar Singa-Radja, door eenige officieren van den staf gedaan, waarbij gebleken was dat die belangrijke plaats niet sterk was bezet, besloot de opperbevelhebber om het oorspronkelijk plan te wijzigen, zoodra doenlijk de grootst mogelijke macht te verzamelen, en den volgenden morgen reeds vroegtijdig te landen.

Zoodra het admiraalschip ten anker gekomen was, kwam de chet van den generalen staf, luitenant-kolonel de Brauw, aan boord om uit naam van generaal Michiels den admiraal te verzoeken, nog

dienzelfden nacht om 3 uur al de ingescheepte troepen te doen landen, zoo mede de mariniers en de daartoe bestemde matrozen. Deze hadden zich reeds gedurende de reis met veel ijver op de exercitie met het geweer toegelegd; doch de admiraal had niet begrepen, dat men ook de matrozen de landing wenschte te zien meemaken, en dus wees hij alleen de mariniers aan om mede te gaan.

Toen de »Argo» en de »Sambre» ter reede kwamen, bestond de geheele beschikbare macht uit vier kompagnieën van het 7^e bataljon en de mariniers der drie oorlogschepen; door den adjudant van den admiraal was reeds bij voorbaat een plan tot het debarkeeren der troepen ontworpen, 'twelk goedgekeurd was; hierbij was echter aangenomen, dat al de schepen tegelijk voor den wal zouden komen. Daar dit nu niet het geval was, werden in het plan natuurlijk de noodige wijzigingen gebracht en de landing zou geschieden door middel van de prauwen-mayang en de sloepen der oorlogschepen; elke kruisboot kon 50, de prauwen-mayang groot-model konden 25, de kleine prauwen 15 à 20 man innemen.

Alles was dus gereed voor de landing en reikhalzend zagen de troepen het oogenblik naderen, dat zij zich met den vijand zouden kunnen meten en het geleden echee wreken.

Niet alleen met het oog op haar gewicht — want haar mislukken zou de noodlottigste gevolgen hebben gehad — maar ook op de krijgsverrichtingen zelve was deze derde expeditie veel belangrijker dan de beide vorigen; daarom zullen wij, alvorens tot de landing en de verdere operatiën over te gaan, nog een blik op den geographischen en ethnographischen toestand van het tooneel des oorlogs werpen, daarbij de beschrijving van de eilanden Bali en Lombok door baron P. Mellvil de Carnbree tot leidraad nemende.

Het eiland Bali, tusschen Java en Timor gelegen, is door bodem en klimaat even moeielijk voor het voeren van een aanvallenden oorlog als de Bovenlanden van Padang; hoofdzakelijk wegens de sawah's, den door diepe ravijnen doorsneden grond en het gebrek

aan water; ook het vervoer van levensmiddelen en krijgsbehoefte gaat met groot bezwaar gepaard.

Op de noordelijke helling van de bergketen, die zich in het midden van het eiland verheft, vindt men het koninkrijk Bleling; meer oostwaarts Karang-Assem en Kloukong. In het midden bevindt zich het koninkrijk Bangli, in het zuiden zijn Gianjar en Badong gelegen.

Een aantal rivieren stroomen van de bergen naar de kust en vermeerderen de groote vruchtbaarheid van den grond.

Wat de bevolking betreft, zij heeft regelmatige trekken en een schrander oog; de Balineezen zijn dapper, van nature goedaardig, energiek en wel gehecht aan hun gebieders; maar behalve het gebruik van opium, doet ook het nuttigen van sterken drank, onder anderen een soort van arak dat door de Chineezen van Java gedestilleerd wordt, hun veel kwaad; inzonderheid de grooten of *goestis* zijn zeer daaraan verslaafd.

Daar het volk weinig in gemeenschap met andere volkeren is gekomen, vindt men op Bali nog geheel op zich zelve staande zeden en gewoonten. De kleeding is eenvoudig; gewoonlijk loopen de Balineezen blootshoofds en dragen om het lijf alleen een sarong (een lap katoen), die tot halverwege de dij reikt.

Verzot zijn ook zij, evenals de gansche bevolking van den Archipel, op hanengevechten; er is haast geen Balinees of hij heeft een haan, die met de meeste zorg gevoed en voor het gevecht gedresseerd wort. De vorsten bezitten er somwijlen honderden.

Knodsen en pieken vervaardigen zij met veel smaak en deugdelijk; gevest en scheede worden prachtig geciseleerd; daarentegen zijn hunne vuurwapenen van het allerminst allooï, hoewel zij bij de derde expeditie percussie-geweren hadden, die door de onzen tijdens de tweede expeditie waren achtergelaten. Daar de bevolking, zooals reeds werd aangestipt, 700,000 zielen groot is, wonen er ongeveer 6650 op een vierkante geographische mijl; wat de getalsterkte der bevolking betreft, moeten de verschillende Staten als volgt ge-

rangschikt worden : Gianjar , Badong , Tabanan , Mengoei , Kionkong , Karang-Assem , Bangli , Pojangan en eindelijk Bleling.

Daar echter ieder volwassen Balinees mee ten strijde trekt, moet men rekenen, dat minstens 100,000 man in 't veld gebracht kunnen worden. Genoeg om te doen zien, dat den onzen een zware taak te wachten stond.

Doch glansrijk zou die vervuld worden. — Ten vier uren in den morgen had de ontscheping plaats en weldra waren al de troepen aan land gezet.

Nadat de manschap op het strand verzameld was, begon de marsch landwaarts in, naar Singa-Radja, onder bevel van luitenant-kolonel de Brauw. Nog geen enkel schot werd aan boord van de schepen vernomen, vanwaar men met kijkers den marsch der troepen kon gadeslaan; stil de kampong genaderd, trok men die om en toen de weinige Balineezen daar de vlucht kozen, rukte men de kampong binnen. Deze is de aanzienlijkste van het rijk Beliling. De weg van het fort daarheen loopt door schoone sawahvelden; aan weerskanten was hij door middel van borstweringen afgesloten en aan het einde bevond zich een aarden wal à cheval op den weg en voorzien van schietgaten, zoodat het bij een middelmatige verdediging niet doenlijk zou geweest zijn, de kampong binnen te komen.

Door de koelies werden nu uit de magazijnen bij het fort de noodige levensbehoefden voor twee dagen naar Singa-Radja gebracht, hetgeen onder bedekking van detachementen infanterie geschiedde, die tevens de koelies wat in 't oog hielden.

»In de bezette kampong,» zoo leest men in de beschrijving der derde Balineesche expeditie door den kapitein-ter-zee J. O. H. Arntzenius, vervaardigd naar destijds door den auteur gemaakte aantekeningen; een zeer belangrijk geschrift, dat ons tot leiddraad zal strekken; — »in de bezette kampong vond men een menigte pas gebruikte zaken, die bewezen dat de inwoners eerst op het aan-

rukken van het bataljon de wijk hadden genomen. Een aantal huisdieren en andere provisiën waren in de woningen voorhanden en strekten den soldaten tot een versterkend maal. De woningen werden tot logies voor de manschappen ingericht, voorzoover ze van klei waren opgetrokken; die van hout of steen waren gebouwd, werden betrokken door de officieren.

»Deze verblijven waren over het algemeen zeer armoedig; ze bevatten een enkel klein vertrek, waarin het geheele huishouden bij elkander logeert. Het huisraad bestond gewoonlijk uit 2 à 3 baleh-baleh's of slaapplaatsen van bamboes.

»Op het erf der woningen vindt men de begraafplaats van het gezin, welke slechts een kleine ruimte beslaat, wyl het hier gebruikelijk is de lijken te verbranden; meermalen deelen de vrouwen der aanzienlijken in het lot van hun afgestorven echtgenooten. Na de plechtigheid wordt de asch in kleine urnen onder afdakjes van atap bijgezet op de begraafplaats, waar dagelijks door de nabestaanden wordt geofferd.»

Dienzelfden morgen meldde zich onder parlementaire vlag een gezantschap aan, bestaande uit eenige priesters en personen, tot het gevolg van den koning van Karang-Assem behorende.

Op het fort bij den opperbevelhebber toegelaten, betuigden zij de bevreesing van hun gebied over de krijgstoerusting, daar hij een getrouw onderdaan van het Nederlandsche gouvernement was. Generaal Michiels liet zich echter niet om den tuin leiden en gaf de afgezanten te verstaan, dat als de vorst dan zoo'n getrouw onderdaan was, deze zich ten spoedigste bij hem te vervoegeu had, om bevelen te vragen.

Intusschen waren den 1sten April de overige schepen van Batavia voor anker gekomen, en in den morgen van den 2^{den} April werd nu ook het 10^e bataljon gedebatteerd; daar de nu aanwezige macht voldoende werd geoordeeld, werden de mariniers weder ingescheept. Nadat de overige infanterie, zoo mede een deel der artillerie ge-

land was, rukte de luitenant-kolonel Helbach met het 1^e bataljon naar Singa-Radja op.

Nadat ook het 3^e bataljon, onder luitenant-kolonel Poland, benevens de hulptroepen van Madura, de nog ontbrekende koelies en artillerie ontscheept waren, bevond de opperbevelhebber zich in den avond van den 4^{den} met de geheele macht onder de wapens, om den koning van Karang-Assem te ontvangen, die de vergunning verzocht en verkregen had, om tot den generaal te komen; doch er verschenen slechts een paar inlanders die meedeelden, dat tengevolge van regen de rivieren gezwollen en de bruggen vernield waren, zoodat de vorst niet had kunnen komen.

Daar het gezantschap ook den volgenden dag niet kwam opdagen, besloot de generaal niet langer te wachten, maar de operatiën te beginnen en de hoofdversterking Djagaraga te naderen. In verband hiermede verzeilde een gedeelte der scheepsmacht tot genoemde kampong, zoodat zich aldaar 3 fregatten, 4 schoeners en 8 koopvaarders bevonden; aan boord van die schepen zag men de in de kampong achtergebleven bewoners met al hunne eigendommen naar het binnenland vluchten.

Bij nader inzien besloot de opperbevelhebber nog één dag te wachten, om den koning van Karang-Assem met den rijksbestuurder van Beliling in de gelegenheid te stellen, alsnog hunne onderwerping aan te bieden.

Den 7^{den} April kwamen dan ook, reeds vroeg in den morgen, een groot aantal manschappen van Djagaraga naar de kampong Sangsit, die nog niet door onze troepen bezet was. Hun wapens bestonden uit pieken en krissen; enkele waren van geweren voorzien. Bij hunne nadering werden de troepen te Singa-Radja langs den weg op twee gelederen gesteld, de artillerie op de flanken.

De koning van Karang-Assem, die zelf tegenwoordig was, liet den generaal vragen, of hij met 2000 man de rivier mocht overtrekken; niet wetende dat er zoovelen bijeen waren, liet de ge-

neraal weten, dat de gansche macht kon volgen, die zich nu, ten getale van ongeveer 10,000 man, vlak tegenover de troepen opstelde.

De vorst, de rijksbestuurder en de rijks grooten werden door den opperbevelhebber in den kraton ontvangen; de adjudant van den gouverneur-generaal, jhr. van Capellen, diende tot tolk. De rijksbestuurder, die het Maleisch machtig was, scheen hier de voor naamste persoon te wezen; want de vorst zelf — die op een stoel was gaan zitten, terwijl de minderen om hem heen op den grond hadden plaats genomen —, zeide nagenoeg niets.

Namens den opperbevelhebber werden den vorst nu de navolgende eischen gesteld: vooreerst moest hij onverwijld een gezantschap, uit de aanzienlijkste personen van zijn rijk bestaande, naar Batavia zenden; voorts moesten de sterkten van Djagaraga geslecht worden. De verdere eischen van de Nederlandsche regeering zou het gezantschap te Batavia vernemen. Tevens werd hun meegedeeld, dat reeds den volgenden morgen naar Sangsit zou worden opgerukt.

Deze voorwaarden werden onvoorwaardelijk door den koning van Karang-Assem aangenomen; tevens beloofde hij, de vorsten van Beliling en Kloukong evenzeer tot onderwerping te zullen aanmanen.

Den 8sten April trokken, zooals het voornemen geweest was, het 13^e bataljon en de bergbatterij naar Sangsit, langs een smallen weg die voor de artillerie hoogst moeielijk was; gelukkig werden de troepen niet in hun marsch gestoord door den vijand, die overigens volstrekt niet van plan was om zijn woord te houden. Na een marsch van ongeveer vijf uren arriveerden zij te Sangsit, welke plaats ook verlaten was en bezet werd. De beide volgende dagen werd de beweging door de overige troepen gevolgd; ook de verdere scheepsmacht kwam nu voor Sangsit ten anker, behalve de schoeners »Circe» en »Ambon», die tusschen Beliling en Sangsit moesten observeeren.

Wederom liet de vorst van Karang-Assem verzoeken om, thans vergezeld van den vorst van Beliling en diens rijksbestuurder, den

generaal te ontmoeten. De opperbevelhebber verklaarde zich nogmaals hiertoe bereid.

In den vroegen morgen van den 13^{den} April was alles tot ontvangst van de hooge personaadjes gereed; ditmaal waren ook de états-major der op de reede liggende schepen grootendeels tegenwoordig.

Op den 18 à 20 pas breeden weg waren drie bataljons in gesloten kolonne opgesteld; vóór de tent, waarin de samenkomst zou plaats hebben, stond een bataljon, zoo mede de kavalerie met de batterijen en de hulptroepen in rij en gelid.

's Morgens ten 10 ure kwamen langs den grooten weg de eerste Balineezen aan; weldra volgden de vorsten van Karang-Assem en Beliling, beiden te paard. Bij den opperbevelhebber gebracht en gevolgd door hun hofstoet, namen zij op hun zetels plaats; ook thans ging de goestie djilantiek weder naast den vorst op den grond zitten. Nu groeide het aantal volgelingen zoozeer aan, dat de breede weg weldra door een ondoordringbare massa bezet was; allen waren goed gewapend met pieken, sommigen met geweren van allerlei soort; men merkte zelfs lontroeren daaronder op.

Het voorkomen van den vorst van Karang-Assem, open en flink, stak gunstig af bij dat van den vorst van Beliling, die een lijdend, gemeen uiterlijk had; ook was hij blijkbaar zeer gejaagd en over 't algemeen schenen de Balineezen zoo bevreesd te zijn, dat een kleinigheid voldoende zou zijn geweest, om hen van hunne wapenen gebruik te doen maken. Nog meer dan te Singa-Radja was de toestand tamelijk precair, en allicht hadde die ontmoeting tot een afschuwelijk bloedbad kunnen leiden.

Door jhr. van Capellen werd weder aan den rijksbestuurder medegedeeld, dat wanneer de vorsten gezind waren aan de gestelde voorwaarden te voldoen, hun geen leed geschieden zou; de generaal zou den volgenden Zondag naar Djagaraga oprukken en er de Nederlandsche vlag hijschen. — Ook nu legden beide vorsten de plechtigste beloften af en vertrokken na vernieuwde vriendschapsbetuigingen.

Hoewel zij verzekerd hadden, dat de weg naar Djagaraga door hunne onderhoorigen begaanbaar was gemaakt en dat men in de bontings bres gemaakt had, achtte Michiels het niet geraden om daar blindelings op te vertrouwen; hij liet door eenige staf-officieren eene verkenning doen en al spoedig deed men de ervaring op, dat er nog niets geschied was.

Den 14^{den} zond Michiels luitenant-kolonel Meis, majoor Steinmetz en de kapitein-adjutant van Capellen naar den rijksbestuurder, om hem nog eens goed aan 't verstand te brengen, dat het volstrekt niet de bedoeling van den generaal was om een bloot bezoek af te leggen en te Djagaraga eene vertooning te maken; maar dat hij *onvoorwaardelijke overgave* eischte.

De ontwijkende antwoorden, die men bekwam, deden het raadzaam achten, de onderhandelingen af te breken.

In den vroegen morgen van den 15^{den} April rukte de generaal met het 5^e en 13^e bataljon, benevens de artillerie, in de richting van Djagaraga op; het 7^e bataljon had bevel gekregen om de rivier bewesten Sangsit te volgen, om zoo mogelijk de versterkingen te omtrekken en in den rug te vallen. Ieder man had voor 24 uren brood; verder werden geen provisiën meegenomen, hoewel er vivres voor twee dagen gereed waren om te volgen. Het 3^e bataljon bleef te Sangsit om de magazijnen, en de mariniers waren geland om het strand te bewaken.

Wegens den hobbeligen, door houtgewas moeilijk begaanbaren weg, had de artillerie groote hinderpalen te overwinnen. Op tien minuten van de wallen der versterkingen, stiet men op een diep, breed ravijn, waarover de genie in zeer korten tijd met het meegevoerde bamboes een brug sloeg, die men overtrok, waarna op ongeveer 1000 pas van de wallen halt gehouden werd. In het verschieft vernam men weldra geweervuur; het 7^e bataljon was dus reeds in een gevecht gewikkeld, waarop de troepen van deze zijde zoo spoedig mogelijk naderden en het vuur openden, dat door den vijand levendig beantwoord werd.

Het 13e bataljon, midden voor de vijandelijke werken opgesteld, werd door een hevig kruisvuur bestookt; de helft van het 5e, onder majoor Rocqué, werd in westelijke richting gezonden, om met het 7e in gemeenschap te komen.

Intusschen trachtten 8000 à 10000 man uit de versterkingen aan de oostzijde onze troepen te omtrekken; zij koesterden het voorneemen om hen in den rug aan te vallen. De kapitein der mariniers, die aan het strand bevel voerde, vernam dit nog tijdig en liet den admiraal om versterking vragen, waarop onverwijld aan al de oorlogschepen de last werd verstrekt, om de nog aan boord zijnde mariniers te doen landen, zoodat zich tegen den middag te Sangsit 216 onder-officieren en mariniers bevonden. Het bleek, dat de Balineezen de oostelijk gelegen versterkingen verlaten hadden, om de Madureesche hulptroepen, die een gedeelte der batterij en de ambulance moesten dekken, aan te vallen; doch na eenige schoten der batterij en door het goed gericht infanterie-vuur werden zij teruggedreven.

Tot driemaal toe trachtte het 13^e bataljon de meest westelijk gelegen benting te bestormen; doch het moorddadig vuur des vijands maakte het ondoenlijk, op deze wijze er binnen te dringen. Tot aan het invallen der duisternis werd het vuur onderhouden.

Het vervoer der gewonden, ten allen tijde een groote moeielijkheid bij een in het binnenland gevoerden oorlog in deze gewesten, leverde ook nu vele bezwaren op; zij moesten 3 à 4 palen ver door koelies naar het strand worden gedragen in een soort van hangmatten, aan een bamboes hangende. Gekwetst waren luitenant-kolonel Meis van de artillerie, majoor Sorg, de kapiteins Vorstenbosch en Reiger, de luitenants Donleben, van Rouveroy, Munter en 85 minderen; gesneuveld waren de luitenants van Swieten en Prager, en 18 minderen. Des nachts werd er gebivouakkeerd.

Intusschen had de kolonne onder het bevel van luitenant-kolonel Le Bron de Vexela, met 20 sappeurs en voorzien van 2 handmor-

tieren, de bedding der ten westen van Sangsit stroomende rivier gevolgd, grootendeels tot over de knieën door het water gaande; op deze wijze was het haar gelukt, de westelijke versterkingen van achteren te naderen, zonder door den vijand te worden ontdekt, waarna de soldaten met veel moeite den rand van het ravijn wisten te bereiken en — thans eerst ontdekt door de Balineezen, die hun een hagelbui van kogels en pijlen toezonden — de bents bestormden; met het gevolg dat aldra drie daarvan en nog vóór het vallen van den avond reeds vijf werken aan den vijand ontweldigd waren. De aanval, den volgenden morgen vroegtijdig hervat en thans in het front ondersteund, was overweldigend, zoodat reeds 's morgens om zeven uur de hoofdversterkingen van Djaragara in onze macht waren.

Het 7e bataljon bivouakkeerde in de veroverde bents. Gelukkig waren de verliezen onzerzijds gering te noemen; dien dag waren gesneuveld de luitenant Derens en 8 minderen; gewond luitenantkolonel de Brauw, kapitein Happé en 49 minderen.

Dat de tegenstand en dus ook ons verlies niet grooter was, kwam, doordat de Balineezen, bevreesd te worden ingesloten, den nacht te voren bij duizenden de wijk naar het gebergte genomen hadden; zelfs de rijksbestuurder had in tijds een goed heenkomen gezocht. Het meerendeel hunner dooden en gekwetsten hadden zij medegevoerd; in de sterkten werden er slechts een honderdtal gevonden. De vijand liet vooreerst niets meer van zich zien en bleek zelfs de achter de versterkingen gelegen kampong verlaten te hebben. Het geheele verlies aan onze zijde bedroeg, behalve de gesneuvelde en gewonde officieren, — waarbij door een nachtelijk alarm te Sangsit, waarvan men nooit de reden te weten gekomen is, nog luitenant von Schimmelman kwam, die een kogel in 't hoofd kreeg: ge-30, gewond 138 man.

»Het Nederlandsche leger,» zoo schreef de kapitein-ter-zee Arntzenius, »had zich op den 15^{den} April in alle opzichten bewonderens-

waardig gedragen. Om dit goed te kunnen beoordeelen moet men in het oog houden, dat tegen een minst genomen vijfmaal sterkeren vijand werd geageerd, die in zijn sterkten goed lag verschanst. Daarentegen hadden onze troepen bij de ondragelijke hitte en het lastig terrein met dorst en uitputting te kampen gehad, terwijl de volgende nacht, in stede van rust en versterking aan te brengen, in de grootste onrust werd doorgebracht. Allen, bijna zonder uitzondering, hadden zich evenzeer onderscheiden; vele gewonden moesten zelfs met geweld uit het gevecht worden verwijderd.

»Wanneer men alle omstandigheden in aanmerking neemt, zooals het groote aantal inlanders in de sterkte, het betrekkelijk groote aantal hunner vuurwapenen, hun sterke positie, het kruisvuur waarin onze troepen hadden geageerd en eindelijk den langen duur van den strijd, dan zal men moeten toegeven, dat het verlies van ons leger gedurende die beide dagen niet groot kan worden genoemd. Daarvan moet de oorzaak voornamelijk gezocht worden in 's vijands weinige bedrevenheid in de behandeling van vuurwapenen, in de inferieure kwaliteit dier wapenen en eindelijk in de onhandigheid bij het gebruik hunner bogen, waardoor van de duizenden pijlen, die zij op onze troepen afschoten, slechts weinigen doel troffen.

»Voorts wordt men als vanzelf gedwongen te erkennen, dat al wat men vroeger wel eens heeft verhaald van adsistentie, die de Balineezen zouden gehad hebben van Europeesche krijgskundigen, ongegrond is; alleen dit zou men kunnen zeggen, dat zij zich in het bezit bevonden van eenige goede vuurwapens van Engelsch maaksel. De kogels waren meest van verschillend kaliber en bevatten stukjes steen of porselein, ter besparing van lood, waaraan zij gebrek schenen te hebben. Enkelen dier kogels, van bukskaliber, waren met een koperen spiraalveer aan elkander verbonden en moesten het effect van kettingkogels doen. De wonden, door deze kogels veroorzaakt, schreef men eerst toe aan de uitwerking van granaten.

»Op het slagveld, maar meer nog in de bentsings, werd een menigte pijlen en bogen gevonden. De bogen waren van een hard en vezelachtig hout vervaardigd, met koorden van pezen of rotting; de pijlen waren rieten van 4 à 5 voet lengte, sommigen met zeer scherp geslepen ijzeren punten met weerhaken van allerlei vorm, doch het meerendeel met puntig gesneden houten vooreinden. Daar deze pijlen in de lucht werden geschoten en dus in den val moesten treffen, was het treffen zeer onzeker, waardoor zij zeker niet zoo vele verwondingen hebben veroorzaakt, als hun aantal zou hebben doen verwachten. Door zulk een pijl met een ijzeren drietand werd de luitenant-kolonel De Brauw in de zijde getroffen; men was verplicht de wonde zeer te vergrooten, ten einde er den pijl uit te halen.

»Ook het geschut, waarvan de vijand zich bediende, stond bij het onze ten achter. Behalve de houwitser van 11½ duim, bij de vorige expeditie door de onzen achtergelaten, en welke nu tot achter de tappen geladen werd teruggevonden, zoodat het afschieten waarschijnlijk het springen van het stuk tengevolge zou gehad hebben, vond men nog twee ijzeren kanonnen van 6 pond en twee van 4 pond, zeven ijzeren lilla's op lage rolpaarden en eenige walbusgeweren. Natuurlijk is een vijand aldus uitgerust niet op den duur tegen Europeesche troepen bestand, al zijn ook klimaat en terrein in zijn voordeel; maar toch zou hij het, bij minder moed en volharding van de zijde der aanvallers, een geruimen tijd kunnen uithouden. . . .

» . . . De hoofdversterkingen van Djagaraga, na de vorige expeditie zeer uitgebreid en verbeterd, bestonden uit een groot aantal, 10 à 12, bentsings van meer of minder omvang; bijna allen hadden door bedekte wegen gemeenschap met elkander, terwijl de toegangen door traversen waren afgesloten. Het geheel was aangelegd op een hellend terrein tusschen rivieren of bergstroomen, wier water werd geleid door diepe grachten voor de versterkingen; bovendien waren

de wallen beplant met schier ondoordringbare heggen van bamboe, nopal, bamboe-doeri en bezet met scherpgepunte bamboezen, om de van buiten aandringende vijanden het stormen op deze bontings ondoenlijk te maken. Daarenboven was de omtrek tot op verren afstand van wolfskuilen voorzien, die zoowel voor de infanterie als de artillerie zeer lastig waren.

»Men zal niet kunnen gelooven met hoeveel overleg de Balineezen hier hadden partij getrokken van de middelen ter verdediging dier wallen, hun door de natuur aan de hand gedaan. Rondom de bontings waren zware verhakkingen, die onder het vijandelijk vuur onmogelijk waren op te ruimen, ook al was men reeds aan de andere zijde van de gracht, die wel 20 voet breed en minstens 12 à 15 voet diep was, gekomen.

»Djagaraga bestond uit een aaneenschakeling van sterkten, met ravijnen op de beide flanken, waarvan de uiterste kleine werken wel 1½ uur van elkander gelegen waren. Zoo bevonden zich eenige kleine werken aan de westelijke rivier, welke de hoofdversterkingen aan die zijde dekten of althans de nadering van dien kant moesten bemoeilijken; deze werken waren het, die door het 7^e bataljon het eerst werden genomen.

»Zoo lagen er ook dergelijke werken aan de oostzijde, tegen de kampong Soeter. Onder de nieuw aangelegde werken, namelijk sinds de vorige expeditie, was er een, de benting van den Goestie Djilantiek genaamd, welke door het kuisvuur der omringende sterkten werd beschermd. Deze benting was vierkant, door hooge aarden wallen omgeven, bijna 2½ el dik, en samengesteld, zooals later bij het slechten bleek, uit klapperboomen, waartusschen zware klei was gewerkt. Hieraan hadden, volgens de verklaringen van een paar gevangen Balineezen, 10,000 man gedurende een half jaar gewerkt. De benting was op de vier hoeken met geschut van licht kaliber gewapend en bij den opbouw waren door de wallen bamboezen gelegd, waardoor, bij wijze van schietgaten,

de verdedigers hun geweren op den naderenden vijand konden lossen.

»Door het doen van proefschoten had men geobserveerd, waar buiten de benting de meeste kogels nedersloegen, en op die plaatsen bamboe-doerie geplaatst. Als de troepen bij het voorwaarts rukken zich aan deze, oppervlakkig beschouwd geringe, hindernissen niet stoorden en, daarin verward, werden opgehouden, werd er vuur gegeven, waarvan de schoten vrij zeker doel troffen. Ook op het terrein voor de andere bentings had men dergelijke hindernissen aangelegd.

»De benting van den goestie was aan den achterkant door drie zware deuren van djatiehout gesloten. Zij lag geheel op zich zelf en had een zeer sterke bezetting, wat men van den aanvang af zeer duidelijk van de schepen had kunnen zien, wijl de verdedigers zich, vooral des avonds, op de wallen vertoonden.

»Aan de binnenzijde der wallen van deze en andere bentings waren zeer ingenieus bedachte afdaken van bamboes gemaakt; deze moesten dienen om de holle projectielen op te vangen, die zij reeds van vroeger als zeer gevaarlijk kenden. Door de sterke helling rolden de granaten in zes daartoe gegraven putten, welke met water waren gevuld, waarin zij smoorden. De geheele inrichting der benting bewees, hoever de Balineezen reeds gevorderd waren in de versterkingskunst. Hoewel, zooals reeds gezegd is, bijna al de sterkten door bedekte wegen verbonden waren, gaven echter de traversen voor de kelen te kennen, dat men, de eene benting genomen zijnde, die uit de andere nog zou trachten te beschieten. Hier zou de vijand echter, wegens ons beter geschut, niet tegen ons bestand zijn geweest.

»De meest oostelijk gelegen benting was door het 3^e bataljon bezet. De manschappen lagen daar onder de genoemde afdaken op den grond en hadden veel van de hitte te lijden. Spoedig werd er overgegaan tot het vernietigen der sterkten, waartoe de inlandsche en

Afrikaansche kompagnieën werden gebezigd. Met spaden en houweelen werd de benting van den goestie grootendeels geslecht en de grond, nadat de verhakkingen verbrand waren, in de grachten gewerkt. Men kan nagaan, welke ongehoorde inspanning men zich getroost had bij het opwerpen dier wallen, daar het slechten ons reeds zooveel moeite kostte. In de wallen der overige bentings maakte men mijnen, waartoe men kruit bezigde uit de kampong Soeter, waar men 61 vaten kruit had gevonden.

»De lijken der gesneuvelde vijanden werden in kuilen begraven. Door het nemen van doelmatige voorzorgen mocht men er in slagen, de nadeelige gevolgen van onreinheid en schadelijke uitdampingen te voorkomen.

»Men gist, op grond van opgaven door bevriende vorsten verstrekt, dat in de verschillende sterkten een getal van 18 à 20000 Balineezen zijn geweest. Met zekerheid kan men aannemen, dat vooral ons geschut eene groote slachting onder hen heeft aangericht, al is het getal van 6000 dooden, door den vijand opgegeven, ook als overdreven te beschouwen. Het geschut van onze zijde gebezigd, bestond uit: 4 houwitser, 1 mortier van 20 duim, 2 mortieren van 11½ duim en 4 kanonnen à 6 pond.»

Zooals wel te verwachten was, benam de val van Djaraga een groot deel der Balineezen den moed en weldra meldden zich een aantal hoofden aan, om den opperbevelhebber te verzoeken, naar hun kampongs terug te mogen keeren en de aan de kusten gebouwde paddie te mogen snijden en weghalen. Niet alleen werd dit toegestaan, maar strenge bevelen werden gegeven om hen, die vrijwillig terugkeerden, geen letsel te doen. Tevens werd door den opperbevelhebber, op aanwijzing van eenige districtshoofden, Dewa Madei Rai, afstammeling van de vroeger onttroonde vorsten van Beliling, tot hoofd aangesteld en met het stoomschip »Etna» naar Sangsit gebracht. Toen hij echter voor de hem toegedachte waar-

digheid bedankte, werd zekere Goestie Madei Rai in zijne plaats benoemd.

Was het voornaamste gedaan, toch bleef er aan de Oostkust nog zeer veel te verrichten over; daarbij hadden de troepen reeds veel geleden, vooral ten gevolge van dysenterie, welke ziekte door het gebruik van het water der sawah-velden zeer werd bevorderd, zoodat de hospitaalschepen verscheidene malen naar Soerabaja moesten gesleept worden, om de lijders in het hospitaal aldaar te doen verplegen. Daarom gaf de vice-admiraal Machielsen order, uit de bemanning der oorlogschepen een bataljon van 600 man samen te stellen, ten einde zoo noodig aan land dienst te doen; dit bataljon werd onder bevel van den kapitein-ter-zee Bouricius gesteld.

Zoodra de koelies, wier getalsterkte zeer verminderd was, met 450 Javanen waren aangevuld, besloot de generaal om, zoodra de zaken hier maar eenigszins geregeld waren, het tooneel des oorlogs naar de Oostkust over te brengen.

Alvorens kwam de verst van Bangly met 2000 man hem zijn opwachting maken in het hoofdkwartier te Sangsit; die kwam zijn onderwerping aanbieden. Voorloopig werd hem het bestuur ook over de kampongs van Karang-Assem opgedragen, die zich aan hem onderworpen hadden, en mede over het landschap Payangan, dat vroeger tot zijn rijk behoord had.

Toen de werken te Djagaraga vernield waren, kon het 3^e bataljon naar de kwartieren te Sangsit terugkeeren; daarentegen werden op Beliling, waar het 5^e bataljon met de hulptroepen zou achterblijven, gebouwen voor kazerneering gemaakt.

Nadat einde April de »Banka» en »Banda» naar de Laboean-Amok en Oedjong gezeild waren om daar de kusten te verkennen, werden maatregelen getroffen voor de weder-inscheping der troepen, die voor de expeditie naar de Oostkust bestemd waren. Vroeg in den morgen begon die inscheping, zoodat in den loop van den dag het geschut en een groot gedeelte van de troepen aan boord waren en

in den avond van den volgenden dag alles voor het vertrek gereed was.

Nog vóór het vertrek was een gezantschap van den vorst van Salemparang op het eiland Lombok aangekomen, met verzoek om met 8000 man aan de operatiën tegen Karang-Assem te mogen deelnemen, hopende op deze wijze hersteld te worden op den troon van Karang-Assem, eenmaal door zijne voorvaderen ingenomen. De opperbevelhebber behield zich de inwilliging van dit verzoek voor.

Den 9^{den} Mei 's avonds 9 uur ging de vloot bij prachtig maanlicht onder zeil. Door de beide vooruitgezonden schoeners waren langs de kust eenige versterkingen geobserveerd; de bevolking scheen niet voornemens te zijn, veel tegenstand te bieden.

De Laboean-Amokbaai binnenlopende, vond men een, door een steile hooge klip beschutte plaats, die bijzonder geschikt bleek te zijn voor het debarkeeren der troepen; daarachter bevond zich een uitgestrekt klapperbosch tot aan het steil oplopend land. Meer rechts zag men uitgestrekte rijstvelden.

Des namiddags kwam ook het stoomschip »Etna» met den opperbevelhebber ten anker en deze gelastte, dat den volgenden morgen, namelijk Zondag den 15^{den} Mei, het halve 13^e bataljon onder luitenantkolonel van Swieten zou landen, het terrein verkennen, en tevens een weg zoeken naar het nabij zijnde Padang-Cove; doch toen men het genoemde half bataljon op vloten aan land bracht, bespeurde men van de hooge campagne van de »Prins van Oranje», rechts van het klapperbosch een menigte Balineezen, gewapend met lansen en geweren, die blijkbaar voornemens waren de landing te beletten, 'tgeen onverwijld ter kennis van den opperbevelhebber werd gebracht, die nu van inzicht veranderde en bevel gaf, dat oogenblikkelijk de heele macht moest landen.

De landing leverde niet de minste moeielijkheid op, alleen uitgezonderd voor het geschut, vooral de 6ponds batterij, waarvan het aan

wal brengen en later het vervoeren naar Padang-Cove veel bezwaren opleverde.

De vijand liet het debarkeeren ongehinderd zijn gang gaan en zoodra onze troepen oprukten, trok hij terug. Toen de infanterie geland was, begon men het zeer bergachtige terrein te verkennen. Een gedeelte van het 7^e bataljon stiet op een aantal Balineezen, doch het goed onderhouden vuur dreef hen spoedig naar het gebergte; ook het 3^e bataljon, dat meer linksaf oprukte, bereikte na eenige schermutselingen de reeds genoemde kampong Padang-Cove, die niet versterkt was en in bezit genomen werd, waarna de opperbevelhebber in den kraton aldaar zijn hoofdkwartier vestigde. Ook de artillerie, de overige infanterie en de koelies marcheerden nu naar Padang-Cove, terwijl het 13^e bataljon bestemd werd om de communicatie met de vloot te onderhouden.

De troepen betrokken de woningen in de eerst kortelings door den vijand verlaten kampong; aldra ontstond er gebrek aan goed drinkwater, zoodat men met vaartuigen uit de Amokbaai water moest aanvoeren. De opperbevelhebber besloot nu, zonder verdere vertraging de wapenen tegen Karang-Assem, daarna tegen Kloungkong te keeren, daar ziekten van allerlei aard de sterkte der troepen voortdurend verminderden; om die reden ook meende hij met vrucht gebruik te kunnen maken van het aanbod, door den vorst van Salemparang gedaan, welke zijn woord gestand bleef en 4000 man hulptroepen beschikbaar stelde.

Ook de rijksbestuurder van Karang-Assem verklaarde zich bereid, daar hij met eenige rijks grooten den vorst was afgevallen, om zich bij het Gouvernement aan te sluiten; doch de opperbevelhebber, hoewel de propositie niet van de hand slaande, wantrouwde hem en achtte het bedenkelijk om de operatiën tegen Kloungkong te beginnen, met de kans om soms verraderlijk in den rug te worden aangevallen. Daarom werd het raadzaam geacht, alvorens te Karang-Assem de zaken op deugdelijken voet te regelen en eerst daarna

met Klongkong af te rekenen. De Lomboksche hulptroepen werden door een paar stoomschepen afgehaald en kwamen in de Amokbaai aan, waarna zij op last van den opperbevelhebber vereenigd werden met die van Karang-Assem, onder bevel van Goestie Made Djoen-goetan, den rijksbestuurder, ten einde zich naar het binnenland te begeven en Karang-Assem in den rug aan te vallen.

Drie kompagnieën van het 5^e bataljon onder luitenant-kolonel Helbach, benevens een gedeelte van het gevormde marinier-bataljon met de 3ponds-batterij, zouden ingescheept en den 21sten met de fregatten »Prins van Oranje» en »Rijn» benevens de »Dolfijn» en »Saparoea» naar Oedjong worden gesleept, alwaar de landing ditmaal zou geschieden.

In den morgen van den 21sten verlieten de transportschepen de Laboean-Amokbaai en stevenden bezuiden het Groen-eiland naar Oedjong. Men liet het anker vallen voor een sterke benting, die reeds veroverd was door de Lomboksche troepen, welke zich dapper geweed hadden.

Zoodra ook de »Etna» met den opperbevelhebber aan boord gekomen was, kwam er bericht, dat de koning van Karang-Assem, door bijna al de zijnen verlaten, door de Lomboksche troepen gedood was en dat de vorst van Beliling, vergezeld van diens rijksbestuurder, de vlucht had gekozen.

Het bleek aldra werkelijk, dat de Lomboksche troepen de hoofdplaats van het rijk Karang-Assem bezet hadden, terwijl de vorsten van dat rijk en van Beliling niet meer te duchten waren, zelfs al mocht het gerucht van hun dood niet bevestigd worden.

De opperbevelhebber, alleen door zijn adjudant vergezeld, had zich nu naar het strand begeven en bezocht de aldaar gelegen benting; na nog een aantal afgezanten van het hoofd der Lomboksche troepen ontvangen te hebben, achtte hij den toestand hier bevredigend en gaf bevel aan de troepen, om naar de Laboean-Amokbaai en verder naar Padang-Cove terug te keeren, ten einde onverwijd

over te gaan tot de operatiën tegen Klongkong, dat wegens de sterke branding aan de kust niet over zee te naderen was, doch te voet bereikt moest worden. Om de magazijnen te Padang-Cove te beschermen, bleven daar twee kompagnieën achter; daarentegen zou ook het marine-bataljon aan de operatiën deelnemen. De man zou voor één dag vivres meenemen; verder zou het noodige voor twee etmalen worden aangevoerd.

De troepen moesten langs het strand naar de kampong Cassoemba en verder naar Klongkong oprukken; het marine-bataljon volgde. Men naderde een tempel of bedehuis, bij Soengjeh-Lawas aan het strand gelegen; het bleek dat aldaar aan de zeezijde versterkingen waren aangelegd, die door den vijand bezet waren.

Op een plateau, dat zich in de onmiddellijke nabijheid van den tempel bevond, werden de troepen bataljonsgewijze in gesloten kolonne opgesteld; waarna de artillerie een paar granaten in die werken wierp en de tirailleurs hun vuur openden, dat door den vijand beantwoord werd, zonder de onzen veel verlies te berokkenen. Eindelijk in 't nauw gebracht, waagde hij een uitval, die geen resultaten opleverde. Nadat het bedehuis genomen was, werd in twee gedeelten verder tegen de kampong Cassoemba opgerukt, die men van verschillende kanten wilde aanvallen, waartoe het 3^e en het marine-bataljon langs het strand avanceerden, het 5^e, 7^e en 13^e batterij met de berg-batterij meer landwaarts in gingen.

De eerste kolonne werd, toen zij de kampong naderde, door den vijand vol moed aangevallen; maar het kartetsvuur en een bajonet-aanval van een paar kompagnieën dreven hem op de vlucht. Ook de tweede kolonne sloeg een verwoeden aanval af en dwong den vijand, na gevoelige verliezen, af te deinzen.

Tegen drie uur in den middag was men het riviertje, dat bij de kampong in zee valt, genaderd; de geweren werden aan rotten gezet en de manschap, door de hitte zoowel als door den marsch door het mulle zand afgemat, genoot eenige rust, hoewel slechts

een uur lang, want reeds om vier uur gaf de generaal aan de bataljons-kommandanten bevel om de kampong verder in te rukken en met hun manschap bezet te houden.

Op de markt van de kampong werd het hoofdkwartier gevestigd; wegens de uitgestrektheid van de kampong werd alleen de kom door onze troepen bezet. De kapitein-ter-zee Arntzenius geeft de volgende beschrijving van die kampong:

»Bijna overal in de kampong waren de huizen door een doorgaanden muur van klei van den weg of de laan gescheiden, waarin zich op zekere afstanden deuren of poortjes bevonden, die gesloten konden worden en zoo smal waren, dat er geen twee personen tegelijk door konden gaan. Uit de laan zulk een poortje binnengaande, vond men achter den muur een aantal huizen bij elkander staan, sommigen van steen; deze schenen de voornaamsten te zijn, doch waren zeer bekrompen, anderen van hout op palen en waarschijnlijk bestemd voor bewaarplaatsen; een derde soort was van klei opgetrokken. De beide eerste soorten waren van deuren en vensters voorzien en werden met sloten dichtgedaan. Rondom de meeste huizen was nog een muur van klei opgetrokken, zoodat elk erf afzonderlijk kon verdedigd worden.

»De manschappen moesten nu kompagniesgewijze eenige der bij elkander staande huizen voor nachtkwartier betrekken. Bijna overal hoorde men bij het doorzoeken der huizen nog schoten vallen, want een aantal bewoners hadden de woningen niet willen verlaten en stelden zich bij het binnentreden te weer of vielen zelfs de manschappen met lans en kris aan, waarna zij dan spoedig werden afgemaakt. Aan hen die zich wilden verwijderen, gaf men daartoe de gelegenheid, terwijl anderen, om hen onschadelijk te maken, in verzekerde bewaring werden genomen. Overal trof men de bewijzen aan, dat de inwoners eerst zeer onlangs de wijk hadden genomen; in enkelen vond men den pot nog te vuur staan.

»De bewoners van de kampong waren blijkbaar zeer welgesteld,

want niet alleen zag men veel goed huisraad, maar zelfs een aantal voorwerpen van gemak en weelde. Op de erven bij de woningen liepen allerlei huisdieren; weldra was hieronder door de vermoeide manschappen een groote slachting aangericht en had men overal vuren ontstoken om het middagmaal gereed te maken.'²

Er werden nu veldwachten en door deze weder werd een linie schildwachten uitgezet, ten einde tegen een nachtelijken aanval te waken; daarom ook werd den manschappen, die niet voor den veiligheidsdienst aangewezen waren, gelast om in hunne kwartieren geheel gekleed en met de wapens bij de hand te gaan slapen, ten einde in geval van alarm spoedig op de daartoe bepaalde plaatsen te kunnen aantreden. De veldwacht van het 7^e bataljon lag het meest om de west vooruit; die van het Marine-bataljon bevond zich op ongeveer 100 pas van de kampong in de onmiddellijke nabijheid van het strand.

De nacht was duister en regenachtig; er was dus alle reden om een overvalling te verwachten. Nu en dan hoorde men eenige schoten vallen, door den vijand op onderscheidene punten gelost; doch die bleken een loos alarm te zijn. Toch zou het blijken, dat de genomen voorzorgsmaatregelen hoogst noodig waren geweest; want toen men in de kampong in diepe rust lag en gedurende eenigen tijd niets de nachtelijke stilte gestoord had, werd men eensklaps, nadat een paar schoten gevallen waren, door een gelederenvuur opgeschrikt. De veldwacht van het 7^e bataljon die, zooals reeds werd aangemerkt, het verst vooruit lag, werd overvallen, doch weldra ondersteund door het geheele bataljon, dat een geregelden aanval moest afslaan.

Die aanval geschiedde onder een woest geschreeuw van »Amok'' en 't in brand steken van eenige woningen, waardoor het terrein verlicht werd; deze fantastische verlichting was echter niet in het voordeel van den vijand, want nu kon men het veldgeschut behoorlijk op de Balineezen richten, en het kartetsvuur maakte dan ook een ontzettende slachting onder de dichte vijandelijke drommen.

Een toevallige omstandigheid had de spoedige ontdekking van den vijand in de hand gewerkt; de veldwacht was, nadat deze geplaatst en zulks door de vijandelijke spionnen bespied was, door den bataljons-kommandant na het invallen van de duisternis nog een paar honderd pas vooruit geschoven. Zoo kwam het dat de Balineezen zeer onverwacht zich tegenover de schildwachten bevonden, die dadelijk alarm maakten, zoodat de vijand al spoedig het geheele bataljon tegenover zich had.

Door het 7^e bataljon teruggeslagen, trokken de Balineezen nu op het strand aan, alwaar het Marine-bataljon onder de wapenen stond, hen tot op 40 of 50 pas liet naderen en toen een twee-geliederenvuur op hen opende, dat ook hier de dolle menigte met bebloede koppen deed afdeinzen. Ook het 3^e bataljon sloeg den aanval af, zoodat den vijand weder een gevoelige les werd gegeven; toch zou ten onverwachtste ook ons een zware slag worden toegebracht. Door de duisternis begunstigd, hadden eenige Balineezen tot midden in de kampong weten door te dringen en eenige artilleriepaarden met krissen getroffen. En toen de bevelhebber des morgens om 4 uur bevel gaf om een lichtkogel te werpen, ontving hij een gewerschot in het dijbeen en stortte neer. Op zijn veldbed naar Padang-Cove en verder aan boord van de »Etna'' gebracht, moest zonder verwijl tot de amputatie van het been worden overgegaan. Doch die pijnlijke operatie kon hem niet redden; nog denzelfden avond bezweek generaal Michiels aan de gevolgen van die wonde, en het opperbevel werd thans overgenomen door den oudsten officier, namelijk luitenant-kolonel Van Swieten.

Als een loopend vuur had de treurmare zich door het leger verspreid; na aankomst te Padang-Cove — waarheen, zooals wij zien zullen, teruggetrokken werd om nadere instructiën van den gouverneur-generaal af te wachten — werd door overste van Swieten de volgende dagorder aan de troepen uitgevaardigd:

PADANG (BALI), 26 Mei 1849.

Officieren, onder-officieren en soldaten!

Het smart mij U te moeten mededeelen, dat onze bevelhebber, de generaal A. V. Michiels, heden nacht te elf uren gestorven is aan de gevolgen der wond, die hij den vorigen nacht bekomen heeft.

Geheel Nederlandsch-Indië zal over dit verlies rouw dragen, dat nu de verdiensten van dezen bekwamen man voor altijd zal moeten missen, en diep vooral zal de smart zijn van hen, die hij altijd ter overwinning had aangevoerd. Smartelijk is dit ongelukkig toeval te meer, daar met de verovering van den heiligen tempel te Soenghelawas en de inname van Cassoemba, aan het laatste deel dezer expeditie voldaan was, hetwelk bestond om de Kloungkongers hun favoriet Amok-plaats te ontnemen, hun legermacht te verslaan, en de eenige kampong te veroveren, waar versterkingen waren aangelegd.

Tot de verdere regeling der politieke zaken moeten naar de instructie van Zijne Excellentie den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in geval van afsterven van den opperbevelhebber, nieuwe bevelen aan Z. Exc. gevraagd worden; wij zullen deze hier afwachten.

Laat ons intusschen een traan schenken aan den veel geachten opperbevelhebber, dien wij op zulk een ongelukkige wijze verloren hebben.

*De Luit.-Kolonel waarn. Kommandant der
troepen van de 3^e Balineesche Expeditie,*

VAN SWIETEN.

De dood van generaal Michiels gaf een groote verandering in den verderen loop der operatiën. Hij toch was voornemens geweest, om naar Kloungkong op te rukken en aldaar den vijand aan te vallen; doch luitenant-kolonel van Swieten was een ander gevoelen toege-

daan, riep daarom een krijgsraad samen, en verschillende overwegingen deden besluiten, om op Padang-Cove terug te trekken. Vooreerst namelijk overwoog men, dat de Dewa Agong van Klongkong wel gestraft, maar niet onttroond zou worden; die tuchting had, na het verslaan van zijne krijgsmacht en vooral na de verovering van de versterkte kampong Cassoemba, in voldoende mate plaats gehad. Doch wat vooral ook in de weegschaal werd gelegd, was het aanstaand gebrek aan munitie — er was slechts voor eenige dagen meegenomen — zoodat zij van Padang-Cove zou aangevoerd moeten worden; daarbij was door ziekte de strijdmacht, die reeds door het achterlaten van troepen te Beliling in sterkte verminderd was, aanmerkelijk gedund, zoodat men over niet meer dan 2500 man te beschikken had, terwijl mede door sterfte en ziekte de koelemacht zeer was afgenomen en deze nu reeds nauwelijks voldoende was om de vivres en verdere benodigdheden aan te brengen. Ten overvloede hadden de troepen, die in het verzegend klimaat reeds acht weken lang in 't veld waren, dringend behoefte aan rust. Neemt men ten slotte in aanmerking, dat men in lang niets gehoord had van de bevriende vorsten, noch van de Lomboksche hulptroepen, zoodat van lieverlede het vermoeden moest ontstaan dat er onwil, misschien wel verraad in 't spel was gekomen, dan zal men kunnen nagaan, waarom de meerderheid der leden van den krijgsraad van oordeel was, niet door onvoorzichtig voortrukken den afloop van den, onder zoo gunstige voorteekenen begonnen veldtocht in gevaar te moeten brengen, maar de operatiën voorloopig te staken, totdat er in de dringendste behoeften zou zijn voorzien.

De aanval was in den morgen niet herhaald; van een overhaasten terugtocht, waarvan men den schijn moest vermijden, kon hier dus geen sprake zijn. Reeds om elf uur was alles voor het vertrek naar Padang-Cove gereed. Er werd met pelotons in gesloten kolonne gemarcheerd, het 3^e en half 5^e bataljon voorop, daarna de artillerie

en het marine-bataljon, terwijl het 7^e en het 13^e bataljon de kolonne sloten.

Zoo werd de vermoeiende marsch door het mulle zand aanvaard en na een paar uur het riviertje bij Soengeh-Lawas bereikt, alwaar men den brandenden dorst hoopte te lesschen; doch het water was brak en nagenoeg ondrinkbaar. Tegen vier uur kwam men te Padang-Cove aan, zonder den vijand zelfs gezien te hebben; nu werden de oude kwartieren weer betrokken, terwijl het marine-bataljon naar de oorlogschepen terugkeerde, daar men zijne diensten aan land vooreerst niet meer noodig had.

Vooraf ook *dit* bataljon had zich uitstekend gehouden en welverdiend was de dagorder, waarin de kommandant zijn tevredenheid aan de manschap openbaarde.

Zondag den 26sten Mei verliet de »Etna» de reede, ten einde het stoffelijk overschot van den gesneuvelden opperbevelhebber naar Java over te brengen. Tevens vertrok de kapitein-adjutant jhr. van Capellen, om het gebeurde aan den gouverneur-generaal te rapporteeren en instructiën te vragen.

Ook de gouverneur-generaal liet de verdiensten van den dapperen en talentvollen Michiels alle recht wedervaren. Den 31sten was de »Etna» te Batavia aangekomen; het door leger en natie geleden verlies had algemeen weerklank gevonden en de vreugde over de tot dusver behaalde overwinningen getemperd. In de volgende bevoordingen werd het afsterven van generaal Michiels bekend gemaakt aan het leger, welks grootste sieraad hij geweest was, en tevens werd een welmeenend woord aan zijne nagedachtenis gewijd.

DAG-ORDER.

Officieren, onder-officieren en soldaten!

De dappere bevelhebber, die U zoo menigmaal ter overwinning voerde, de Generaal-Majoor A. V. Michiels, die U en mij zoo dier-

baar was, die Uw en mijn vertrouwen bezat, is niet meer! Hij is den heldendood gestorven.

Ik ontving heden het onverwacht en treffend bericht, dat hij bij het vervolgen van zijn roemrijke krijgsverrichtingen op Bali, bij het afweren van een nachtelijken aanval des vijands van het veroverde Cassoemba, op den 25sten dezer doodelijk gewond en kort daarna overleden is.

Schitterend heeft hij de eer onzer wapenen gehandhaafd; met grootmoedigheid en beleid heeft hij de onderwerping en bevrediging der wederspannige rijken van Bali voorbereid.

Op het punt van de eervolle en moeilijke taak, welke ik hem opdroeg, ten einde te brengen, werd hij ons ontrukkt!

Met het stoomschip, waarmee hij van hier vertrok, is zijn stofelijk overblijfsel hier aangebracht. Op morgen zal ik met U daaraan de laatste eer bewijzen. Zijn naam zal prijken in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië, zijn nagedachtenis zij steeds in eere, en blijve hij tijdgenoot en nakomeling in dankbare herinnering.

Gegeven te BATAVIA, den 31sten Mei 1849.

*De Minister van Staat, Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch-Indië en Opperbevelhebber van Zr. Ms. Land- en Zeemacht beoosten
de Kaap,*

ROCHUSSEN.

De plechtige begrafenis, met militaire honneurs, had op den 1sten Juni plaats; alle militaire autoriteiten en een aantal ambtenaren en aanzienlijke ingezetenen namen daaraan deel.

Te Padang-Cove moest de meest mogelijke waakzaamheid in acht genomen worden; want den 28sten Mei ontdekte men, dat bij de vernielde Tempat Dewa nabij Soengeh-Lawas weer een aantal vijanden bezig waren, de plaats opnieuw te versterken. Zoodra echter de »Hekla" daarheen gezonden was en men met den 60ponder

onder den vijand geworpen had, verspreidden de Balineezen zich spoedig. Toch werd er gelast, dat het marine-bataljon steeds gereed moest zijn om op het eerste sein aan land te gaan.

Onderwijl werd de gezondheidstoestand er niet beter op. Vooral het gebrek aan drinkwater liet zich dringend gevoelen; de aanhoudende waakzaamheid, die in acht moest worden genomen, werkte daar zeer ongunstig op, en reikhalzend begon men naar het einde der expeditie uit te zien. De opperbevelhebber wilde daarom nog een poging doen om den vorst van Kloungkong tot onderwerping te brengen; hij zond den 28sten Mei eenige hoofden van de Lomboksche hulptroepen naar Kloungkong, om den Dewa Agong te doen verstaan dat, hoewel onze wapenen in alle opzichten hadden gezegevierd, men om verder bloedvergieten te vermijden hem aanbod zich alsnog te onderwerpen, als wanneer hij op den troon zou blijven; zoo echter binnen acht dagen op dit aanbod geen voldoende antwoord werd ontvangen, dan zouden de vijandelikheden hervat en hij zou met de uiterste gestrengheid gestraft worden.

Den 1sten Juni kwam het antwoord, dat de Dewa Agong van Kloungkong een bijeenkomst had verzocht met den Goestie Gedeh Rai van Lombok; dit werd door den opperbevelhebber goedgekeurd. Tevens werd aan de vorsten voorgesteld om, indien zij in onderwerping wenschten te komen, op den 6^{den} te Padang-Cove te verschijnen, welke uitnoodiging aan alle bevriende vorsten was gericht.

Weinig op de beloften der Balische grooten vertrouwende en steeds met wantrouwen vervuld tegenover de Lomboksche hulptroepen, besloot de bevelhebber, om zeer voorzichtig te zijn; en daar het niet tot de onmogelijkheden behoorde, dat de inlanders onderling onaangenaamheden konden krijgen of misschien ook wel gezamenlijk onze troepen onverwacht konden aanvallen, waren deze allen in den morgen van den 2^{den} onder de wapenen en de landingsprauwen lagen langs de zijde der schepen om het marinebataljon zoo noodig oogenblikkelijk te kunnen debarkeeren.

Ter hoogte van Soengeh-Lawas had de bedoelde bijeenkomst plaats. De Dewa Agong bleek vredelievend gestemd te wezen en algemeen verwachtte men een goeden uitslag van de onderhandelingen, weinig vermoedende dat men opnieuw het zwaard zou moeten trekken. Zoo vast overtuigd van het einde der vijandelijkheden was men, dat met het inschepen der veldbatterij een aanvang werd gemaakt, daar de gunstige tijd daarvoor weldra zou verstrekken zijn.

Den 5^{den} Juni had de »Borneo'' den bestuurder van Beliling gebracht, om de vergadering bij te wonen. Met ongeduld wachtte de opperbevelhebber de instructiën van Batavia en besloot daarom de bijeenkomst, die den 6^{den} zou plaats hebben, uit te stellen tot den 10^{den} Juni.

Thans vernam men, dat door den gouverneur-generaal de volgende beschikkingen genomen waren :

Hertog Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach werd benoemd tot opperbevelhebber van de 3^e Balische expeditie; de waarnemende bevelhebber, luitenant-kolonel van Swieten, werd belast met het speciaal bevel over de landmacht en tevens werden bij een later besluit aan laatstgenoemden hoofd-officier de politieke aangelegenheden betreffende Bali opgedragen. Tevens werd van Batavia de compagnie walbusschutters van het 1^e bataljon en van Soerabaja het halve 14^e bataljon, onder majoor Wetzelaar, naar Bali gezonden.

Voordat de hertog van Saksen-Weimar op het tooneel des oorlogs aankwam, was de toestand weer danig verergerd en de waarnemende bevelhebber had zich genoodzaakt gezien om te handelen, zonder de gevraagde instructiën te kunnen afwachten.

Tot groote verbazing van den bevelhebber verklaarde de Dewa Agong van Klengkong, dat er den 10^{den} geen gezanten voor hem zouden verschijnen en ook van Dewa Pahan Radja van Gianjar ontving de bevelhebber een brief, waarin hem te verstaan werd gegeven, dat de Dewa Pahan wel genegen was vrede te maken, mits men

van onze zijde verontschuldiging aanbod en tevens schadeloosstelling voor het verwoesten van den tempel van Cassoemba.

Er mocht niet gedraald worden met het straffen van die trouwelooze handelwijze, daar de vijand blijkbaar ons om den tuin had geleid en van de gelegenheid gebruik maakte om zich beter te versterken en hulptroepen te ontbieden.

Wel was het gebrek aan koelies een groote belemmering; doch gelukkig was de gezondheidstoestand der troepen wat verbeterd. Zonder dus de komst van den nieuwen opperbevelhebber af te wachten, werd dadelijk naar Klongkong opgerukt, nadat het marine-bataljon den 10^{den} Juni te Padang-Cove aan wal was gekomen en, in overleg met den kommandant der marine, twee stoomschepen waren aangewezen om, onder het oprukken van het léger, langs het strand de beweging te volgen en den vijand door granaatvuur te verjagen. Ten einde het gebrek aan koelies goed te maken, kregen al de koopvaardij-kapiteins bevel om de inlandsche zeevarenden aan wal te zenden.

Hoewel de kommandant van het marine-bataljon, kapitein-ter-zee Bouricius, hooger in rang was dan de waarnemende opperbevelhebber, bleef hij het kommando over dat bataljon vervullen.

Nadat men om vier uur te Padang-Cove aan het strand gereed stond en de 2^e kompagnie, uit matrozen van het fregat »Prins van Oranje» samengesteld, gedesigneerd was om onze stelling en de provisiemagazijnen te bewaken, trok het 3^e en 7^e bataljon, door het maanlicht begunstigd, met pelotons in gesloten kolonne naar Soenghelawas, gevolgd door het marine-bataljon en de overige troepen; het bleek, dat de vroeger vernielde werken aldaar hersteld en uitgebreid werden, terwijl bovendien ranjoe's en bamboe-doerie het strand voor de troepen onveilig maakten.

Ten einde den arbeid te belemmeren, werden door het scheepsgeschut granaten onder de vijanden aan het strand geworpen en toen de artillerie met goed gevolg kon werken, begon de veldbat-

terij hem in het front te bestoken, welk vuur hij met zijn licht geschut beantwoordde, doch weldra de wijk nam naar de hooger gelegen kleine werken, van waar hij door kompagniën van het 5^e bataljon verdreven werd.

Voor den tempel werd de troepenmacht in twee kolonnes verdeeld; de eene, bestaande uit het 5^e en 7^e bataljon en de bergbatterij, trok door de sawah's landwaarts in, het 3^e en het marine-bataljon met de 6pounds-batterij langs het strand; het 13^e bleef bij de bagaadje. Het kartetsvuur deed den vijand overal terugdeinzen, waar het vuur der stoomschepen strand en aangrenzend terrein niet reeds had schoon-geveegd; de woningen in de kampong droegen de kenmerken dat de bewoners hun tilbare have hadden meegevoerd. Tegen elf uur waren de verschillende troepenafdeelingen in het centrum van de kampong bijeen. Men had nog geen noemenswaardigen tegenstand ontmoet; het was dus waarschijnlijk, dat de vijandelijke macht te Klongkong geconcentreerd zou zijn, waar de bevelhebber haar nu wilde opzoeken. Daarom gaf hij de stoomschepen bevel om naar Padang-Cove terug te keeren. De landmacht betrok het zuidelijkste gedeelte der kampong, het 3^e bataljon bivouakkeerde onder den blooten hemel; het geheele leger werd door een linie van voorposten omgeven. De enkele bewoners, die in de huizen waren achtergebleven, vielen de soldaten verwoed aan en werden neergestooten.

Dien avond meldde zich zekere koopman aan, Lange genaamd, een Nederlandsch agent, die te Koeta in het rijk Badong gevestigd was; deze deelde den bevelhebber mede, dat de radja van Badong en die van Tabanan den dag te voren met 16000 man te Klongkong waren aangekomen om als bemiddelaar op te treden, en de heer Lange zelf was dien morgen op weg naar Klongkong, toen hij het geschut hoorde.

Te Klongkong had hij den Dewa Agong aan het hoofd van 3300 man aangetroffen, die zich allen tot den laatsten man zouden verdedigen; koning Kassieman was echter door den vorst van Klongkong gemachtigd om vrede te sluiten.

Lt. Kolonel van Swieten gaf zijn verlangen te kennen dat onmiddellijk een gezantschap van rijks-grooten aan het hoofdkwartier moest verschijnen, om naar Batavia te worden gezonden en den gouverneur-generaal vergiffenis te vragen en tevens uit zijn mond de nadere voorwaarden vernemen. Op verzoek werd een officier, namelijk ritmeester von Stampa, naar Klengkong gezonden, om de vredesvoorwaarden over te brengen.

Toen deze aldaar aankwam, vond hij werkelijk den Dewa Agong met zijn priesters gereed om een verwoeden tegenstand te bereiden; het voornemen was, om met lans en kris onze troepen aan te vallen en zoo den dood te zoeken, waardoor een ontzettend bloedbad zou zijn aangericht, terwijl de geduchte overmacht van den vijand voor de onzen allicht gevaarlijk hadde kunnen worden.

's Morgens van den 18^{den} Juni waren ritmeester von Stampa en de heer Lange al terug, meldende, dat de Dewa Agong zich verbonden had, binnen vijf dagen het gevorderde gezantschap te zullen zenden; hij verzocht, dat men den door hem geschreven beleedigenden brief, als niet geschreven zou beschouwen. Tevens liet hij den opperbevelhebber verzoeken, om naar Padang-Cove terug te trekken; doch deze verklaarde, te zullen blijven tot de aankomst van het gezantschap en wanneer dit den 15^{den} niet was verschenen, zou onherroepelijk naar Klengkong worden opgerukt.

Behalve een valsch alarm, verliep de nacht zonder stoornis; Maandag den 11^{den} Juni werd het meer oostelijk gedeelte der kampong betrokken, alwaar de woningen door den brand bijna niets geleden hadden. Ongelukkig ontstond er weer brand in een der woningen; door het huis omver te halen, werden verdere ongelukken voorkomen.

De vorsten begonnen te beseffen, dat het nu ernst was; want reeds in den namiddag van den 12^{den} kwam de heer Lange aan het hoofdkwartier met een gezantschap, uit personen van aanzien bestaande. Den volgenden dag werden deze naar Padang-Cove gevoerd, om van

daar met de »Hekla» naar Batavia te worden overgebracht. Den 12^{den} kwam de »Etna» met den nieuw benoemden bevelhebber, den hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, en het halve 14^e bataljon ter reede aan en nog denzelfden avond kwam de tijding, dat de hertog den volgenden morgen debarkeeren en zich bij het leger vervoegen zou.

Te negen ure aan land gekomen, liet hij de troepen voor zich defileeren, waartoe deze naar het strand waren opgerukt; de nieuwe bevelhebber betuigde zijn tevredenheid over het uiterlijk en de houding der manschap.

Saksen-Weimar had niet veel van aanbelang meer te verrichten; de vorsten waren — en ditmaal oprecht gemeend — reeds in onderwerping gekomen en dus werd besloten, het Balineesch gebied te verlaten. Alvorens had nog een bijeenkomst van den bevelhebber met de vorsten plaats; den 14^{den} Juni namelijk, 's morgens om negen uur, werd de geheele troepenmacht aan het zuidwestelijk gedeelte der kampong opgesteld en het gebouw, waarin de bijeenkomst zou plaats hebben, door het 14e bataljon omringd en van binnen door de kompagnie walbusschutters bezet.

De bevelhebber had toegestaan, dat de vorsten zich door 12 à 16000 hunner onderdanen, mits ongewapend — dat is de kris gedekt op den rug dragende, zooals de inlanders gewoon zijn in vreedestijd te doen — mochten doen vergezellen.

Langzaam zag men den trein naderen; zoowel bij vorsten als onderdanen was een groote schuwheid voor de troepen op te merken. en bij het slaan der tamboers en het spelen der muziekkorpsen, dat ter hunner eer geschiedde, zagen zij verschrikt rond.

Het waren de vorst van Badong, de radja Dewa Pahang van Gianjar, de radja Monak van Mengoei en vele rijks grooten, ook van Klengkong. De vorst van Badong moest hertog Bernhard van Saksen-Weimar, die op een verhevenheid gezeten was, met het hoofd ter aarde gebogen, langzaam naderen, ten blijke van zijne onderwerping; daarna werd den vorsten en rijks grooten door kapi-

tein van Capellen, die weder de taak van tolk op zich genomen had, te verstaan gegeven, dat de belediging, waarvoor hun afgezanten den gouverneur-generaal verschooning zouden vragen, hun voorloopig werd vergeven, en dat die afgezanten den wil van Zijne Excellentie nader zouden vernemen.

Nadat deze formaliteit was afgelopen, kregen de bijeengekomen vorsten verlof om met hun gevolg te vertrekken; de kommandanten van het 13^e en 14^e en van het marine-bataljon ontvingen bevel ten vier ure naar Padang-Cove af te marcheeren. De overige troepen zouden den volgenden morgen vroeg volgen.

Den 15^{den} Juni werden bovengenoemde bataljons, de batterijen en 450 koelies ingescheept; den volgenden dag de overige troepen, behalve het 3^e bataljon, dat den 17^{den} volgde.

De transportschepen werden met de infanterie naar Samarang en Soerabaja gedirigeerd; de voor Batavia bestemde schepen moesten zich naar Giliang begeven, om daar het admiraalschip af te wachten en dan de reis naar Batavia te vervolgen. Het stoomschip »Etna'', met den hertog van Saksen-Weimar aan boord, stoomde over Belling naar Java.

Ten einde de zaken nader te regelen, bleven luitenant-kolonel van Swieten en kapitein van Capellen, tot commissarissen voor de Balische zaken benoemd, nog eenigen tijd aan boord van de »Phoenix'', om bij de verschillende vorsten de zaken te regelen. Intusschen had de opperbevelhebber, toen de troepen het oorlogstooneel verlieten, de volgende dagorder uitgevaardigd:

DAG-ORDER.

Derde Balische Expeditie.

Hoofdkwartier PADANG (BALI),
den 16^{den} Juli 1849.

Het is met een waar gevoel van vreugde, dat ik aan de officieren, onder-officieren, soldaten en matrozen der land- en zeemacht,

uitmakende de derde Balische expeditie, kan bekend maken, dat de oorlog tegen de Balische vorsten geheel en wel ten voordeele van het Nederlandsche Gouvernement is geëindigd.

Deze roemvolle uitkomst is men alleen aan uw dapperheid, aan uw krijgstucht en het beleid uwer bevelhebbers verschuldigd. Gij hebt een nieuwe eervolle bladzijde aan de geschiedenis van het Indische leger gehecht.

Het heeft mij leed gedaan, geen getuige van uw heldendaden te hebben kunnen zijn; zij zullen echter niet minder onuitwischaar in mijn geheugen bevestigd blijven.

Leve de Koning!

De Luit.-Generaal Komm. der 3^e Balische Expeditie,

B. HERTOG VAN SAKSEN-WEIMAR ENZ.

Den 25sten Juni, na een afwezigheid van drie maanden en tien dagen, kwam het eskader op de reede van Batavia terug, hetgeen door een saluut van 21 schoten werd aangekondigd. De te Batavia achtergebleven troepen, de schutterij en een aantal ingezetenen begroetten de dapperen en bereidden hun een waardige ontvangst. Ook de gouverneur-generaal bleef niet achter, om hulde te doen aan 'tgeen door de troepen verricht was. Dadelijk na aankomst van het expeditionaire korps werd uitgevaardigd de volgende

D A G - O R D E R.

De krijgsmacht, welke den vijand op Bali bevochten heeft, is van daar roemrijk teruggekeerd. Moed, beleid, krijgstucht en volharding, te midden van ontberingen, hebben onder een gloeienden hemel weder onze dappere land- en zeemacht gekenmerkt.

De eer onzer wapenen en van onze oud-Hollandsche vlag is op Bali gehandhaafd, en ontzag is ingescherpt voor Nederland's

heerschappij in Oost-Indië. 's Konings land- en zeemacht hebben zich weder verdienstelijk gemaakt bij het vaderland.

Gegeven te BATAVIA, den 26sten Juni 1849.

*De Minister van Staat, Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch-Indië, Opperbevelhebber
van Land- en Zeemacht beoosten de Kaap
de Goede Hoop,*

ROCHUSSEN.

Ook te Samarang werden de troepen met geestdrift ontvangen; later werden te Batavia de militairen, die aan de expeditie hadden deelgenomen, door de burgerij onthaald en op het Waterloo-plein was een groot volksfeest georganiseerd; ter eere van de officieren werd een souper, met een bal besloten, in de sociëteit de Harmonie gegeven; een kleine belooning voor al de ontberingen, gedurende die moeilijke expeditie geleden.

De achtergebleven commissarissen voor de Balische zaken benoemden Radoe Dewa Gedeh Tankeban, koning van Bangly, tot vorst van Beliling, die zich moest verbinden om als rijksbestuurder aan te stellen den Pengawak van Beliling, Goestie Made Rai. Op den troon van Karang-Assem werd geplaatst Anak Negerah Ketoet Karang Assem, vorst van Matarum, die alzoo het vroeger door zijn voorzaten geregeerde land weer onder zijn beheer gebracht zag.

De derde expeditie had in alle opzichten doel getroffen: want toen de commissarissen al de vorsten den 14^{den} Juli te Koeta, ten huize van den heer Lange, hadden ontboden om de vredesvoorwaarden te vernemen, verschenen allen en gaven blijken van hunne goede gezindheid; zonder dat de minste of geringste moeilijkheden werden in den weg gelegd, onderteekenden allen den 15^{den} Juli de akten van overeenkomst. Na nog op Lombok de zaken betreffende Karang-Assem geregeld te hebben, verlieten ook de commissarissen den

26sten Juli met de »Phoenix» de kust, om de terugreis naar Batavia te ondernemen.

Nadat de tractaten aan de Balische vorsten door den gecommiteerde, kapitein-adjutant van Capellen, waren uitgereikt, besloot de gouverneur-generaal, dat ook de bezetting te Beliling zou worden ingetrokken en den eersten November kwamen de achtergebleven troepen te Soerabaja aan. De expeditie was glansrijk afgelopen, al had zij langer geduurd dan men verwacht had. Zij was het leger op zware verliezen te staan gekomen; niet uitsluitend aan gesneuvelden en verminkten, maar ook aan hen, die later aan de gevolgen van ziekten en de doorstane vermoeienissen bezweken.

Sedert die tuchtiging hebben orde en rust op Bali geheerscht. In het bijzonder zijn de verkregen resultaten, natuurlijk naast het beleid der opperbevelhebbers, verkregen door de dapperheid van het 7^e bataljon infanterie, dat onder de bevelen van den onversaagden le Bron de Vexela, wiens naam reeds zoo menigmaal in dit geschiedboek kon vermeld worden, Djaraga ten val bracht, en welverdiend was het, dat het vaandel van dat bataljon met de Militaire Willemsorde bekroond werd.

Vele belooningen werden geschonken aan hen, die zich door moed en beleid hadden onderscheiden. Al dadelijk na de terugkomst der troepen, was de luitenant-kolonel van Swieten tot kolonel benoemd en aan vele officieren werd de Militaire Willemsorde uitgereikt, terwijl enkelen, ook de heer C. M. Lange, politiek agent van het Nederlandsch gouvernement op Bali, tot ridder van den Nederlandschen Leeuw werden benoemd en een aantal officieren, onder-officieren en manschappen van land- en zeemacht krachtens 's Konings besluit van den 11^{den} December 1849, n°. 44, eervol vermeld werden 2).

IX.

DE VERDERE KRIJGSVERRICHTINGEN TOT AAN DE EXPEDITIEN NAAR BONI.

Het groot belang van de expeditiën naar Bali heeft ons er het laatste hoofdstuk geheel aan doen wijden, ten einde het geregeld verhaal daarvan niet te moeten afbreken. Alvorens echter verder te gaan, moeten wij een — zij het met 't oog op den aard van dit geschiedboek ook vluchtigen — blik op den politieken toestand van die dagen werpen.

Reeds in Februari 1845 was Jan Jacob Rochussen tot gouverneur-generaal benoemd geworden, die den 20sten September zijn betrekking aanvaard had. Niet alleen de expeditiën naar Bali, hoeveel inspanning die ook vereischt hadden, maakten zijn taak moeielijk; maar vooral de staatkundige woelingen in Europa, hoewel die gelukkig in Neêrlandsch-Indië geen noemenswaardigen weêrklank vonden, terwijl de gestadige veranderingen van het Opperbestuur in Nederland op den gang van zaken aan gene zijde van den Oceaen belemmerend moesten werken.

Het verlangen naar een herziening van de Grondwet was zoo algemeen geworden, dat zij geen langer uitstel gedoogde, en niet meer dan natuurlijk was het, dat bij die herziening in 1848, toen de meer liberale beginselen der oppositie eindelijk ingang begonnen

te vinden, ook het bestuur der koloniën, dat men bij de wet geregeld wilde hebben, een belangrijke wijziging zou ondergaan. Zoo liet het zich aanzien; doch het liberale beginsel vond een zoo krachtige bestrijding, dat een transactie tusschen beide partijen er het gevolg van was en art. 59 en 60 der Grondwet, op de koloniën betrekking hebbende, gaven gelegenheid tot verschillende uitleggingen, zoodat men naar gelang van omstandigheden ze kon toepassen. Zij luiden, na aanneming der Grondwet, als volgt:

»Art. 59. De Koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

De reglementen op het beleid der regeering aldaar, worden door de wet vastgesteld.

Het muntstelsel wordt door de wet geregeld.

Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

Art. 60. De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag geven van het beheer der koloniën en bezittingen, en van den staat, waarin zij zich bevinden.

De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen.”

Bovendien werd in Add. art. 5 bepaald:

»De wetten op het beleid der regeering in de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen, worden binnen drie jaren na de afkondiging dezer veranderingen in de Grondwet voorgedragen.”

De minister van koloniën en de gouverneur-generaal werden dus slechts weinig in hun bestuur van de Nederlandsch-Indische gewesten gebonden; toch ware het heilzaam te achten geweest, wanneer dat bestuur bij de wet geregeld was geworden, waaraan de behoefte zich juist in dezen tijd door de gedurige afwisseling van ministers zeer deed gevoelen. Want toen de minister van koloniën G. L. Baud, die van 1840—1848 met bijna onbeperkte macht over Indië

geheerscht had, afgetreden was, werd eerst de tijdelijke minister van marine J. C. Rijk met het departement van koloniën belast (25 Maart 1848); vervolgens werd G. L. Baud tot minister van koloniën benoemd (21 November 1848), en aldra door E. B. van den Bosch vervangen (18 Juni 1849). Eerst toen het eerste Ministerie Thorbecke in November 1849 aan het bewind kwam met C. F. Pahud als minister van koloniën, verbeterde de toestand.

Door die herhaalde verwisseling van ministers was de indiening van het bovenbedoelde wets-ontwerp natuurlijk vertraagd; en toen de wet aangenomen was, voldeed zij slechts ten deele aan de wenschen der liberalen, daar men het niet tot vaststelling bij de wet van alle maatregelen van bestuur had kunnen brengen. Vooral dr. W. R. baron van Hoëvel, een erkend voorstander van de liberale beginselen tegenover Indië, bleef jaren lang met talent daarvoor strijden, nadat hij zitting in de Tweede Kamer had genomen, en wist het zoover te brengen, dat het tweede Ministerie Thorbecke ze in haar programma opnam.

Na de Balische expeditiën was er voor onze troepen eenige rust, hoewel zeer kortstondig; behalve een paar kleine expeditiën van ondergeschikten aard, hadden er in de eerste twee jaren geen krijgsverrichtingen plaats. Ook de zeerooverijen waren wat verminderd, nadat men in het jaar 1848 zich weer ernstig daarmee bemoeid had.

Men was namelijk er toe overgegaan, om de zeeroovers in hun eigen land op te zoeken en alzoo het kwaad met wortel en tak uit te roeien; grootendeels waren zij afkomstig uit Magindanao of van de Soeloe-eilanden. Daar Magindanao aan Spanje behoorde, kon men dat moeielijk tuchtigen; daarentegen konden de Soeloe-eilanden, vooral Balangingi, welks sultan de zeeroovers begunstigde, openlijk getuchtigd worden. Daarom was in 1847 een expeditie daarheen gezonden, die echter niet veel te beteekenen had, omdat men wegens de moeielijkheden met Bali niet over een groote macht te

beschikken had. Twee schepen onder van Braam Houckgeest, met den commissaris van den Dungen Gronovius aan boord, vertrokken in April 1848 naar Balangingi, om den sultan een brief van het gouvernement te overhandigen, en daar het antwoord van den vorst onvoldoende werd geacht, werd zijn hoofdplaats den 23sten April beschoten en een 26tal slaven bevrijd. Toen kwam de gouverneur-generaal der Philippijnen tusschenbeide; deze verklaarde, dat de Soeloe-eilanden aan Spanje behoorden en, vooral ook wegens het ongelegen tijdstip, werd van verdere pogingen afgezien.

Wij zeiden zooeven, dat de staatkundige woelingen in Europa geen weerklank vonden in Nederlandsch-Indië; daarom toch was men op Java volstrekt niet onverschillig gebleven voor de politieke gebeurtenissen in het moederland, en het aftreden van minister Baud en de Grondwetsherziening hadden een zeer begrijpelijke opgewondenheid veroorzaakt, terwijl een aantal ingezetenen van Batavia, waaronder hooggeplaatste ambtenaren, zich vereenigd hadden om de bezwaren van de Europeesche bevolking kenbaar te maken en daartoe een vergadering hadden belegd, waarop het nog al onstuiptig was toegegaan. Men had zich echter bepaald tot het opstellen van een adres aan den koning. — Wij moeten ons tot dezen vluchtigen terugblik op de politieke gebeurtenissen in 1848 beperken en het oog wenden naar Palembang en de Lampongsche districten, waar onze krijgsmacht weer de gelegenheid had, om de Nederlandsche driekleur fier omhoog te houden.

De politieke toestand in de Bovenlanden van Sumatra liet nog altijd veel te wenschen over en ons gezag in die streken kon zich niet dan met de meeste inspanning staande houden. Geheel onderdrukt waren de onlusten in de binnenlanden van Palembang niet; steeds heerschte er een spanning, welke door den rijksbestuurder scheen onderhouden te worden en men wil zelfs, dat hij in stilte de onlusten aanvuurde, ten einde zich onmisbaar te maken. Daarbij

was een groote fout van ons gouvernement, dat het zijn gezag niet wist te doen eerbiedigen, maar de rustige bevolking door woeste horden van elders liet overvallen en berooven, zonder er aan te denken, de schuldigen te straffen. Het gevolg daarvan was, dat de bevolking niet alleen zijn vertrouwen in onze macht verloor, maar weldra zich met de roofstaten verbond, om ten minste een deel van den buit te verkrijgen.

Reeds in 1828 had de Kranga Wira Lentika, hoofd van Lematang, de wraak ondervonden van de Passoemalis, en de ruwe bewoners der grensstaten overstroonden de binnenlanden en durfden zich zelfs tot in de nabijheid der stad Palembang vertoonen. In 1830 barstte er een opstand in Lobo-Poeding uit, wegens de heffing der landrenten; in 1835 werden onze troepen meer dan veertig dagen lang te Kaban ingesloten. Herhaaldelijk hadden overal in deze streken vijandelijkheden plaats; in 1841 en '42 werden eenige Europeesche soldaten weerloos vermoord en eenige machtsontwikkeling was nu en dan noodig, om de rust weer wat te herstellen.

In het jaar 1845 werd onze post bij Moeara-Klingie aangevallen en meer andere ongeregeldheden werden gepleegd, die doorgaans ongestraft bleven, zoodat er niet de minste achting meer voor ons gouvernement bestond en de onbeschaamdheid der kwalijkgezinden toenam, naarmate de regeering zich meer machteloos toonde.

Zooals wij reeds aanstipten, stookte de rijksbestuurder van Palembang het vuurtje nog aan. Deze, een pangeran van hooge geboorte, schoonzoon van den onttroonden sultan Mahmoed-Bader-Eddin en genaamd pangeran Krawa Djaja, was in 1823 tot rijksbestuurder aangesteld; maar men had zich zeer in hem bedrogen. In plaats van in den geest der regeering te handelen, werd de bevolking door hem gekneveld en uitgezogen, zoodat de landrente een belasting voor de bevolking werd, veel zwaarder dan de belastingen vroeger door den sultan geheven. Daarbij wist hij het te doen voorkomen, alsof die drukkende lasten door het Nederlandsche gouvernement

geëischt werden en hij juist al wat in zijn vermogen was deed, om die te verlichten. Hij wist dus veel invloed te bekomen, zoo zelfs, dat het hem maar een wenk kosten zou om het volk in opstand te brengen, terwijl hij het gouvernement zoo gehaat maakte, dat krachtdadige tusschenkomst onzerzijds hoogst noodzakelijk was geworden.

Toen de resident Steinmetz in 1848 aangekomen was, had deze den stand van zaken al spoedig doorgrond en het was aan de verstandige administratie van de heeren van den Bossche en Walland te danken, dat de bevolking weer wat tevreden gesteld werd en de verderfelijke invloed van den rijksbestuurder begon te verminderen. Jammer was het dat men, met die heilzame uitwerking van een goed bestuur voor oog, zich tot halve maatregelen bleef bepalen; altijd een fout, die later dubbel moet geboet worden.

De rijksbestuurder vervolgde met goed succes zijn trouweloze staatkunde; hij wist de inboorlingen op zijne hand te houden, door zich als hun beschermer voor te doen, en geraakten zij in opstand, zoo kostte het hem niet veel moeite om dien te onderdrukken en zich schijnbaar daardoor bij het gouvernement verdienstelijk te maken, dat zijne diensten dan ruim beloonde.

Dit ondermijnde zeer ons gezag en moest al spoedig tot een uitbarsting leiden. De bevolking van Ampat-Lawang, een onderdeel der assistent-residentie Tebing-Tinggi, residentschap Palembang, een der oorlogzuchtigste van Palembang, kwam meermalen in verzet en die geest van verzet was zoo algemeen geworden, dat in 1850 overal, waar de Europeesche macht zich in de binnenlanden niet ter dege liet gelden, veeleer vijandigheid dan onderwerping heerschte.

Toen luitenant-kolonel de Brauw tot resident en tevens civiel- en militair bevelhebber van Palembang benoemd was, vond hij het land in een onrustbarenden toestand; hij moest vernemen, dat de landrente met grooten tegenzin, op vele plaatsen in 't geheel niet werd

opgebracht; dat een divisie-kommandant te Goenong-Maraksa beleedigd was geworden en zelfs dat weer eenige soldaten door inwoners van Lintang-Kiri vermoord waren, waarom de Brauw het besluit nam, zich in persoon naar Tebing-Tinggi te begeven, om die streek wat meer van nabij gade te slaan.

Daartoe vertrok hij den 7^{den} Juni 1857 uit Palembang, slechts vergezeld van eenige troepen en van den heer van den Bossche, die daar zeer bekend was; op deze wijze wilde hij het doen voorkomen, als werd er een gewone inspectiereis ondernomen. Hij moest spoedig ontwaren dat de zaden van den opstand, door den listigen rijksbestuurder uitgestrooid, reeds wortel hadden geschoten. Te Ampat-Lawang had zich aan het hoofd van de beweging een zeker avonturier gesteld, die zich den wijschen naam van radja Tiang-Alam had toegeëigend en weldra den pangeran van Moeara-Pinang, zijn neef, wist over te halen om gemeene zaak met hem te maken.

Vruchteloos wendde de resident pogingen aan om Tiang-Alam tot onderwerping te brengen; het bleek integendeel, dat de bevolking zich versterkt had te Oedjong-Ali, waarom de Brauw de noodzakelijkheid inzag, om gewapenderhand Ampat-Lawang tot reden te brengen.

Alsnu kreeg een kolonne van 160 man, 2 mortieren en 300 koelies met de noodige levensmiddelen, onder bevel van kapitein C. Meijer, bevel om den militairen post, dien zij bezet hield, te verlaten en naar Oedjong-Ali op te rukken.

De troep had een zeer moeilijken weg te volgen; eerst moest bij Oelo-Menkoeda een brug van bamboes over de Moesie geslagen worden; daarna ging de tocht door een ware wildernis: zwaar hout met ondoordringbaar struikgewas en gebladerte, dan weer naakte rotsen met snelvlietende stroomen. Toen de Moesie overgetrokken was, kwamen er gezanten van radja Tiang-Alam en den pangeran van Moeara-Pinang, om hun beider onderwerping aan te bieden; doch de Brauw stelde weinig vertrouwen in hun oprechtheid en

gaf te kennen, dat hij hen te Goenong-Maraksa wel spreken zou. Daarop gaf hij bevel om den volgenden morgen van Oeloe-Menkoeda op te rukken in de richting van Goenong-Maraksa, en den pangeran Hadji in diens doesson te bezoeken, daar deze op onze hand scheen te zijn.

Men had den volgenden dag een weg te volgen door een bergachtige streek en legde een afstand van verscheidene palen af langs een smal, in de rotsen uitgehouwen voetpad, dat meermalen door zwaar hout onbegaanbaar was. De pangeran Hadji, die zich bij de kolonne bevond, ging een eind vooruit, toen men zijn doesson genaderd was, ten einde te zien of alles voor de ontvangst van den resident gereed was; maar men kwam weldra berichten, dat 200 rebellen langs den weg in hinderlaag waren gelegen, en nauw was de voorhoede onder luitenant Schmit genaderd, of er werd eensklaps een hevig geweervuur geopend, terwijl ook een paar stukken geschut, met schroot geladen, hun lading tegen haar uitbraakten. Er was hier geen tijd tot beraad; de soldaten waren in het nauwe defilé aan een moorddadig vuur blootgesteld van achter de borstwering van de benting, die den weg afsloot; die benting werd bestormd, in een oogwenk veroverd en vervolgens geheel geslecht. En, weër vergezeld van eenige hoofden van Ampat-Lawang, werd de tocht vervolgd, totdat men den top van den berg bereikt had, waar men eenige rust genoot.

Het was op die hoogten, dat men den kommandant het onrustbarend bericht kwam brengen, dat de hoofden van Ampat-Lawang verraad in den zin hadden. Er was evenwel geen terugtreden meer mogelijk; zonder dat men de hoofden liet bespeuren, dat zij gewantrouwd werden, bleef men ze met de meeste zorgvuldigheid gadeslaan, ten einde in geval van gevaar onmiddellijk meester van den toestand te zijn. Het bewustzijn nochtans, dat op een enkel sein alles de wapenen tegen ons keeren zou en de koelies, ouder gewoonte, dan amunitie en levensmiddelen zouden wegwerpen, strekte niet

om den toestand minder donker in te zien. Den volgenden morgen vervolgde men weder zijn weg tegen steile bergen op, en langs smalle voetpaden, die slechts gedoogden, dat de manschap op één gelid marcheerde. En die weg leidde onder een ondoordringbaar bladerendak heen, dat nooit een enkelen zonnestraal doorliet; meermalen werd hij afgesneden door diepe ravijnen, waarvan het overtrekken veel overleg en inspanning vereischte, en daarenboven knalden telkens in het dichte groen geweerschoten, zonder dat men wist, waar de kogel vandaan kwam. Doch wat men wèl wist, al ware het dat een onwederstaanbaar voor gevoel dit aan de afgematte, weinig opwekkend gestemde manschap zeide: dat de schijnbaar goedgezinden niet te vertrouwen waren en dat de positie dus meer netelig nog was dan in 't hart van het vijandelijk land.

Men had Goenong-Maraksa bereikt, gelegen op een plateau, 200 voet hoog; aldaar bevond zich de dessa van pangeran Hadji. Diens zoon Paraïpa kwam kolonel de Brauw te gemoet en verzocht hem, den doesson binnen te komen. Deze was van nature reeds tamelijk sterk aan de samenvloeiing van twee rivieren, de Lintang-Kirie en de Lintang-Karan gelegen; men had voor de borstwering een diepe gracht gegraven en een epaulement van auwer-auwer opgeworpen.

Het kostte den bevelhebber maar een enkelen oogopslag om te zien, dat hier verraad in 't spel was; de inboorlingen, allen gewapend en in groot aantal verzameld, namen een uittartende houding aan; in de huizen werd ontdekt, dat er opium gebruikt was, een bewijs, dat men zich op iets bijzonders voorbereid had; het was duidelijk, dat er voor onze vermoeide troepen nog aan geen rust gedacht kon worden.

Nog geen uur was men in den doesson geweest, toen radja Tiang-Alam met een paar duizend man oprukte. Er was voor kolonel de Brauw geen twijfel meer mogelijk, dat het hier lijfsbehoud gold; zonder verwijl gaf hij zijne bevelen: met een 50tal soldaten en de pradjoerits trok hij den vijand te gemoet en liet de hoofdmacht in

den doesson achter als reserve, met den dringenden last, om zich daar in ieder geval staande te houden.

Het zal blijken, dat dit goed gezien was.

De kleine afdeeling werd buiten den doesson in kolonne opgesteld, terwijl eenige tirailleurs vooruit gezonden werden. Aldra kwam een duizendtal muiters haar te gemoet; hun houding deed hunne bedoelingen waarlijk niet twijfelachtig zijn. Daarom openden onze tirailleurs het vuur, toen de rebellen tot op een paar honderd pas genaderd waren; dit bracht hen een oogenblik tot staan, maar een honderdtal mannen, met lans en gewapend, vallen de tirailleurs aan en banen zich een weg naar den doesson, alwaar thans mede uit de huizen op onze troepen geschoten wordt.

Ware men iets meer vertrouwend te werk gegaan, men zou het slachtoffer van die meer dan verraderlijke handelwijze zijn geweest en weinig hadde het gescheeld, of de kolonne halde hier tot op den laatsten man den dood gevonden. Het was alleen de koelbloedigheid van kolonel de Brauw en de goede discipline der soldaten, welke hen voor den ondergang behoedde en hen zelfs ten slotte in het voordeel blijven deed. Reeds waren enkelen zwaar gewond, vooral luitenant Willekens en de ordonnance van den kolonel, zoodat de beide zonen van den tommongong Astra di Radja; doch niettegenstaande het moorddadig vuur uit de huizen en het opdringen der vijanden van buiten, wist kapitein Meijer met de weinige soldaten die hem overgebleven waren, in den doesson stand te houden. Zoo goed gericht was het vuur der onzen, dat reeds enkele muiters den doesson gingen verlaten — en nauw had kolonel de Brauw bemerkt, dat de eerste heldenmoed van de tegenpartij wat bedaard was, of hij begreep, dat een stoutmoedige maatregel misschien een eind aan den benarden toestand der zijnen zou kunnen maken; niettegenstaande de geringe macht waarover hij te beschikken had, gelastte hij een algemeenen aanval, en de vijand, die dit zeer zeker niet verwacht had, sloeg op de vlucht, zoowel

buiten als binnen den doesson, die onze troepen, op uitnodiging van den pangeran Hadji, waren binnengekomen — om een der heiligste adat's der inboorlingen met voeten getreden te zien.

Zoodra men den doesson van een hoofd is binnengetreten en door hem ontvangen, dan is men niet alleen tegen iedere vijandelijkheid gevrijwaard, maar men mag zich toevertrouwen aan de eer van den gastheer.

Niet alleen dat die schandelijke trouweloosheid gestrenge tuchtiging verdiende, maar geheel Ampat-Lawang was blijkbaar in vollen opstand, zoodat de kleine macht geheel onvoldoende was, om hier de zaak in 't reine te brengen. Zelfs was het verblijf te Goenong-Maraksa, aan nieuwe verraderlijke aanvallen blootgesteld, hoogst onveilig; daar te blijven met een zeer zwak garnizoen en verstoken van alle hulpmiddelen was ondoenlijk; verder voort te rukken zonder koelies — want het grootste aantal daarvan had reeds bij den eersten aanval het hazenpad gekozen — was geheel onuitvoerbaar en zou de kleine kolonne onvermijdelijk ten verderve gedoemd hebben; er bleef dus niets anders over als terug te trekken op Tebing-Tinggi, voorwaar ook al geen gemakkelijke taak, daar het aan te nemen was, dat de brug, over de Moesie geslagen, wel vernield zou wezen. Daarbij zou de marsch belemmerd worden door een dertigtal gewonden, die dubbel leden omdat zij van alle heilkundige hulp verstoken waren; want den vorigen dag was de officier van gezondheid J. B. Klee al gesneuveld.

Kolonel de Brauw wist luitenant Heisterkamp, die te Tebing-Tinggi bevel voerde, den last te doen toekomen om zich met 50 man en de benoodigde koelies naar Oeloe-Menkoeda te begeven, ten einde daar een nieuwe brug te slaan; intusschen liet hij de doesson in staat van verdediging brengen, ten einde een onverhoedschen aanval het hoofd te kunnen bieden, en als de vijand weder kwam opdagen, kon men hem met vertrouwen afwachten. Werkelijk verscheen die dan ook den volgenden morgen, 200 man sterk.

De Brauw had de hoofden, die niet tot Goenong-Maraksa behoorden,

verzameld en doen weten, hoezeer hij over het gepleegd verraad verontwaardigd was; het plan, om terug te trekken, voor hen verbergende, had hij het integendeel juist doen voorkomen, als wachte hij versterking af, om dan de schuldigen hun rechtmatige straf te doen ondergaan. Deze bedreiging had ten gevolge dat de bewoners van Goenong-Maraksa, beducht dat zij in de eerste plaats aan de beurt zouden komen, zeer onderworpen en gedienschtig waren en zelfs aan de bevestiging van den doesson mee hielpen, ten einde van hun goede bedoelingen te doen blijken.

Ten onverwachtste kwam Paraïpa opdagen en mededeelen, dat de rebellen zich wenschten te onderwerpen; kolonel de Brauw wist zijn blijdschap over die onverhoopte wending der zaak te verhelen en stelde de volgende voorwaarden: vooreerst het ontruimen en slechten der benting; voorts moest de bevolking naar hare doessons terugkeeren, terwijl het zijn uitdrukkelijke begeerte was, dat de radja Tiang-Alam en de pangeran Moeara-Pinang zich onvoorwaardelijk onderwierpen. De angst van de beide hoofden was oorzaak, dat de onderhandelingen den geheelen dag duurden en eerst toen de resident er in toegestemd had, om hun schriftelijk vergiffenis te schenken, verklaarden zij zich bereid, zich te onderwerpen, en de vijand trok tegen den middag af.

De terugtocht naar Tebing-Tinggi werd nu ondernomen den 2^{den} Juli. Nog vernieuwde aanvallen vreezende, had kolonel de Brauw de hoofden van Ampat-Lawang doen uitnoodigen, hem te vergezellen; zulks heeft de kleine kolonne voor verraad bewaard, want dit zou hun het leven hebben gekost. Zóó, dank zij de onversaagdheid en bovenal de tegenwoordigheid van geest van kolonel de Brauw, bereikten onze troepen de versterking Tebing-Tinggi.

Ten spoedigste moest nu tot een expeditie naar Ampat-Lawang worden overgegaan, daar ook te Lematang-Oeloe een opstand was uitgebarsten, al weder door den trouweloozen rijksbestuurder aangestookt; zoodra de resident dus te Palembang teruggekomen was,

vroeg hij niet alleen het ontslag van dien inlandschen ambtenaar, maar tevens de noodige versterking, om de gebeurtenissen, die te wachten waren, het hoofd te kunnen bieden. En den 22sten Augustus bracht de »Ardjoeno» de lastgeving der Hooge Regeering, om den rijksbestuurder, wiens ontslag reeds vroeger door de residenten Steinmetz en Meis gevraagd was, naar Batavia over te brengen, terwijl die bodem tevens de gevraagde troepen had meegebracht.

Men hoopte nu, door de verwijdering van den rijksbestuurder, almeê de voornaamste aanleiding tot moeielijkheden uit den weg geruimd te hebben; doch in de verwachting dat alleen hierdoor de rust hersteld zou wezen, zag men zich bedrogen en eene expeditie naar de Bovenlanden van Palembang bleek dringend noodig te wezen.

Een korte beschrijving van het oorlogstoooneel is wenschelijk. Palembang, nagenoeg geheel uit alluviaanschen grond bestaande, is slechts bebouwd langs de rivieren, die door het land stroomen, voornamelijk de Moesie, welke het land over zijn geheele lengte doorsnijdt; zij heeft de volgende zijtakken: de Lintang, de Kikim, Klingie, Lakitan, Zemalang, Ogan, enz., en valt bij Palembang in zee. Het land, slecht bevolkt, is — hoewel zeer rijk — weinig bekend; de verschillende doessons zijn hoogst gebrekkig met elkander verbonden, evenzeer als onze militaire posten, die langs de oevers van de genoemde rivieren gelegen waren.

Tebing-Tinggi als uitgangspunt voor de operatiën kiezende, zag men aan gene zijde daarvan weldra de bergen zich tot 2000 voet hoogte verheffen, en dezen bergketen moest men eerst achter den rug hebben, alvorens Ampat-Lawang te bereiken. De afstand van Tebing-Tinggi naar Palembang is 170 palen en van daar voerde wel een tamelijk goede weg door de provincie Kikim, het middelpunt van den opstand, maar die weg werd op onderscheidene punten afgebroken door snelvlietende beken en een overdadigen plantengroei.

Niet alleen het reeds genoemde district Lematang-Oeloe was in

verzet gekomen, maar ook Kikim, Moesie-Oeloe en Ampat-Lawang; niet minder dan 26 marga's namen daaraan deel.

De voorgenomen expeditie zoude ruimschoots moeielijkheden van allerlei aard opleveren, al ware het alleen wegens den grooten afstand en het woeste der landstreek. Er was een post te Lawat, waarvan de bezetting door de muiters ingesloten was en dringend hulp behoefde; dus werden de troepen 't eerst daarheen gezonden: namelijk drie kompagnieën met 2 Coehoorn-mortieren, die aan boord van het benodigd aantal prauwen de rivier opgingen, terwijl een vierde kompagnie den weg te voet aflegde, 't geen weldra ook door de overige troepen moest geschieden, daar de stroom te sterk was, om er tegenop te gaan.

De marsch van Palembang naar Ampat-Lawang heeft den soldaat zware beproevingen opgelegd; de hitte was onuitstaanbaar en elf man vielen neer, zonder dat men hen met mogelijkheid weer op de been kon brengen.

Die tocht is gedenkwaardig geworden door het moedig gedrag van sergeant Kranevoet, die den 6^{den} September te Moeara-Semangoes aankwam met eenige prauwen, welke slechts door 10 man geëscorteerd werden. Een 150tal muiters vielen hen aan, doch werden door het goed gericht geweervuur in 't eerst terug gedreven; van die oogenblikkelijke aarzeling maakte Kranevoet gebruik, om snel de touwen te laten los snijden, waaraan de hem toevertrouwde prauwen bevestigd waren, en de korporaal Heyl, die dit wilde verrichten, begaf zich te water, doch werd doodelijk getroffen voordat hij de vaartuigen had kunnen los maken. Een inlandsche fuselier, dien het eindelijk gelukte, ze los te snijden, moest het evenzeer met den dood bekoopen, want hij werd door drie geweerkogels getroffen. Onder een herhaald salvo van den vijand dreven de weinige overgeblevenen — slechts Kranevoet met 5 man — in de losgeraakte prauwen den stroom af, en kolonel de Brauw verzekerde dat de prauwen, die door hunne dapperheid den vijand betwist waren, door meer dan 70 kogels waren getroffen.

Daar men te Tebing-Tinggi zooveel troepen mogelijk wilde vereenigen, waren daar nog twee kompagnieën van Palembang heengezonden, en de mobiele kolonne kwam, na schier onofgebroken in schermutselingen gewikkeld te zijn, den 24sten te Tebing-Tinggi aan. Daar moesten onze troepen noodzakelijk eenige rust genieten, waarom de bevelhebber er zijn hoofdkwartier vestigde; alleen liet hij de bontings, die de vijand in de omstreken opgeworpen had, slechten en aldus den weg naar Ampat-Lawang vrij maken, bij welke krijgsverrichtingen de kapitein Campbell en luitenant van Leijden zich zeer onderscheidden.

Aan de aanmaning van den resident, om naar hun doessons terug te keeren, gaven slechts weinige inwoners gehoor.

Den 17^{den} September werd de 2^e kompagnie van het 7^e bataljon van Palembang gezonden naar Moeara-Klingie om het garnizoen aldaar van levensmiddelen te voorzien; de kommandant van dat fort had een aanslag vrijdeld van den radja Tiang-Alam, die verzocht had, met eenige prauwen, — waarmee hij voorgaf, zich naar Palembang te zullen begeven om zijne onderwerping aan te bieden — vrij te laten passeeren. Men had gedaan alsof men zijn verzoek inwilligde; maar toen de prauwen aankwamen, werden zij met een hevig vuur begroet. De radja, die zich aan het hoofd zijner troepen bevond om het fort van de landzijde aan te vallen, bevond zich dus niet aan boord van die prauwen. Men had — 't geen in een dergelijken guerilla-oorlog met onbeschaafde volkeren welhaast niet te vermijden is — de rebellen met gelijke munt betaald en daardoor waarschijnlijk het werk te Moeara-Klingie behouden. Ten overvloed werd radja Tiang-Alam door onze troepen vervolgd, ook door het garnizoen van Tebing-Tinggi; maar hij wist te ontkomen en naar Ampat-Lawang terug te keeren.

Intusschen hadden de operatiën van onze kolonne gewenschte resultaten gehad. Toen de resident de Brauw Palembang verliet, waren Tebing-Tinggi, Labat en Moeara-Klingie door vijanden om-

ringd en door bents, welke de vijand overal in 't rond opgeworpen had, van de communicatie naar buiten afgesneden; zes-en-twintig districten waren in volslagen opstand en de muiters durfden zich weer tot in de nabijheid der hoofdstad vertoonen. Thans was men reeds zoover gevorderd, dat de gemeenschap tusschen de verschillende forten onderling hersteld was, dat de muiters overal waren teruggeslagen en verjaagd, en in Ampat-Lawang begon de bevolking in hare doessons terug te keeren. Toch bleef de houding der bevolking altijd nog onrustbarend, hetgeen te eer bedenkelijk werd geacht, omdat onder het garnizoen van Tebing-Tinggi een besmettelijke ziekte was uitgebroken, die reeds een 150tal krachtige mannen had weggesleept. Het was hoogst noodzakelijk, den opstand in Ampat-Lawang met energie te onderdrukken; doch de gevreesde ziekte had de bezetting van bovengenoemd fort tot op 800 man gesmolten en die kleine macht, vereenigd met het overschot der kolonne Pison, welke Lematang getuchtigd had, was op verre na niet voldoende om den tocht naar het muitende Ampat-Lawang te ondernemen. Want een échec zou de resultaten, door zestien verschillende gevechten verkregen, geheel verloren doen gaan.

Men moest dus al weder afwachten en daarom kwam het niet geheel ten onpas, dat radja Tiang-Alam en eenige hoofden hunne gezindheid te kennen gaven, om in onderwerping te komen. Hoezeer kolonel de Brauw niet zeer veel vertrouwen in de oprechtheid van hunne bedoelingen stelde, achtte hij het staatkundig, om met de hoofden in onderhandeling te treden, als voorwaarde stellende dat zij zich in persoon bij hem moesten vervoegen; radja Tiang-Alam werd evenwel buiten die onderhandelingen gehouden, omdat men hem 't minst van allen vertrouwde. Kolonel de Brauw kwam nu met hen overeen om een wapenstilstand te sluiten; de voorwaarden waren in negen artikelen vervat, maar met het oog op radja Tiang-Alam was er een tiende geheim artikel aan toegevoegd,

waarbij allen zich verantwoordelijk verklaarden voor diens handelingen.

Kort daarna bracht deze radja weder Oeloe-Pangie in opstand en zijne troepen bezetten Lobo-Lenkon, waaruit zij weldra verjaagd werden; te Oeloe-Pangie ging dit echter minder gemakkelijk, daar de muiters zich verschanst hadden in Kebang-Agong, waarheen de majoor Pison met zijne kolonne door een zeer woeste en eenzame landstreek oprukte en de vijandelijke werken veroverde, zonder dat het hem gelukken mocht, den vijand van daar voor goed te verdrijven.

Al werd kolonel de Brauw door de ziekten, die schrikbarende verwoestingen onder de troepen aanrichtten en buitendien reeds door hun geringe getalsterkte zeer in de uitvoering van zijne plannen bemoeielijkt — toen hij einde December te Palembang aankwam, kon hij met genoegdoening op de tot hiertoe verkregen resultaten terugzien, daar in Kikim de rust hersteld, de gemeenschap met Lahat niet meer afgebroken, en mede in Lewatang de opstand bedwongen was, terwijl hij de troepen voor vier maanden ruim van leeftocht voorzien had achtergelaten, na de leiding der zaken en het bevel over de troepen te Tebing-Tinggi aan majoor Meis te hebben overgelaten.

Zoo brak eindelijk het jaar 1852 aan, toen de eigenlijke expeditie naar Ampat-Lawang zou plaats hebben. Verre zouden wij ons bestek overschrijden, wanneer wij de verdere krijgsverrichtingen aldaar met eenige uitvoerigheid wilden behandelen; hetgeen vooraf gaat, zal de eigenaardige moeielijkheden in 't licht gesteld hebben, welke men aldaar te overwinnen had, — gefolterd door een gevaarlijk klimaat en epidemische ziekten, telkens op het dwaalspoor gebracht door de trouweloosheid van hoofden en bevolking, en voortdurend gewikkeld in schermutselingen, die niet minder overleg en moed eischten dan menig grooter gevecht.

Maar er blijven ons belangrijker expeditiën te verhalen over, en

dus noodzaakt de beperkte omvang van dit werk ons, om hier tot een meer vluchtig overzicht ons te bepalen.

Nadat in April van het jaar 1852 versche troepen onder luitenant-kolonel Helbach waren aangekomen, werden de wapenen opnieuw tegen radja Tiang-Alam gekeerd, die in zijn verzet bleef volharden. In twee kolonnes rukte men tegen Linga op, dat genomen werd; een week later werd de hoofdplaats van den opstand bezet en de hoofden kwamen ook hier in onderwerping. Vruchteloos had men getracht, zich van den persoon van Tiang-Alam meester te maken; dezen gelukte het te ontkomen en hij wist een aantal districten in opstand te houden, hoewel voor het einde van '53 nagenoeg allen zich onderworpen hadden. Voortdurend wist de radja de tegen hem uitgezonden troepen te ontkomen, en hij maakte het ons zoo lastig, dat in 1855 wederom twee vliegende kolonnes moesten worden geformeerd. Eerst in het volgende jaar wist men hem, niet door wapengeweld, maar door onderhandeling, over te halen om het hoofd in den schoot te leggen en dankbaar was het gouvernement, dat hem Salatiga tot verblijfplaats aanwees, van dit lastig en gevaarlijk individu ontslagen te zijn.

Nög was de rust in die streken niet duurzaam hersteld; eer dan men had kunnen verwachten, ontstonden wederom onlusten in Lematang-Oeloe en Moesie-Oloe; in 1857 moesten daar herhaalde malen troepen worden heengezonden. Eindelijk dan achtte men den vrede hersteld — maar opnieuw barstte de opstand uit en de opstandelingen, die zich in het dorp Djati verschanst hadden, verdedigden zich met zooveel hardnekkigheid, dat het dorp eerst in 1859 in handen van onze troepen viel en dat nog wel ten gevolge van verdeeldheid onder de muiters.

Ook in Djambi ontstonden moeielijkheden. Hoewel dit tot de residentie Palembang behoorde, weigerde Ratoe Jahja Tsafioe'd'din, de vorst die in 1855 den troon beklommen had, om de Nederlandsche souvereiniteit te erkennen; hij had er zich toe bepaald, eenvoudig

het Nederlandsch-Indisch gouvernement kennis te geven, dat hij als sultan den Djambischen troon beklommen had. Zoowel om hem tot reden te brengen, als om de verouderde tractaten van 1833 en '34 te vernieuwen, werd de resident van Palembang naar Djambi gezonden; de sultan was echter weigerachtig, en ook hierheen moest een expeditie gezonden worden, onder bevel van majoor van Langen.

Nadat men den weerspannigen sultan vervallen van den troon verklaard had, werden de operatiën begonnen; de landing had zonder groote moeielijkheden plaats, de goed verdedigde vijandelijke bentsings werden genomen, maar de kraton werd met waren leeuwenmoed door den vijand verdedigd.

En toen eindelijk de kraton onze volhardende troepen in handen viel, bleek het dat de sultan naar het binnenland was gevlucht; de kroonprins evenzeer. De resident wilde dezen op den troon zijn vaders plaatsen, doch zulks werd geweigerd, en zoo werd ten slotte zekere Panembaham Ratoe, een oom van den onttroonden vorst, tot sultan van Djambi verheven.

Van meer belang waren de gebeurtenissen ter Westkust van Sumatra, alwaar de Chineezzen het de regeering reeds sedert geruimen tijd lastig gemaakt hadden; daarom werd de commissaris Mr. A. Prins daarheen gezonden, die het noodzakelijk achtte, dat er een punt in het door hen bewoond gebied door troepen bezet werd, opdat er eenig toezicht in die streek zou wezen. Dientengevolge begaf hij zich in den aanvang van 1853 met den militairen bevelhebber op de Westkust, majoor Andresen, daarheen, terwijl twee kompagnieën er in bezetting gelegd werden. Weinig goeds voorspelde het, dat, toen Mr. Prins te Sepang aankwam, de Chineezzen de plaats verlieten. Weldra zouden de kwade bedoelingen der Chineesche bevolking nog beter blijken; want nadat de commissaris de zaken te Sepang geregeld en de terugreis aanvaard had, werd hij, slechts door majoor Andresen, eenige ambtenaren en 4 man vergezeld, te Kedongong overvallen, en zonder eenigen twijfel zouden

allen vermoord zijn, wanneer niet een detachement infanterie, dat toevallig aanwezig was, hen ontzet had. Nu begaf men zich weder naar Sepang, en de Chineezzen, die de plaats hadden ingesloten, werden van daar verjaagd. Ook verdreef majoor Kroesen de muiters uit een aantal door hen bezette versterkingen; doch de macht, die men beschikbaar had, was op verre na niet voldoende om ze tot onderwerping te brengen.

Het was noodig geworden, met meer doortastendheid tegen de Chineezzen op te treden; hiertoe werd een expeditie uitgerust, die ter sterkte van 2200 man, onder bevel van den tot luitenant-kolonel bevorderden majoor Andresen, naar Borneo's Westkust vertrekken zou.

Het was eerst den 13^{den} Mei van het volgende jaar, dat de troepen te Bentoenan landden, waarop naar Singkawang werd opgerukt, dat men vier dagen later, na een zeer afmattenden marsch, bereikte en door de Chineezzen verlaten vond. Aanvankelijk hadden deze een krachtadigen tegenstand willen bieden; maar reeds den 28sten van dezelfde maand verscheen er een deputatie, welke de onderwerping der Chineezzen kwam aanbieden. Veel had hiertoe bijgedragen het beleidvol opereeren van majoor de Brabant, die Lohabang hun ontweldigd had, terwijl kapitein Nauta zich van Koelor had meester gemaakt. Andresen wilde de gevraagde vergiffenis wel verleenen, mits de Chineezzen te Montrado, welke plaats door onze krijgsmacht zou bezet worden, de aankomst der troepen knielend zouden afwachten. En zoo geschiedde het.

Doch daarmee was de opstand nog lang niet onderdrukt. De eigenlijke hoofden daarvan bleven in de omstreken zich schuil houden, zoodat meermalen detachementen moesten worden uitgezonden, welke niet konden beletten dat de Chineezzen Montrado gaandeweg geheel insloten, op de voornaamste toegangswegen bantings opwierpen en zelfs de transporten levensmiddelen en krijgsmiddelen oplichtten, zoodat er weldra gebrek begon te heerschen.

Langzamerhand intusschen kwam er verbetering in den toestand; de Chineezen gingen weer aan het werk en thans werd het bestuur geregeld; Montrado namelijk werd een assistent-residentie, terwijl de Chineezen onder een hoofd kwamen, dat den naam van »kaphay" verkreeg. In stilte echter werd er door de Chineesche leiders een bondgenootschap opgericht, genaamd het »Drie-vingerenverbond", dat alom schrik in 't rond verspreidde.

Alle pogingen om iets betreffende dit gevaarlijk en geheimzinnig verbond te vernemen, bleven vruchteloos; wel werden een paar verdachten gevangen genomen, maar er waren niet veel ophelдерingen uit hen te krijgen, en eerst toen men er een in handen kreeg, die overgehaald werd om de schuilplaatsen der leiders aan te duiden, kon dat bond met wortel en tak worden uitgerooid.

Het was de Chinees Eng-Fung, die de hoognoodige aanwijzingen deed, en de waarnemende assistent-resident, kapitein Verspijck, besloot nu, om zich in persoon naar de aangewezen plaats te begeven; want men had te doen met listige vossen, die men niet zoo heel gemakkelijk zou in handen krijgen. Met eenige troepen begaf Verspijck zich op weg, om den schuilhoek van het bestuur te zoeken; die was in een eenzaam en moeielijk genaakbaar oord gelegen, en heel wat bezwaren had men te overwinnen, voordat men zijn doel bereikte. En toen men op de aangewezen plaats was aangekomen — waren de vogels gevlogen.

Evenwel leverde toch deze tocht de gewenschte resultaten op; want al mochten de hoofden bij tijds een goed heenkomen gezocht hebben, men vond de statuten der behoorlijk georganiseerde vereniging en de namen der leden, zoodat het Gouvernement thans de schuldigen kende en zich voor hen wachten kon.

Door de voortvarende handelwijze van kapitein Verspijck was alzoo de kracht van het Drie-vingerenverbond gebroken, en door het geregeld uitzenden van patrouilles wist men de rust verder te handhaven, alleen uitgezonderd te Larah, waar oneenigheid ontstaan

was tusschen de mijnwerkers en den pachter der mijnen. Aldaar bevond zich een militaire post onder bevel van luitenant Mekern, die gewaarschuwd werd dat de Chineezzen kwaad in den zin hadden, doch niet veel acht sloeg op die waarschuwingen. Het gevolg was, dat hij zich in den nacht van 11 op 12 Juli 1856 liet overvallen en in den strijd, die nu volgde, het leven verloor. De bezetting, van den eersten schrik bekomen, wist de muiters weer te verjagen, en toen er versterking van troepen was aangekomen, werd ook hier die laatste oproerigheid onderdrukt.

Was in Montrado de rust thans duurzaam hersteld, maar al te spoedig werd de aandacht van de regeering weer gevestigd op Bandjermasin, alwaar de bevolking plannen koesterde om in opstand te komen, 't geen de Nederlandsche ambtenaren daar ter plaatse niet ontgaan was, zoodat men zich op de te verwachten gebeurtenissen kon voorbereiden.

Hier zaten de moeielijkheden weer in de troonsopvolging, die al zoo menigmaal bezwaren in 't leven geroepen had; wel droeg de toen regeerende sultan Alam nog in blakenden welstand de kroon, maar er waren toch reeds geschillen gerezen over den eventüelen opvolger, waartoe in het jaar 1859 zekere pangeran Tamdjid'oellah was aangewezen, die echter minder aanspraken had dan de kleinzoon des sultans, Hidajat'oellah, en daarbij minder gezien was dan deze. Een derde pretendent was Raboe Anom, die reeds in 1856 uit Martapoera gebannen moest worden, omdat hij onrust stookte en door zijn woelingen hoogst gevaarlijk werd. De kleinzoon des sultans werd toen tot rijksbestuurder benoemd en bleef dit, toen de sultan in het jaar 1857 kwam te overlijden. De eenmaal aangewezen troonsopvolger, pangeran Tamdjid'oellah, beklom den troon; hij resideerde te Bandjermasin en daar hij zeer weinig invloed op zijne onderdanen kon uitoefenen, zocht hij steun bij den Nederlandschen resident; de eigenlijke regeerder was Hidajat'oellah, de rijksbestuurder, die — zelf ontevreden — behendig ook onder de bevol-

king ontevredenheid wist te verwekken en telkens met den resident overhoop lag.

Zoodra men te Batavia vernam, dat de bevolking oproerig gestemd begon te worden, werd de »Ardjoeno" naar Bandjermasin gezonden. Toen werd alles, althans schijnbaar, daar nog in orde bevonden; maar ternauwernood veertien dagen later werden de berichten uit verschillende streken van de residentie zoo onrustbarend, dat den resident de oogen geopend werden en hij zich genoopt zag, aan de regering versterking van troepen te vragen. Niet alleen haastte men zich aan dit verlangen te voldoen, want in 1850 werd een expeditie onder bevel van den luitenant-kolonel Andresen met den meesten spoed naar het bedreigde punt gezonden; maar tevens moest onderzocht worden, in hoeverre de resident de schuld droeg van de verwarring, die in Bandjermasin scheen te heerschen.

Alvorens echter tot de beschrijving van de expeditie naar Bandjermasin over te gaan, noopt de chronologische volgorde der gebeurtenissen ons, om het oog te wenden naar een ander eiland van den Oost-Indischen Archipel, namelijk het eiland Celebes. Reeds in het vorige jaar was tot het zenden van een expeditie naar dit eiland besloten, ten einde het weerspannige Boni tot onderwerping te brengen, en in Februari 1859 kwam het expeditie-korps aldaar aan. De beide expeditiën naar Boni waren afgelopen, voordat in Bandjermasin de taak volvoerd was; ten einde het verhaal van de gebeurtenissen te Bandjermasin niet telkenmale te moeten afbreken, zullen wij deze expeditie en de beide expeditiën naar Boni ieder afzonderlijk behandelen, verlaten daarom voorloopig Bandjermasin en noodigen den lezer uit, om met ons zich naar Celebes te begeven, alwaar wapenfeiten werden bestaan, die gerekend mogen worden tot de merkwaardigste te behooren, die wij te boeken hebben.

Bij de beschrijving van de krijgsverrichtingen in Boni, hebben wij een welkomen leiddraad in het even degelijk als doorwrocht

werk van den kapitein M. T. H. Perelaer ¹⁾, dat in 1872 het licht zag, en waaraan menige belangwekkende bijzonderheid zal ontleend worden. Niet alleen werd dat geschiedboek naar officiële bronnen bewerkt, doch door het raadplegen van de veelzijdigste gegevens wist de schrijver een volledigheid te bereiken, die zijn werk een blijvende waarde verzekert.

1) De Bonische expeditie in 1859 en 1860, volgens officiële bronnen bewerkt door M. T. H. Perelaer, ridder der Militaire Willemsorde, kapitein der infanterie bij het Nederlandsch-Indische leger. 2 deelen, Leiden, Gualth. Kolff, 1872.

X.

DE BEIDE BONISCHE EXPEDITIEN IN 1859—1860.

Boni met het onderhoorige rijk Lamoeroe is een inlandsche Staat op het eiland Celebes, staat onder bescherming der Nederlanden, en is gelegen op 4° 30' Z.Breedte en 20° 21' O.Lengte. Het grenst ten Noorden aan Wadjo, ten Oosten aan de golf van Boni, ten Zuiden aan de Tangka-rivier en de Gouvernements-eilanden, ten Westen aan de Berg-regentschappen der Noorderdistricten, aan Tanette, Mario-Sopeng, de rivier de Walanaë en het meer Tempe (grensbepaling van den vrede in 1860).

Het is lang, van het Noorden naar het Zuiden, 65 en breed 45 palen, en telt 200,000 inwoners.

Het Bonische rijk bestaat uit de volgende Palili's of Vazal-eilanden:

a. Tjietta, met de hoofd-negorijen Lempong, Oewoengae, Belawa-Kampieri, Tjientjo, Data, Tallo, Mardewala en Barang:

b. Bone-tanga, bestaande uit de landschappen Palakka, Awampone, Tjiena en Barabo;

c. Adjanga-la of Lili-ri-adja (de westelijke Vazal-eilanden), bestaande uit de landschappen Pitoe-padjoeng-tanre, Limampanoewae, Pattang-Kaie, Talloempanoewa, Lappa-ri-adja, Pattampidange en Annangee;

d. Lili-ri-laoc of de oostelijke Vazal-landen, bestaande uit de

landschappen: Siboeoe, Wawo-Boeloe-ri-awang, Talloen-Limpo-ri-awang en Awang-Tangka. Voorts heeft men nog 14 op zich zelve staande negorijen, die geen vazal-staten zijn.

Het land is vruchtbaar, inzonderheid de bergstreken. De bergen zijn met welig groeiend struikgewas, veelal ook met bosschen bedekt, doch verheffen zich hoogstens 2000 à 2500 voet boven den zeespiegel; de voornaamste bergtoppen zijn in het Zuiden en Zuidwesten: de Pondre (2540 voet), de Pationgie (2230 voet), de Kalamisoe (2220 voet) en de Tarapong (2060 voet); in het Noorden en Noordwesten de Boewa (1600 voet) en de Tamping (1430 voet).

Het land wordt door zeer veel rivieren doorsneden, waarvan de voornaamste zijn: de Walanaë, aan den voet van den Piek van Bonthain ontspringende, het zuidwestelijk gedeelte van Boni doorelopende en tegenover de kampong Seenkang in de Tjenrana vallende; deze laatste ontspringt op den berg Latiboedjong en van het Noorden in zuidelijke richting, daarna in zuid-oostelijke richting stroomende, valt zij door vijf mondingen in zee.

De regeeringsvorm van Boni is monarchaal. Dat is *in naam*; want eigenlijk kan het hoofd van den Staat niet veel van aanbelang buiten de rijksgrouten doen, die in alles hun invloed doen gelden, terwijl daarentegen het volk letterlijk niets heeft in te brengen.

De regeering van het Bonische rijk bestaat in de eerste plaats uit een leenvorst, die den titel voert van aroem pone, ook wel pattamangkaoëë (d. i. »de regeerende vorst»). Vóór den oorlog van 1859 en 1860 werd hij door den Hadat, in overeenstemming met de aristocratie, gekozen en in zijne waardigheid bevestigd; volgens artikel 26 van het in 1860 te Palaka gesloten contract moet die bevestiging thans door het Gouvernement geschieden. De eigenlijke regeerder is ook hier de rijksbestuurder, met den titel van Tomarilalang; deze is het hoofd van de Aroe Pitoe's of zeven prinsen en van den geheelen Hadat, door wien hij vroeger onder 's vorsten goedkeuring gekozen en ontslagen werd; volgens art. 27 van het

contract van 1860, moet hij door het Nederlandsch-Indisch gouvernement beëdigd, in zijne waardigheid bevestigd of ontslagen worden.

Door dien ambtenaar worden, als hoofd van den Hadat of Rijksraad, alle zaken van justitie, politie of huishoudelijken aard behandeld. Hij is de meest invloedrijke man van het gansche rijk en moet dan ook van koninklijken bloede zijn. Het laat zich hooren, hoeveel macht die ambtenaar kan uitoefenen en hoe verderfelijk hij kan werken, als hij zijn invloed ten kwade wil aanwenden.

Voorts bestaat de regeering uit de leden van den Hadat, zeven in getal; deze leden, wier betrekking erfelijk is zoowel in mannelijke als vrouwelijke linie en doorgaans van vader op kind overgaat, dragen den naam van Aroe Pitoe's of de zeven vorsten, die de volgende officiële namen dragen:

1. Aroeng Oedjong, onafscheidelijk verbonden aan de betrekking van Tomarilalang malolo;
2. Aroe Tanette-ri-attang;
3. Aroe Ta;
4. Aroe Tibodjong;
5. Aroe Pontjeng;
6. Aroe Tanette-ri-awang, en
7. Aroe Matjege.

Ook aan hen is de behartiging der belangen van vorst en volk opgedragen en zij gaan over alle zaken van bestuur, met uitzondering van handel- en scheepvaart, die tot de bevoegdheid van den sjabandar of havenmeester, en godsdienst of huwelijk, die tot de bevoegdheid van den priesterraad behooren.

Nog verdient vermelding de Djemna-tongang, of het hoofd der 40 zendelingen van Boni, die bij het vergaderen van den Hadat nooit mag ontbreken en belast is met het overbrengen der bevelen van den vorst en den Rijksraad naar alle deelen van het rijk.

De bewoners van Boni belijden den Mohamedaanschen godsdienst.

die hun in 1611 door de Boegineezen werd opgedrongen; uiterlijk nemen zij hun godsdienstplichten met veel stiptheid waar en hebben zelfs eenigen aanleg tot dweepzucht, inzonderheid wanneer vorst en priester hen daartoe, om staatkundige redenen, aanzetten.

Van een geregeld krijgsbestuur is natuurlijk geen sprake. Wel heeft men in vreedstijd een Pangoeloe-lompona-djiwaë, of hoofd van het krijgswezen; doch eigenlijk is die maar het hoofd van een zeker soort van politie, die den vorst beschermt en zijn bevelen doet eerbiedigen en uitvoeren. In oorlogstijd treedt dan ook een poengawa als opperbevelhebber op, die door den vorst gekozen wordt en volstrekt geen krijgskennis behoeft te bezitten. Trouwens in vreedstijd wordt aan versterkingskunst of exercitie niets gedaan; alleen bij dreigend oorlogsgevaar worden ten spoedigste bontings opgeworpen en de verschillende landschappen, districten en kampongs leveren dan hun contingent. In gewone omstandigheden hangt de diensttijd geheel af van de willekeur van den vorst en den Pangoeloe-lompona-djiwaë; in oorlogstijd worden het aantal manschappen en hun dienstverplichting bepaald naarmate van den aard des oorlogs, maar op een ieder, die opgeroepen wordt, rust de verplichting om aan den strijd deel te nemen.

Het leger moet in zijn eigen onderhoud voorzien; de behoeften zijn trouwens niet groot: wat rijst en vruchten, heel veel meer heeft de Bonische krijgsman niet noodig.

Betreffende de bewapening der krijgslieden en de versterkingskunst der Boniërs, vindt men in Perelaer's werk eenige bijzonderheden, die hier mogen volgen:

De hoofdwapenen der voetknechten zijn de lans, de klewang en de kris. Slechts weinigen zijn met buksen, donderbussen en geweren gewapend, en dat zijn dan nog maar oude, verroeste vuurwapenen met silexsloten, die bij een algemeen gebruik meer schade onder de eigen landslieden dan onder den vijand zouden aanrichten.

De bewapening van den Bonischen ruiter bestaat uit een of twee lansen, waaronder de onmisbare striklans, en een kris. De ruiters dragen ook veelal een maliën-kolder of badjoe-rante of een lamena.

Het eerstgenoemde dekkingsmiddel is vervaardigd van deugdzaam stalen, ijzeren of koperen ringetjes van ± 5 streep middellijn, welke aan elkander gesoldeerd zijn, en heeft den vorm van een mansborstrok met mouwen, en eene afmeting van 63 Nederl. duim lang en 58 breed.

De lamena heeft veel overeenkomst met onze kurassen, met dat onderscheid echter, dat de borst- en achterdekstukken niet van geplet ijzer, maar van koperen of stalen op elkander geschoven schubben vervaardigd zijn.

De badjoe-rante weegt van 3.95 tot 5.43 Ned. pond; de lamena zou iets zwaarder zijn. Beide beschermende kleeden zijn bestand tegen lans- en krissteken, alsook tegen klewang- en sabelhouwen; maar dat de lamena zelfs tegen den geweerkogel zou dekken, zooals de Boniërs beweren, behoort geheel en al tot het onwaarschijnlijke, en zal menigeen, vertrouwend op de deugdzaamheid van zijn pantser, gevoelig teleurgesteld zijn.

Om zijne munitie mede te voeren, heeft de Bonische strijder een soort patroontasch, die hetzij van gevlochten stroo, hetzij van linnen of ook wel van hertenvel vervaardigd, met een linnen band gewoonlijk over den rechter schouder gedragen wordt. Zijne munitie bestaat, althans voor den geweerdragende, uit eenig kruut in een bamboezen koker, uit ettelijke kogels, die zelden van het kaliber van het vuurwapen waarvoor zij bestemd werden, maar meestal van kleinere afmetingen zijn, en uit een flink pak uitgeplozen saoe, of buitenste omkleedsel van de klappernoot, om tot proppen te dienen; terwijl ook ettelijke de voorziening hebben, om een paar reserve-vuursteen, een schroefdraaier en aftrekker mede te voeren. Maar wat bij een inspectie van de Bonische strijders zeer zeker in iedere

patroontasch zou aangetroffen worden en dat soms bij gemis van iederen anderen inhoud, is een pruimpje sirie.

Hunne overige draagbare wapenen, als lansen, krissen, klewangs enz. zijn in den regel van uitmuntende kwaliteit en worden goed onderhouden.

In het open veld gebruikt de Boniër geen geschut. Wel echter positiegeschut op zijne bentings, of ook wel bij versterkte kampongs. De artillerie-voorraad is uiterst gering en wat zij nog bezitten, is volstrekt van onwaarde, daar het bijna alle oude ijzeren kanonnen zijn, in- en uitwendig mottig van gallen en ingevreten roest, van zeer verschillend kaliber, doch nooit zwaarder dan van 6 pond. Enkele metalen stukken, geschenken van de vroegere Oost-Indische Compagnie aan de vorsten, moeten hiervan uitgezonderd worden en kunnen als bruikbaar geschut aangemerkt worden.

Zijn de stukken slecht en als onbruikbaar te beschouwen, met de alluiten is het nog erger gesteld. In den regel bestaan die uit een lomp en gebrekkig namaaksel van onze rolpaarden of ook wel van onze scheepsalluiten, en zijn daarenboven zoo oud en wrak, dat het gevaar voor de bedieningsmanschappen niet gering te schatten is.

Ook de projectielen laten veel te wenschen over. Zelden hebben zij kogels van het gewenschte kaliber en bezitten zij die, dan is de voorraad daarvan zoo luttel, dat hij niet noemenswaardig is. Veelal wordt dan ook van stukken oud ijzer, steenen en andere harde zelfstandigheden gebruik gemaakt en daarmede de vuurmond in den regel volgepropt en overladen.

Dat met dergelijke te samen geraapte benden, zoo gebrekkig gewapend als hierboven beschreven is, niet veel belangrijks uit te voeren valt, vooral tegenover geregelde troepen, ligt voor de hand. Echter mag men naar dat alles den Boniër te velde niet gering schatten. In de eerste plaats is hij niet van persoonlijken moed ontbloot en is de orang boeghis (Boeginees) door het woeste van den aanval voor onze inlandsche militairen een niet te verachten strijder. Bekend

met de woeste landouwen van Celebes, weet hij meesterlijk gebruik te maken van de voordeelen, welke een zoo geaccidenteerd en dicht begroeid terrein allerwege aanbiedt, en is het hem meermalen gelukt onze kolonnes, zooals de geschiedenis van onze vroegere oorlogen kan aantoonen, door welgeplaatste hinderlagen, door zijn plotseling optreden met eene groote overmacht op punten, waar onze strijdmacht òf zich niet kon ontwikkelen, òf van hare wapenen het gewenschte gebruik niet kon maken, gevoelige nederlagen toe te brengen.

Omtrent de versterkingen, welke de Boniërs gewoon zijn aan te leggen, valt nog het navolgende mede te deelen. Daarvan kennen zij drie soorten, als: 1°. de benteng reliwo, zijnde een in den regel onregelmatige vierkante redoute, die geheel gesloten is. Zelden wordt deze tegenover Europeesche troepen gebruikt, dewijl men vreest, zich na het bresschieten, bij de daarop volgende bestorming, niet spoedig genoeg uit de voeten te kunnen maken; 2°. de benteng talloe, zijnde drie kleine versterkingen, welke te samen in den vorm van een driehoek aangelegd worden en elkaar onderling vrij wel bestrijken; 3°. de benteng sipowe of halve benteng wordt gewoonlijk in den vorm van een halven cirkel of ook wel van een vierkant, waaraan de achterzijde ontbreekt, aangelegd. Deze soort versterking is steeds aan de, van den vijand afgewende, zijde geheel open. In den regel worden deze bentengs, wanneer zij door terreinhindernissen tegen eene omtrekking beveiligd zijn, door de Boniërs hardnekkig verdedigd; maar o wee! wanneer dit niet het geval is; gewoonlijk worden alsdan slechts een paar salvo's op den aanrukkenden vijand gelost en zoekt ieder, zoodra slechts een schijn van omtrekking bespeurd wordt, een goed heenkomen.

De borstweringen worden aan het strand veelal uit klipsteen met klei zoo steil mogelijk opgezet. In de binnenlanden worden zij meestal van aarde vervaardigd en, om doceeringen zoo steil mogelijk te hebben, gewoonlijk met bamboehorden bekleed. Niet zelden heit

men, op een afstand van een of twee ellen, twee reien klapperstammen in den grond en vult de tusschenruimte met aarde en steenen aan.

Achter de borstwering wordt ook wel een banket aangetroffen; zelden echter vuurt de Boniër over de kruin, maar worden door de dikte van de borstwering kokers van uitgeholde pinangboomen of van dikke bamboe gelegd, waardoor de verdediger ongezien den aanvaller kan bestoken. Uit de profielen van de versterkte hoofdplaats Boni bleek, dat die kokers niet altijd ondoelmatig aangelegd waren en soms een vrij bestrijkend schot toelieten.

De chicane-middelen, welke om die versterkingen, tot verkrijging van stormvrijheid, gebezigd worden, zijn vooreerst een sarapping, zijnde een staketsel of omheining van doornbamboe, welke op een kleinen afstand van den wal, maar onder het werkzame geweervuur geplant wordt en waarbij men zorgt de doornen (tjaranga) naar boven, ten deele naar beneden te leiden en stevig tegen de dicht bij elkander ingeheide bamboezen te binden. Dit geschiedt om het overklimmen of het onderdoor kruipen te verhinderen. Achter dat staketsel, rechthoekig daarmede worden gewoonlijk toeda-toeda's of Spaansche ruiters geplaatst, echter zoo, dat tusschen twee toeda's niet meer ruimte is, als om een paard door te laten. Wordt nu het staketsel geforceerd en jaagt er een ruiter door, dan vindt hij zich deerlijk verschalkt, wijl hij, om zoo te zeggen, zich in eene fuik bevindt en niet meer wenden kan. Wijders is het terrein tot aan de borstwering zooveel mogelijk door wolfskuilen, randjoe's en soera's (beide benamingen van voetangels van bamboe of ander hard hout) tegen bestorming beveiligd. Het gebruik van grachten is niet inheemsch, maar schijnt men dit van ons afgekeken te hebben; althans de hoofdplaats Boni was tijdens de laatste oorlogen gedeeltelijk door grachten van verschillende profielen verdedigd.

Een enkel woord over de vroegere geschiedenis van Boni. Matelief moet in 1607 op zijne reis naar Amboina het eerst de zuidkust van Celebes hebben aangedaan; echter is het niet best na te gaan, van wanneer onze eerste vestiging op dat eiland dagteekent. De eerste factorij der Compagnie werd in het jaar 1618 door den koning van Makassar geplunderd en men was haar zeer vijandig gezind, totdat in 1636 door Anthonie van Diemen een duurzame vrede werd gesloten, waarbij de Compagnie een handels-monopolie bekam, doch zich niet op het eiland mocht vestigen.

Destijds regeerde in Boni een zekere koning, Lama-Daramma, die het zijn rijks grooten zoo lastig maakte, dat de sultan van Makassar de wapenen opvatte, om hem tot reden te brengen; nadat de Boniërs geslagen waren, werd hun land bij Makassar ingelijfd. Toen zij in opstand kwamen, werden zij op nieuw verslagen, en nu vervielen zij in slavernij.

Prins Aroe Palaka, die zijn vader en grootvader wreedaardig zag ter dood brengen, was er nu op uit, zijn landgenooten aan de harde overheersching te onttrekken; hij wist zich echter te beheerschen en zijn tijd af te wachten.

Een geschikte gelegenheid daartoe werd hem aangeboden door den oorlog, welke de Oost-Indische Compagnie tegen Makasser ondernam ¹⁾.

De rijksbestuurder Aroe Krongrong liet namelijk door de slaven, waaronder zich niet minder dan 10,000 Boniërs bevonden, een gracht graven om het fort Panakoe kang; een zwaar werk, waarbij zij ten overvloede zoo mishandeld werden, dat Aroe Palaka de gelegenheid thans schoon achtte om in opstand te komen en naar Soping te trekken, alwaar in allerijl een leger verzameld werd; doch Aroe Palaka, die zich aan het hoofd daarvan gesteld had, werd na eenige

¹⁾ Vergelijk Deel I, bladz. 106.

met afwisselend geluk gevoerde gevechten geslagen en gevangen genomen. De marteldood ware zijn deel geweest; maar hij wist te ontsnappen, begaf zich wederom naar Sopeng en bood weldra opnieuw een sterk Makassaarsch leger een dapperen tegenstand. Andermaal verslagen, ontkwam hij onder velerlei avonturen en wierp zich thans in de armen der Compagnie, aan welke hij, zooals wij vroeger gezien hebben, gewichtige diensten bewezen heeft.

De expeditie, onder de bevelen van Speelman tegen Makassar ondernomen, leidde tot het Bongaaisch tractaat, waarop bij latere verdragen steeds is teruggekomen (1667) ¹⁾.

Toen de Makassaren kort na het sluiten van het tractaat dit schonden, werden door Speelman de wapenen weder opgevat en het trotsche Makassar voor goed gefnuikt. En naarmate dit dieper zonk, verhief zich het rijk Boni, waarop, volgens artikel 10 van het zooeven genoemd tractaat, Makassar geen aanspraak meer maakte. De in 1643 verjaagde koning van Boni beklom weer den troon en hij benoemde den dapperen Aroe Palaka tot bevelhebber van zijne troepen.

Verkeerden de Boniërs destijds op vertrouwelijken voet met de Compagnie, het bleek weldra, dat men Boni met te veel toegevendheid behandelde; steeds was de macht van Boni toegenomen en meermalen was het zeer trouweloos tegenover ons te werk gegaan, en toen eindelijk, nadat men ruim anderhalve eeuw lang aan den toenemenden hoogmoed van Boni voedsel gegeven had en in 1824, toen de Oost-Indische bezittingen door de Engelschen weder aan Nederland waren overgegeven, het Bongaaische tractaat ging herzien, kwam Boni in verzet, en wij hebben reeds beschreven, hoe de koningin zelfs weigerde de vergadering bij te wonen, die de gouverneur-generaal van der Capellen belegd had. In 1824 kwam het reeds tot vijandelijkheden, en de moeitevolle krijgstocht, door

¹⁾ Vergelijk Deel I, bladz. 108.

generaal van Geen tegen Boni ondernomen had, — hoe glansrijk die uit een krijgskundig oogpunt ook eindigde — niet ten volle de gewenschte resultaten opleverde. Wel weten wij, dat de fiere koningin van Boni hare hoofdstad verwoest zag en met hare rijksgrootten naar het gebergte moest vluchten; doch daarom was Boni nog niet tot onderwerping gebracht.

Het kostte heel wat moeite en tijd, voordat het tot het gewijzigde Bonggaaische tractaat toetrad, hetgeen eerst in het jaar 1838 geschiedde, en nog verliepen er acht jaren, voordat die zaak definitief geëindigd was.

Was er onder deze omstandigheden wel veel heil van Boni's onderwerping te verwachten? Zou Boni, dat meer dan 150 jaren lang de voornaamste Staat van Celebes geweest was, zich op den duur kunnen vereenigen met een bondgenootschap, dat het ongeveer gelijk met de andere Staten maakte; zou het goedschiks de Nederlandsch-Indische regeering als hoofd blijven erkennen?

Wel was de toestand toen min of meer bevredigend, doch het kon de aandacht der Nederlandsch-Indische regeering niet ontgaan, dat de verwijdering meer en meer toenam, terwijl dientengevolge de handel van Celebes van lieverlede zich van Makassar naar Singapoere begon te verplaatsen; tevens moest men aldra bespeuren, dat op de westelijke kustplaatsen van Celebes de heerschzucht der aldaar gevestigde Boniërs zich op bedenkelijke wijze begon te openbaren, niettegenstaande het ernstig en herhaald protest van den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, zelfs van den gouverneur-generaal, die zich genoopt zag, zelf naar Makassar te gaan, om de crisis zoo mogelijk tot een gewenschte oplossing te brengen. Daartoe begaf Rochussen zich in 1849 op reis; maar het mocht hem niet gelukken, aan de bestaande spanning een einde te maken.

Genoemde landvoogd had bij zijn vertrek naar Batavia den gouverneur een eigenhandig geschreven Nota ter hand gesteld, waarin hij zijn zienswijze betreffende de Bonische aangelegenheden had uit-

eengezet. Daarin straalde duidelijk door, dat Rochussen toen reeds een oorlog met Boni in het verschiet zag, daar de Boniërs in hun trotschheid de vredelievende staatkunde van de regeering aan zwakheid zouden toeschrijven, en daarom betoogde hij de wenschelijkheid, om een punt in de baai van Boni te bezetten, opdat men dit rijk steeds in bedwang zou kunnen houden. En hij eindigde zijn belangrijk schrijven, waarvan de juistheid zoo spoedig blijken zou, met de opmerking :

»Het voornaamste punt van ons streven moet zijn de verbetering van de contracten met de vorsten van Celebes, omdat het vernieuwde Bonggaaische verbond ons alle handelssuprematie heeft ontnomen, zonder zelfs de samenwerking tot wering van zee- en strandroof daarvoor in de plaats te stellen, en ons niet de onbedingde souvereiniteit over de in- en opgezetenen der gouvernements-districten waarborgt; terwijl dat contract ons de suprematie over de vorsten van Celebes heeft ontnomen, welke vroeger, onder de werking van het verdrag van 1667, althans rechtens bestond.»

Weldra ontstond er oneenigheid over het bezit van eenige landen en eilanden aan de Oostkust van Celebes. Deze streken, gelegen van af Menado tot aan het eiland Pangasene, hadden vroeger aan Ternate behoord, doch waren bij het verdrag van 1683 door de Oost-Indische Compagnie in bezit genomen als veroverd grondgebied, hetgeen door den sultan van Ternate was goedgekeurd. Doch de koning van Boni liet daarop zijne aanspraak gelden, en eerst na langdurige onderhandelingen bracht men hem tot de erkenning, dat die pretentie geheel ten onrechte was. Hoezeer Boni's vorst schriftelijk zijn ongelijk erkend had, schreef hij reeds in 't volgende jaar aan den gouverneur van Makassar, dat hij volstrekt niet zijn aanspraken op die landen had opgegeven en hij bleef daar zijn stedehouder aanstellen, zonder zich om de verzoeken van ons gouvernement te bekreunen.

Tal van gebeurtenissen deden de bestaande spanning nog toene-

men; onder anderen de gevangenneming van een der stedehouders, die van medeplichtigheid aan zeerooverij verdacht en naar Soerabaija gevoerd werd, waar hij in de gevangenis overleed. Koning Aroe Poegi achtte zich daardoor zeer gekrenkt, en ditmaal niet geheel ten onrechte.

Van zijn kant maakte hij weer inbreuk op het vernieuwd Bong-gaaisch tractaat, en grooter en grooter werd de verwijdering. De afgevaardigden van ons gouvernement moesten aan het Bonische hof herhaalde malen beleedigingen ondergaan en de overmoed der Boniërs begon alle perken te buiten te gaan; maar engelachtig was de lankmoedigheid van ons gouvernement.

Zelfs ging de koning van Boni zoo ver, het gouvernement te beschuldigen van een aanslag op zijn leven, door middel van een hem overhandigden brief, waarop duizeling en zelfs ziekte zouden gevolgd zijn! En bij een bezoek, dat de gouvernements-tolk Bambergé den koning van Boni op diens buitenverblijf te Palatte bracht, moest hij ontwaren, dat eenige prauwen aldaar de Nederlandsche vlag ten onderste boven voerden; niet uit onhandigheid, zooals men in 't eerst nog wilde aannemen, maar op last van koning Aroe Poegi, en om de Nederlanders te hoonen.

Reeds meer dan eens had het zenden van een expeditie naar Boni het onderwerp van ernstige overwegingen uitgemaakt; maar staatkundige redenen van allerlei aard hadden er het gouvernement steeds van doen afzien. Te eer was dit te betreuren, omdat de in omloop zijnde geruchten betreffende een tuchtiging van Boni den koning van dat rijk ter oore gekomen waren, waarom Boni een oud verbond met Sopeng en Wadjo — het Tellong Poedji of Zilververbond genoemd — vernieuwd had, ten einde ingeval van een aanval gezamenlijk onze krijgsmacht het hoofd te bieden.

Men zal zich kunnen voorstellen, hoe verkeerd het werkte dat die beraamde expeditie, waarvan het plan den Bonischen vorst al lang en breed bekend was, *niet* plaats greep, 'tgeen door de overmoedige Boniërs natuurlijk aan onvermogen of aan vrees werd toegeschreven.

De regeering begreep dit ten volle, en zoodra men de handen weer wat ruim had, werd in 1857 door den toenmaligen gouverneur-generaal Pahud tot een expeditie naar Boni besloten. Doch alweder liet men dit voornemen varen.

Ditmaal was daar echter reden voor; koning Aroe Poegi was namelijk in den aanvang van laatstgenoemd jaar overleden en opgevolgd door zijne weduwe Basse Kaljoeare, die van hare troonsbeklimming in een beleefd schrijven aan den gouverneur van Makassar kennis gaf. Dit geschiedde wel volgens een overoud gebruik; maar men meende hierin toch een klein bewijs van toenadering te mogen zien en hoopte, dat de dood van den ons zoo vijandig gezinden koning de zaken ten goede zou keeren. Weldra zou blijken, dat het Bonische hof ons nog even vijandig gestemd was; vooral door de kwade bejegening, die de zendeling-leeraar Dr. Matthes, welke een wetenschappelijke reis door Boni wilde doen, moest ondervinden, en toen de gouverneur van Makassar de vorstin schriftelijk om inlichtingen dienaangaande vroeg, werd zijn zending op de meest kwetsende wijze ontvangen.

Het hoonen van onze vlag had op nog grooter schaal plaats dan te voren.

In het laatst van 1857 werd den gouverneur kennis gegeven, dat de koningin van Boni aan alle handelsprauwen bepaaldelijk bevel gegeven had om, zich in de wateren van Boni bevindende, de Nederlandsche vlag omgekeerd te voeren. Dit bericht werd door de verklaringen van inlandsche hoofden bevestigd, ja zelfs zekere Soelewatang Matjege, een der plaatsvervangende Aroe Pitoe's, deelde mede, dat zij, die de vlag *niet* omgekeerd voerden, met slagen gestraft werden.

Nu toch was het ondoenlijk, om voor die daad langer de oogten te sluiten en den 4^{den} December 1857 verzocht de gouverneur aan de koningin schriftelijk, hem te willen mededeelen, of een zoodanige last gegeven was en wat men daaruit moest opma-

ken, tevens haar onder Toog brengende, dat het omgekeerd voeren van de vlag volgens de begrippen der blanke natiën een teeken van minachting is.

De koningin gaf hierop te kennen, dat niemand zich te bemoeien had met het voeren van een vlag binnen het Bonische rijk en deszelfs wateren, en toen de regeering daarmee geen genoeg nam, bekwam men ontwijkende en leugenachtige antwoorden. De vorstin verklaarde, dat zij het omgekeerd voeren van onze vlag niet bevolen had; ofschoon het haar ten laste gelegde feit door eenige rijksgrouten in hare tegenwoordigheid was beaamd geworden.

Den 13^{den} November 1858 noodigde de gouverneur-generaal, welke met die ontwijkende antwoorden geen genoeg nemen kon, de bevelhebbers van land- en zeemacht uit, om hem een voorstel te doen betreffende de eventuëele samenstelling der expeditie.

Men wane niet dat uitsluitend de beleediging, onze vlag aangedaan, de oorlogsverklaring ten gevolge had; op allerlei wijze bleef de vijandige gezindheid van Boni zich openbaren. De Bonische regeering zette andere hoofden tegen ons op, en zelfs ontzag zij zich niet, om in het noorden van het gouvernements-district Maros onze inlandsche soldaten, die de post te Tjambaja bezet hielden, tot desertie over te halen, ten einde op deze wijze wapenen en munitie te bekomen. Wel werd door de noodige garnizoens-verandering daar paal en perk aan gesteld; maar men zag duidelijk, dat met geduld en toegeeflijkheid het doel niet bereikt kon worden en dat zeer zeker het oogenblik was aangebroken om de wapens tegen Boni op te vatten.

De kommandanten van land- en zeemacht achtten de volgende strijdkrachten noodig, om met vrucht tegen Boni te kunnen ageeren:

Landmacht. Drie bataljons infanterie, waarvan de inlandsche compagnieën met 20 man boven de formatie zouden zijn versterkt.

Een eskadron kavalerie.

Een halve 6ponder-batterij, uit twee kanons en twee houwitsers bestaande.

Een halve Sponder-batterij als boven, met bijvoeging van nog twee of, zoo mogelijk, van vier handmortieren.

Een kompagnie sappeurs.

Zee-macht. Een korvet, acht stoomschepen en drie schoeners.

Voor den transportdienst werden alsnog 1000 koelies en 20 koopvaardijschepen, benevens eenige kleinere inlandsche vaartuigen noodig geacht.

De gouverneur-generaal had oorspronkelijk het voornemen ge-coesterd, om het opperbevel over de expeditie op te dragen aan den legerkommandant, den luitenant-generaal van Swieten, en dan tevens dien opper-officier tot civiel regeerings-commissaris te benoemen; zeer te bejammeren is het, dat aan dat voornemen, waarbij het militair en civiel gezag in denzelfden persoon vereenigd zouden zijn geworden, geen gevolg is gegeven.

Doch generaal van Swieten zelf verhief zijne stem tegen dit plan, betoogende, dat de legerkommandant niet aan het hoofd van een expeditie behoort te worden geplaatst, waarvan het verkeerde bij de ongelukkige tweede Balische expeditie gebleken was. De regeering moest voor dat betoog zwichten en liet het bij nader inzien aan den legerkommandant over, om een opperbevelhebber te kiezen; zijne keuze vestigde zich op generaal-majoor E. C. C. Steinmetz.

Deze werd intusschen niet bekleed met het civiel gezag; tot regeerings-commissaris werd benoemd de heer P. J. B. de Perez, vice-president van den Raad van Neerlandsch-Indië.

Ofschoon die keuze op zich zelve door de antecedenten van den heer de Perez voldoende gerechtvaardigd werd, daar deze van 1841—49 als gouverneur van Celebes op zeer vriendschappelijken voet met het Bonische hof verkeerde had en hij wel met de aangelegenheden aldaar vertrouwd geacht kon worden; ofschoon dus in dit opzicht bezwaarlijk eene betere keuze hadde kunnen gedaan worden, werd die benoeming toch zoowel in Nederlandsch-Indië als in het moederland ten zeerste afgekeurd. Zij gaf aanleiding tot

interpellatiën in de Tweede Kamer en de woordvoerders ontzegden aan den gouverneur-generaal op grond van art. 36 van het regeerings-reglement het recht, om den vice-president van den Raad van Neerlandsch-Indië met een dusdanige zending te belasten.

Dit artikel luidt aldus :

»De gouverneur-generaal kan aan de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië bijzondere commissiën opdragen en hen met zendingen in Nederlandsch-Indië belasten, mits behalve den vice-president twee leden ter hoofdplaats aanwezig blijven.» waaruit men afleidde dat wel de leden van den Raad, doch niet de vice-president, met zendingen mochten worden belast, en alleen dan, wanneer twee leden met den vice-president ter hoofdplaats aanwezig bleven.

Dit echter was niet, 't geen in die benoeming 't meest moest afgekeurd worden; het was de fout, die hier op nieuw begaan werd, om het civiel en militair gezag niet in één persoon te vereenigen, dat reeds bij zoo menige gelegenheid belemmerend bleek te werken.

Daarom had de legerkommandant zich terecht tegen het benoemen van een civielen regeerings-commissaris verklaard; doch de gouverneur-generaal, die de meerderheid der leden van den Raad op zijne hand had, volhardde in zijn eenmaal genomen besluit en ging zelfs verder, door te bepalen, dat wanneer de regeerings-commissaris mocht ziek worden of komen te overlijden, *niet* generaal Steinmetz, maar de gouverneur van Celebes in zijne plaats zou behooren op te treden.

De expeditie werd alsnu met den meesten spoed verder voorbereid en tot stand gebracht; den 21sten December 1858 werd bepaald, dat het expeditionaire korps als volgt zou zijn saamgesteld :

LANDMACHT.

Infanterie. Het 3^e, het 10^e en het 14^e bataljon, respectievelijk toen te Willem I, Batavia en Soerabaija in garnizoen. De inlandsche kompagniën zouden met 20 man boven de gewone formatie worden versterkt.

Kavalerie. Een eskadron, waarvan een halve kompagnie te nemen van Batavia en een halve kompagnie van Salatiga.

Artillerie. Eene halve 6ponder-batterij, bestaande uit 2 kanons en 2 houwitsers, te nemen van Salatiga; en eene halve 3ponder-batterij, op gelijke wijze samengesteld, met bijvoeging van nog twee, of zoo mogelijk van vier handmortieren, te nemen van Batavia.

Sappeurs. Een kompagnie, waarvan eene halve te nemen van Batavia en de andere halve van Soerabaija.

ZEEMACHT.

Z. M. korvet Medusa, bijaldien deze beschikbaar zou zijn. Z. M. stoomschepen Groningen, Gedeh, Amsterdam, Merapi, Phoenix, Madura, Celebes en Admiraal van Kinsbergen. Z. M. schoeners Sylph, Lansier en Rembang, benevens zes kruisbooten.

Van al deze schepen zou door den kommandant der expeditie, zoo noodig, ten behoeve der operatiën te land, kunnen beschikt worden over een detachement mariniers en matrozen, sterk 200 man. 3).

Men ziet dus, dat althans bij de samenstelling van de expeditie aan de adviezen der bevelhebbers van land- en zeemacht gevolg was gegeven.

Voor het transport van troepen werden 24 koopvaardijschepen gehuurd ¹⁾.

¹⁾ De namen van die koopvaardijschepen waren:

1. Johanna Geertruida, gezagvoerder: Flens;
2. Alblasserdam, " Thoen;
3. Elisabeth, " Harms;

Het kan niet anders gezegd worden als, dat de thans ondernomen oorlog door de Nederlandsche bevolking op de eilanden van den Archipel werd goedgekeurd; volgens veler opinie had men reeds veel te lang daarmee gedraald. En dat de eindelijk vastgestelde expeditie door het leger met geestdrift begroet werd, zal wel geen vermelding behoeven.

En toch zouden weer velerlei ontberingen en vermoeienissen het deel zijn der braven, die thans naar Makassar zouden vertrekken, om het Bonische Rijk, dat ons zoolang straffeloos getart en beleedigd had, tot reden te brengen. Men kan — wij herhalen het — zich in Europa bezwaarlijk een begrip vormen van den aard dier ontberingen, welke trots de beste zorgen der intendance bij een expeditie in die verre gewesten onvermijdelijk zijn; men kan zich zoo moeielijk een voorstelling maken van het eigenaardige dier

4. Jeddo,	gezagvoerder:	van der Hoeven;
5. Middelburg,	"	Ouwchand;
6. Cheribon,	"	Boers;
7. Landbouw,	"	Kleinenburg;
8. Fernandina Emma,	"	Fauge;
9. Ternate,	"	Cars;
10. Tagal,	"	Göbel;
11. Willem III,	"	van den Burg;
12. Susanna,	"	Vonk;
13. Noord-Brabant,	"	Bok;
14. Everdina Elisabeth,	"	Tonjes;
15. Stad Schiedam,	"	Wulp;
16. President van Rijekevorsel,	"	Verny;
17. Elcetra,	"	Wegman;
18. Susanna Elisabeth,	"	Ouwchand;
19. Waterloo,	"	Duinker;
20. Neptunus,	"	Schuurman;
21. Arcadia,	"	Greefkes;
22. Ouderkerk a. d. Amstel,	"	Kramer;
23. Argo,	"	van Teutum, en
24. Wilhelmina Lucia,	"	Poolman.

oorlogvoering in den Indischen Archipel. Ook de auteur van »de Bonische expeditiën, krijgsgeschiedtenissen op Celebes in 1859 en 1860» wijst daarop, en eigen ervaring gaf hem de woorden in de pen, die wij hier laten volgen:

»Ja zeker werd de tijding met gejuich bij het leger ontvangen en dat niettegenstaande de tallooze gevaren, die onder de oogen getreden, niettegenstaande de vele ontberingen, die geleden, niettegenstaande de vermoeienissen en uitputting, die getrotseerd zullen moeten worden. Neen, laat de bovenlip zich niet onmerkbaar tot een glimlach krullen bij dat woord: gevaren. Wij geven gewonnen, dat die in ons Indië minder schitterend, minder in het oogspringend zijn als in Europa, alwaar onder oorverdoovend geraas van trommen, hoorns en trompetten, duizenden en nog eens duizenden strijders zich op elkander storten, de een den anderen aanmoedigende, terwijl het gebrom van honderden kanonnen, het gekraak van tienduizendtallen van geweerschoten de lucht doen trillen en zelfs den minst moedigen aanvuren en hem van kruitdamp dronken maken. Maar voor den Nederlandsch Indischen soldaat zijn de oorlogsgevaren in hunne nederigheid en bescheidenheid niet minder te duchten, en wordt dit genoegzaam aangetoond door de percentsgewijze opgaven van dooden en gekwetsten, die soms de verliezen, bij de moorddadigste Europeesche veldslagen ondervonden, verreweg overtreffen. O! het klinkt zoo gering, een achtstal dooden en een twintigtal geblesseerden bij zoo'n Indische affaire. Totaal: acht en twintig buiten gevecht gestelden; het is om de schouders op te halen. Maar als men dan het bericht, wat men ter hand had, niet ter zijde geworpen heeft, maar verder leest, dat dit verlies geleden is bij een troepje van nog geen honderd man sterk soms; dan wanneer de lezer wijders bedenkt, dat die mannen den dood onder de oogen getreden en de slachtoffers onder 's vijands staal en lood gevallen zijn zonder opwekkende krijgsmuziek, zonder grootsprekende en snoevende aanspraken om hen ter slachtbank te leiden, zonder

alle die tooneelachtige vertooningen, waardoor de oorlogen in Europa zich kenmerken, dan zal hij den waren moed van het Indische leger inzien en waardeeren.

»En van de ontberingen en vermoeyenissen bij een Indischen veldtocht, zullen wij daar veel van zeggen? Ieder, die zich een denkbeeld kan vormen van een tropisch gewest, alwaar de zegeningen der beschaving nog niet zijn doorgedrongen, zal gereedelijk beseffen, dat bij de mildste bepalingen voor de voeding van den militair, toch nog in zoo een gewest ontzaglijk veel gebrek wordt geleden, meer dan iemand, hoe bekend ook met de Europeesche legers en hunne voorzieningsmiddelen, zich voorstellen kan; en dat, wat de vermoeyenissen betreft, aldaar bij volstreckte afwezigheid van wegen, te midden eener weelderige vegetatie, en te midden van een het onderste boven gekeerden bodem, waardoor de terreinhindernissen zich tot in het oneindige vermenigvuldigen, geen vergelijk met het schier overal bebouwde Europa, dat bovendien met een dicht net van allerhande soorten van gemeenschapsmiddelen overdekt is, te maken valt.»

Alles was er op aangelegd, om voor het einde van 1858 te vertrekken; doch het vertrek moest uitgesteld worden, daar de militaire intendance wegens den omvang van de taak, die op haar rustte, niet tijdig gereed kwam.

Generaal Steinmetz hield 21 December eene inspectie over een deel der troepen, die de expeditie zouden meemaken, waarna hij naar Willem I vertrok, om aldaar de, voor de expeditie bestemde, troepen in oogenschouw te nemen, hetgeen ten slotte ook te Soerabaija geschiedde.

Den 12^{den} Januari 1859 kon de opperbevelhebber zich aan boord van de »Princes Amelia» inschepen, welk vaartuig dienzelfden dag te Soerabaija het anker lichtte. Den dag te voren waren de troepen van Batavia vertrokken, en den 13^{den} verlieten die van Willem I en Salatiga de reede van Samarang; den 20sten werd door

het overige deel der troepen Soerabaija verlaten en allen stevenden nu naar de reede van Bonthain, aan de Zuidkust van Makassar, welke tot algemeene verzamelpplaats was aangewezen. Dat de troepen van Soerabaija een volle week later het anker lichtten, was het gevolg van een verzuim der regeering, die den resident aldaar niet de noodige bevelen tot het inhuren van transportschepen had doen toekomen.

De reis geschiedde niet zonder kleine tegenspoeden en vertraging van allerlei aard: zoo moest de »Noord-Brabant» naar Soerabaija terug, omdat de kombuizen van dien bodem zoo ondoelmatig waren, dat er gevaar voor brand bestond; de laadschouwen, aan boord van het schip waarop de opperbevelhebber zich bevond, kantelden, zoodat een deel van de daarin geladen bouwmaterialen in zee vielen; en niet meer dan drie van de acht meegenomen laadschouwen bereikten de reede van Bonthain, alwaar nu van lieverlede de onderscheidene vaartuigen, die aan de expeditie deelnamen, arriveerden.

De »Prinses Amelia» echter deed Bonthain niet aan, maar stoomde direct naar Makassar, alwaar zij eerst den 19^{den} Januari aankwam, waarop generaal Steinmetz een wapenschouwing over het garnizoen hield en over de mobiele kolonne, die daar ter plaatse reeds samengesteld was, sterk 100 man, om de Noorder-districten te dekken.

De gouvernements-commissaris de Perez was den dag te voren aangekomen, voorzien van een aantal geschenken, o. a. 50 bokalen en een aanzienlijke hoeveelheid laken en fluweel van allerlei kleur, zilveren serviezen enz., enz., die echter niet gebruikt zijn, daar Boni's vorstin zich alles behalve tot een minnelijke schikking geneigd betoonde!

Intusschen had de gouvernements-commissaris aan »Basse Kadjoere Amiel Hadie Akil Hadia, koningin, en den Hadat van Boni» een ultimatum doen toekomen, waarin de ons bekende grieven van het Nederlandsch-Indische gouvernement waren blootgelegd, en

waarin tevens vermeld werd, welke genoegdoening verlangd werd. Die genoegdoening bestond in het volgende:

- »I in schriftelijke en geheel duidelijke erkenning van schuld, en verzoek om vergiffenis door de koningin en den Hadat van Boni;”
- »II in het plechtig hijschen der Nederlandsche vlag op eene, in overleg met den commissaris te bepalen plaats en het salueeren daarvan met 21 kanonschoten in het bijzijn van de koningin en den Hadat van Boni;”
- »III in de vernieuwing en beëediging, ten overstaan van den commissaris, door de koningin en den Hadat van Boni, in opvolging van het aloud goede gebruik, van het Bonggaaisch contract in 1824 te Oedjoeng Pandang vernieuwd, ter vervanging van het in het jaar 1667 met den admiraal Speelman gesloten Bonggaaische contract;”
- »IV in de aanneming, de onderteekening en de beëediging van de bijgevoegde speciale overeenkomst ¹⁾;”

¹⁾ Die speciale overeenkomst bevatte niet minder dan 21 artikelen, waarvan de voornaamste, tamelijk harde, bepalingen de volgende waren:

Art. 1. De koningin en de hadat van Boni verklaren voor zich en hunne nakomelingen, dat het Rijk van Boni een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk als zoodanig is geplaatst onder de opperheerschappij van Nederland.

Art. 2. De koningin en de hadat van Boni verbinden zich, hun land nimmer aan eenige blanke natie anders dan de Nederlandsche te zullen overleveren, noch daarmede eenige verbintenissen te zullen aangaan, zonder de toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Art. 3. De koningin en de hadat van Boni zien voor zich en hunne opvolgers, ten eeuwigen dage, af van alle vermeende rechten op landen buiten de kusten van het rijk en de golf van Boni, of eenig eiland, buiten die golf gelegen, of op eenige suprématie over andere vorsten-bondgenooten, in strijd met art. 3 van het Bonggaaische contract te Oedjoeng Pandang vernieuwd op den 7^{den} Augustus 1824.

Evenzoo worden aan het Nederlandsch-Indische Gouvernement teruggegeven de vroeger door de Oost-Indische Compagnie in leen gegeven en thans nog door dat rijk beheerd wordende eilanden Bonnerate en Kalao.

»V in de onmiddellijke uitlevering door den Doeloeng van Lamoeroe van negen militairen, die uit het garnizoen te Sigeri ontvlucht zijn en nog onlangs zich bij den Doeloeng bevonden; en voorts van alle overige deserteurs, die zich binnen het rijk van Boni bevinden.»

Wanneer binnen drie maal vier en twintig uren na de ontvangst van dit document de eisch van het gouvernement niet onvoorwaardelijk was aangenomen, of wanneer binnen dien gestelden termijn door het opwerpen van versterkingen aanstalten tot verzet mochten gemaakt worden, dan zou aan Boni de oorlog worden verklaard.

Toen den 5^{den} de zendelingen met dit ultimatum den wal naderden in een sloep van de »Prinses Amelia», werden zij door de bevolking verre van vredelievend ontvangen en men achtte het zelfs onraadzaam, te landen, zoodat de sloep onverrichter zake aan boord terugkwam.

Het bleek dat de gewapende Europeanen, die zich in de sloep bevonden hadden, het wantrouwen der Boniërs hadden gaande

Art. 4. De koningin en de hadat van Boni verbinden zich geene versterkingen op te werpen, zonder voorkennis van het Nederlandsch Indische Gouvernement, en om zelfs die versterkingen, welke met die voorkennis mochten opgeworpen zijn, op eerste aanzegging te slechten.

Art. 5. Ten einde het Nederlandsch Indische Gouvernement schadeloos te stellen voor de kosten der oorlogsuitrusting, die hetzelfde verplicht is geweest te maken, om, des noods door kracht van wapenen, herstel van grieven van Boni te verkrijgen, staan de koningin en de hadat van Boni in vollen eigendom en souvereiniteit aan het Nederlandsch Indische Gouvernement af, ten einde daarover naar welgevallen te beschikken, een gedeelte lands, binnen het land van Boni, ter keuze van het Nederlandsch Indische Gouvernement en bij afzonderlijke acte te omschrijven.

Voorts zullen de koningin en de hadat van Boni het noodige werkvolk en materialen verstrekken, voor de daarstelling en het voortdurend onderhoud van eene, op dien afgestaan wordenden grond op te richten sterkte, en daarbij behorende Gouvernements gebouwen, en zulks voor de eerste maal zonder betaling, en daarna in den vervolge tegen billijke betaling der materialen, die het land oplevert, en van het werkvolk, wanneer dat mocht geëischt worden.

gemaakt; toen de zendelingen den volgenden morgen in een vaartuig, waarin zich geene gewapenden bevonden, terugkwamen, werden zij ontvangen door drie rijksgrooten, die het ultimatum naar behooren in ontvangst namen. Drie dagen later kwam het verzoek van de koningin om uitstel voor de beantwoording daarvan, daar zij hare bondgenooten moest raadplegen; de gouvernements-commissaris stond haar hoogstens één dag toe, doch — zooals men wel verwacht had — de vorstin liet niets naders van zich hooren, en toen werd zonder vertraging aan het rijk Boni de oorlog verklaard in de volgende bewoordingen:

»In naam des Konings!

Het Nederlandsch-Indisch gouvernement gedwongen zijnde, tegen het rijk van Boni oorlog te voeren, zoo vaardigt de gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, na den Raad van Nederlandsch-Indië te hebben gehoord, dit manifest uit aan het volk van Boni en aan de vorsten van het eiland Celebes, opdat het aan een iegelijk blijke, dat het N.-I. gouvernement niet dan na alle middelen, om den vrede met het rijk Boni te bewaren, te hebben uitgeput, er toe overgaat, om deszelfs rechtvaardige zaak en oude rechten door de wapenen te handhaven.

»Sedert verscheidene jaren heeft het rijk van Boni de door dat rijk bezworen contracten en de souvereine rechten van het Nederlandsch-Indische gouvernement geschonden en zich een opperheerschappij over de overige vorsten van Celebes willen aanmatigten.»

Na vermelding van al de grieven, welke men tegen Boni had aan te voeren, luidde het slot:

»En daar het rijk van Boni, niettegenstaande alle pogingen van het Nederlandsch Indische gouvernement, om langs den weg des vredes herstel van deszelfs grieven te verkrijgen, weigerachtig blijft, daaraan te voldoen;»

»Zoo is het:

»dat de gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië aan het rijk van Boni den oorlog verklaart en de verantwoordelijkheid van de gevolgen daarvan op dat rijk doet rusten.

»Daar echter de gouverneur-generaal door medelijden bewogen is met hen, die door de hardnekkigheid van het bestuur van het rijk van Boni gevaar loopen van ongelukkig te worden, zoo wordt het volk van Boni uitgenoodigd, om zich niet tegen de wapenen van het Nederlansch-Indische gouvernement te verzetten, maar van onderwerping te doen blijken; zullende zij, die hieraan voldoen, in hunne personen en eigendommen worden beschermd; terwijl zij, die zich willen verzetten, door de straffende hand van het Nederlandsch-Indische gouvernement getroffen worden.»

Ziedaar dus de oorlog aan Boni verklaard. Bovengenoemd manifest intusschen is niet in handen van de koningin gekomen en zelfs brachten eenige gewapende sloepen, die tot het doen eener verkenning den wal naderden en de Boniërs te wapen deden snellen, het leven van onze zendelingen in gevaar.

Nu, men kan niet zeggen, dat het Nederlandsch-Indisch gouvernement, door het rijk van Boni den oorlog aan te doen, met overijling is te werk gegaan.

Eerst was het plan geweest, bij de kampong Tjenrana de operatiën aan te vangen, en van uit Patiro een omtrekkende beweging naar Badjoa te maken; doch men had daarvan afgezien en Badjoa werd tot operatie-basis gekozen, alwaar de troepen ook zouden landen. Den 11^{den} Februari werd door den opperbevelhebber een uitvoerige debarkements-order uitgevaardigd; troepen, koelies en geschut moesten in drie gedeelten debarkeeren. Voorts was o. a. bepaald, dat ieder infanterist met 50 patronen zou landen, waarvan er 20 in den ransel gepakt moesten blijven; de artillerie- en genie-parken moesten tot nader order aan boord blijven, en het debarkeeren moest zoodanig geschieden, dat het strand door het 1° gedeelte

dat het strand omstreeks 5½ uur in den morgen zou zijn bereikt. De landing zou gedekt worden door kleine stoomschepen, gewapende sloepen en kruisbooten; het tweede gedeelte moest zich tegen 7 uur, het derde op een nader te bepalen tijdstip gereed houden.

Vooreerst was het plan, de kampongs voorbij de landingsplaats en de daartusschen gelegen versterkingen te nemen; die aanval zou geschieden onder de leiding van kolonel J. A. Waleson, welke tot tweeden bevelhebber benoemd was. De reeds door ons vermelde mobiele kolonne in de Noorder-districten zou, bij wijze van demonstratie, naar de Bonische grens oprukken en tevens zou de kommandant der zeemacht met alle schepen, die voor de voorgenomen landing niet benoodigd werden, een demonstratie tegen Tandjong Patiro ondernemen.

Den 12^{den} Februari 1859 had alsnu de landing plaats; eerst débarkeerde ingevolge de gegeven order het 1e gedeelte, bestaande uit de 3e en 4e kolonne met bijbehorende artillerie- en genietroepen. De ontscheping geschiedde onder de leiding van den luitenant-ter-zee 1e klasse Rijk; de opperbevelhebber volgde, achter de 3e kolonne zich bevindende, de beweging. De vijand liet de sloepen tot dicht bij den wal naderen en opende toen het vuur, dat dadelijk door onze oorlogsschepen beantwoord werd. Niemand werd door het vijandelijk vuur gedeerd, doordat de Boniërs te hoog aanlegden. Zoo naderde men den wal; doch toen men dezen tot op 150 pas genaderd was, belette de ondiepte de vaartuigen om verder te gaan, zoodat de soldaten door het water badende, aan land moesten komen.

Zoodra het eerste gedeelte van het expeditionaire korps geland was, werden drie aanvalskolonnes geformeerd en thans werden de kampongs Lonrai, Bola-Teloe-Telang en Badjoa genomen, na een kortstondigen tegenstand. Dat deze zoo lauw was, had men te danken aan de demonstratie van een gedeelte der vloot tegen Tandjong Patiro, waar een hevig kanonvuur de Boniërs — die natuurlijk aan geen krijgslist dachten — uitlokte om te gaan zien.

wat er gaande was, en zoo kwam het, dat de voornaamste hoofden met het gros hunner ruiters zich heen spoedden om aldra te ervaren, dat zij zich om den tuin hadden laten leiden. En toen zij terugkeerden, zoo snel de paarden konden vliegen, werden zij door een kompagnie van de marine-divisie en een paar pelotons infanterie der 4^e kolonne op de vlucht gedreven. De hoofdmacht liet zich niet zoo dadelijk uit het veld slaan, en met 1000 man, behalve een 300tal ruiters, ondernam de vijand weder een verwoeden aanval op de 3^e en 4^e kolonne; doch ook deze aanval werd afgeslagen en de vijand trok af naar kampong Tjiloë. Intusschen was de landing ongestoord voortgezet en weldra waren de vier overige kolonnes met een deel der 6ponder-batterij aan land gezet, waarna op het terrein achter de genomen kampongs gebivouakeerd werd; het 3e bataljon op den rechter-, het 14e op den linkervleugel, achter ieder daarvan de helft van de marine-landingsdivisie, allen in carré en met geschut op de vleugels en in de tusschenruimte, daar de bataljons twee aan twee op 125 meter afstand van elkander waren gelegerd. De veiligheidsdienst werd door 240 man waargenomen.

De landing was dus, zoowel ten gevolge van de discipline en den onvermoeiden ijver der troepen, als onder begunstiging van de goed gelukte krijgslist ter verdeling van de macht des vijands, bij uitnemendheid geslaagd en zoo kwam het, dat binnen drie uren tijds al 1200 man met een halve batterij aan wal waren, terwijl een paar uren later het geheele expeditionaire korps, met uitzondering van de kavalerie, op Bonischen grond stond. Evenwel had de ontschepping van het geschut vrij wat moeite en inspanning gekost, daar de vlotten met de vuurmonden reeds op 174 pas van het strand in de modder waren vastgeraakt.

De geheele operatie was ons op geen verliezen van aanbelang te staan gekomen; een Europeesch matroos was gesneuveld, een gewond. Zoodra de troepen hun bivouak betrokken hadden, werden de aangrenzende kampongs, nadat daar de bruikbare materialen

uit weggevoerd waren, in asch gelegd, met uitzondering van enkele gebouwen, die voor het hoofdkwartier en de ambulance geschikt werden bevonden. Het verbranden van die kampongs was noodig voor de veiligheid der troepen; later echter heeft men, zooals wij zien zullen, onnodig geheele kampongs in vlammen doen opgaan en daardoor hevige verbittering doen ontstaan niet alleen, maar tevens de bevolking het terugkeeren naar hare haardsteden onmogelijk gemaakt.

Dat de eerste nacht op vijandelijk grondgebied niet rustig zou worden doorgebracht, bleek reeds om 6 uur des avonds, toen onze troepen door een hevig geschreeuw van den vijand gealarmeerd werden, 'tgeen echter geen verdere gevolgen had; nog eenige malen gedurende den nacht werden zij verontrust, zonder dat een ernstige aanval ondernomen werd.

Terwijl den volgenden dag de kavalerie en tevens het verder materieel werd ontscheept, werd het hoofdkwartier, dat al dadelijk in de kampong gevestigd was, versterkt, ten einde stormvrijheid te bekomen en desgevorderd zich met kracht tegen een aanval te kunnen verdedigen.

Den 10^{den} Februari werd het rijk van Boni door den opperbevelhebber in staat van blokkade verklaard. De dag verliep onder veelzijdige werkzaamheden, en zoo brak de tweede nacht aan.

Onze troepen werden ditmaal weder driemaal gealarmeerd, zonder dat een aanval door den vijand beproefd werd; de volgende nachten echter herhaalde zich dit niet. Den 14^{den} bracht men het bivouak verder in orde; inzonderheid werden de noodige hygiënische voorzorgen genomen.

Den 15^{den} Februari stelde de tweede kommandant, kolonel Waleson, zich aan het hoofd van de kavalerie, om ten noord-westen van het bivouak een verkenning te doen; men ondervond geen vijandelijkheden, ofschoon het met hooge maïsstruiken begroeid terrein den vijand alle gelegenheid aanbood, om zich in hinderlaag te leggen.

Deze verkenning werd gevolgd door een andere, op grooter schaal, waartoe het 3^e en 10^e bataljon, de kavalerie en een halve kompagnie sappeurs bestemd werden, met eenige artillerie, terwijl het 11^e bataljon het bivouak moest blijven bewaken. Het voornemen van den opperbevelhebber was, om zoo mogelijk die verkenning uit te breiden tot een aanval op de hoofdplaats van Boni.

Den 10^{den} 's morgens om zes uur rukte men in zuid-westelijke richting op, alwaar men een meer gunstig terrein hoopte te vinden; doch men zag zich hierin bedrogen en bereikte aldra een moeielijk terrein, met hoog opgaande maïsplanten begroeid. Daarna werd een meer noordelijke richting ingeslagen, en men stiet op de kampong Tjiloë, welke door den vijand bezet was. Het 10^e bataljon kreeg bevel, om haar te nemen, 't geen zonder veel moeite geschiedde, daar de Boniërs na een matte verdediging terug trokken. Beter werd de tegenstand volgehouden in een veldwerk, aan de noordzijde van de kampong gelegen; doch een stormenderhandsche aanval, daar tegen ondernomen, deed ook dit veldwerk ons in handen vallen. Twee lila's, die men daarin aantrof, werden vernageld.

Het 3^e en 10^e bataljon, die zich ter dege gewerd hadden, vereenigden zich nu ten noorden van de kampong Tjiloë en ten zuiden van de kompong Lona; in de nabijheid daarvan was de vijand in de maïsstruiken verborgen, doch onderhield een eerbiedigen afstand met onze troepen, en toen het halve 14^e bataljon op last van den opperbevelhebber het bivouak verlaten had om den vijand in den rug aan te tasten, was deze niet meer te vinden. De kampong Lona werd nu in brand gestoken en de troepen keerden naar hun bivouak terug.

Die dag was ons op 10 dooden, waaronder een officier, en 13 gewonden, onder welke mede een officier, te staan gekomen; eerstgenoemde officier, de 1^e luitenant van Wielik Schelthout, was met zeven lanssteken doorboord in het maïsveld gevonden; hij was, doordat zijn tirailleurs te onbesuisd vooruit gesneld waren, door de

Boniërs overvallen. Naast een welverdiende tevredenheids-betuiging, zag daarom de opperbevelhebber zich genoopt, bij dagorder de volgende woorden tot de troepen te richten:

»Een goed soldaat kenmerkt zich niet slechts door dapperheid, maar ook door stipte gehoorzaamheid aan de bevelen zijner officieren en aan de signalen.»

Den 18^{den} werd de aanvallende beweging tegen de hoofdplaats van Boni hervat, waartoe gedesigneerd werden het linker-half 3^e, het 10^e en het 14^e bataljon infanterie, de marine-landingsdivisie, de kavalerie, de halve 6ponder-batterij, versterkt met de sectie houwitsers van de halve 3ponder-batterij en 4 mortieren, zoomede de compagnie sappeurs. Deze troepen verlieten 's morgens om zeven uur het bivouak. Aan den voorgenomen tocht naar de hoofdplaats Boni werd echter geen gevolg gegeven, want het terrein bleek met zulke hooge maïsstruiken begroeid te wezen, dat men van een eventueelen vijandelijken aanval een schromelijke verwarring verwachtte, waarom de opperbevelhebber eensklaps den terugweg deed aannemen en de troepen weer het bivouak liet betrekken.

Nadat de opperbevelhebber een krijgsraad had belegd, besloot men, de onderneming tegen Boni te doen voorafgaan door het maken van een genoegzaam breeden weg door de dichte maïsvelden.

Intusschen had de kommandant der zeemacht de opdracht ontvangen om de versterkingen aan de monding van de Tjenrana-rivier te nemen; doch daar de marine-landingsdivisie met de troepen opgerukt was, had hij niet over een voldoende macht te beschikken, waarom hij den opperbevelhebber verzocht, die divisie weder ter zijner beschikking te stellen. Dienzelfden dag nog werd zij aan boord van de »Madura» ingescheept, waarbij bepaald werd dat zij, zoodra de beoogde krijgsverrichting zou zijn afgelopen, zich weer bij de troepen moest vervoegen. Het verkennen van het terrein aan de mondingen der genoemde rivier en het in bezit nemen van de ver-

sterkingen aldaar stond in verband met de beraamde duurzame vestiging op den rechteroever der Tjenrana, 'tgeen door den gouverneur-generaal Rochussen reeds verlangd was en aan welk voornemen men thans uitvoering wenschte te geven.

Zoo stonden de zaken, toen onzen troepen ten onverwachtste een zware slag trof; de opperbevelhebber werd, toen hij zich geheel alleen buiten de voorposten begaf om te zien, of een in de kampong Badjoa ontstane brand gevaaren kon opleveren, in den arm geschooten, zonder dat men den vijand, die het schot gelost had, in handen krijgen kon. De wonde, die generaal Steinmetz ontvangen had, bleek zoo ernstig te zijn, dat hij het bevel moest overdragen aan den tweeden bevelhebber. Dit geval namelijk was voorzien in de instructie des opperbevelhebbers; want in artikel 15 daarvan was bepaald:

»Bij ontstentenis van den kommandant en chef, treedt de benoemde 2^e kommandant, de kolonel der infanterie J. A. Waleson, als bevelhebber dezer expeditie op en valt alsdan in dezelfde rechten en verplichtingen, den generaal E. C. C. Steinmetz toegekend of voorgeschreven.»

Generaal Steinmetz nam bij dagorder afscheid van de troepen en werd geëvacueerd, na alsnog, onder nadere goedkeuring van den gouverneur-generaal, luitenant-kolonel Kellerman tot tweeden bevelhebber benoemd te hebben. Deze was voornemens naar Boni op te rukken, doch toen volgens het door den krijgsraad beraamde plan de genie begonnen was met in het dicht begroeid terrein een weg te maken, ontmoette men een hevig verzet en de nieuwe opperbevelhebber zond hem bevel, om naar Badjoa terug te keeren.

Niet dan na groote inspanning en met verlies van I gesneuvelde en II gewonden, had men over een lengte van 1500 pas een weg gebaad tot aan den rand van de kampong Lona, hetgeen onder onafgebroken schermutselingen geschied was. Die tegenstand was zelfs zoo groot geweest, dat kolonel Waleson besloot, het opruimen van het terrein niet verder voort te zetten.

Gelukkiger slaagde de marine, die zoodra de marine-landingsdivisie gearriveerd was, de voorgenomen operatiën begon. Onder bedekking van de stoomschepen »Celebes», »Madura», »Admiraal van Kinsbergen», »Amsterdam» en »Lansier», die de vijandelijke werken door een krachtig geschutvuur teisterden, werden een barkas en zes sloepen, met 90 Europeesche onder-officieren en matrozen bewapend, naar den wal gezonden, op eenigen afstand gevolgd door de landingsdivisie. De Boniërs hadden met vier gewapende vaartuigen in de voornaamste monding der rivier post gevat en trachtten door een goed onderhouden vuur, zoowel uit die vaartuigen als uit de versterkingen aan den rechteroever, de landing te beletten. Die landing en de daarop volgende aanval werden door Janmaat met geestdrift ondernomen en vele matrozen gingen tot aan den hals door het water. Na de gewapende vijandelijke vaartuigen verjaagd te hebben, waarvan twee weder de Nederlandsche vlag ten onderste boven voerden, bereikte men de kampong Tjen-rana; doch geen vijand liet zich meer zien, zelfs niet toen een paar huizen in brand gestoken waren. Zoowel de versterking op den rechter- als die op den linkeroever der rivier was door onze moedige manschap genomen en drie vuurmonden waren den onzen in handen gevallen; terecht betuigde de kommandant der zeemacht zijn groote tevredenheid. Alle bezwaren waren met moed en volharding overwonnen, terwijl de kapitein-luitenant-ter-zee Matthijssen, die met de leiding der operatiën belast geworden was, veel tot dien uitstekenden uitslag had bijgedragen; want wat geeft de onversaagdheid der onderhoorigen, wanneer de gegeven bevelen niet oordeelkundig zijn!

Er moet hier te eer op de onversaagdheid der troepen gewezen worden, daar er bij den aanvang van het gevecht een ongeluk aan boord van een der oorlogsbodems voorviel, dat wel geschikt was om een ontmoedigenden indruk te weeg te brengen. Ter nauwernood had de »Amsterdam» het vuur geopend, of een ijzeren kanon van 60 pond

sprong en richtte een geduchte verwoesting op dien bodem aan; een man werd op de plaats gedood en twaalf werden gewond door de stukken van den, met een ontzettenden knal springenden vuurmond. Men heeft, nadat een nauwlettend onderzoek naar de reden van die ramp was ingesteld, haar toegeschreven aan het gebruiken van kransproppen; die, welke voor het tweede schot gebezigd werd, schijnt te zijn omgevallen.

Na alloop van de operatie tegen Tjenrana, voegde de landingsdivisie zich weder bij de landmacht. Dien dag, den 20sten Februari, scheen de vijand een algemeenen aanval op onze troepen beraamd te hebben; want een zeer groot aantal Boniërs, te voet en te paard, naderde in dichte drommen het front van onze stelling. Het was voldoende, het eskadron kavalerie hen tegemoet te zenden, om hen te nopen, naar de naburige kampongs terug te trekken.

Intusschen diende het door de zeemacht behaalde voordeel vervolgd te worden en de nieuwe opperbevelhebber nam thans in overweging of het raadzaam was, van Tjenrana een duurzame vestiging te laten maken, volgens het door de regeering gemaakte plan.

De verkenning, door de marine gedaan, had echter doen zien, dat de kleinste oorlogsbodems van den minsten diepgang niet eens ten allen tijde de mondingen der rivier door kunnen. De opperbevelhebber achtte het om die reden onraadzaam, aan het plan der regeering gevolg te geven; want als men daar ter plaatse een versterking maakte, zou de bezetting daarvan wellicht geruimen tijd niet door oorlogsschepen te genaken zijn, en dewijl die bezetting uit den aard der zaak niet groot zou zijn en toch krachtige aanvallen kon te doorstaan hebben, was deze plaats voor het opwerpen van een duurzame versterking dus ten eenenmale ongeschikt.

Daarentegen achtte de opperbevelhebber Badjoa veel beter daarvoor geschikt; niet alleen was dit in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaats van Boni gelegen, maar Badjoa stond van oudsher reeds bij de inlandsche kooplieden als een aanzienlijke handelsplaats

bekend, terwijl de kommandant der marine verklaarde, dat de reede aldaar een veilige ankerplaats aanbod.

Daarom werd door den opperbevelhebber aan den gouvernements-commissaris het voorstel gedaan, om van het oorspronkelijke voornemen af te wijken en te Badjoa een fort te bouwen, waartoe de heer de Perez machtiging gaf. Voorloopig achtte men het nog onraadzaam, tegen Boni op te rukken. De gezondheidstoestand was bevredigend te noemen en de chef van den geneeskundigen dienst had dan ook verklaard, dat een permanente vestiging te Badjoa om gezondheidsredenen niet nadeelig zou zijn. Tot dusverre was de sterfte niet meer dan: voor de officieren $2\frac{1}{2}$, voor de Europeesche soldaten 2, voor de inlandsche ruim 3 ten honderd, en dat, hoewel het weder zeer ongunstig was geweest. Den 24ten Februari was de gekwetste generaal Steinmetz met de »Amsterdam» naar Soerabaija overgebracht; de leiding der operatiën zou dus door kolonel Waleson blijven geschieden.

De gouvernements-commissaris achtte het nu raadzaam, hulp-troepen van Bonthain te ontbieden; hoewel men aanvankelijk het aanbod van den koning van Goa, die met hulptroepen aan den veldtocht had willen deelnemen, van de hand geslagen en het geprefereerd had, om zonder de hulp van inlandsche troepen het trotsche Boni ten onder te brengen. Te eer was het te betreuren, dat de Perez daar thans toe overging, omdat die maatregel toch geen resultaten opleverde; want de regent van Bonthain verzocht herhaalde malen uitstel, en alzoo had men geheel nutteloos den schijn aangenomen, alsof de aanwezige strijdmacht niet voldoende was om de operatiën te vervolgen, hetgeen de Boniërs konden vernemen en dan den tegenstand zou doen toenemen.

Het weder was er niet beter op geworden en het regende zoo aanhoudend, dat het meermalen vastgestelde plan van een aanval op de hoofdplaats telkenreize werd verschoven; eenmaal reeds hadden de troepen aangetreden gestaan, doch de ondernomen tocht

was afgelast. Verkeerd was dit dralen, 'twelk door de Boniërs aan machteloosheid werd toegeschreven; doch den 28sten eindelijk werd de tocht naar de hoofdplaats Boni ondernomen, waartoe de manschap voor twee dagen van vivres voorzien werd, maar overigens zoo licht mogelijk bepakt was.

De aanval werd door kolonel Waleson met veel tact ondernomen. Ten eerste maakte hij niet gebruik van den — met zooveel inspanning gebaanden — weg door de maïsvelden, hoewel een paar kompagnieën dien weg moesten volgen om den vijand, die ons natuurlijk van dezen kant zou verwachten, in dezen waan te versterken; de hoofdmacht daarentegen zou den weg inslaan, dien de vorige opperbevelhebber den 16^{den} Februari verkend en toen minder doelmatig bevonden had.

Om zes uur des morgens verlieten de troepen het bivouak en aanvaardden den tocht in de volgende orde:

De voorhoede, onder bevel van luitenant-kolonel Kellerman, bestond uit een kompagnie van het 10^e bataljon, het rechter half 14^e, voorafgegaan en gevolgd door een peloton van de landingsdivisie, een sectie kavalerie op den vleugel ¹⁾, twee houwitsers (6ponders) en een halve kompagnie sappeurs.

Op ongeveer 200 pas daarvan volgde de hoofdmacht onder de persoonlijke leiding van den opperbevelhebber, bestaande uit het 3^e bataljon met een sectie artillerie op den vleugel, de ambulance en de koelies, 2 kanons van 6 en 2 kanons van 2 pond, zoomede een sectie kavalerie op den vleugel en een kompagnie van het 3^e bataljon.

Wederom op ongeveer 200 pas daarvan volgde de achterhoede, onder bevel van majoor Smits, bestaande uit het 10^e bataljon, 2 kanons van 6 pond, een sectie kavalerie op den vleugel, de mor-

¹⁾ In de linkerflank had men een open vlakte, zoodat de kolonne, dezen weg volgende, slechts van eene zijde kon worden bestookt.

tieren en een halve compagnie sappeurs, terwijl de kolonne gesloten werd door een peloton van het 10e bataljon.

Een afstand van een paar palen was men voortgegaan, zonder nog iets van den vijand vernomen te hebben; maar toen de kolonne zich in een defilé bevond, werd zij hevig door den vijand bestookt. De uitgang van dat defilé werd bestreken door het vuur uit eenige pas opgeworpen bentings, zoodat deze moesten genomen worden. Alvorens wierpen de beide houwitsers, die zich bij de voorhoede bevonden, eenige granaten in de vijandelijke werken, waarna de aanval door de tirailleurs van het 10e bataljon, onder de moedige aanvoering van den eersten luitenant von Below, geschiedde. Men kwam nu tegenover de kampong Maloë, waarin de vijand zich genesteld had, die onze verder aanrukkende troepen op een moorddadig geweervuur onthaalde. De voorhoede had nu de tweeledige taak te volvoeren om het rechter gedeelte der — uit twee, door een maïsveld gescheiden, deelen bestaande — kampong in bezit te nemen, en tevens de gemeenschap tusschen de beide deelen daarvan open te houden.

Thans begon het gevecht een ernstiger aanzien te bekomen; een paar duizend man ruitèrij vertoonden zich, zoodat de troepen carré formeerden en aldus de verwoede aanvallen van die ruiterscharen afwachtten. Tevens maakten de vijandelijke scherpschutters met veel tact van alle kleine terreinvoorwerpen gebruik en bestookten van daar onze troepen, die werk genoeg hadden, met de herhaalde aanvallen van de Bonische ruitèrij af te slaan. Doch ons geschut bewees uitstekende diensten en de kartetsen richtten geduchte verwoestingen onder de dicht opeengepakte ruiters aan, terwijl ook de infanterie door haar gelederen vuur schrik en verwarring onder hen bracht.

Niet alleen de voorhoede en het centrum werden aangevallen; onverwacht wierp zich ook een afdèeling ruitèrij, uit de kampong Maloë komende, op de achterhoede, en die aanval was zoo onverhoeds en onstuimig, dat de tirailleurs zich met overhaasting in de carrés moesten begeven. Slechts aan een gedeelte van hen gelukte dit; de

andere tirailleurs en sappeurs moesten zich voor de carrés op den grond werpen, waarna een gelederenvuur en een paar kartetsschoten de ruitery tot staan brachten en weldra terugdreven.

Onderwijl hadden kapitein van Leyden en luitenant von Below met hunne tirailleurs de kampong Maloë van vijanden gezuiverd en de voorhoede stelde zich weder in beweging, om den uitgang van het defilé te forceeren. Weder werd een moorddadig geweervuur uit een benting, die links voorwaarts gelegen was, op onze langzaam avanceerende troepen gericht. Doch de tirailleurs bestormden ook dit werk en nu kon men achten, dat de hardnekkige tegenstand des vijands vooreerst gebroken was. Een groote moedeloosheid volgde op de vermetelheid der Boniërs en daardoor viel het onze moedig voortsnellende tirailleurs niet moeielijk, den vijand te beletten dat hij zich verzamelde.

Niets verhinderde onze strijdmacht thans, te deboucheeren in de vlakke, waarin de hoofdplaats van het rijk Boni gelegen was.

Men meende met de vijandelijke hoofdmacht te doen gehad te hebben; nu eerst bleek het, dat die nog niet aan het gevecht had deelgenomen, maar zich op ongeveer 1000 pas van de rechterflank opstelde.

Thans evenwel was die Bonische troepenmacht zoo erg niet meer te duchten; eens het defilé verlaten hebbende, was het gevaar voor de onzen geweken. Ten spoedigste stelden de troepen zich in linie op en hun goed onderhouden vuur, vooral ook nu weder de granaten en kartetsen die de artillerie onder de dichte ruiterdrommen zond, bracht deze in verwarring; de paarden werden schichtig en spoedig zag men de Boniërs met dolle overhaasting de vlucht kiezen.

Omstreeks 11½ uur in den morgen was de ruime vlakke door ons artillerie- en infanterie-vuur geheel schoongeveegd. Desniettemin was de opperbevelhebber van oordeel dat de hoofdplaats zelve, die de vermoede troepen thans voor zich zagen, tot het uiterste verdedigd zou worden, waarom hij alle vuurmonden tot een batterij vereenigde

en Boni krachtig liet beschieten. Dit vuur werd echter tot aller verwondering door den vijand niet beantwoord, waarom aan de tirailleurs bevel gegeven werd, om met inachtneming van de noodige voorzichtigheid te avanceeren. Nog hooger steeg de verbazing, toen men bespeurde dat Boni — de hoofdplaats van het machtige en overmoedige Rijk Boni — geheel verlaten was.

Al de troepen waren nu vereenigd op een plateau vóór Boni. Het 10^e bataljon werd met een peloton sappeurs en een paar vuurmonden naar de naburige kampongs gezonden; ten vier ure kwam dat bataljon terug, zonder in een dier kampongs tegenstand onderzonden, zelfs een spoor van den vijand gezien te hebben.

De hoofdplaats van Boni was thans in ons bezit, ofschoon zij nog niet dadelijk door de troepen bezet werd; Boni was getuchtigd en aan het eerste gedeelte der opdracht was alzoo voldaan. Niet onverdiend was de lof, die onzen braven werd toegezwaaid; maar juist daarom dubbel jammer was het, dat men de behaalde lauweren bezoedelde door brandstichting, waar dit niet tot eigen veiligheid gebiedend noodig was. Behalve de hoofdplaats zelve, waarvan minstens een-derde gedeelte door brandstichting verwoest werd, staken de troepen ook de verschillende kampongs in brand, die zij doorzochten en verlaten bevonden — een volmaakt onnoodig vandalisme, dat een smet op onze wapenen deed kleven, en tevens aan alle toenadering den pas afsneed. In de onmiddellijke nabijheid van de hoofdplaats werd thans een bivouak betrokken; de opperbevelhebber handelde zoo, om de Boniërs gelegenheid te geven tot onderhandeling, van welke gelegenheid natuurlijk door den vijand geen gebruik werd gemaakt. Dat er gebivouakkeerd werd, geschiedde tevens, om niet den schijn op ons te laden, dat wij een nachtelijke ontmoeting in het open veld duchtten; hetgeen van de zijde des opperbevelhebbers nog al tamelijk ver gezocht was.

Ten overvloede moest er, op verzoek van den koning van Goa, nog een tempel in de hoofdplaats vernield worden, welke den vorigen

dag gespaard was. Daartoe werden den volgenden morgen de marine-landingsdivisie en eene kompagnie van het 10^e bataljon met eenige saappeurs uitgezonden en weldra verteerden de vlammen het gebouw, dat der bevolking heilig was. Dit was een weerwraak, omdat in een vroegeren oorlog de Boniërs een missighit van den vorst van Goa ontheiligd hadden; zeer te betreuren is het, dat de opperbevelhebber aan de door dien vorst uitgeoefende pressie heeft toegegeven. — Eene verkenning van de omstreken gaf tot geen enkele ontmoeting aanleiding en er werd naar Badjoa teruggekeerd, nadat op den terugweg nog eenige kampongs in brand gestoken waren. Het bivouak was niet verontrust geworden; maar een paar kompagnieën van het 14^e bataljon, die in de richting van kampong Lona oprukten, waren op hun terugtocht een geruimen tijd door een dichten drom Boniërs gevolgd geworden.

Wij hadden ditmaal weinig manschap verloren; slechts een 15tal dooden en gewonden. Men vond in de, door den vijand verlaten, hoofdplaats 2 zware vuurmonden en twee 18ponders, voor onze artillerie onbruikbaar, waarom zij vernageld werden.

De Boniërs daarentegen hadden zware verliezen geleden; zelfs vele vorstelijke telgen waren onder het moordend lood gevallen.

Nadat de hoofdplaats in ons bezit was en de operatiën gestaakt konden worden, daar het hoog tijd geworden was om vóór den aanvang van den regenmoesson aan het tweede gedeelte van de opdracht der regeering te voldoen, werd de landingsdivisie weder ingescheept.

Er moest nu worden overgegaan tot het maken van een blijvende versterking, waartoe, zooals wij reeds aanstipten, Badjoa gekozen was, nadat men om overwegende redenen Tjenrana minder geschikt had geoordeeld. De redoute van Badjoa, die nog geheel ontworpen moest worden, moest aan de volgende vereischten voldoen: 1°. dat zij een stormvrije gesloten versterking behoorde te wezen, bewapend met vier zware vuurmonden, met genoegzame binnenruimte voor huisvesting van 5 officieren, 200 soldaten en 200 koelies; 2°. dat dit werk het

strand benoorden en bezuiden de versterking krachtdadig zou kunnen bestrijken.

Aan die opdracht voldoende, ontwierp de kapitein-ingenieur Versteeg een vierkante redoute, met zeer kleine bastions aan de hoeken, slechts dienende tot grachtsverdediging. Die bastions waren door caponnières met infanteriebanket aan het werk verbonden. De borstweringen waren 2.5 meter hoog en 2 meter zwaar ontworpen; het werk werd omgeven door een natte gracht, breed op den bodem 9, van boven 16, diep $2\frac{1}{2}$ meter. De binnenruimte werd ingenomen door logementen en magazijnen.

Men moet niet uit het oog verliezen, dat de genie hier een zeer moeielijke opdracht te vervullen had; want bij het vertrek der expeditionaire troepen van Java was den chef der genie meegedeeld, dat bij de uitrusting niet op het maken van blijvende versterkingen behoefde gerekend te worden. En nu moest men dit met zeer onvoldoende middelen verrichten. Daarom moesten de gebouwen bestaan uit een houten geraamte, en de wanden moesten met bamboe, alleen het kruitmazijn zou met planken bekleed worden.

Aan de sappeurs werd een 400tal soldaten en koelies toegevoegd, en zoodra het ontwerp van kapitein Versteeg door den opperbevelhebber goedgekeurd was, werden de werkzaamheden met energie aangevangen. Alvorens aan den eigenlijken bouw kon begonnen worden, moesten de noodige materialen worden aangevoerd, en daar de dunne bamboe voor het maken van het bivouak gebruikt was, moest zij in de naburige kampongs worden gekapt.

Het ontwerpen van de plannen was geen gemakkelijke taak geweest; dit was geschied in een bedompt lokaal, onder een drukkende hitte en met hoogst onvoldoend teekengereedschap. De arbeid van den militairen-ingenieur is soms zoo geheel wat anders als die van den gewonen bouwkundige!

Het opwerpen van de borstweringen werd zeer bemoeielijkt door aanhoudende regens, die de grachten telkenmale deden vol loopen;

voorts vond men op de aangegeven plaats een koraalbank, zoodat meer met pikhouweel dan met de schop moest gewerkt worden. Daar het bleek, dat eenige transportschepen gebakken steenen aan boord hadden, werd het project in zooverre gewijzigd, dat het buskruit-magazijn door de sappeurs, welke konden metselen, van steen werd opgetrokken; zoo mede werden de beschikbare steenen voor profilmuren, landhoofden van bruggen, fornuizen enz. aangewend.

Gelukkig werden onze troepen onder die veel omvattende en zeer bezwarende bezigheden, waaraan ook de infanterie en de artillerie deel namen, door den ontmoedigen vijand met rust gelaten; de operatiën werden dan ook niet verder vervolgd, en alleen werden nu en dan kleine troepen-afdeelingen uitgezonden, om verkenningen te doen, voor zoover de veiligheid dit gebood.

Daar in de richting van Pantjola-rivier nog kampongs bezet waren, was een kolonne, onder de bevelen van luitenant-kolonel van Hulten, naar de kampongs Papollo, Walena, Maloangin, Pantjola en andere aangrenzende kampongs en gehuchten gezonden, om die in brand te steken. Men zag nergens een spoor van den vijand en alleen in Pantjola werden drie Boniërs gevangen genomen, die mededeelden dat — zooals trouwens reeds afdoend gebleken was — de overmoed van de bevolking voor een diepe verslagenheid plaats gemaakt had. Verder deelden zij mede dat de koningin, van wie men tot dusverre nog niets vernomen had, naar Pasempa en dat Ambona Salengke naar Sopeng was gevluht; voorts, dat de Rijksbestierder op de grenzen van Wadjo zich bevond, om de verstrooide benden zooveel mogelijk te verzamelen. Tevens kwam men te weten, dat Pasempa ter dege versterkt was, maar dat er misschien gebrek aan levensmiddelen bestond.

Dit was er, daar de blokkade behoorlijk gehandhaafd werd, niet beter op worden. Dat de bevolking echter, al liet zij weinig of niets van zich zien, nog aan geen onderwerping dacht, bleek uit de wijze, waarop een paar sloepen van de prinses Amelia door de

bezetting van de kampong, ten noorden van Sindjai gelegen, begroet werden. Ook op andere punten werden nog geweerd-, zelfs kanonschoten gewisseld.

Intusschen begon de gezondheidstoestand minder bevredigend te worden; op den 6^{den} Maart waren er 161 zieken, en reeds 67 naar Makassar geëvacueerd, en men was genoodzaakt, een tweede vaartuig tot hospitaalschip in te richten. Niet enkel de zware arbeid in het ongezonde klimaat liet zijn nadeeligen invloed gevoelen, maar evenzeer het gebrek aan goed drinkwater. Kwaadaardige koorts en buikziekten begonnen de troepen te teisteren; daarbij begon de regenmoesson nu te naderen en met de meeste inspanning moest aan de redoute gearbeid worden, opdat de troepen, die reeds veel geleden hadden, voor het invallen van dat regenseizoen ten minste onder dak zouden zijn.

Weldra begonnen de ziekten ontzettend veel slachtoffers te eischen; een week later was het getal zieken reeds van 161 tot 210 gestegen, behalve een 200tal ongestelden, die in het bivouak behandeld werden.

Ten overvloede werd de civiele regeerings-commissaris door een beroerte getroffen en overleed den 17^{den} Maart aan de gevolgen daarvan. Volgens de instructiën van den gouverneur-generaal moest hij in zijn functiën worden opgevolgd door den gouverneur van Makassar, den heer Schaap, die den 25sten van dezelfde maand reeds te Badjoa arriveerde.

Met de »Merapi», welke het lijk van den heer de Perez naar Soerabaija overbracht, werden wederom 68 zieken geëvacueerd.

En steeds onrustbarender werd de gezondheidstoestand, 't geen, in verband met den rusteloozen en afmattenden arbeid — thans waren er 1200 man onder leiding van de genie aan 't werk — en de staking der vijandelijkheden, op het moreel van den troep niet gunstig werken kon.

Kapitein Perelaer hangt in zijn werk dan ook een weinig bemoeidigend tafereel van den toenmaligen toestand op:

»Over dag was het gedurende ettelijke uren ondragelijk heet. Dan snakten onze arme soldaten aanechtig naar een koeltje en wisten zich niet voor de brandende zonnestralen te bergen; maar weldra vertoonden zich dikke zwarte wolken aan den oostelijken gezicht-einder en schenen uit de zee op te duiken. Voortgezweept door felle winden, bedekten zij in weinige oogenblikken het geheele uitspansel, barstten in hevige onweders los, waarbij de hitte door een doordringende koude vervangen werd, en de plasregens het geheele terrein in een modderpoel herschiepen en de arbeiders dwongen, het werk aan het fort te staken. Niet zelden gebeurde het, dat onze manschappen doornat, verkleumd van koude eene toevlucht in hun bivouakhutje willende zoeken, dat hutje, dat beschermende dak door den slagregen ingestort of door den stormwind omver gewaaid vonden. Kan men zich zoo'n toestand denken? Op een onherbergzaam strand, waar geen der inwoners zich liet zien en van toenadering niets te bespeuren was; gedund door eene vreeselijke ziekte, wier naam alleen reeds hier in Europa de harten doet ineen krimpen en de beurzen losmaakt, om de grootste offers tot voorzorgs-maatregelen te brengen; soms zonder dak, soms zonder droog plekje om het moede hoofd neder te leggen, steeds au qui vive om door den vijand niet verrast te worden, o! gelooft ons, in dergelijke omstandigheden is het lot van den Nederlansch-Indischen soldaat niet benijdenswaardig. En toch, ziet eens die mannen aan; geene weekhartigheid, geene verwaarloozing van dienstplichten; integendeel, bij de meesten werd bij die rampen de ontwikkeling van hoogere geestkracht opgemerkt, en maar bij zeer weinigen een gevoel van ontmoediging ontwaard. Gelatenheid en kalmte, die echt militaire deugden bij wederwaardigheden, kenmerkten onze braven; en het is verblijdend te kunnen boekstaven dat geen geval van insubordinatie of indiscipline zich heeft voorgedaan in die omstandigheden, waarin de banden der krijgstuicht noodzakelijk lossier moesten worden. En middelerwijl tastte de vreeselijke kwaal om zich heen, sleurde

menigeen uit het midden dier dapperen weg en moest wel de meest onversaagde ziel, de meest geharde strijder, het meest onverschillige gemoed, hoogst ernstig gestemd, beseffen, dat hier op geen ijzeren gestel te rekenen viel.

»Ware er in die dagen maar eenige afleiding gekomen; had de vijand zich maar vertoond, al ware het dan ook met groote overmacht geweest; dan zoude er eene vreugdekreet opgegaan zijn en zoude men weinig van de beproevingen bespeurd hebben, welke onze soldaten te doorstaan hadden; maar neen, geïsoleerd waren en bleven onze braven, en hadden alleen aan de zieken een onzichtbaren vijand te bekampen. En mocht al eens een schot uit de maïsvelden knallen en aller harten opspringen, het was slechts een sluipmoordenaar, die onze koelies bij het gras snijden voor de paarden bestookte en spoorloos verdwenen was, wanneer eenige gewapenden toesnelden om het terrein te doorzoeken.»

Om de troepen wat afleiding te verschaffen, werden eenige verkenningstochten ondernomen, die juist het omgekeerde van het beoogde doel ten gevolge hadden; want de zeer vermoeiende marschen leverden niet 't minste resultaat op, nergens werd eenige tegenstand ondervonden, en ten overvloede werkten de doorstane vermoeienissen weder ongunstig op den gezondheidstoestand.

Den 26sten Maart waren de gelederen zoo aanmerkelijk gedund, en de zoogenaamde gezonde manschap kon zoo weinig geschikt geacht worden om in het veld gezonden te worden, dat men in ernstige overweging begon te nemen, om gebruik te maken van de bevoegdheid, den opperbevelhebber bij artikel 13 van diens instructie toegekend; dat artikel namelijk luidde:

»Is 's gouvernements oogmerk bereikt, de bezetting en bevestiging van het nieuwe grondgebied behoorlijk geregeld, en kan een gedeelte der troepen gemist worden, dan zal hij (de bevelhebber) dat naar hunne respectieve garnizoenen terugzenden, ten einde de

bezwarende onkosten der expeditie zooveel mogelijk te verminderen."

»Ook hij zelf keert terug, zoodra zijne tegenwoordigheid niet langer vereischt wordt."

Het is bevreemdend, dat men in dit artikel aanleiding heeft kunnen vinden om zich gemachtigd te achten, de expeditie te staken. Met hoeveel succes deze aanvankelijk bekroond was, men kon niet zeggen dat het oogmerk van het gouvernement behoorlijk bereikt was, zoolang de Boniërs nog geen blijk van eenige toenadering gaven, zelfs van plan bleken te zijn, de vijandelijkheden te hervatten; want de kommandant der zeemacht had vernomen dat de Boniërs weder aanstalten maakten om de mondingen der Tjenrana op nieuw te veroveren, en die officier had zelfs noodig geoordeeld om den opperbevelhebber voor te stellen, de in aanbouw zijnde versterkingen des vijands alsdan te vernielen; kolonel Waleson echter had dit onraadzaam gevonden, daar alles er aan gelegen was, om zoodra doenlijk de redoute te Badjoa te voltooien.

Dat de Boniërs getuchtigd waren, en alzoo aan de letter van het eerste gedeelte der opdracht voldaan was, behoeft geen betoog; desniettemin blijft de vraag, of de tuchtiging wel in die mate geschied was, als zulks zeer zeker door de regeering bedoeld was geworden.

Doch andere bezwaren mochten zooveel te zwaarder wegen. De toestand der troepen liet uit een hygiënisch oogpunt alles te wenschen over; op den 26sten Maart waren er 22 officieren onder geneeskundige behandeling of reeds geëvacueerd, en 421 Europeesche soldaten, 103 Amboineezen en 292 inlandsche soldaten. Steeds nam dit aantal op onrustbarende wijze toe; ten overvloede begon de gevreesde cholera onze troepen te teisteren. Van 20 tot 31 Maart waren 17 man aan de Aziatische ziekte overleden.

De troepen bleven door dien toestand gedrukt en het vermoeiend

grondwerk, reeds onder gewone omstandigheden gehaat, strekte weinig om de neerslachtige manschap op te beuren.

De opperbevelhebber was tot de inscheeping van de hoofdmacht besloten, voor het geval dat de regeerings-commissaris wegens staatkundige redenen daar geen bezwaar tegen maakte; deze, de heer Schaap, keurde het embarkement goed, en nu bepaalde de bevelhebber, dat de achterblijvende bezetting van de redoute zou bestaan uit een inlandsche en een halve Europeesche kompagnie van het 14^e bataljon infanterie, met 25 man artillerie en 25 man genietroepen. Tevens zouden te Boelekomba, tot bescherming van de zuidelijke districten, twee inlandsche kompagnieën achterblijven, terwijl ook het garnizoen van Makassar versterkt werd met 1½ kompagnie Europeesche en 1 kompagnie inlandsche soldaten. Alvorens echter van vertrekken sprake kon zijn, moest eerst de redoute met hare logementen voltooid wezen, waaraan nu met alle inspanning gewerkt werd, hoewel voortdurend de cholera om zich heen greep; in twee dagen tijds (2—3 April) bezweken vier officieren, onder welke de officier van gezondheid de Kanter, aan die vreeselijke ziekte.

Hoe traag de werkzaamheden in de oogen der ongeduldige manschap schijnbaar vorderden, toch kon men rekenen dat het fort reeds den 9^{en} April in verdedigbaren toestand zou zijn gebracht, zoodat de twee maanden, die voor de werkzaamheden noodig waren geacht, niet eens daaraan besteed waren. Kolonel Waleson achtte de omstandigheden van dien aard, dat hij den meest mogelijken spoed met de inscheeping wenschte te maken, waarom reeds den 2^{den} een aanvang werd gemaakt met het embarkeeren van de artillerie-voertuigen, voor zoover die gemist konden worden, en van de bagage, welke officieren en troepen reeds konden ontberen.

Nadat de gouverneur van Makassar naar de hoofdplaats van zijn gouvernement vertrokken was, zou ten spoedigste ook een aanvang gemaakt worden met de inscheeping der troepen.

Eerst zouden de kavalerie en de artillerie aan de beurt komen. Er was natuurlijk zwaar geschut van Java ontboden; zoolang dit niet aangekomen was, zou het fort bewapend worden met 2 kanons en 2 houwitsers van de 6ponder batterij, welke hiertoe achterbleven. Daarna zouden de drie kompagnieën van het 4^e bataljon, welke niet te Badjoa moesten blijven, embarkeeren, daar deze troepen op Makassar moesten dienst doen. Het laatst zouden de troepen worden ingescheept, die naar Java zouden terugkeeren.

Kapitein Rijkens van het 14^e bataljon was benoemd tot militairen kommandant en civiel gezagvoerder te Badjoa. Zijne instructie luidde: bij eventueele toenadering en opening van vredesonderhandeling van den kant van het Bonische hof, de zich daartoe anmeldende personen te verwijzen naar den gouverneur van Makassar en hunne aanraking met dien hoofdambtenaar gemakkelijk te maken.

Behalve dat de permanente bezetting van het fort te Badjoa de bevolking in bedwang houden moest, zouden de kusten thans geblokkeerd blijven. Met het handhaven van die blokkade werden belast: het stoomschip »Groningen», de schroefkorvetten »Medusa» en »Prinses Amelia», het stoomschip »Madura», de schoenerbrikken »Lansier» en »Sylhp», benevens de kruisbooten N°. 44, 50 en 55.

Tot het onderhouden van de gemeenschap tusschen Badjoa en Makassar werden bestemd het stoomschip »Merapi», de schoenerbrik »Rembang» en de kruisboot N°. 3.

Doch voordat de troepen geëmarkeerd waren, kwam het transportschip »Suzanna» op de reede, met de gevraagde twaalfponders aan boord, die tot bewapening van de redoute moesten dienen.

Tevens bracht die bodem een brief mede, waarin de legerkommandant, die blijkbaar meer moedeloosheid bij de Boniërs onderstelde dan het geval was, als zijne meening te kennen gaf, dat de expeditie volstrekt niet gestaakt mocht worden, zoolang na de behaalde voordeelen niet tevens een staatkundige beslissing verkregen was.

Van dit laatste was nog geen sprake zelfs; geen zweem van toenadering had men ontdekt, laat staan dat er een staatkundige beslissing zou verkregen zijn.

Die brief was den 23sten Maart geschreven; sedert dezen datum was door de verwoestingen, welke de cholera en andere ziekten aanrichtten, de toestand verslimmerd. Nogtans werd de opperbevelhebber door dit schrijven van het militair departement in een neteligen toestand gebracht. Bevelen van hooger hand noopten hem om te blijven; het gezond verstand, zijn innige overtuiging echter drongen hem, om de troepen geen dag langer onder zulke ongunstige omstandigheden op vijandelijk grondgebied te laten.

Behalve dat het expeditionaire korps belangrijk gedund was, daar den 8sten April niet minder dan 982 man aan boord van de zieken-schepen behandeld werden, waren de overige troepen zoo afgemat, dat men hen niet in staat achtte om een eventueelen aanval van den vijand af te slaan. En luidens de geruchten zou deze niet uitblijven; want men ontving te Makassar tijding, dat de Boniërs het voornemen hadden om de redoute af te loopen, en zelfs aan een inval op ons grondgebied dachten.

De opperbevelhebber verkeerde dus in een der moeielijkste gevallen, voor een expeditie-kommandant denkbaar; eenerzijds bevelen uit Batavia, die hem de handen bonden, en de kans dat de redoute te Badjoa, door een paar kompagnieën bezet, den vijand op den duur niet het hoofd zou kunnen bieden; van den anderen kant de overtuiging, dat de troepen bij een langduriger verblijf op het strand te Badjoa verder zouden wegsmelten en in geen geval meer in staat waren, om een tocht naar het binnenland te ondernemen.

Van die overwegingen uitgaande, riep kolonel Waleson een krijgsraad samen, bestaande uit den chef van den geneeskundigen dienst, den kommandant der genie, zoomede de kommandanten van het 3^e en 10^e bataljon, en vroeg hun, of de soldaten, die nog gezond waren, in staat zouden zijn om aanvallenderwijze te werk

te gaan. Daar die officieren unaniem als hun gevoelen te kennen gaven, dat zulks *niet* het geval was, besloot de opperbevelhebber, zich aan het onvermijdelijke te onderwerpen.

De redoute was thans gereed, en nadat zij door de chefs van diensten nauwkeurig in oogenschouw was genomen, bleek zij bij uitnemendheid aan de gestelde eischen te voldoen, en den 10^{en} April werd de Nederlandsche driekleur, begroet door een saluut van het scheepsgeschut, met plechtigheid geheschen. Nadat de daartoe aangewezen troepen de redoute bezet hadden, nam de opperbevelhebber afscheid van hen, om zich aan boord van de »Johanna Geertruida» te begeven en naar Makassar te vertrekken. Het duurde evenwel tot den 13^{den}, voordat hij vertrok, het bevel overdragende aan luitenant-kolonel van Hulten, die de verdere inscheping zou besturen.

Bij zijn vertrek had de opperbevelhebber — die bijzonder tevreden over de verrichtingen der zeemacht bleek te zijn —, en vóór dat de oorlogsbodems vertrokken, die niet voor het handhaven der blokkade waren aangewezen, een dagorder uitgevaardigd, waarin hij de gewichtige diensten erkende, welke de marine bij die gelegenheid bewezen had ¹⁾. Van een officieele tevredenheidsbetuiging van den opperbe-

¹⁾ De bedoelde dagorder luidde als volgt:

»Officieren en mindere zeelieden der Bonische expeditie!

»Gij hebt den hoon Neêrlands vlag, door het trotsche Boni aangedaan, gewroken, door zijne benden bij meerdere gevechten te verslaan, zijne hoofdstad te nemen en te verbranden met nog een aantal van kampongs.

»Aan Uwe vereenigde pogingen, aan Uwe inspanning onder de moeielijkste omstandigheden, is het gelukt in het hart van het Bonische kroonland eene versterking op te werpen, waarvan Neêrlands onbesmette driekleur voortaan waperen zal.

»Gij hebt U allen mijne onverdeelde tevredenheid verworven, en in afwachting dat U die van hoogere hand geworden, dank ik U voor de vele bewezen diensten.

»Hun, die zich onderscheiden hebben, zal de welverdiende belooning niet ontgaan.

Een gedeelte Uwer keert naar hunne stations terug, een ander gedeelte blijft te Celebes achter, tot handhaving der blokkade.

velhebber aan de landmacht vinden wij in kapitein Perelaers werk geen gewag gemaakt; ook zij heeft vele en goede diensten bewezen en de verschillende wapens hebben niet alleen in het gevecht, maar ook — schoon uit den aard der zaak met weinig opgewektheid — bij het opwerpen van de versterking te Badjoa ruimschoots stof tot tevredenheid gegeven.

Ofschoon kolonel Waleson de onrustbarende berichten betreffende de voornemens der Boniërs wel overdreven moest achten, eischte toch de voorzichtigheid, dat men ze niet geheel in den wind sloeg. Daarom had hij de detachementen van het 14^e bataljon onverwijld naar de plaats hunner bestemming gezonden en last gegeven, dat het 10^e bataljon volgens het oorspronkelijk voornemen naar Batavia, het 3^e daarentegen, dat minder verliezen te betreuren had, ten spoedigste naar Makassar zou vertrekken, opdat deze stad in geval van een aanval een krachtigen weerstand zou kunnen bieden.

Nadat de troepen ingescheept waren, werden de transportschepen tot buiten straat Saleijer gesleept en men was zoo ijverig in de weer geweest, dat het laatste transportschip al den 24sten April de reis aanvaardde.

De eerste expeditie tegen het rijk Boni was dus afgelopen; roemvol voor onze troepen en *bevreedigend*, ofschoon niet *afdoend*, wat den verkregen uitslag aanbelangt. Doch die veldtocht was ons op zware verliezen te staan gekomen: 528 man ¹⁾, namelijk 316

¹⁾ Dit laatste bevel ik aan, voort te gaan in trouwe plichtsbetrachting. Hoe meer zelfopoffering en toewijding, hoe meer eer.

„Hoofdkwartier BADJOA, den 9^{den} April 1852.

„De kolonel, kommandant en chef der Bonische expeditie.

„WALESON.”

1) De verliezen bedroegen voor de verschillende korpsen:

Het 3 ^e bataljon	infanterie	verloor	84 Europeanen	en	61 Amboincezen:
„ 10 ^e	„	„	72	„	63 Inlanders:
„ 14 ^e	„	„	99	„	72

Europeesche en 212 inlandsche soldaten, waren gesneuveld of overleden, zoowel op het oorlogstoneel als later tengevolge van de expeditie.

De kleine bezetting van Badjoa bleef dus op het weinig herbergzaam strand van Boni achter, om deze versterking aan den vijand te betwisten: reeds op zich zelf een zware taak voor een garnizoen van slechts 180 man, vooral wanneer de Boniërs door het vertrek van de hoofdmacht weder stoutmoedig mochten worden.

En oneindig moeielijk dreigde die taak te worden, toen de ziekte bleef voortwoeden. Men had gehoopt, dat na het vertrek der overige troepen de gezondheidstoestand verbeterd zou zijn; maar nog voordat het laatste gedeelte der vertrekkenden de reede verlaten had, zag de kommandant van Badjoa zijn manschap tot 110 valiede manschappen verminderd, en het aantal zieken scheen zich niet tot die zeventig te zullen bepalen.

Hadde de vijand onder deze omstandigheden een aanval ondernomen, het zou ondoenlijk zijn geweest dien af te slaan. Gelukkig had men zich niet bedrogen in de overwegingen, die tot de keuze van Badjoa als permanente versterking geleid hadden; want de communicatie tusschen de bezetting en de oorlogsbodems, die de reede bewaakten, werd geen oogenblik afgebroken, zoodat de zieken door gezonde soldaten konden vervangen en het garnizoen geregeld van het noodige kon voorzien worden.

Wel te verwonderen was het, dat de vijand niet al dadelijk de

de kavalerie van Java	verloor	36	Europeanen;		
" 6ponder-batterij	"	17	"	en	5 Inlanders;
" 3ponder-batterij	"	6	"	"	1 " en
" de compagnie sappeurs	"	2	"	"	10 "
te samen		316	Europeanen en		212 Inlanders.
totaal		528.			

Het aantal manschappen, dat het 5^e bataljon, de detachementen artillerie en kavalerie van Celebes en de koelies verloren hebben, staat niet vermeld.

bezetting begon te verontrusten; te meer, daar hij niet wars van vijandelikheden scheen te zijn, zooals aldra bleek door den aanslag op het stoomschip »Groningen».

Dit vaartuig namelijk stiet den 9^{den} Mei ter hoogte van Sindjai voor de Tanka op een bank en alle pogingen, in het werk gesteld om het weer los te krijgen, waren vruchteloos. Dadelijk schoolde het volk aan 't strand te samen en vuurde met klein geschut op het stoomschip, zonder evenwel eenige schade aan te richten.

Toen de duisternis begon in te vallen, hield dat schieten op, 'tgeen de kommandant van de »Groningen» niet had durven beantwoorden, daar hij vreesde dat de schokken, door de losbranding van het geschut veroorzaakt, het schip, dat van voren vastgeraakt was, zouden benadeelen.

Des nachts vernam de zeer waakzame manschap het geluid van dajongs of pagaaïen in het water; men kon door de duisternis op grooten afstand niets onderscheiden, doch vermoedde dat de vijand het schip wilde afloopen. Ten einde hem eens een lesje te geven, hield men zich doodstil aan boord en liet den vijand ongestoord naderen, na de vuurmonden met kartetsen geladen te hebben. Tot verwondering van de schepelingen duurde het tot middernacht, voordat men iets van den vijand vernam, ofschoon deze onbevreesd naderde en slechts door den hevigen wind belemmerd werd. Om een uur zag men eindelijk de prauwen zich op de donkergrauwe watervlakte afteekenen. Men liet ze ongestoord zoover naderen, totdat ze goed onder schot waren, en hoewel de Boniërs geweerschoten losten, beantwoordde men dat vuur niet dadelijk. Maar eensklaps veranderde de toestand; donderend klonk de losbarsting van een dertigponder in den stillen nacht en die vuurmond, gericht op het grootste en meest bemande vaartuig, zond zijn lading kartetsen onder den dicht opeengehoopten vijand. En meteen knetterde het geweervuur der schepelingen.

Een angstig schreeuwen en gillen — en men vernam niets meer van den vijand.

Het gelukte niet, de »Groningen» van de modderbank te krijgen, dan door de vereenigde pogingen van het stoomschip »Merapi» en de »Prinses Amelia», en eerst nadat de »Groningen» 15,000 pond steenkolen over boord geworpen had.

De eerste Bonische expeditie was afgelopen, zonder dat — hoe goed de troepen zich ook hadden gehouden en hoeveel inspanning van hen gevergd was — de beoogde resultaten verkregen waren. De houding van den vijand bewees, dat er nog in de verste verte geen sprake van een staatkundige beslissing kon zijn en dat zelfs de tuchtiging, welke het weerspannige Boni ondergaan had, niet voldoende was geweest om zijn trots te fnuiken, zelfs niet om het van verdere vijandelijkheden af te houden, getuige de aanval tegen het stoomschip »Groningen» beraamd.

Tegen het beleid des opperbevelhebbers verhief zich menige stem; tal van brochures zagen het licht, waarin de geheele loop van de expeditie werd afgekeurd en de verkregen resultaten ongeveer tot nul werden gereduceerd; zelfs in de Tweede Kamer werd, toen het tractaat omtrent de regeling van de grenzen der Nederlandsche en Portugeesche bezittingen op Timor en aanhoorige eilanden in behandeling was, het beleid zeer afgekeurd en over traagheid in de voorbereiding der expeditie en in het ageeren tegen den vijand geklaagd.

Geheel onbillijk zijn die klachten niet; evenwel moet men rekening houden met de groote bezwaren, die moesten worden overwonnen. Zeer onrechtvaardig daarentegen was de beschuldiging, dat de troepen niet naar behooren zijn verzorgd geworden; dit is, de omstandigheden in aanmerking genomen, in zeer voldoende mate geschied. Het eenige, wat men de autoriteit met grond ten laste leggen kon, was het gebrek aan versch vleesch; maar men was

van de meening uitgegaan, dat Boni karbouwen in overvloed bezat en had niet voorzien, dat de vijand met vrouwen, kinderen en vee het binnenland zou intrekken en op den duur tot toenadering ongezind zou blijken te zijn.

De ware oorzaak van de eilende, waarmee het laatste gedeelte van deze expeditie gepaard ging, was het opwerpen van de redoute; het is een overbekende zaak, dat in die gewesten het ontgraven van grond, vooral aan het strand, in verreweg de meeste gevallen ziekten doet ontstaan; zoo ook hier. Want tot op den dag, dat de manschap aan het grondwerk was gezet, kon de gezondheidstoestand zeer bevredigend genoemd worden, doch van af dit tijdstip is hij zeer verminderd en ten laatste zoo onrustbarend geworden, dat de opperbevelhebber, zich grondende op de adviezen van de chefs van diensten, tot het staken van de expeditie moest besluiten.

Ofschoon het altijd moeilijk is, zelfs voor hen die aan een veldtocht deelnamen, om de operatiën af te keuren en te verzekeren, dat de alloop gunstiger zou zijn geweest, wanneer anders ware geageerd geworden, schijnt ons toch de door velen gedeelde meening, dat het beter ware geweest wanneer men zich in de hoofdplaats zelve versterkt had, op goede gronden te berusten. Ten eerste hadde men dan niet grond aan het strand behoeven te verwerken, alwaar men doorgaans op koraalbeddingen stuit, die ongezonde uitwasemingen verspreiden, zoodra de grond geroerd wordt; ten tweede hadde een duurzame vestiging in de hoofdplaats van Boni meer indruk gemaakt, dan het vertoeven in een redoute op een strandplaats.

Het gedeelte van de opdracht, dat door onze troepen moest volvoerd worden, namelijk de afstraffing van het rijk Boni, is intuschen glansrijk vervuld en niemand zal betwisten, dat de eerste Bonische expeditie, al heeft zij niet voldoende resultaten opgeleverd, wederom opnieuw voldingend den moed en de volharding van onze troepen heeft bewezen.

Te Makassar aangekomen, moest kolonel Waleson meer en meer ervaren, dat de geruchten van een inval des vijands schromelijk overdreven, zoo niet geheel uit de lucht gegrepen waren, en hij besloot om het 3^e bataljon, het peloton kavalerie van Batavia en de halve 3ponder-batterij naar Java terug te zenden, daar die troepen thans best gemist konden worden en tevens dringend eenige rust noodig hadden. Op bevel van hoogerhand moest hij echter dit voornemen laten varen, en de troepen werden in bamboeloodsen onder dak gebracht; de regeering had namelijk gelast, dat die troepen, zoodra zij weer wat op hun verhaal zouden zijn gekomen, naar de Noorder-districten moesten worden gezonden, om in verband met de mobiele kolonne aldaar te handelen. Hoewel die kolonne door onophoudelijke marschen in woeste, bergachtige streken veel vermoeienissen doorstond en door besmettelijke ziekten zwaar geteisterd werd, waren de resultaten van hare werkzaamheid niet zeer belangrijk, daar zij het Bonische grondgebied niet bereikte en last ontving om te Tanradjare een kamp te betrekken. Toch had kolonel Waleson nog het voornemen, om van dien kant tegen het Bonische rijk te ageeren; want dat de paden door de bergpassen aldaar onbegaanbaar waren, moest aan het regenseizoen worden toegeschreven. Na afloop daarvan zou de communicatie gemakkelijker te onderhouden zijn. De kommandant der mobiele kolonne, majoor Ardesch, werd naar Makassar ontboden, na het bevel aan majoor Heisterkamp te hebben overgegeven.

Intusschen had de kommandant van de redoute te Badjoa een moeielijke taak te vervullen. Het gerucht liep, dat er eene partij in Boni was, die de koningin wilde onttroonen en Aroe Palakka — die bij het volk zeer bemind, doch bij de koningin en de rijks grooten gevreesd was, waarom hij scherp gadeslagen en weldra zelfs als staatsgevangene beschouwd werd — tot koning te kronen. Daarom besloot kapitein Rijkens zich met hem in verbinding te stellen en

hij zond een gevangen Boniër naar Aroe Palakka met een briefje, waarin hem werd meegedeeld dat, als hij voor de Nederlanders partij wilde kiezen, hij van hen niets te duchten had. Zooals men verwachtte, was hij dadelijk bereid om zich bij ons aan te sluiten, en hij zond een vertrouwde met een brief aan kapitein Rijkens, waarin hij verzocht dat de troepen hem uit zijne gevangenis zouden komen bevrijden en onbewimpeld verklaarde, onze partij te kiezen ¹⁾.

Op Aroe Palakka kon men dus rekenen, en dit was al veel gewonnen. In 't begin van Juli verscheen hij met een gevolg van honderd man in de hoofdplaats van Celebes, werd met open armen ontvangen, goed gelogeerd en verzorgd, en de gouvernements-commissaris wist hem over te halen, zijn invloed aan te wenden om zoo mogelijk de bevolking van Boni, Sindjai enz. tot onderwerping te bewegen.

Daartoe vertrok hij den 4^{den} Augustus op het stoomschip »Madura» met den Nederlandschen secretaris voor inlandsche zaken Bakker naar Boelekomba, en verspreidde eene proclamatie onder de bevolking.

Dat curieuse document was aldus gesteld :

1) De overzetting van den brief van Aroe Palakka is :

„Mijn groet aan den kapitein van Badjoa!

„Ik heb uwen brief gezien en alles verstaan wat dezelve behelst. Gij wilt goed met mij en ik wil uw broeder zijn. Ik begrijp niet wat die oorlog beteekent: ik heb nooit willen vechten tegen de kompagnie. Als ik geweten had dat er oorlog zoude komen, zou ik sedert lang weggegaan zijn, want ik wil niet zoo met het Gouvernement. Ik wil met mijne bevolking bij hetzelfde overkomen; ik ben altijd voor het Gouvernement geweest en wil niets met Boni te maken hebben. Ik vraag genade aan den kapitein van Badjoa; ik wil niet vechten voor Boni; mocht er gevochten worden, dan kom ik onmiddellijk over bij het Gouvernement. Als ik kan, vlucht ik naar Makassar; doch ik word tot heden te streng bewaakt door mijne vijanden; mijne goederen zijn allen weggenomen door de koningin van Boni en zij wil ze niet teruggeven, ofschoon ik het al verscheidene malen verzocht heb. Ik vraag assistentie van de kompagnie om mij te bevrijden en verzoek antwoord terug.

»P R O C L A M A T I E

komende van Aroe Palakka en gericht tot de grooten en geringeren onder het volk van Boni, Sindjai enz.

»Hoort allen naar hetgeen ik zeggen zal.

»Het Nederlandsche Gouvernement heeft den oorlog niet gewild, maar is daartoe gedwongen geworden door beledigingen van Boni.

»Zelfs toen het met een groot tal van schepen en vele soldaten voor Badjoa lag, heeft het Gouvernement aan de koningin en den Hadat de keus gelaten tusschen vrede en oorlog.

»Gehoor gevende aan de stem van slechte raadslieden, heeft de koningin het laatste verkozen.

»Daaruit zijn ontstaan gebrek en armoede voor den kleinen man, en terwijl duizenden daarvan het slachtoffer worden, blijft zij steeds doof om een stap tot vrede te maken.

»Zij kan dit ook niet, omdat zij krankzinnig is, onder vreemden invloed verkeert en slechte raadslieden (Datoe Sawito) bij zich bewaart; terwijl de goedgezinden worden verwijderd, gelijk dit met mij is geschied.

»Het Gouvernement, eenmaal den oorlog begonnen, zal dien niet eindigen, vóór het voldoening heeft verkregen.

»Daartoe bezit het tal van krijgsvolk en vele groote en kleine schepen, waartegen Boni niet bestand is.

»Handel, landbouw, visscherij werken niet.

»Reeds zijn armoede en gebrek hoog gestegen en zal het voortzetten van den oorlog dit kwaad nog erger doen worden.

»De koningin bezit geen Bonisch hart; omdat zij anders wel medelijden met haar land en volk zou betoonen.

»Boni is nooit grooter en machtiger geweest, dan toen het in bondgenootschap met het goevernement leefde.

»Nu is het ongelukkig, omdat de koningin luistert naar den raad van vreemden, die meer het kwade dan het goede verlangen.

»Mijne voorouders en daaronder de groote Aroe Palaka (Patta Malampeë gamana), die vroeger met behulp der Compagnie het rijk van Boni van uit de slavernij gered en naar de hoogte heeft gebracht, die voorouders hebben op hun sterfbed hunne nakomelingen doen beloven, steeds in vriendschap met de Nederlanders te leven.

»Daarom heb ik mij nu naar Oedjoeng Pandang (Makassar) be-
geven en ben daar wel ontvangen en behandeld.

»Daarom roep ik nu een ieder uwer, die rust of vrede verlangt, die handel, landbouw, visscherij en bedrijvigheid wenscht te zien terugkeeren, om zich aan mijne zijde te scharen.

»Daar waar men mijn raad opvolgt en zich bij mij voegt, zal de oorlog dadelijk ophouden en bescherming worden verleend; terwijl niemand meer bemoeielijkt zal worden of bevreesd behoeft te zijn over hetgeen gebeurd is.

»Dit belooft ik u allen plechtiglijk.

»Alzoo zijn mijne woorden.

»Geschreven te Makassar op heden 25 Juli des jaars 1859.»

Het laat zich hooren, dat het resultaat van Aroe Palaka's belangwekkend staatsstuk niet zeer groot was; toch was het van veel waarde, dat hij voor ons gewonnen was. Men trachtte nu met het Ionische hof onderhandelingen aan te knoopen en een paar vertrouwde personen werden door den assistent-resident van Maros daarheen gezonden om de koningin en den Hadat er op te wijzen, dat het Nederlandsch gouvernement wel tot vergevensgezindheid bereid was, wanneer men voor rede vatbaar mocht blijken te zijn, doch dat aan den anderen kant als voorwaarde werd gesteld, dat aan de gestelde eischen zou worden voldaan. Zoo niet, dan zouden de vijandelikheden niet gestaakt worden, alvorens zulks door geweld van wapenen verkregen zou zijn. Men maande de vorstin dus aan, om onverwijld gezanten naar Makassar te zenden, ten

einde een nieuwe overeenkomst op nader mee te deelen voorwaarden te sluiten.

Onze zendelingen werden niet bij de koningin toegelaten, naar men voorgaf, omdat zij hare drift niet zou kunnen beheerschen, daar zij van geen vrede wilde hooren; de Rijksbestierder echter nam kennis van den inhoud der missive en overwoog dien met Aroe Petodjo, den bevelhebber der Bonische krijgsmacht.

Het antwoord, dat zij gaven, deed zien dat het hun geen ernst was om tot een vredelievende beslissing te geraken; zij stelden namelijk als eerste vredesvoorwaarde, dat de redoute ontruimd en de golf van Boni door onze vloot verlaten zou worden.

Trouwens men verwachtte ook niet anders, en kolonel Waleson had reeds in Juni bericht ontvangen, dat slechts op het gunstige jaargetijde gewacht werd om een tweede expeditie naar Boni te ondernemen: werkelijk werd bij gouvernements-besluit van 20 September 1859 bepaald, dat de landmacht voor deze expeditie zou bestaan uit:

het 4^e en het 11^e bataljon infanterie, respectievelijk van Samarang en Batavia;

een eskadron kavalerie, waarvan $\frac{3}{4}$ zich te Salatiga en $\frac{1}{4}$ op Celebes bevond;

een halve 3ponder-batterij met 4 handmortieren, op Celebes aanwezig, met eene sectie bespannen houwitsers van 12 centimeter, van Salatiga; en

een halve kompagnie sappeurs, mede op Celebes aanwezig.

Tevens zou ten dienste der expeditie gebruik gemaakt kunnen worden van de bezettingstroepen van Celebes en Onderhoorigheden, namelijk het halve 5^e bataljon en het garnizoensbataljon, alsook de aldaar behorende artillerie en kavalerie.

Verder zouden 800 koelies worden meegenomen. Tegen het oorspronkelijke voornemen van het Departement van Oorlog om kettinggangers mee te nemen, had het Hoog Gerechtshof van Neder-

landsch-Indie zich verzet, daar in de vonnissen van die veroordeelden bepaald vermeld stond, waar zij dat vonnis moesten ondergaan.

Bij gouvernements-besluit van 5 October 1859 was bepaald, welke oorlogsschepen aan de expeditie zouden worden toegevoegd. Na vervanging van het stoomkorvet »Prinses Amelia" en de stoomschepen »Madura" en »Lansier", alle drie tot het blokkade-eskader behorende, zou de zeemacht bestaan uit:

de stoomschepen »Gedeh" en »Admiraal van Kinsbergen", de stoomkorvet »Medusa", de schroefstoomschepen »Soembinga" en »Bali" en de schoenerbrikken »Rembang" en »Padang."

Tot opperbevelhebber der expeditie werd benoemd luitenant-generaal J. van Swieten, kommandant van het Nederlandsch-Indisch leger, wien de majoor der infanterie Staring als chef van den staf werd toegevoegd; de zeemacht werd gesteld onder de bevelen van den kapitein-ter-zee Courier dit Dubikart, die evenwel wegens ziekte als zoodanig vervangen werd door den kapitein-luitenant ter zee Westerouen van Meeteren.

En nu werd met de meeste energie, onder de zorgzame leiding van generaal van Swieten, de hand aan 't werk geslagen, om de noodige en veelomvattende voorbereidselen te maken voor de tweede Bonische expeditie.

Hoezeer men zich ook beijverde om nog meer spoed te maken dan de eerste maal geschied was, toch altijd moest er eenig geduld worden uitgeoefend, voor dat alles gereed was; maken wij hiervan gebruik om een vluchtigen terugblik te slaan op de verrichtingen van de mobiele kolonne in de Noorder-districten van Celebes.

Te Pankadjene waren in de maand Mei onder de troepen gevallen van dysenterie geconstateerd; tot op dat tijdstip echter was ook aldaar niets van den vijand vernomen en eenige verkenningen naar de Berg-regentschappen hadden doen zien, dat de bevolking tot dusverre aan geen vijandelijkheden dacht.

Daarentegen had men reeds vroeger moeielijkheden ondervonden met het aan Sopeng leenroerige landschap Mario-ri-Wawo, welke verwikkelingen thans den toestand nog kwamen compliceeren.

In den aanvang van 1858 namelijk was er oneenigheid ontstaan tusschen Basso Batoe Poetie, hoofd van Mario-ri-Wawo, en zekeren Lasangadjie Datoe van Bakka, echtgenoot van de koningin van Tanette, mede aan ons leenroerig. De zaak werd door eerstgenoemde onderworpen aan de uitspraak van den gouverneur van Celebes; deze stelde Datoe Bakka in het ongelijk en veroordeelde dien prins tot het schadeloos stellen van de tegenpartij. Maar toen Basso Batoe Poeti die gelden wilde betalen, weigerde Datoe Mario-ri-Wawo ze aan te nemen; en toch was hij het geweest, die de beslissing aan den Nederlandschen ambtenaar overgelaten had.

Alle pogingen, om hem tot inkeer te brengen, leden schipbreuk op zijne onverzettelijkheid en zelfs ontzag hij zich niet, een inval in Tanette te doen en eenige kampongs af te loopen.

Dit werd door den gouverneur van Celebes terecht als een schending van het Bonggaaisch tractaat beschouwd, en Datoe Mario-ri-Wawo werd aangezegd, zich te Makassar te komen verantwoorden; maar onder den invloed van Boni weigerde hij, te verschijnen, en de gouverneur van Celebes deed aan het Opperbestuur het voorstel, om hem door kracht van wapenen tot reden te brengen. Er was door het Gouvernement besloten, dat na afloop van de expeditie tegen Boni een afdeeling, tot de expeditionaire troepen behoorende, zoude kunnen aangewend worden, om ook die zaak in orde te brengen, voor het geval dat dit niet reeds door minnelijke schikking mochte geschied wezen.

Dit oogenblik scheen thans aangebroken. Er waren troepen beschikbaar, de Boniërs hielden zich rustig, en er was door den gouverneur van Makassar aan Datoe Mario een ultimatum van 14 dagen gesteld; wanneer hij zich dan niet onderworpen had, zou het Gouvernement hem tuchtigen.

Zeer te betreuren was het, dat men die zaak had aangeroerd,

zonder de macht te hebben om haar tot een goede oplossing te brengen. De zendeling, die den brief voor Datoe Mario overbracht, werd niet eens bij hem toegelaten, maar ontving door tusschenkomst van Datoe Botto, den vader van Datoe Mario, ten antwoord, dat deze laatste zich met den vorst van Sopeng te Boni bevond en dat men de troepen met de wapens in de hand zou afwachten.

Toen nu de gouvernements-commissaris tot vijandelijkheden wilde overgaan, meende kolonel Waleson dat de troepen, die zoozeer door ziekte geteisterd waren, niet sterk genoeg waren om dien tocht te aanvaarden; te eer achtte hij het onraadzaam, zich met Mario-ri-Wawo in te laten, daar dit landschap ten oosten door Sopeng en Boni begrensd werd, en vorst Datoe Mario op vertrouwelijkten voet met die Rijken verkeerde, zoodat men alle kans had om Sopeng — dat tot dusverre de onzijdigheid bewaard had — de wapenen tegen ons te zien keeren en bij een inval in Mario-ri-Wawo tevens op de Bonische krijgsmacht te stuiten. Daarom was het niet goed geweest, ons met Datoe Mario te bemoeien en de regeering te Batavia, beslissende dat de tuchtiging van dien vorst tot betere tijden diende uitgesteld te worden, kon de opmerking niet weerhouden dat het verkeerd was geweest, tot het stellen van een ultimatum over te gaan, als men niet de zekerheid had om aan de gedane bedreiging gevolg te kunnen geven.

Zulks moest natuurlijk schadelijk werken, en zoodra het ultimatum overhandigd was, vernam men reeds onrustbarende geruchten van een voorgenomen inval in onze Noorder-districten, zoodat kolonel Waleson het noodig oordeelde, onze mobiele kolonne te versterken en den kommandant dier kolonne te gelasten om een compagnie van het garnizoens-bataljon naar Sigeri te zenden, en daarvan een detachement van 50 man naar Tanette te dirigeren. En toen de geruchten aanhielden, dat Tanette door een inval werd bedreigd, werd het garnizoen van de hoofdplaats met 57 man van het 14^e bataljon versterkt.

Kolonel Waleson had zich in persoon begeven naar Maros, waarop de Boniërs een aanval beraamden; vervolgens zette hij de reis voort over Pankadjene, Sigeri en Tanette, de troepen overal aanmanende om, als de vijand een aanval mocht beproeven, goed stand te houden, maar hij keerde naar Makassar terug, van oordeel, dat al de berichten van beraamde invallen als naar gewoonte zeer overdreven waren. En toen deze bleven aanhouden, begon men te begripen dat de vijand door het uitstrooien van die looze geruchten ten oogmerk had, onze troepen door noodeloos marcheeren af te maten. Daarom werd door kolonel Waleson gelast, dat voortaan de verdediging der Berg-regentschappen aan de bevolking kon worden overgelaten; alleen dan, wanneer een aanzienlijke vijandelijke macht zich mocht vertoonen, zoude men haar moeten aantasten.

De kommandant der mobiele kolonne te Pankadjene vernam, dat de Boniërs te Padjora, te Riabaloe en te Tamelassa op de accessen naar hun rijk versterkingen hadden opgeworpen, die goed bezet waren. Desniettemin begonnen de herhaalde geruchten, waarvan tot heden niets bewaarheid was geworden, op den duur vervelend te worden, ofschoon van den anderen kant de vijand weer te weinig te vertrouwen was om er geen aandacht aan te schenken. En eindelijk had er een inval plaats; de kommandant der mobiele kolonne bekwam namelijk de tijding, dat de Boniërs den 13^{den} Augustus Tjamba binnengerukt waren.

Majoor Heisterkamp besloot nu onverwijld met twee kompagnieën naar Maros en van daar naar Tjamba op te rukken, terwijl majoor Belle met een kompagnie infanterie en een sectie 3ponders Maros moest bezetten.

Aan zijne kolonne, samengesteld uit de 1e kompagnie van het garnizoensbataljon en de 4e van het 5e bataljon, waren handmortieren toegevoegd.

Den eersten dag bereikte men Semangi, doch den volgenden morgen moest een bergpas worden doorgetrokken, langs een onbegaan-

baren weg en meermalen door een nauw défilé tusschen bijkans loodrechte rotswanden.

Na een bij gevolg zeer afmattenden marsch te Laboeadja aangekomen, vernam majoor Heisterkamp, dat door de hier gestationeerde troepen verkenningen gedaan, doch geen vijanden ontmoet waren, hoewel daarom nog volstrekt niet op de bevolking kon gerekend worden.

De regent van Tjamba, wien de last verstrekt was om zich bij den kommandant aan te melden, liet weten, dat de Boniërs hem beletten om aan dat bevel te voldoen. Men kon dus betreffende den vijand niets te weten komen, noch wat zijn getalsterkte betrof, noch waar hij zich had opgesteld. Men moest slechts afgaan op de berichten van een inlandsch hoofd te Maros, Daeng Marewa genaamd, die eenige aanwijzingen wist te geven, waar de vijand zich ophield.

Te Laboeadja had de kolonne-kommandant zijne troepen met een kompagnie van het 3^e bataljon versterkt en nu werd op de volgende wijze naar Tjamba opgerukt: aan het hoofd bevond zich laatstgenoemde kompagnie — even als de anderen in kompagnies-kolonne — met eene voorhoede van 30 man. Onmiddellijk na de 1^e volgde de 2^e kolonne (de 4^e kompagnie van het 5^e bataljon), daarop de koelies en de ambulance, en ten slotte kwam de 3^e kolonne, bestaande uit een kompagnie van het garnizoens-bataljon. Bij de 1^e kolonne bevond zich de kommandant, zoo mede het hoofd Daeng Marewa.

Aan een rotsachtig terrein gekomen, meldde Daeng Marewa dat de vijand zich daar bevond, ofschoon men in 't eerst geen spoor van hem zag.

Langzaam, voorzichtig en goed opsluitend voortgaande, ontdekte men weldra achter de rotsblokken eenige inlanders, gewapend met geweren en lansen. Het bleek, dat de vijand zich op een allergunstigst, schier ongenaakbaar terrein, op steile rotsen die terrassen vormden, had opgesteld, met het kennelijk voornemen om ons hier

den doortocht te betwisten. De 1^e kolonne, den nauwen bergpas verlaten hebbende, betrad thans een kleine kale vlakte, midden voor de vijandelijke stelling gelegen en formeerde eene pelotonskolonne, om het ravijn door te gaan; eensklaps werd de stilte afgebroken door de gewerschoten, die de goed gedekte vijand van uit zijn schuilhoeken op onze deployeerende troepen richtte, welk vuur dadelijk door onze tirailleurs beantwoord werd. Dit vuur, hoewel versterkt door dat van de tirailleurs der 2^e kolonne, had weinig resultaten, waarom aan de 1^e kolonne gelast werd, het ravijn over te trekken en zoo mogelijk den vijand in den rug te vallen. Ook hier bleken de Boniërs bevreesd voor een omtrekkende beweging te zijn; want onmiddellijk verflauwde hun vuur.

Wel kon de 1^e kolonne er niet in slagen, de vijandelijke stelling te omtrekken en onverrichter zake moest zij zich weder bij de hoofdmacht voegen; maar toen thans de gezamenlijke kolonnes oprukten, werd men niet meer door den vijand bestookt en het bleek, dat de beweging van de 1^e kolonne hem tot een tamelijk overhaasten terugtocht genoopt had. Slechts een uur had het gevecht geduurd; toch was de positie, welke de vijand bezet had, van nature sterk en met oordeel gekozen.

Nu eerst vervoegde de regent van Tjamba zich bij kolonel Heisterkamp. Wel is waar vermoedde men, dat hij het met den vijand eens was, maar de bewijzen ontbraken — al meenden eenige soldaten zijn paard, een vos, te midden van de vijanden gezien te hebben. Maar men liet toch geen wantrouwen blijken.

Zonder verderen tegenstand te ontmoeten te Tjamba aangekomen, zag men dat de bevolking met tilbare have in het gebergte gevucht was; de troepen bivouakeerden buiten de kampong, en toen men vernam dat de Boniërs weer over de grenzen waren getrokken, besloot de kolonne-kommandant tot den terugtocht naar Pankadjene. Een kompagnie van het 3^e bataljon bleef te Laboeadja.

Ook op andere plaatsen trokken de Boniërs over de grenzen en

hadden eenige schermutselingen plaats. Weldra hoorde men dan daar ter plaatse niets meer van den vijand, totdat hij weer ergens anders zich vertoonde. Zoo vernam o. a. de militaire kommandant te Sigeri, dat de vijand van uit Mario-Wawo over Lamoe-roe en Tanette zich op ons grondgebied vertoond had; dientengevolge rukte kapitein Wiegand met zijne kompagnie het landschap Banga in, zoomede kapitein Termytelen, de militaire kommandant te Sigeri. Het gelukte hun den vijand te verrassen, en ook hier werd hij over de grenzen gedreven. Hoezeer alzo van ernstige gevechten geen sprake was, neemt dit niet weg dat onze troepen groote vermoeienissen te doorstaan hadden; slechts zelden konden zij den vijand tot staan brengen, zoodat dit onophoudelijk heen en weer marcheeren den soldaat op den duur zeer moest verdrieten.

De pogingen, door Aroe Palaka aangewend om de bewoners van Sindjai te bewegen, onze partij te kiezen, waren totaal mislukt en zijne gezanten, die te Sindjai de vroeger vermelde proklamatie hadden willen verspreiden, waren vermoord. De bevolking deed zelfs 25 September een inval op ons grondgebied.

Het was duidelijk, dat er onder den invloed van Boni gehandeld werd. Ook op andere plaatsen van Celebes openbaarde zich telkenmale een onrustbarende geest van verzet.

Bij voorbeeld de regent van Gelissong, genaamd Daeng Maliera, was wegens oneerbiedigheid jegens den civielen gezaghebber door den gouverneur van Makassar ontslagen; doch hij weigerde de rijksornamenten uit te leveren, hetgeen eerst geschiedde toen een kompagnie infanterie naar Gelissong gezonden werd.

Daar dat verzet in het Gelissongsche aanhield, had kolonel Waleson de 2^e kompagnie van het 14^e bataljon, onder kapitein Reckers, met eene sectie 3ponders daarheen gezonden; op haar marsch door het Goaresche grondgebied — waarvan den koning kennis was gegeven, terwijl deze de kampong Bonto Nompo tot nachtkwartier had aangewezen — moest in die kampong een Europeesch onderofficier

wegens ziekte achter blijven; na het vertrek der troepen werd die ongelukkige — alzoo midden in een bondgenootschappelijk land — ziek en weerloos door sluipmoordenaars gedood.

Kapitein Reckers ontmoette den 15^{den} te Paleko de kolonne van Leyden; vereenigd rukten zij naar Lassong op, om dit te tuchtigen. zoomede naar Loa, waar de woningen van gouvernements-arbeiders door de bevolking verbrand waren.

Het bleek echter, dat de rust zonder verder wapengeweld herstelde, en daarom was het te bejammeren, dat de civiele gezaghebber, de heer W. O. Burgemeestre, zich niet ontzag, om eigenhandig de woning van het weerspanning hoofd van Polong Bankang in brand te steken; deze weinig voegzame daad betaalde hij met zijn leven. Op verzoek van den kolonne-kommandant om de troepen te Takalar een behoorlijke verzorging te bereiden, had de heer Burgemeestre zich bereid verklaard, met een paar man vooruit naar Takalar te gaan, tevens zich latende ontvallen dat hij van plan was, om op zijn doortocht te Solonga het huis van bovengenoemden regent in brand te steken. Hoewel hem dit door kapitein van Leyden ernstig werd ontraden, stak hij, te Solonga aangekomen, — niettegenstaande de 1^e luitenant Penning Nieuwland, die als staf-officier aan de kolonne toegevoegd en als kwartiermaker met hem meegegaan was, hem nogmaals nadrukkelijk aanmaande om dat niet te doen — persoonlijk de bedoelde woning in brand. Het volk verzamelde zich nu, bedreigingen lieten zich hooren en 300 man, met lanssen gewapend, kwamen aangelopen. Daar de onvoorzichtige, behalve door luitenant Penning Nieuwland, slechts door 2 inlandsche oppassers vergezeld was, bleef er niet anders over als een overhaaste vlucht. Snel wierpen zij zich te paard, achtervolgd door een tierende menigte; maar wijl deze te voet was, zouden zij zeer zeker ontkomen zijn, wanneer de heer Burgemeestre niet van het paard was gevallen. Met zijn oppasser werd hij door lanssteken gedood, zonder dat aan redding zelfs gedacht kon worden.

Luitenant Penning Nieuwland wist te ontkomen en kwam ongedeerd te Paleko aan. Een detachement kavalerie werd uitgezonden, ten einde te zien wat er van den heer Burgemeestre geworden was; men vond de beide lijken. De bevolking trok wel terug in den boschrand, maar trachtte het detachement te omtrekken; met ruim 1000 man vervolgde zij de kleine ruiterschaar en gelukkig had kapitein Van Leyden een detachement infanterie onder kapitein Reckers de kavalerie te gemoet gezonden, dat door zijn rottenvuur de vervolgers tot staan bracht.

Toen men goed en wel te Takalar gearriveerd was, bleek het, dat een Europeesche korporaal, die de bagage vergezeld had, zoodoende een inlandsche oppasser, door de bevolking vermoord waren.

De rust werd echter verder niet verstoord, waarom een compagnie infanterie, de berg-artillerie en de kavalerie naar Makassar terug gezonden werden; te Bonto Nampo gekomen, liet de koning van Goa in hunne tegenwoordigheid drie inlanders, die schuldig waren bevonden aan den moord op den Europeeschen sergeant gepleegd, ter dood brengen.

Het bovenstaande zal voldoende zijn, om den geest van de bevolking ook in de ons onderworpen en de bevriende staten te kunnen beoordeelen. Omtrent den inwendigen toestand van het rijk Boni tegen het tijdstip, dat de tweede expeditie zou vertrekken, liepen de berichten zeer uiteen.

Nu eens hoorde men verzekeren, dat er ongenoegen was ontstaan tusschen de koningin en den Rijksbestierder, terwijl er tengevolge van de onafgebroken blokkade hongersnood heerschte; dan weder hadden oorlogzuchtige berichten de overhand, en men vernam geruchten van allerlei invallen op Nederlandsch grondgebied en van een wanhopigen tegenstand, die beraamd werd. Zooveel was echter zeker, dat Boni's vorstin achterdochtig was en dientengevolge vele maatregelen trof, welke zeer het misnoegen gaande maakten.

De verdeeldheid, die er luidens de berichten in Boni heerschte,

scheen nogtans den vijand niet te beletten, zich te Pasempa, zoodmede te Pampanoea en op onze grenzen te verschansen; voorts zou de koningin, voor het geval dat zij wederom mocht overwonnen worden, naar Soepa de wijk nemen met al de rijkssieraden, ten einde daardoor te beletten, dat Aroe Palaka tot koning van Boni zou worden uitgeroepen. Het is toch van algemeene bekendheid dat de inlanders bij het proclameeren van een vorst de rijkssieraden urgent achten. De toekomst zou moeten leeren, in hoever al die tijdingen waarheid bevatten; doch al mochten zij ten deele overdreven wezen, genoegzaam toch bleek er uit, dat men in 't minst niet den tegenstand had opgegeven en dat de koningin, zelfs dan niet wanneer zij het onderspit zou moeten delven, besloten was, zich aan het gouvernement te onderwerpen.

Keeren wij thans naar Batavia terug, waar met spoed het noodige voor een tweede expeditie naar Boni bijeengebracht was.

Den 19^{den} October had de gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, tevens gouvernements-commissaris voor de Bonische zaken, zich ingescheept om te repatrieeren; zijn opvolger was de heer A. S. F. Jansen, die tevens als civiel regeerings-commissaris was opgetreden.

Generaal van Swieten deed inmiddels al wat in zijn vermogen was, om de samenstelling der expeditie zoo volledig mogelijk te doen zijn.

Een zeer verstandige maatregel was, voor de transportvloot ¹⁾ niet de reeds gebruikte koopvaardij-schepen te bezigen, omdat die smetstoffen konden bevatten; die schepen werden dus afgedankt en 17

¹⁾ Die transportvloot bestond uit de volgende koopvaardij-schepen:
 de Philips van Marnix, gezagvoerder: E. Van Duyn;
 „ Willem I, „ Niedfeld;
 „ Johanna, „ D. Picard;

andere koopvaardij-schepen ingehuurd, die ditmaal op vrij wat beter en voordeliger voorwaarden werden verkregen dan bij de eerste expeditie, toen men geen tijd had gehad om deze aangelegenheid met zooveel zorg en zuinigheid te behartigen.

Dat generaal van Swieten thans tot opperbevelhebber benoemd was, moest bevreemding baren, nadat hij reeds vroeger eenmaal als zoodanig was aangewezen en toen als zijne meening te kennen gegeven had, dat 's lands belang een andere keuze eischte, bij welke zienswijze men zich had neergelegd. Toen evenwel de gezondheid van kolonel Waleson zoodanig geleden had, dat de legerkommandant een voordracht moest doen, om hem door een anderen opperbevelhebber te vervangen, had de gouverneur-generaal te kennen gegeven, dat de zaken in Boni niet met genoeg voortvarendheid behandeld werden en dus verlangde hij, daar niemand zoozeer voor die gewichtige taak berekend was als luitenant-generaal van Swieten, dat deze het opperbevel zoude aanvaarden.

Ofschoon van Swieten, als legerkommandant, bij zijne zienswijze bleef, dat die benoeming in beginsel onraadzaam was, moest

de Loevestein,	gezagvoerder:	Vonek;
„ Staatsraad Ewijk,	„	J. De Winter;
„ Stad Doekum,	„	N. Van der Werf;
„ Canton	„	H. J. Twechuis;
„ Zaanstroom,	„	K. L. Schaap;
„ Jakoba Helena,	„	J. J. Swart;
„ Bulgerstein,	„	Verhagen;
„ St. Jan,	„	P. Lammerts;
„ Egidia en Pauline,	„	F. K. Veldman;
„ Robertus Hendrikus,	„	K. H. Mulder;
„ Biesbosch,	„	J. H. Mugge;
„ Louis Meyer,	„	J. C. Holtgreve;
„ Geertruida Maria,	„	J. Mulder Drenth en,
„ Ida Wilhelmina,	„	Van Wyland.

De elf eersten moesten te Batavia, de vijf volgende te Samarang, het laatste moest te Soerabaja de troepen inschepen.

hij ditmaal toegeven; maar van zijne zijde stond hij er op, dat niet, zooals bij de eerste expeditie bepaald was, wanneer er verschil van meening mocht ontstaan tusschen den civielen regeerings-commissaris en den opperbevelhebber, eerstgenoemde de beslissende stem zou hebben, maar dat de beslissing aan den bevelhebber der troepen zou zijn.

Reeds den 16^{den} October waren de voorbereidende maatregelen zoover gevorderd dat de opperbevelhebber het vertrek der troepen vaststellen kon; dit geschiedde zoodanig, dat alle schepen, wanneer alles goed ging, ongeveer gelijktijdig op de aangegeven verzamelplaats zouden aankomen, waartoe evenals voor de eerste expeditie, weder de reede van Bonthain was aangewezen. Nog werd het gouvernementstoomtransportschip »Java» ter beschikking van den opperbevelhebber gesteld, om tot het overbrengen van depêches, krijgsbenoodigdheden enz. een geregelde vaart te onderhouden tusschen Badjoa en Batavia of Soerabaija. Voorts werd aan de expeditie een artillerie-park toegevoegd ter bewapening van op te werpen versterkingen; dit park bestond uit 4 korte bronzen zesponders met toebehooren.

Den 21sten October vertrok generaal van Swieten van Batavia naar Samarang, om ook aldaar een oog over alles te laten gaan, en vervolgens begaf hij zich naar Soerabaija, den chef van den staf, majoor Staring, te Samarang achterlatende. Den 31sten verliet hij Java met het schroefstoomschip »Soembing» en den 3^{den} van de volgende maand stapte hij te Makassar aan land.

Den 22sten te voren was het 11^e bataljon van Batavia naar Bonthain vertrokken, den 25sten werd het 4^e te Samarang geëmbarkeerd; kavalerie en artillerie werden den 6^{den} November ingescheept en door de »Gedeh» op sleeptouw genomen.

Zoodra generaal van Swieten te Makassar aangekomen was, had hij het bevel van kolonel Waleson overgenomen; het bleek hem, dat er van toenadering van Boni's zijde geen sprake was. Juist het

omgekeerde; het gerucht liep, dat het plan beraamd was om den 2^{den} November de redoute te Badjoa met een groote overmacht aan te vallen, waartoe de vorstin al hare vasallen had opgeroepen. Overigens hadden de tallooze onrustbarende geruchten, die sedert het staken der vorige expeditie in omloop waren geweest, zich volstrekt niet bewaarheid.

In plaats van Bonthain, was Boelekomba tot verzamelaarsplaats aangewezen en in den avond van den 16^{den} lag de vloot er voor de reede, om wederom een expeditionair korps aan land te brengen, dat Boni tot reden brengen moest.

Van Swieten had de weinige dagen, die hij te Makassar had kunnen vertoeven, zich natuurlijk zeer ten nutte gemaakt en door kolonel Waleson zich in alle bijzonderheden laten voorlichten. Na wikken en wegen werd in overleg met den civielen commissaris Jansen het volgende plan vastgesteld.

Eerstens zou men overgaan tot de verovering van de, aan het Bonische rijk behorende, landschappen Kadjang en Sindjai, welke men òf bij het gouvernements grondgebied inlijven, òf aan Aroe Palaka in leen geven zou; voorts koesterde men het voornemen, de hoofdplaats van Boni, alsook Pasempa en Pampanoea te nemen. Zoo dan nog geen onderwerping verkregen was, zou de expeditie toch geëindigd worden, maar men zou de kusten gestreng blijven blokkeeren, zoolang tot de vrede gesloten zou zijn.

Nadat nog eenige troepen van Makassar naar Boelekomba waren gezonden, had generaal van Swieten zich den 15^{den} naar het tooneel des oorlogs begeven en vond te Boelekomba een mobiele kolonne van de daar aanwezige troepen saamgesteld. Deze kolonne, versterkt met 200 volgelingen van Aroe Palaka en 100 man hulpstroepen van Boelekomba en Bonthain, had de opdracht ontvangen, om van laatstgenoemde plaats naar Sindjai te gaan en dat landschap, zoodanig mede het landschap Kadjang, te veroveren.

Tot kommandant dier kolonne was de majoor Staring benoemd;

hij werd vergezeld door den resident Bakker, die vroeger in militairen dienst geweest was en daarom met het bevel over de hulp-troepen belast werd. Nadat den 19^{den} de mobiele kolonne vertrokken was, verplaatste de vloot zich van Boelekomba naar Sindjai, ten einde gecombineerd met haar op te treden. Zoodra majoor Staring in de nabijheid van Sindjai was gekomen, moest hij er bivouakeeren en door een vooraf overeengekomen signaal aan de vloot bekend maken, dat hij op de bestemde plaats gearriveerd was; dan zou een gedeelte van de hoofdmacht landen en den aanval op Sindjai van de zeezijde beproeven, terwijl ook de oorlogsschepen met hun vuur den voorgenomen aanval zouden ondersteunen.

Men rekende, dat de genoemde kolonne vijf dagen zou noodig hebben om den afstand van Boelekomba naar Sindjai af te leggen; het was den kolonne-kommandant vergund geworden, om als hij reeds 's morgens mocht aankomen en de kans schoon zag, den aanval op Sindjai te ondernemen, ofschoon hij gehouden was om in elk geval het bepaalde signaal te geven.

Den 22sten openden de stoomschepen »Soembing», »Gedeh», »Bali» en »Admiraal van Kinsbergen», zoomede een paar kruisbooten en een gewapende barkas het vuur op de vijandelijke versterkingen aan de Tangka-rivier, ten einde 's vijands aandacht van de mobiele kolonne af te leiden; dat vuur had echter weinig uitwerking, daar de schepen den wal niet dicht genoeg konden naderen. Meer resultaten had het vuur van de »Medusa» en »Lansier» tegen de werken te Magara-Bombang gehad, zoodat men meende te mogen aannemen, dat die versterkingen geen noemenswaardigen tegenstand meer konden bieden. Volgens de afspraak, met den kommandant der mobiele kolonne gemaakt, zou de landing niet voor den 24sten kunnen plaats hebben.

Deze laatste was 's morgens om 6 uur van den 20sten vertrokken, met Aroe Palaka aan het hoofd; daarop volgde een kleine voorhoede (een sectie infanterie en eenige hussaren), vervolgens de hoofd-

macht, bestaande uit de infanterie, de mortieren, de sappeurs en een sectie berg-artillerie met ambulance enz.; eindelijk een sectie infanterie als achterhoede. Met den te volgen weg was men geheel onbekend en moest dus afgaan op de gidsen. In de nabijheid van kampong Danoang werd 's avonds het bivouak betrokken, nadat men zich in noord-oostelijke richting van de zee verwijderd had; de nacht ging zonder stoornis voorbij, en den volgenden morgen werd de tocht in noordelijke richting vervolgd. 's Morgens om half elf kwam men bij een benting aan, Batoe-Boeronge genaamd, die verlaten was en vernield werd; doorgemarcheerd zijnde naar de kampong Pamboeleng, vernam men dat de Boniërs zich te Batoe-Karopa verschanst hadden en, hoewel de weg naar Sindjai niet daar langs leidde, besloot de kolonne-kommandant toch een omweg te maken, ten einde zich met den vijand te meten.

Na een allervermoeiendsten marsch zouden de troepen juist een uurtje rust nemen, toen eensklaps de tijding kwam, dat de hulp-troepen van Aroe Palaka, die zooals wij weten vooraan liepen, met den vijand slaags geraakt waren. Maar zoodra men hen te hulp gekomen was en de troepen het vuur van den vijand beantwoord hadden, blies deze onverwacht den aftocht, en zonder verder verontrust te worden werd het bivouak betrokken.

Den volgenden dag, namelijk den 21sten, werd de tocht naar Sindjai vervolgd, langs een zeer moeielijken weg, nu eens steil tegen berg-hellingen op, dan over smalle, maar diepe en snelstroomende riviertjes. Men ontmoette op zijn weg een aarden borstwering, welke de vijand opgeworpen had om een nauw voetpad te bestrijken, waar langs de troepen naderden. Door de voortvarendheid van den resident Bakkers werd dat werkje genomen, voordat de hoofdmacht aan den strijd had kunnen deelnemen; maar tegen den middag stiet men weder op eene versterking, welke op den linkerover van de rivier Antjorang gemaakt was. De vijand begroette de hulp-troepen, die langs den anderen oever naderden, met een moorddadig salvo

dat hen tot staan bracht: zij weigerden te avanceeren, maar de kolonne-kommandant, die onmiddellijk op de hoogte van het voorgvallene was, liet dadelijk een paar pelotons geregelde troepen oprukken. Kapitein Snijder had in een oogwenk den toestand overzien; het was ondoenlijk om het vijandelijk werk ongedekt te naderen. Maar hij ontdekte een waterleiding, die boven de oppervlakte der rivier aangelegd was en een goede dekking tegen het geweervuur der Boniërs opleverde. Deze waterleiding volgende, bereikte hij de rivier, zonder een man verloren te hebben, en bedreigde den vijand van achteren; inmiddels was het andere peloton, onder de bevelen van den 1sten luitenant van Ruempol, dapper geavanceerd, had de rivier doorwaad en was de versterking binnengedrongen. De vijand had toen de vlucht gekozen en was in de naburige dichte bosschen de vervolging ontkomen. De versterking, die met veel beleid was aangelegd, werd geslecht en de hoofdmacht trok nu weder den bergstroom over; vooral voor de artillerie ging dit met groote bezwaren gepaard en toen eindelijk de geheele kolonne aan de overzij was, waren allen blijkbaar zoo afgemat, dat het ondoenlijk was verder te marcheeren, waarom in de nabijheid van kampong Antjorang gebivouakeerd werd.

Vijandelijkheden hadden hier niet meer plaats; daarentegen scheen de natuur de taak van den vijand te hebben overgenomen, want moeielijker terrein, steiler hellingen, snelvlietender stroomen met schier loodrechte oevers, waren niet te bedenken. Meer dan vermoed sleepte de manschap zich voort; de paarden konden de vuurmonden niet meer voortkrijgen — en tot overmaat van teleurstelling kwam, toen men Sindjai genaderd was, een deel der bevolking onze troepen tegemoet, vredelievend en onderworpen; want dien morgen hadden de andere troepen, welke volgens de gemaakte overeenkomst geland waren, de werken te Sindjai, alsmede die te Mangara Bombang genomen.

Men kan nagaan, hoe verdrietig gestemd de zuider-kolonne was.

na die ontmoedigende mededeeling; zij toch had gehoopt, na de voorbeeldelooze inspanning, die vijf dagen lang van haar geëischt was, door haar aandeel in de te behalen lauweren te worden schadeloos gesteld; en nu waren diezelfde vermoeienissen, welke haar recht op eenige compensatie gaven, juist oorzaak dat zij te laat was gekomen. Des te zwaarder viel haar het laatste gedeelte van den weg; vooral toen men ten slotte pas omgeploegde rijstvelden moest doortrekken en de raderen der vuurmonden in den drassigen bodem zonken. Eerst in den middag van den 26sten bereikte men Mangara Bombang en kon eindelijk wat rust genieten.

In den morgen van den 24sten had de opperbevelhebber een landings-divisie, bestaande uit 200 mariniers en matrozen, onder kommando van den luitenant-ter-zee Koops, voorts het 1^e bataljon en een paar handmortieren doen landen; er was een kolonne geformeerd bestaande uit de marine-landingsdivisie en drie kompagnieën infanterie onder bevel van majoor Kroesen; de andere helft van het 1^e bataljon, waarbij de opperbevelhebber in persoon zich bevond, diende als reserve.

Wij hebben den uitslag reeds vernomen; ook hier was het de vrees, zich den terugtocht afgesneden te zien, welke de Boniërs de wijk had doen nemen, al de versterkingen van Mangara-Bombang ontruimende en niet minder dan 23 vuurmonden achterlatende. Niet onwaarschijnlijk is het, dat de nadering van de zuiderkolonne den vijand bekend was gemaakt en er toe bijgedragen heeft, om hem de goed aangelegde versterkingen na een zoo zwakke verdediging te doen verlaten; zoodat in dit geval genoemde kolonne niet te vergeefs zich zooveel ontberingen getroost had. Hoogstwaarschijnlijk was hier geen ontmoeting met den vijand meer te wachten; de marine-landingsdivisie werd weder naar de schepen gezonden.

Nadat den 21sten ook het 11^e bataljon, dat nog niet aan de operatiën deel genomen had, aan wal gekomen was, begaf generaal van Swieten zich daarmee naar de kampong Balang Nipa, waarheen

het 4^e bataljon met de artillerie en de ambulance zich reeds begeven had. De opperbevelhebber werd daar opgewacht door het hoofd van de kampong, die zijne onderwerping kwam aanbieden, tevens verzekerende, dat de bevolking in de bosschen gevluht was, maar niets liever wenschte dan terug te keeren.

Generaal van Swieten, een geheel ander beginsel toegedaan dan tijdens de eerste expeditie naar Boni had voorgezeten en veel meer heil ziende in een voegzame welwillendheid dan in het vernielen en plat branden van moskeeën en huizen, ontving het hoofd van Balang Nipa goed; hij staakte de troepenbewegingen en stelde de kampongbewoners in de gelegenheid om hunne woningen weer op zoeken. En die gematigheid werkte zoo gunstig, dat ook andere hoofden zich kwamen onderwerpen en de inwoners in hunne kampongs terugkeerden.

Onder de hand had generaal van Swieten last gegeven, dat er op een geschikt emplacement nabij Balang Nipa een vierkante redoute zou gemaakt worden; deze versterking zou geen aarden borstwering bekomen, maar stormvrijheid en verdedigingsvermogen verkrijgen door een zware palissadeering. De bevolking hielp zelfs mede aan het aanbrengen van de noodige materialen. Zoodra de werkzaamheden onder leiding van den kapitein-ingenieur van Walcheren voldoende gevorderd waren, maakte de generaal aanstalten om naar Badjoa te vertrekken; tot militairen kommandant te Balang Nipa werd benoemd kapitein Wiegand, die met 100 man en twee zesponders achterbleef.

Thans zouden ten tweeden male de wapenen tegen de hoofdplaats van Boni gekeerd worden, nadat de zoon van Aroe Palaka tot regent van de veroverde gewesten was benoemd geworden. Alvorens te vertrekken, werden den 30sten November de hoofden daarvan door den opperbevelhebber bijeengeroepen en hun nogmaals te verstaan gegeven, dat Sindjai en Kadjang door het Nederlandsche gouvernement in bezit waren genomen; hij stelde den militairen

en civielen gezaghebber aan hen voor, drukte kapitein Wiegand nogmaals op het hart om de zaken daar verder met bezadigdheid te regelen, en toen werd, nadat dit eerste gedeelte van het ontworpen plan met succes volvoerd was, tot de verwezenlijking van het tweede en voornaamste overgegaan.

Dat de bezetting van Badjoa het hard te verantwoorden had, zou maar al te duidelijk blijken, toen het eerste gedeelte van de troepenmacht der tweede Bonische expeditie aldaar aankwam. Deze troepen waren onder de bevelen gesteld van den chef van den generalen staf, majoor Staring, die in last had om een goede bivouakplaats uit te zoeken en den opmarsch naar Boni, waartoe generaal van Swieten zoodra mogelijk wilde overgaan, voor te bereiden.

Majoor Staring vond het garnizoen te Badjoa in den beklagenswaardigsten toestand; de grootste helft was ziek, en ook de gezonden waren zoo uitgeput, dat de Boniërs tot op het glacis konden komen, zonder dat hun zulks belet kon worden. Hij nam het bevel van kapitein Rijkens over, en liet zonder verwijl zijne troepen débarkeeren en zich onder de bescherming van het fort begeven; toen later de overige troepen aankwamen, konden ook deze onmiddellijk landen, hetgeen geschiedde, zonder dat de vijand zich liet zien. De landing had dan ook plaats zonder wederwaardigheden; alleen geraakten door een ongeval een aantal paarden te water, die echter allen, op een na, gered werden.

Ten einde een geschikt oord voor het bivouak te vinden, had majoor Staring een verkenning ondernomen naar de kampongs Tjiloë en Lona, die tijdens de eerste expeditie grootendeels in asch gelegd waren en thans zoo'n weligen plantengroei toonden, dat men zich niet dan met moeite een weg daardoor heen kon banen. In de nabijheid van eerstgenoemde kampong vond men eindelijk een bron, in welks nabijheid zich een geschikte gelegenheid om te bivouakeeren bevond.

Den 3ten December 's avonds kwam generaal van Swieten te Badjoa

aan; hij vond de troepen naar behooren gelegerd en gereed om op het eerste bevel te vertrekken. De opperbevelhebber gelastte nu, dat alle Europeesche soldaten, die deel uitgemaakt hadden van de bezetting van Badjoa, naar Makassar zouden overgebracht worden, zoomede de inlandsche soldaten die ziek waren. Het voornemen van generaal van Swieten was om naar Palaka op te rukken, dat luidens de berichten een zeer geschikte kantonnementsplaats wezen moest, en van daar uit tegen Pasempa en Pampanoea te opereeren.

Toen de ambulance, de vivres enz. ontscheept waren, werd den 6^{den} December bepaald voor den marsch naar Palaka. Reeds bij voorbaat had de chef van den staf, wiens goede zorgen door den opperbevelhebber zeer geroemd waren, den weg van Badjoa naar Tibodjong zooveel mogelijk bruikbaar gemaakt. 's Morgens zeer vroeg begon de tocht; eerst ten zuiden van kampong Tjiloë, daarna in meer noordelijke richting, totdat men om 6 uur in den morgen zich op den grooten weg naar Boni bevond, alwaar generaal van Swieten zich bij de troepen voegde en het opperbevel overnam. De spits bestond uit infanterie met eenige kavalerie; voorts marcheerden de troepen in deze volgorde:

Eerst onder de bevelen van majoor Kroesen drie kompagnieën van het 4^e bataljon, een peloton kavalerie, twee houwitser van de veldbatterij en een detachement sappeurs, de voorhoede vormende; op eenigen afstand daarvan, doch zoodanig dat de kolonne zoo min mogelijk verlengd werd, volgden de kavalerie, het overige gedeelte van het 4^e bataljon, de artillerie en het 11^e bataljon. Voorts mobiele ambulancen en vivres-park, behoorlijk gedekt door kompagnieën infanterie. De sappeurs ruimden alle hindernissen op, die zich voordeden.

Aan de voorwacht was opgedragen om al de kampongs, die in de marschroute lagen, op te ruimen en den vijand, als die zich mocht vertoonen, te verdrijven; wanneer men op groote vijandelijke afdee-

lingen stuiten zou, moest daarvan aan den bevelhebber rapport gemaakt worden.

Men was reeds Tibodjong genaderd, zonder nog iets van de Boniërs vernomen te hebben; maar toen men de vlakte van Boni bereikt had, stiet men op een uitgestrekte, door palissadeering stormvrij gemaakte, borstwering. De bevelhebber had last gegeven dat de onzen niet het vuur mochten openen; zoodra zij onder het bereik van hunne vuurwapenen waren gekomen, openden de Boniërs de vijandelikheden, waarna de tirailleurs der voorhoede niet in gebreke bleven dit te beantwoorden. Eensklaps werd onze kolonne ook in de linker flank bestookt van uit de kampong Bola Salempa, waarom generaal van Swieten aan kapitein van Os last gaf om met drie kompagnieën de kampong van vijanden te zuiveren, terwijl de kavalerie bevel kreeg, om den rechtervleugel der vijandelijke positie te omtrekken en hem den terugtocht te beletten.

Reeds waren de beide houwitsers van de voorhoede begonnen, met de hoofdversterking der Boniërs te bewerpen; nadat aan dit vuur door de overige stukken, tot een batterij vereenigd, was deelgenomen, begon het vuur des vijands te verminderen, en toen gingen de tirailleurs vooruit om de borstwering te beklimmen, doch werden door de reeds genoemde palissadeering tot staan gebracht.

Onder het weder verlevendigende vuur van de Boniërs moest een gedeelte van de palissadeering, uit ongekloofde bamboe bestaande, worden opgeruimd; menig dappere werd neergeschoten en bij deze gelegenheid werd luitenant Royen zwaar gewond en majoor Kroesen door twee geweerkogels getroffen. Doch slechts een korte poos kon die versperring de onzen ophouden; weldra was een gedeelte van de palissaden opgeruimd, de borstwering beklommen, en de vijand zag van verdere verdediging af.

Inmiddels was ook de versterking, op onze rechterflank gelegen, door de troepen van kapitein van Os genomen, en de kavalerie had zich een weg gebaad door de versterkingen, die de vijand tussehen

Boni en Bola Salempa had gemaakt. Juist bij tijds verschenen onze ruiters, om den vluchtenden vijand den terugtochtsweg af te snijden, terwijl de artillerie, zoodra de hoofdversterking door den vijand ontruimd was, met alle krachtsinspanning hare stukken op de wallen gebracht had, om de wegtrekkende Boniërs nog op eenige goed gerichte kartetsschoten te onthalen.

Generaal van Swieten had bevel gegeven dat aan hen, die genade zouden vragen, geen leed mocht geschieden; doch de Boniërs versmaadden dit, hoewel de eenige weg naar Pasempa afgesneden was; zij weigerden om de wapens neer te leggen en toen de kavalerie een charge maakte, verdedigden zij zich man tegen man, met lans en kris. Maar op den duur konden zij geen stand houden, en in wanorde sloegen zij, in noordelijke richting, op de vlucht.

Niet genoeg kon het élan geroemd worden, waarmee onze troepen gestreden en de zege bevochten hadden; zeer zeker was het hieraan toe te schrijven, dat onze verliezen niet meer bedroegen dan 4 gesneuvelden en 22 gewonden, behalve 1 doode en 4 gewonden bij de kavalerie; bij de charge in de vlakte tusschen Boni en Pasempa was luitenant Koenen door een krissteek in den buik getroffen.

De achterhoede, welke een uur later dan de hoofdmacht van Badjoa vertrokken was, had inmiddels de kolonne bereikt, waarop verder naar Palaka werd opgerukt; spoedig ook werd zij weer door de kavalerie gerejoigneerd, welke den vijand had vervolgd en berichtte, dat er geen spoor meer van hem te zien was geweest.

Zonder verzet te ontmoeten, werd de marsch vervolgd en Palaka bereikt, waar men een genoegzaam aantal huizen dacht te vinden, ten einde daar een kantonnement te betrekken; men kwam er ten half 3 ure aan, na een meer dan vermoeienden marsch door de rijstvelden, waarbij de artillerie veel oponthoud ondervond, hoewel toch de snelheid harer bewegingen de algemeene aandacht trok.

Hadden onze troepen zich met de hoop gevleid, na den harten een aangename verpoozing en verkwikkelijke rust in een tame-

lijk bewoonbaar oord te zullen vinden – groot was de teleurstelling. De berichten betreffende Palaka waren zeer overdreven geweest; men vond slechts enkele schamele woningen, zoodat er geen sprake van kon zijn, de troepen onder dak te brengen; daarbij werden zij door een geduchte regenbui begroet, zoodat aan 't in orde brengen van het bivouak of het gereed maken van voedsel niet te denken was, en eerst tegen den avond, toen het weder wat opklaarde, kon er iets tot verzorging van den soldaat gedaan worden.

Toch sliepen onze braven goed na den wèl besteden dag!

Den volgenden morgen werd een aanvang gemaakt met het bouwen van een kantonnement; want hoezeer Palaka den opperbevelhebber bijster was tegengevallen, bleef deze toch bij zijn eenmaal genomen besluit om Palaka tot uitgangspunt voor verdere operatiën te kiezen, en daarom moest van verdere krijgsverrichtingen worden afgezien, totdat troepen en paarden goed onder dak zouden zijn gebracht en een geregelde communicatie tusschen die plaats en Badjoa kon onderhouden worden, waartoe met vrucht gebruik werd gemaakt van karren met trekossen. Generaal van Swieten was namelijk op de gedachte gekomen, om een zekere hoeveelheid karren met trekossen mee te nemen, en ook een aantal draagzadels, van de overtuiging uitgaande, dat men op Celebes een voldoende aantal pikolpaarden zou kunnen bekomen; zoo niet, dan zou men in het uiterste geval de kavalerie kunnen laten afstijgen, om de paarden tijdelijk als vrachtdieren aan te wenden. Daarom waren er 30 karren te Passaroeang en 59 draagzadels te Soerabaija besteld, waarbij men schatte dat iedere kar een draagvermogen had gelijkstaande met een twintigtal, elk draagpaard een vermogen gelijkstaande met dat van een viertal koelies.

Wanneer de transportdienst tusschen Badjoa en Palaka door middel van koelies had moeten geschieden, dan zou dit weer op menig menschenleven zijn te staan gekomen.

Thans kwam ook Aroe Palaka aan, die over land van Sindjai

gekomen was. Wel had men hem niet vijandig ontvangen, doch evenmin scheen hij bij de bevolking zoo bemind te zijn, dat zij hem als haar redder beschouwde; althans het mocht hem niet gelukken, met haar in aanraking te komen.

De inneming van Boni had evenwel indruk gemaakt; reeds den 7^{den} December meldde zich zekere Ambe Kampa aan, die uit naam der bevolking van een vijftigtal kampongs kwam, welke zich wilden onderwerpen. Generaal van Swieten gaf te kennen, dat de bevolking onbevreesd in hare kampongs kon terugkeeren en dat haar geen leed geschieden zou, mits zij den arbeid hervatte, alsof er niets gebeurd was.

Tevens richtte van Swieten een proclamatie tot de Aroe Poeti's van Boni; dit stuk — waarin de koningin vervallen van den troon werd verklaard, maar door het gouvernement geen troonsopvolger benoemd en de bevolking in hare keuze vrij gelaten werd, was als volgt gesteld:

»Deze brief, gericht aan de Aroe Pitoe's van Boni, komt van mij, den bevelhebber van alle strijdkrachten in Nederlandsch-Indië.

»Het oogmerk van dit schrijven is, om u uit te noodigen tot het kiezen van een anderen vorst over uw land, onder welke voorwaarde ik u den vrede en het sluiten van een nieuw verbond met het Nederlandsche gouvernement aanbied.

»Men zegt mij, dat uwe koningin verklaard heeft zich nimmer te zullen onderwerpen en liever het oor te leenen aan de verkeerde raadgevingen van haren oom, Datoe Sawito; inblazingen, die met geen ander doel geschieden, dan om het land en volk van Boni te gronde te doen gaan.

»Ik verklaar haar daarom, krachtens het recht der overwinning, van de regeering vervallen en noodig ulieden uit, Aroe Pitoe's van Boni, om een anderen vorst te kiezen.

»Of wilt gij ter wille eener stijfhoofdige vrouw, die het geluk

van haar volk niet verzorgt, in gebrek en onrust blijven leven, in stede van u te buigen voor de onweerstaanbare macht van het Nederlandsche gouvernement, uwe kampongs weder op te bouwen, uwe velden te beplanten en uwen zeehandel te hervatten.

»Gij denkt wellicht, dat ik over eenige maanden weder vertrekken zal. Neen, zoo gij den vrede, dien ik u aanbied, niet wilt aannemen, blijf ik met mijne soldaten in uw land en zal ik het onder het Nederlandsche gouvernement stellen en zelf regeeren, evenals met Sindjai is geschied.

»Wilt gij tot mij komen om mijne voorwaarden te vernemen, ik beloof u dan vrijgeleide, om ongehinderd te komen en te gaan, en zal u de gelegenheid geven ook den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden te ontmoeten.

»Nogtans, of gij die voorwaarden aanneemt of niet, kunt gij aan uw volk doen weten, dat allen naar hunne kampongs mogen terugkeeren, hunne velden bebouwen, bazar houden en de visscherij openen. Alleen de zeehandel blijft gesloten tot gij een verbond met het gouvernement zult hebben aangegaan.

»Ik beloof u plechtig, dat aan niemand van uw volk eenig leed zal worden gedaan, indien uw volk geen verraad pleegt, noch aan mijne soldaten noch andere onderhoorigen eenig leed doet.

»Wij voeren den oorlog niet tegen uw volk, dat daaraan geene schuld heeft, en wenschen het niet ongelukkiger te maken dan het reeds is. Onze slagen zijn alleen tegen de koningin gericht, die ons beledigd heeft en het verbond van Oedjong Pandang niet heeft willen nakomen.

»Aldus geschreven in mijn hoofdkwartier te PALAKA, den 7^{den} December 1859. Ik, de bevelhebber der Nederlandsche krijgsmacht over geheel Nederlandsch-Indië.

»VAN SWIETEN.»

Reeds den volgenden dag kwamen eenige hoofden zich onderwer-

pen; onder hen merkte men er op, die tot de lijfwacht der koningin behoorden. Deze laatste was luidens de thans ingewonnen berichten met Datoe Sawito naar Sopeng of Loenoe gevlucht, zoodra zij den voor haar zoo noodlottigen uitslag van het treffen nabij de hoofdplaats vernomen had. Ofschoon de mededeelingen betreffende de getalsterkte der Boniërs, die in de vlakte van Boni gestreden hadden, zeer uiteen liepen, bleek reeds uit de overhaaste vlucht der vorstin, dat men daar met de hoofdmacht had te doen gehad; de oom der koningin, zoomede de bevelhebber harer krijgsmacht en een aantal rijks grooten, hadden aan het gevecht deelgenomen, zoodat werkelijk een beslissende overwinning behaald was.

Den 9^{den} December besloot generaal van Swieten in persoon Pasempa te gaan verkennen; een geduchte sterkte, in de rotsen uitgehouwen en slechts genaakbaar langs een smal pad, zóó sterk door natuur en kunst, dat een Engelsche krijgsmacht in 1814 er te vergeefs een aanval tegen ondernomen had. Het werd dan ook door de Boniërs het »sterke" genoemd en bij een eenigszins krachdadige verdediging zou het de onzen op zeer gevoelige verliezen zijn te staan gekomen. Mocht men echter de loopende geruchten gelooven, dan was die sterkte ontruimd, zoo hevig was de schrik geweest na de overwinning, door onze krijgsmacht behaald.

Nogtans achtte de opperbevelhebber het wenschelijk, zich door drie kompanieën te doen vergezellen, en met zijn staf en den kommandant der artillerie begaf hij zich naar Pasempa.

Men kon twee wegen volgen, die echter op korten afstand voor de versterking samenkwamen, het waren voetpaden, in de rots uitgehouwen, nu eens over hooge, met dicht struikgewas begroeide berg-ruggen, dan door diepe ravijnen, en toen men zich tegenover het vijandelijk werk bevond, zag men voor zich een 100 voet hooge borstwering, mede in de rots uitgehouwen; terwijl de nadering bovendien bemoeilijkt werd door werken, in de flank gelegen.

Wanneer deze sterkte goed verdedigd was geworden, ware zij

schier onneembaar geweest, en het is aan het krachtig optreden van generaal van Swieten in den aanvang van den veldtocht en de daardoor ontstane paniek te danken geweest, dat Boni's koningin de schrik om 't harte geslagen is en zij in haar angst de vlucht gekozen heeft, zonder meer te denken aan de verdediging van die sterkte, waarop niet ten onrechte de hoop van Boni gebouwd was. Generaal van Swieten toch ondervond bij zijn nadering van de geduchte sterkte geen zweem van tegenstand, en daar binnen gekomen, ontwaarde hij de sporen van een zeer overhaaste vlucht; zelfs vond men in de woning der koningin een honderdtal geweren — voor den inlander kostbare wapenen, die hij niet licht achterlaat.

Van de rijksornamenten was geen spoor te vinden, zooals men wel verwacht had; zeer zeker had de vorstin die mede genomen, ten einde het gouvernement in het aanstellen van een opvolger te bemoeielijken. Toen men zich binnen in de sterkte bevond, bleek het nog beter, hoe ontoegankelijk deze rotsvesting reeds bij een middelmatige verdediging te achten was; zelfs was het slechten der vestingwerken hier ondoenlijk en men moest zich bepalen tot het verbranden der verdedigbare wachthuizen, die hier en daar op de wallen gebouwd waren, alles met een onmiskenbare ervarenheid in de versterkingskunst.

Generaal van Swieten keerde nog denzelfden dag naar Palaka terug; het halve bataljon, dat aan de verkenning deelgenomen had, bleef dien nacht in de sterkte bivouakeeren en aanvaardde den volgenden dag den terugtocht.

Thans werden de noodige beschikkingen genomen om naar Pampanoea op te rukken, waartoe kapitein Steck, van den staf der expeditie, en de luitenants Penning Nieuwland en de Rochemont bevel kregen om den weg te gaan verkennen; tevens zou een bataljon tot hunne beschikking gesteld worden om de hindernissen op te ruimen, die zich mochten voordoen 's Morgens vroeg vertrokken zij en bereikten zonder tegenstand te ondervinden de kampong

Mitjo, op 9 palen afstand van Palaka; het hoofd daarvan kwam onze officieren vriendschappelijk tegemoet en de bevolking legde eer nieuwsgierigheid dan vijandigheid aan den dag. Uit ingewonnen inlichtingen bleek echter, dat, hoewel Aroe Palaka als gids was meegegaan, men een verkeerden weg had ingeslagen, daar de thans gevolgde naar het gebergte liep en voor geschut onoverkomelijke bezwaren opleverde. Na een zeer vermoeienden tocht moest men dus onverrichter zake terugkeeren.

Was reeds door de wijze, waarop de bevolking van Mitjo onze troepen tegemoet gekomen was, gebleken dat de Boniërs zelve niet den oorlog wilden; duidelijker bleek nog, dat dit het geval was, of althans dat onze zegevierende wapenen die vredelievendheid hadden doen ontstaan, doordat een der rijks grooten, Aroe-Tanette-ri-awang, zich kwam aanmelden en verklaarde, zich te onderwerpen.

Generaal van Swieten vroeg hem, op welke voorwaarden Boni zich wilde onderwerpen; hij gaf ten antwoord, dat Boni tot geen tegenstand meer in staat was en dat men alzoo genegen zou zijn om vrede te sluiten op de voorwaarden, die de generaal zou goedvinden te stellen. Tevens wilde hij het doen voorkomen, alsof de Hadat den oorlog niet gewild had, maar dat de koningin, onder den noodlottigen invloed van haar oom Datoe Sawito verkeerende, buiten dat staatslichaam om gehandeld had. Op de oprechtheid van die verzekering viel wel wat af te dingen, en hoogstwaarschijnlijk zou de Hadat van Boni een andere opinie zijn toegedaan geweest, wanneer, in plaats van voorspoed, eens rampen ons deel waren geweest; doch het was al veel gewonnen, dat een der Aroe Pitoe's het hoofd in den schoot legde en verklaarde, dat het Rijk Boni overwonnen en machteloos aan de voeten van den overwinnaar lag.

Nadat de weg van Palaka naar Badjoa, die veel geleden had, hersteld was, gaf generaal van Swieten bevel, dat den 19^{den} 's mor-

gens door de hoofdmacht naar Pampanoea moest opgerukt worden. Palaka werd toevertrouwd aan de hoede van majoor Heisterkamp, die 4½ kompagnie behield, behalve de manschap die wegens lichte ongesteldheid kwartierziek was, terwijl de overige troepen het kantonnement verlieten; namelijk:

4 kompagnieën van het 4^e bataljon, van het 11^e en 1½ kompagnie van het 5^e bataljon infanterie, zoomede de gezamenlijke artillerie, de kavalerie en het detachement sappeurs, waarbij ook Aroe Palaka zich met zijn volgelingen voegde. De soldaat was voorzien van mondvoorraad voor twee dagen, en voor acht dagen levensbehoeften werden meegedragen door de koelies, die de kolonne volgden.

Het laat zich hooren, dat toen men den 14^{den} 's morgens zeer vroeg zich op marsch begaf, niet de weg werd ingeslagen, welke een paar dagen te voren verkend was, maar men koos een meer noordelijke richting; ofschoon de bevolking weinig oorlogzuchtig meer gestemd was, werd de marsch toch ondernomen geheel alsof men zich tegenover den vijand bevond.

Tevens had de opperbevelhebber last gegeven dat de marine een flotilje, uit drie kruisbooten en vier gewapende barkassen bestaande, naar de Tjenrana zenden zou, die de rivier opvaren en zooveel mogelijk gelijktijdig met de troepen te Pampanoea aankomen moest.

De weg, door de landmacht gevolgd, mocht niet zoo onbegaanbaar wezen als die, welke Aroe Palaka bij vergissing was ingeslagen, toch leverde hij tal van moeielijkheden op. Eerst rijstvelden, waar de dijkjes, die ze omgeven, vooral aan artillerie en voertuigen veel belemmeringen opleverden; daarna de Djoaliring-rivier, welke werd overgetrokken; vervolgens een zeer heuvelachtig terrein, doorsneden met een aantal riviertjes, die wel doorwaad konden worden, maar veel oponthoud gaven; bij afwisseling dichte bosschen en wildernissen, eindelijk weer rijstvelden, moerassig en met allerlei hindernissen.

Zoo bereikte men na een tocht, waarvan het voorgaande een begrip kan geven, de kampong Lantja, waar gebivouakeerd werd; de noodige voorzichtigheid werd 's nachts niet uit het oog verloren, maar de rust werd ook hier geen oogenblik verstoord.

Den 15^{den} werd de marsch vervolgd. Thans zouden onzen troepen nog andere ervaringen te wachten staan, want een aanhoudende plasregen doorweekte den grond zoodanig, dat de raderen der kanonnen meer dan een halven meter in de modder zonken en de paarden, die zich inspanden om ze er uit te krijgen, uitgleden en struikelden, zoodat de infanterie een handje helpen moest, en zoo, sleepende en sjouwende, telkenmale uitglijdende op den drassigen bodem, ging men langzaam voort, en iedere paal, die men allegde, kostte wel een uur en meer ploeterens.

Zoo kwam het, dat men eerst om drie uur in den middag de kampong Timoeroeng bereikte, hoewel de afgelegde afstand onder gewone omstandigheden niet meer dan twee uur gaans was. De bevolking van die kampong naderde met de witte vlag, sloot zich bij Aroe Palaka aan en bleek in alle opzichten zeer vriendschappelijk gezind te wezen. Heerlijk verkwikte de rust, die men in dit bewoond oord genoot — almee de eerste bewoonde kampong, die de troepen in 's vijands land aantroffen; zij hadden gaarne daar iets langer vertoefd, want de tot dusver afgelegde route was niet malsch geweest en menigen zweetdruppel had men over de gloeiende wangen zien stroomen — wanneer de regen althans niet bij stroomen neerviel en de manschap tot op 't hemd nat maakte. Daarbij waren eenige gevallen van cholera voorgekomen van zeer acuten aard, die wel eenige verslagenheid onder de troepen gebracht hadden.

Den volgenden morgen moest men weer verder; Pampanoea moest bereikt worden, want de Bonische volkssage zeide, dat zoolang Pasempa en Pampanoea niet genomen waren, Boni niet overwonnen was. Pasempa was vrijwillig door den vijand verlaten,

zoodra de kleine bezetting van die geduchte sterkte vernomen had dat de hoofdmacht der Boniërs in de vlakte van Boni van haar terugtochtsweg was afgesneden, en alles was er generaal van Swieten nu aan gelegen, dat ook Pampanoea door onze troepen bezet werd.

De nog af te leggen weg zou echter ditmaal meevallen. Binnen drie uur was Pampanoea bereikt en — in de oogen der inlanders Boni feitelijk ten onder gebracht. Ook hier was de bevolking onderworpen, en zonder verzet werd voldaan aan het bevel van generaal van Swieten, om een voldoende aantal huizen voor de troepen te ontruimen, daar hij eenige dagen daar ter plaatse dacht te vertoeven.

Het was wel duidelijk te bespeuren, dat de inlander onder den indruk was van de zegepraal onzer wapenen en van het, in zijn oogen, veelbeteekenende feit dat een aanzienlijke krijgsmacht met een machtige artillerie zich bevond in hetzelfde Pampanoea, waar de bevolking steeds in veiligheid de gehate blanken getart had.

Behalve dat het bezetten van die plaats dus een diepen indruk op de bevolking maakte, was deze plaats ook gunstig gelegen om in aanraking te komen met Wadjo, niet ver van Pampanoea verwijderd, Sopeng en Loewoe, welke rijken nooit een bondgenootschap met ons gouvernement aangegaan hadden en het steeds vijandig gezind waren geweest.

Generaal van Swieten schreef den volgenden brief aan den vorst van Wadjo:

»Deze brief, gericht aan den Pella, waarnemenden Matoewa van Wadjo, komt van mij J. van Swieten, den bevelhebber der krijgsmacht in Nederlandsch Indië.

»Ik geef u kennis dat ik met mijne krijgsmacht te Pampanoea gekomen ben, na de Bonische strijders in hun hoofdzetel te Boni en te Pasempa te hebben verslagen. Ik ben hier gekomen, omdat de volksoverlevering zegt, dat zoo lang Pasempa »het sterke" en Pampanoea »het rijke" niet genomen zijn, men geen overwinnaar

is. De Boniërs zijn dus nu deugdelijk verslagen en het Nederlandsche gouvernement meester van het land.

»Mijn oogmerk is wijders om u te doen kennen, dat onder volken, die aanspraak op beschaving maken en in vriendschap wenschen te leven, het gebruikelijk is, dat zij onderling verdragen van vriendschap en vrede sluiten. Vooral volken, die de zee bevaren en handel drijven, mogen zich aan dusdanige verdragen met naburige en machtige volken niet onttrekken.

»Dit is echter door uw volk niet gedaan. Gij hebt nooit met het Nederlandsche gouvernement een verdrag willen sluiten en nu onlangs bij de verdediging van Boni eenige strijders tegen mijne krijgsmacht doen vechten, waarvan er een door mij is gevangen genomen.

»Ik zoude u dus als vijand kunnen behandelen, omdat gij de onzijdigheid hebt geschonden. Ik wil echter edelmoedig zijn en in stede van verdelging, vrede aanbieden.

»Tot dat einde roep ik u en den Hadat op, om zelf, of door een behoorlijk daartoe gemachtigd gezantschap, een verdrag van vrede en vriendschap te komen sluiten.

»Wij zullen u geene onaannemelijke voorwaarden opleggen, noch ons in de inwendige aangelegenheden van uw land mengen; maar wij zullen niet langer dulden, dat gij u aan het sluiten van een verdrag met ons onttrekt.

»De assistent-resident J. A. Bakkers, die u dezen brief overbrengt, heeft mijn volkomen vertrouwen; wat hij u zegt, is alsof het van mij kwam. Spreekt en raadpleegt met hem, hij zal u niet dan ten goede raden.

»Aldus geschreven in mijn hoofdkwartier te Pampanoea den 16^{den} December 1859 door mij, bevelhebber der krijgsmacht in Nederlandsch Indië.

»VAN SWIETEN.»

De assistent-resident Bakkers begaf zich in persoon naar Wadjo en sprak den waarnemenden vorst, die wel genegen was om een

contract te sluiten, maar verklaarde dat men niets kon tot stand brengen, zoolang de vorst niet gekozen was. De monding der Tjenrana zou afgesloten blijven, totdat een verbond met Nederland zou zijn gesloten.

Ook de flotille, die een dag na de aankomst van de troepen arriveerde, had nergens een spoor van verzet, veeleer voorkomendheid ontmoet en de kapitein-luitenant ter zee Kroef bracht een brief mee van Daeng Paringang, aan generaal van Swieten gericht, die beter nog dan al het voorgaande zal doen zien, hoe groot de moedeloosheid onder den vijand was en hoe uitstekend de kundige opperbevelhebber, door zijn krijgsbeleid en kennis der Bonische toestanden, in zeer korten tijd het doel van den veldtocht had weten te bereiken.

De brief, dien genoemde zee-officier aan den opperbevelhebber overbracht, was onderdanig genoeg gesteld:

»Ik geef aan Toean Besaar ¹⁾ kennis, dat de koningin van Boni, benevens de man, wien zij de verdediging van Tjenrana had toevertrouwd, van hunne aanspraken daarop hebben afgezien. Tengevolge van dien is de Hadat van Tjenrana bij mij gekomen om troost bij mij te zoeken.

»Ik neem de vrijheid, den Toean Besaar kennis te geven, dat de Hadat van Tjenrana in mij zijn vertrouwen stelt.

»Wij hebben er op gerekend, dat het gouvernement, hetwelk ons overwonnen heeft, — want wij erkennen deugdelijk overwonnen te zijn, — zich stil zoude houden.

»Wij wachten nu slechts, wat de Hadat van Boni beslissen zal en zullen ons bij mijn zoon Aroe Palaka vervoegen; opdat Zijne Hoogheid onze onderwerping aan het gouvernement brenge, waarvan ons geluk of ongeluk afhankelijk zal zijn; want de geheele bevolking is verstrooid en verontrust.

»dit zijn mijne woorden.»

¹⁾ *Groote Heer*; daarmee werd generaal van Swieten bedoeld.

Daaraan was het volgende naschrift toegevoegd :

»Ook maak ik Toean Besaar bekend en roep zijn medelijden in, dat zijne slaven alhier zeer bevreesd en onrustig zijn, indien zij niet spoedig mijn zoon Aroe Palaka ontmoeten en zijne Hoogheid ons bij Toean Besaar brenge.»

Welke genoegdoening moet generaal van Swieten gevoeld hebben, toen hij dit schrijven van een der grootwaardigheid-bekleeders van het weleer onbuigzame en ongenaakbare Rijk Boni ontving. »Wij erkennen deugdelijk overwonnen te zijn!» — daar moet den Boniër diep van overtuigd zijn geweest, om die woorden te kunnen neerschrijven...

De moedeloosheid van Boni bleek even onbetwistbaar uit een brief van den opperbevelhebber der Bonische troepen aan Aroe Palaka, waarin hij zich bereid verklaarde, de rijks-ornamenten in handen van generaal van Swieten te stellen, en te kennen gaf dat hij zich wilde onderwerpen.

Generaal van Swieten had nu te onderzoeken, in hoever het reeds vroeger beraamde plan om een permanente versterking aan de monding van de Tjenrana op te werpen, uitvoerbaar was; de kapitein der genie van Walchren kreeg bevel, om de landstreek daar nogmaals op te nemen; inzonderheid een eiland, dat de vorige gouverneur van Celebes tot dit doel geschikt had geacht. — Nabij de kampong Paringang, op den linkeroever der rivier, vond hij op een heuvel eene versterking, waarin de bevolking veel vertrouwen scheen te stellen.

Zijn voornaamste onderzoek gold het bedoelde eiland, Kaloekoe Siratoe genaamd, gelegen in de samenkomst van de beide rivierarmen. Kapitein van Walchren kon niet ontkennen, dat dit eiland voor het beoogde doel beter dan eenig ander punt geschikt was, daar het alle schepen, van uit zee komende, zou kunnen beletten

om de rivier op te varen; hij vond dan ook in 't midden van het eiland de overblijfselen van een fort, waarvan de borstwering met kalksteen was opgezet. Wanneer dat fort gebouwd was, kon niet worden nagegaan; men was van het bestaan daarvan steeds onkundig geweest. Wellicht was het reeds ten tijde van Speelman gebouwd; maar bij gebrek aan zekere gegevens was het moeilijk om dat met zekerheid aan te nemen, ook al duiden de overblijfselen aan, dat het reeds zeer lang geleden moest zijn opgeworpen; doch de plantengroei is in den Archipel zoo welig en het metselwerk verweert zoo gauw, dat men op geen honderd jaar na bepalen kon, vanwaar de herkomst wezen moest.

De Boniërs hadden van die versterking gebruik willen maken om ons te beletten, den Tjenrana op te stoomen; want drie vuurmonden stonden op den zuidelijken tak der rivier gericht en waren nog geladen.

De opperbevelhebber zag evenwel van het plan, om daar een werk te maken, definitief af, ofschoon de conclusie van genoemden genie-officier luidde, dat het eiland Kaloekoe Siratoe een zeer geschikt punt voor een vestiging was te achten. Generaal van Swieten overwoog namelijk dat de bank, die zich voor de mondingen der rivier bevond, voor de oorlogsbodems gevaarlijk was en dat het bedoelde eiland niet aan Boni, maar aan Wadjo toebehoorde, zoodat het in bezit nemen van Kaloekoe Siratoe ons onvermijdelijk in verwickeling met dat laatste Rijk brengen zou. Ten overvloede oordeelde de opperbevelhebber, dat een duurzame bevestiging van de Tjenrana niet eens noodig was, om dit gedeelte in bedwang te houden, daar wij thans met de situatie voldoende bekend waren.

De blijken van zucht tot toenadering hielden aan en de koning van Sidenring berichtte dat Sopeng tot een bondgenootschap genegen was, waarom de generaal aan den Hadat een brief schreef, waarin hij te kennen gaf, dat het zijn voornemen was geweest, om Sopeng te komen straffen voor zijn dubbelzinnig gedrag, maar dat hij jegens

land en volk edelmoedig wilde zijn en hen in de gelegenheid stellen zou, om de zaak in der minne te termineren, een verdrag van vrede en vriendschap met de Nederlansch-Indische regeering te sluiten en de quaestie met Datoe Mario, die nog altijd hangende was gebleven, uit de wereld te maken.

»Intusschen zal,» zoo eindigde de minzaam gestelde brief, »zoolang door u aan deze oproeping niet voldaan is, de handel over zee voor het volk van Sopeng verboden en de Tjenrana gesloten blijven, en zult gij het even als de voortvluchtige vorstin van Boni u zelve te danken hebben, wanneer later Sopeng door mijne strijdmacht genomen en gij als een overwonnen vorst van uw troon vervallen verklaard en uit uw land verdreven wordt.

»Want het is mijn vast voornemen, niet met mijne troepen terug te gaan, voordat de zaken van Boni geregeld zijn, Sopeng en Wadjo een tractaat met het gouvernement hebben aangegaan, en de zaak van Mario vereffend is.»

Ten overvloede werd de assistent-resident Bakkers nogmaals naar Wadjo gezonden om het sluiten van een verdrag te bespoedigen; want zonder eenige aansporing onzerzijds zou het zeer lang kunnen duren, getuige het verkiezingswerk in Boni. Dadelijk na de, op de krijgsmacht van dat Rijk behaalde, beslissende overwinning had generaal van Swieten de Aroe-Pitoe's opgeroepen, zooals wij weten; maar behalve Aroe Tanette-ri-awang had nog geen enkele aan de oproeping gehoor gegeven.

Opdat de expeditie niet te lang duren zou, vond van Swieten het raadzaam — tevens met het oog op den naderenden wintermoeson — om de kiesheeren eens wakker te maken en zond hun een brief van den folgenden inhoud:

»De luitenant-generaal, bevelhebber der Nederlandsche strijdmacht in het rijk van Boni, aan allen, die dezen zullen zien of hooren lezen, doet weten:

»dat hij nu veertien dagen geleden aan de Aroe Pitoe's van Boni eene uitnoodiging gezonden heeft, om tot hem te komen, om een nieuwen vorst te kiezen en over de belangen van het land te raadplegen;

»dat tot heden aan die oproeping nog niemand voldaan heeft dan Aroe Tanette-ri-awang, hetgeen hij voor een blijk van geringe belangstelling in Boni's lot voor de toekomst moet houden.

»Dat hij nu andermaal de Aroe Pitoe's van Boni oproept, om binnen den tijd van 14 dagen zich in zijn hoofdkwartier in de kampong Palaka te begeven; ten einde met hem en den gouverneur van Celebes over de belangen en de regeering van het land te raadplegen.

»Dat allen, die aan deze oproeping nalatig blijven, van hunne waardigheid zullen worden ontheven en door andere personen zullen worden vervangen; en zoo de rijkssieraden voor dien tijd niet uitgeleverd zijn, zullen zij alsmede worden vervallen verklaard en door anderen worden vervangen.

»Aldus gegeven in mijn hoofdkwartier te Pampanoea, den 22^{den} December 1859.

»VAN SWIETEN.»

Men had gerekend 8 à 10 dagen in Pampanoea te blijven en daartoe had de man voor 2 dagen levensmiddelen bij zich gehad, terwijl de koelies, zooals wij gezien hebben, nog voor 8 dagen vivres meegevoerd hadden. Behalve het nadeel, dat bij een langdurig verblijf alle benoedigheden over grooten afstand moesten worden aangevoerd, begon ook de gezondheidstoestand te verminderen, zoodat generaal van Swieten besloot, om naar Palaka terug te trekken.

Den 26sten December had de terugtocht plaats, met prachtig weder, zoodat de weg — die bij den aantocht tot veel moeielijkheden en oponthoud aanleiding gegeven had, nu droog was, waardoor men den afstand in een dag minder allegde. Dadelijk na aankomst te Palaka, op welk tijdstip de expeditie feitelijk geëindigd geacht

kon worden, vaardigde de opperbevelhebber de volgende dagorder aan zee- en landmacht uit :

»De gouverneur-generaal heeft mij bij telegram van den 27sten dezer gemachtigd, om aan de krijgsmacht, die deel heeft genomen aan de operatiën tegen Sindjai en Boni, hoogstdezelfs tevredenheid en gelukwenschen te betuigen met den goeden uitslag.

»Ik kwijt mij met geluk van deze opdracht en bedank alle mijne wapenbroeders, van den geringsten tot den hoogsten, voor de goede medewerking en dapperheid daarbij betoond.

»De oorlog kan nu als geëindigd worden beschouwd. Wat nog te doen overblijft, is de taak der diplomatie, ondersteund door den sterken arm.

»Boni is onderworpen en wat daaraan ontbreekt, zal zonder moeite worden aangevuld. De rijkssieraden, door de voortvluchtige koningin medegenomen, zullen worden uitgeleverd. Wadjo kiest een Aroe Matoewa en zal met het Gouvernement een contract sluiten. Sopeng is daartoe eveneens genegen en moet dan tevens het geschil met Datoe Mario vereffenen. Geschiedt dit niet, dan zal er eene operatie tegen dat land moeten plaats hebben.

»Uwe goede houding in het gevecht en uwe goede tucht na hetzelfde, hebben die goede uitkomsten bevorderd. Dank en eere zij u daarvoor toegebracht.

»Hoofdkwartier PALAKA, 28 December 1859.

»De luitenant generaal,
adjutant des konings in buitengewonen dienst,
kommandant van het Indische leger en chef
der krijgsmacht van de 2^e Bonische expeditie.

»VAN SWIETEN.»

Welverdiend was die erkenning van de diensten, welke het expeditionaire korps den lande bewezen had. —

De gezondheidstoestand liet nog weinig te wenschen over, en de bevolking sloot zich van lieverlede meer bij de troepen aan, hare waren te koop aanbiedende; van alle kanten bevestigden zich de ingekomen berichten betreffende de goede gezindheid der bevolking en toen de civiele regeerings-commissaris — die, zoolang de wapenen moesten beslissen, te Makassar gebleven was, waar zijne tegenwoordigheid vereischt werd — den 29sten te Palaka aankwam, na Bonthain, Boelekombai en Sindjai bezocht te hebben, vond hij overal den toestand hoogst bevredigend. Wel bleven eenige der voornaamste hoofden nog in gebreke, om op te komen ten einde een nieuwen gebiedster te kiezen, maar dit dralen moest meer worden toegeschreven aan een beschroomdheid, den inlander eigen, dan aan kwade bedoelingen.

De invloed der koningin was gebroken; men zou het haar nimmer vergeven, dat zij het sterke Passempa verlaten had, zoodat het zonder slag of stoot onze troepen in handen gevallen was. En men begon tevens te ervaren, dat de bevolking niet ongenegen was om Aroe Palaka den troon te zien beklimmen, ofschoon eenige rijks-grooten tegen hem waren en er tevens eenige beletselen te overwinnen bleven. Vooreerst was hij wat doof; en de Boniër is van oordeel dat iemand, die een of ander lichaamsgebrek heeft, door Allah geteekend is. Voorts had hij een bijzit, die vroeger slavin geweest was, daarom reeds door de grooten geminacht werd en ten overvloede wegens hare heerschezucht en aanmatiging zeer gehaat was. Men drong er dus op aan, dat deze dame hem niet vergezellen zou; doch meermalen zocht zij hem op, en was dan weinig bereid, om weer heen te gaan.

Ten einde de kosten der expeditie niet onnoodig te bezwaren, besloot generaal van Swieten om het 14^e bataljon naar Soerabaya terug te zenden, en de beide kompagnieën van het 8^e naar Makassar. Buitendien drongen de gebeurtenissen op Borneo tot een spoedig einde van de Bonische expeditie; de oorlog op Borneo toch, die

nagenoeg gelijktijdig met de Bonische ontbrand was, doch van waar wij tijdelijk den blik afwendden ten einde beide oorlogen geregeld te kunnen beschrijven — de oorlog op Borneo eischte groote inspanning.

De eentonigheid van het leven in het kampement te Palaka werd gebroken door een feest, dat de opperbevelhebber op oudejaarsavond aan de officieren gaf, en dat zich door gastvrijheid en een gullen toon kenmerkte; er was dan ook alle aanleiding, om dit feest aangenaam te doen zijn. Het doel der expeditie was glansrijk bereikt en de officieren waardeerden den bevelhebber, wiens kunde en overleg zoo schoone uitkomsten hadden doen verwerven, terwijl omgekeerd van Swieten niet de man er naar was — als zoo menig ander — om over 't hoofd te zien, wat zijne onderhoorigen gedaan hadden om hem de taak gemakkelijk te maken.

Een verstandige maatregel was, dat generaal van Swieten met den aanvang van 1860 de blokkade ophief; de vijand had de kracht onzer wapenen ondervonden en voldoende de strallende hand van het gouvernement gevoeld. Nu hij echter onderworpen was en genade vroeg, diende ook van onzen kant eenige toenadering plaats te grijpen.

Mede op staatkundig gebied avanceerde men goed. Weder kwam een der Aroe-Poeti's zich onderwerpen, zoodat thans nog vijf kiesheeren afwezig waren, die evenwel te kennen gegeven hadden, dat zij met den rijksbestierder naar Palaka zoude komen.

Tijdingen uit Sopeng en Wadjo luiden zeer bevredigend; de Datoe van eerstgenoemd rijk was bereid, een tractaat met onze regeering te sluiten en in Wadjo was Datoe Pamana, tweede broeder van den koning van Sidenring, door den Hadat tot koning gekozen, zoodat thans ook aldaar een einde aan de krisis zou gemaakt worden.

En toen een deel der troepen het Bonische grondgebied verlieten, kon men zeggen dat Boni ten onder gebracht was. De rijkssieraden werden denkelijk uitgeleverd; Sopeng, Wadjo en Loewoe waren gene- gen, om tractaten met het Nederlandsch-Indisch gouvernement te

sluiten, de zaak van Datoe Mario-ri-awang was behoorlijk geregeld en Lawoe was bereid om de deserteurs der bezetting van Sigeri uit te leveren; welke manschappen, zooals men zich herinneren zal, kort voor den aanvang der eerste expeditie in Boni een toevluchtsoord hadden gevonden, en volmondig kon generaal van Swieten in een dagorder tot de troepen zeggen:

»Nimmer nog is de macht van het gouvernement op het eiland Celebes zoo groot geweest als thans. Een betere kennis van het binnenland en een goede verkenning van de rivier de Tjenrana stellen ons in staat, om dezen invloed te behouden.

»Dit alles is aan uwe volharding en aan uwe toewijding voor 's konings dienst te danken. Waren de diensten van al de onderdeelen der krijgsmacht niet overal dezelfde, zij hebben niettemin daaraan een aandeel gehad, dat niet gemist had kunnen worden. Elk der onderdeelen heeft, zoowel te water als te land, elk volgens zijne specialiteit, tot de verkregen uitkomsten bijgedragen en aandeel in den verworven roem onzer wapenen verkregen. Laat dan nimmer door eenigen naijver uw aandeel aan de behaalde voordeelen verduisteren.

»Reeds is de blokkade der Bonische kust opgeheven en ik ben op middelen bedacht, om het maritieme station in de golf van Boni geheel op te heffen en de korpsen der landmacht naar hunne respectieve garnizoenen te doen terugkeeren, ten einde niet te lang door den toenemenden westmousson hier te worden vastgehouden en u beschikbaar te maken, wanneer het noodig is, andere vijanden van onze heerschappij te bestrijden.

»In andere stations of in uwe garnizoenen teruggekeerd, weest indachtig aan het uitmuntende gedrag, dat gij hier gehouden hebt, en aan uwe verplichting om daarin te volharden.

»Ik zal uwe diensten en uwe houding niet vergeten en ze steeds gedenken als de voortreffelijkste, die ik gedurende mijne militaire loopbaan heb bijgewoond.»

Deze vleeiende bewoordingen hadden dubbele waarde, daar zij kwamen van den opperbevelhebber van het Nederlandsch-Indische leger, van den held van Bali en Boni!

Dat generaal van Swieten blijkens die dagorder voor den westmoesson beducht was, zou niet zonder grond blijken te zijn; den 3^{den} Januari waren twee kompagnieën van het 1^e bataljon, benevens de te Makassar thuisbehoorende artillerie en kavalerie, naar de hoofdplaats vertrokken, maar de overige troepen werden een geruimen tijd door den westmoesson opgehouden, zoodat de »Louis Meijer", met de 3^e kompagnie kavalerie aan boord en naar Samarang bestemd, naar de reede van Makassar de wijk nemen moest, evenals de »Geertruida Maria" met de 7^e kompagnie kavalerie en de 6^{ponder}batterij aan boord. De hevige westewind belette dit schip, de reis naar Java te vervolgen en twee maanden lang moesten de troepen te Makassar blijven, voordat de terugreis kon vervolgd worden.

De overige troepen sleten intusschen in het kampement te Palaka, waar de westmoesson zich duchtig liet gevoelen, hoogst vervelende dagen. De onderhandelingen werden vervolgd en gingen uiterst langzaam; de stand van zaken was zoodanig geworden, dat er van militaire operatiën geen sprake meer was, maar toch was het onraadzaam, Boni van troepen te ontblooten, voordat alles daar voor goed geregeld was.

De assistent-resident Bakkers, in wiens voorzichtigheid en beleid men veel vertrouwen stelde, was naar Sopeng gezonden, alwaar Aroeng Oedjong, de rijksbestuurder van Boni, zich bevond; het doel der zending was, om dezen over te halen, de rijkssieraden uit te leveren. Wel zou men ze, zooals reeds werd aangemerkt, in het uiterste geval kunnen ontbereren; maar toch werd het van waarde geacht, ze in bezit te hebben, daar de kans op nieuwe verwickelingen hierdoor niet weinig verminderde.

De heer Bakkers slaagde bij uitnemendheid in de hem opgedragen zending; den 20sten reeds werden de rijkssieraden te Palaka aan

de beide regeerings-commissarissen ter hand gesteld. Hierdoor was dus niet alleen het zegel gedrukt op de behaalde overwinningen, maar die rijksornamenten, waaraan de bevolking een groote waarde hechtte, hadden later in handen van een meer doortastend en gevaarlijk tegenstander dan Boni's ontroonde vorstin, een gevaarlijk wapen kunnen worden.

Zij werden begeleid door Aroe Tanette-ri-awang en Aroe Tibodjong, en door een groote volksmenigte gevolgd; generaal van Swieten nam ze met de meeste plechtigheid in ontvangst, omstuwde door een schitterende staf, en een voor een werden zij den opperbevelhebber ter hand gesteld, die afzonderlijk daarvoor een tent had laten opslaan. Ook hierin toonde generaal van Swieten den volksaard te kennen en hij handelde politiek, door te eerbiedigen wat den inlander heilig is.

Nu de sieraden in ons bezit waren, stond niets het verkrijgen van een eind-resultaat in den weg, en de militaire regeerings-commissaris kwam met zijn ambtgenoot overeen, om Aroe Palaka te doen kennen dat het oogenblik was aangebroken, om tot de keuze van een nieuwen vorst over te gaan.

Alvorens werden hem eenige vragen gedaan, opdat men de zekerheid zou bekomen, dat de keuze naar 's lands gebruik geschiedde en niet, zoodra de krijgsmacht het strand van Boni verlaten zou hebben, de burgeroorlog ontbranden zou. Aroe Palaka gaf als zijne overtuiging te kennen, dat het kiesrecht berustte bij de Aroe Pitoe's, die vooraf beraadslagen met de vazallen en hunne onderhoofden; dat de Hadat de kiesegdheid had, om afwezige Aroe Pitoe's te vervangen of wel de verkiezing wettig was, wanneer niet alle kiesheeren daarbij tegenwoordig waren; ook vroeg men hem: indien de keuze op u valt, zult ge dan het land zonder bezwaren kunnen besturen, ook wanneer de rijksbestuurder mocht weigeren, aan de verkiezing deel te nemen. Aroe Palaka schatte de moeilijkheden, die hierdoor zouden ontstaan, niet licht; daarom stelde hij voor,

om de kiesheeren den tijd te geven , naar Palaka te komen , daar zij , als men slechts geduld had , hoogstwaarschijnlijk zouden verschijnen , hoewel hij er niet voor kon instaan.

Ook werd hem nog gevraagd of het verdrag , waarvan men hem het ontwerp lezen liet , de goedkeuring der rijks grooten zou wegdragen ; hij gaf als zijn overtuiging te kennen , dat Nederland het recht had , Boni in te lijven en dat het edelmoedig van het Gouvernement was , den Boniërs hunne onafhankelijkheid te laten behouden.

De commissarissen achtten het dus raadzaam om pogingen in 't werk te stellen , ten einde den rijksbestuurder aan de verkiezing te doen deelnemen , en de heer Bakkers werd afgevaardigd , om Aroeng Bedjang over te halen , naar Palaka te komen.

Het antwoord van den sluwen ouden man , aan hoffelijkheid — maar tevens aan vastberadenheid niets te wenschen overlatende , luidde :

»Ik bedank den generaal en den gouverneur van Celebes voor het medelijden , dat zij met mij vluchteling hebben , en u mijnheer , voor de moeite die gij voor mij , om nogmaals hier te komen , gedaan hebt.

»Het spijt mij , dat ik aan uw verlangen , om mede naar Palaka te gaan , niet voldoen kan ; maar ik gevoel mij niet in staat om bij dit onaangename weder de reis noch over land , noch over zee te doen. Wel is waar , is die reis door u gedaan en wordt die niet als gevaarlijk beschouwd ; doch wij inlanders , dit is u bekend , reizen niet zoo als ulieden dat gewoon zijt te doen ; wij moeten altijd veel gevolg medenemen , wat gewoonlijk onze tochten lang en moeielijk maakt. Ik hoop niet dat de heeren commissarissen het mij ten kwade zullen duiden , of het aan onwil toeschrijven ; want zoodra het weder eenigszins gunstig is , zal ik naar Palaka komen en daar de commissarissen mijne onderwerping en mijne erkentelijkheid voor het mij betoonde medelijden aanbieden. Ook heb ik

en de Aroe Pitoe's, van het oogenblik dat wij gevlucht zijn, ons beschouwd, als niet meer tot den Hadat van Boni te behooren."

In andere woorden dus: de rijksbestuurder bedankte er voor, om naar Palaka te komen. Men wilde hem dit echter niet zoo kwalijk nemen, daar hij blijken van goede gezindheid gegeven had door de rijksraden af te staan. Toen de heer Bakers hem vroeg, wat hij er van dacht, als Aroe Palaka eens gekozen mocht worden, gaf hij te kennen dat zijns inziens die keuze een weldaad voor Boni zou wezen, hoewel ook hij weer doelde op de verkeerde handelwijze van Aroe Palaka, door de vrouw, welke zoozeer de ergernis der Bonische rijks grooten opgewekt had, nog langer in zijn tegenwoordigheid te dulden.

Het bleek gedurende dit vrij langdurig gesprek tevens, hoe verontwaardigd hij was geweest over de volmaakt onnoodige en onverantwoordelijke brandstichting, die het geschiedverhaal van de eerste Bonische expeditie ontsiert en waartegen de menschkundige en verstandige generaal van Swieten ditmaal zoo krachtig gewaakt had.

De beide commissarissen waren van oordeel, dat het ondoenlijk was, langer te wachten en besloten, tot de verkiezing van den vorst over te gaan, al waren slechts twee van de zeven kiesheeren aanwezig. Eerst had men in overweging genomen, om het Nederlandsch-Indische gouvernement kiesheeren te doen aanstellen, krachtens het recht der overwinning, en alzoo gevolg te geven aan de bedreiging, die generaal van Swieten in zijn brief van den 22sten December te voren gedaan had. Bij nader inzien vreesde men echter voor latere verwickelingen, daar het zeer waarschijnlijk was, dat de vijf kiesheeren zich met den rijksbestuurder vereenigen en het den nieuwen vorst zeer lastig maken zouden.

Daarom noodigde men de beide kiesheeren, die zich te Palaka bevonden, uit om met de Soelawatang's en de Palili's tot de keuze van een vorst over te gaan. Den 28sten Januari vergaderden de meeste

Bonische rijksgrouten, en met *algemeene stemmen* werd Aroe Palaka tot koning van Boni verkozen 5).

Deze keuze kwam geheel met onze wenschen en belangen overeen; vooreerst was de vorst ons oprecht toegedaan, hoewel men wel eenige vrees gekoesterd had, dat hij een rol speelde en de eerste gelegenheid de beste aangrijpen zou, om het juk af te schudden, dat hem werd opgelegd; hij was daarbij een verstandig man, niet aan drank of opium verslaafd en, naar nu overtuigend gebleken was, in waarheid de lieveling des volks.

Doch wat vooral de kroon op den arbeid zette, was de wijze waarop de verkiezing geschied was en de volkomen onderwerping aan ons gouvernement, die onbetwistbaar bleek uit de volgende woorden, welke de kennisgeving van de gedane keuze besloten:

»Daarom verschijnen wij allen voor den generaal en voor den gouverneur van Celebes om hun medelijden af te smeeken; omdat het land van Boni aan hen behoort door kracht der overwinning; en opdat de generaal en de gouverneur ons hun medelijden zullen schenken, door tot vorst van Boni te benoemen den persoon, dien wij wenschen tot onzen heer en gebiedster te mogen hebben; opdat hij het welzijn van het land en van het Gouvernement zal kunnen helpen bevorderen en ook tot het welzijn van het volk van Boni kan strekken; en wellicht dan ook weder gestand kan doen, de vroeger bestaan hebbende trouwe vriendschap van onze vorige vorsten, en wij Boniërs door Gods zegen nimmer meer ondervinden mogen de rampen en onheilen, welke ons onlangs hebben getroffen.»

Wel diep vernederd moest het rijk Boni zijn, om zoo van zijn onderwerping te doen blijken.

De commissarissen wenschten den nieuwen vorst van Boni met de op hem gevallen keuze geluk, waarbij zij meedeelden dat het hen verheugde, Aroe Palaka tot die waardigheid verheven te zien

daarbij getoond had, een oprecht vriend van het Gouvernement te zijn en zij hoopten, dat Boni onder zijn bestuur geluk en vrede zou genieten »en niet zou vergeten, dat het Gouvernement deszelfs vader is, die de macht bezit om te beloonen en te straffen.»

Een kleine waarschuwing ten slotte kon geen kwaad!

Tevens was de volgende proclamatie tot het Bonische volk gericht :

»P R O C L A M A T I E :

»Wij, J. van Swieten, luitenant-generaal, bevelhebber der Nederlandsche krijgsmacht in het rijk van Boni, en A. J. F. Jansen, gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, beiden commissarissen van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, maken bij dezen aan de prinsen, de hoofden en het volk van Boni het navolgende bekend :

»De vorstin van Boni Basse Kadjoeara, ook genaamd Amiel Hadi Akil Hadia, heeft door haar oneerbiedig gedrag en het gepleegd verzet jegens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, aanleiding gegeven tot den oorlog tegen Boni en tot al de ongelukken, de nadeelen en de schande, welke daaruit voor de prinsen, de hoofden en het volk van Boni zijn voortgevloeid.

»Die vorstin heeft, na de verovering van het land van Boni door de wapenen van het Gouvernement, het land verlaten en de rijksornamenten aan het Gouvernement overgegeven.

»Het Gouvernement gevoelt evenwel medelijden met het land van Boni; omdat Boni de oudste vriend van het Gouvernement op Celebes is.

»Het Gouvernement wil dan ook slechts een gedeelte van het land van Boni, namelijk de landen Oud-Boelekomba, Kadjang en Sindjai tot aan de rivier Tangka, ten teeken van behaalde overwinning, in bezit en onder eigen bestuur nemen; doch het Gouvernement wil het overige gedeelte van het rijk van Boni, van af de Tangka tot de Tjenrana, als een leen door een vorst en den Hadat

van Boni laten besturen, overeenkomstig de gewoonten des lands en zonder zich daarmede te bemoeien.

»De Aroe Pitoe's hebben mitsdien, overeenkomstig 's lands gebruik, tot vorst gekozen :

»AHMED SINGKARROE ROEKKA AROE PALAKA.

»Die keuze is aan het Gouvernement en aan ons aangenaam, omdat Aroe Palaka sedert lang een oprechte vriend van het Gouvernement is; omdat hij door het grootste gedeelte der bevolking van Boni als vorst gewenscht wordt; en omdat wij met de prinsen, de hoofden en het volk van Boni de hoop koesteren, dat Boni onder het bestuur van Aroe Palaka gelukkig zal zijn en tot welvaart zal geraken.

»Om al deze redenen hebben wij namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië besloten :

»Ten eerste. De vorstin Basse Kadjoearé, ook genaamd Amiel Hadi Akil Hadia, vervallen te verklaren van de vorstelijke waardigheid in het rijk van Boni, met last, dat zij nimmer weder in het gebied van Boni mag worden toegelaten.

»Ten tweede. Als vorst van Boni te erkennen en aan te stellen : Ahmed Singkarroe Roekka Aroe Palaka.

»Wij vertrouwen dat gij allen, prinsen, hoofden en volk van Boni, dezen nieuwen vorst, door den wil van het Gouvernement en de keuze der Boniërs op den troon verheven, zult eerbiedigen en gehoorzamen; opdat geluk en vrede in het land van Boni mogen heerschen en de vriendschap van het Gouvernement niet weder verbroken worde.

»Aldus gedaan te PALAKA in het land van Boni, op den 30sten Januari 1860.

»*De commissarissen van wege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië,*

»J. VAN SWIETEN.

»A. J. F. JANSEN."

Nu had spoedig de installatie van Boni's nieuwen koning plaats. Voor deze gelegenheid werd gebruik gemaakt van een loods, die reeds opgeslagen was voor een feest, dat de officieren hun hoog-gewaardeerden bevelhebber wilden geven.

Generaal van Swieten hield een aanspraak, waarin Aroe Palaka aangemaand werd om getrouw aan het Nederlandsch-Indisch gouvernement te blijven en zijn onderdanen goed te regeeren; hij was door de woorden, die hem werden toegevoegd, zoo aangedaan, dat hij geen woord kon spreken, maar ten bewijze van zijn goede bedoelingen den commissarissen de hand drukte.

Behalve de teekenen der koninklijke waardigheid werd hem ook een vlag geschonken, met de belofte, dat een vlag van zijde, in Nederland geweven en met het Nederlandsche wapen er in geborduurd, hem ter vervanging van die meer eenvoudige zou worden gezonden.

Ook had generaal van Swieten zijn sabel aan den vorst geschonken, welk geschenk door dezen zijn leven lang op den hoogsten prijs is gesteld.

Kort daarna, namelijk den 3^{den} Februari, werd ook het geschil met Mario-ri-Wawo vereffend, waarna aan Datoe Basse Batoe Poeti vergiffenis geschonken werd. Den volgenden dag werd het verdrag met Sopeng onderteevend, en negen dagen later dat van Boni, in tegenwoordigheid van alle autoriteiten, terwijl Aroe Palaka met den geheelen Hadat en de voornaamste rijks grooten de plechtigheid bijwoonde. Het thans gesloten verdrag voldeed aan de eischen, die de civiele regeerings-commissaris bij den aanvang der eerste expeditie aan de koningin van Boni gesteld had; tevens was in het verdrag een artikel opgenomen, waarbij aan de onttroonde koningin het verblijf op Bonisch grondgebied ontzegd werd.

Het koninkrijk Boni was dus een leen geworden van Nederlandsch-Indië; de landschappen Kadjang, Sindjai en Oud-Boelekombata echter waren direct onder het Nederlandsch-Indisch gouvernement gekomen.

En hiermee waren de aangelegenheden met Boni voor goed geregeld. Een laatste formaliteit werd nog vervuld: de commissarissen richtten een schrijven tot de overige vorsten van Celebes, om hen officiëel in kennis te stellen met den nieuwen stand van zaken, waarbij van de gelegenheid gebruik werd gemaakt om ongezoekt ook tot hen een enkel waarschuwend woordje te spreken.

»De Boniërs zijn allerwegen in en buiten hun land geslagen», dus schreven de commissarissen, »ze zijn van de zee verdreven. Hunne versterkingen te Badjoa, te Boni, te Sindjai, te Pasempa en elders zijn genomen en vernietigd. De menschen zijn verspreid als de bladeren der boomen door den stormwind. Hun handel is gestaakt. Hunne kampongs zijn verbrand en verwoest. Hunne paddivelden zijn niet bewerkt. Vele menschen zijn omgekomen. De hoofden en het volk zijn verarmd. De weerspannige vorstin is uit het land verjaagd.

»Al dat nadeel, al dat leed, al die schande heeft Boni zich op den hals gehaald, omdat het 't Gouvernement niet eerde en omdat het zich boven alle andere landen van Celebes wilde verheffen.

»Dit kan tot voorbeeld strekken voor hen, die liever de vijanden dan de vrienden van het Gouvernement willen zijn en andere vorsten willen vernederen.»

Uit dit fragment, en andere brieven en proclamaties, zal men de eigenaardige wijze hebben opgemerkt, waarop generaal van Swieten overeenkomstig het bevattingsvermogen van die wel sluwe, maar toch minder ontwikkelde menschen wist te spreken. Het is nog lang niet aan iedereen gegeven, om zich voor den inboorling goed verstaanbaar uit te drukken en meer dan eens moet het gebeurd zijn, dat een proclamatie of een ultimatum — zooals o. a. dat van den heer de Perez — niet goed begrepen is geworden door hen, tot wie dat stuk gericht was.

De ontroonde vorstin had eerst een toevluchtsoord in Wadjo gezocht; daarna was zij naar Soepa gegaan en van daar vertrok een

zendeling naar Makassar, om voor de diep gevallen vorstin vergiffenis te vragen. De gouverneur van Celebes stelde haar, in een uitvoerig schrijven, ten volle verantwoordelijk voor de rampen die over Boni waren gekomen, maar schonk uit naam van het Gouvernement haar vergiffenis, echter haar aanmanende, om zich niet meer met de zaken van Boni in te laten. Dit schrijven van den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, vindt men onder de Bijlagen 6).

Het duurde tot den 1sten Maart voordat de rijksbestierder, Aroeng Oedjong, in onderwerping kwam. Toen de assistent-resident hem echter had weten over te halen om den opperbevelhebber te bezoeken, scheen hij nog tot meerdere toenadering genegen te zijn. En toch werd het de 31ste Augustus, voordat hij er in toestemde, om zijne taak als rijksbestierder weder te aanvaarden. Aroe Palaka gaf daarvan behoorlijk kennis aan het Gouvernement en verzocht het, die benoeming goed te keuren.

In alle opzichten waren rust en vrede dus hersteld.

* * *

Nu de zoeven genoemde landschappen bij onze bezittingen waren ingelijfd, achten de commissarissen een permanente vestiging te Badjoa overbodig en dus werd bevel gegeven om de redoute aldaar te slechten.

Reeds in Januari had een der bataljons het oorlogstooneel verlaten, en 1 Februari vertrokken weder een paar compagnieën; de overige troepen hadden natuurlijk een zeer eentonig leventje. De 9de Februari daarentegen was een ware feestdag. Toen hadden de gezamenlijke officieren in de reeds genoemde loods, die met ruim honderd en vijftig vlaggen versierd was, een feest bereid, dat in de annalen der krijgsgeschiedenis wel éénig is te noemen.

Trots de gebrekkige hulpmiddelen had men, met de opmerkelijke

vindingrijkheid, die den officier doorgaans eigen is, de houten loods herschapen in een prachtige feestzaal met Chineesche verlichting; in meubels en servies was op even excentrieke wijze voorzien; het geheel bood een verrassenden aanblik aan, en een zeer aardige beschrijving van dit feest vindt men in het reeds meermalen genoemde werk van kapitein Perelaer.

Nu — onze officieren mochten trotsch zijn op hun generaal; want zelden is een veldtocht zoo in alle opzichten met volkomen succes bekroond geworden, als deze. De bevolking verkeerde op vriendschappelijken voet met onze troepen; de koning bood onzen officieren zelfs een hertenjacht aan, en een der officieren, die een bezoek bracht aan Datoe Mario-ri-Wawo, werd gul en hartelijk ontvangen.

En hoe stond het met de verliezen, die wij te betreuren hadden; ten allen tijde de schaduwzijde, aan iedere overwinning onafscheidelijk verbonden; de dissonnant, welke steeds door het zegelied heentritt

De gezondheidstoestand was bevredigend gebleven, zooals uit onderstaande statistieke opgave blijken kan :

Den 31sten Januari waren 290 zieken in behandeling, waarvan 140 kwartierziek en 55 geëvacueerd waren. Overleden waren slechts 49 Europeanen, 12 Amboineezen en 8 inlandsche militairen. En van de 1100 koelies, onder welke in dergelijke omstandigheden de sterfte zoo groot is, waren niet meer dan 43 overleden en 237 ziek ¹⁾.

¹⁾ In het geheel waren er 1864 zieken geweest, waarvan 99 overleden. Er waren namelijk geneeskundig behandeld :

Europeanen	965
Afrikanen	76
Amboineezen en Inlanders	458
Inlanders, niet tot het leger behoorende	365

1864

waarvan hersteld waren :

Als een bewijs voor de goede gezindheid van Aroe Palaka kan nog het volgende dienen :

Het vertrek van generaal van Swieten naderde; maar hij wilde Boni niet verlaten alvorens er voor gewaakt te hebben, dat de begraafplaats te Palaka, waar zijn overleden wapenbroeders rustten, behoorlijk verzorgd zou worden. Daarom had hij dien grond willen koopen en hij dacht er aan, om een vertrouwd persoon de hoede van dat plekje grond op te dragen. Toen de assistent-resident Bakkers den koning van Boni daarover gesproken had, ontving generaal van Swieten het volgende schrijven :

»Ik deel den generaal mede, dat de heer Bakkers bij mij is geweest en mij heeft te kennen gegeven, dat de generaal het stukje grond wenscht te koopen, waarin het lijk van den majoor begraven is.

»Aangenaam is het mij, dezen wensch van den generaal te vernemen. Doch dat stukje grond kunnen wij niet gelijkstellen met de hulp, die het Gouvernement ons heeft betoond, die wij Boniërs allen niet genoeg in waarde weten te roemen; maar waarvan Allah alleen kennis draagt.

»Indien dat stukje grond eigendom van Boni ware, zoude de generaal daarover naar willekeur kunnen beschikken; hoeveel meer dus nu, daar die grond mij zelve toebehoort.

»Daarom wensch ik, dat het Gouvernement mij de gunst bewijze om die begraafplaats als eene schenking aan te nemen; ik wensch tevens die graven doen bewaken en verzorgen, en wanneer het noo-

Europeanen	820
Afrikanen	63
Amboincezen en Inlanders	416
Inlanders, niet tot het leger behoorende	321

1620

zoodat 135 in behandeling bleven, waarvan 82 Europeanen.

dig zal zijn het gedenkteeken te doen aanwitten, zal ik wel in staat zijn dit ook te doen.

»Alzoo zijn mijne woorden.

»Geschreven te PALAKA, den 29sten Januari 1860.»

De opperbevelhebber dankte den koning in een beleefd schrijven voor diens welwillendheid. Wellicht ook was deze een gevolg van een geschenk in geld, dat de commissarissen den koning gegeven hadden om den missighit, die tijdens de eerste expeditie door de onzen verbrand was, weer op te bouwen ¹⁾.

Alvorens naar Java terug te keeren, brachten de beide commissarissen nog een plechtig bezoek aan den koning van Boni, die met zijne Rijksgroeten hen ontving.

Men deelde Aroe Palaka mede dat de troepen binnen weinige dagen Boni zouden verlaten. Eenigszins zonderling klonk 's konings wensch bij het afscheid nemen: »dat het niet de laatste maal mocht wezen dat hij generaal van Swieten zou ontmoeten.»

De civiele regeeringscommissaris voegde er bij wijze van »Amen'' bij: men hoopte, dat die ontmoeting dan *iredelievend* zou zijn, waarmee Aroe Palaka van harte instemde.

¹⁾ Die schenking ging vergezeld van dezen brief:

»Wij doen Uwe Hoogheid weten, dat wij met veel leedwezen hebben gezien, dat de begraafplaats der Bonische vorsten, na de eerste inneming der kampung Boni, door vuur grootendeels is vernield geworden.

»Het Gouvernement is beschaamd en verstoord over deze onbehoorlijke vernieling; want het is de wil van het Gouvernement om de heilige plaatsen zelfs in den oorlog te ontzien en de godsdienstige gebruiken van allen, die onder deszelfs bescherming leven, te doen eerbiedigen.

»Maar Uwe Hoogheid weet, hoe het in den oorlog toegaat. De soldaten, wanneer zij door den strijd opgewonden zijn, volgen niet altijd de bevelen op.

»Het is de wensch van het Gouvernement en van ons om de schade, welke aan de begraafplaatsen is toegebracht, te herstellen; opdat wij daarover niet langer beschaamd behoeven te zijn. Tot dat einde bieden wij Uwe Hoogheid en den Hadat van Boni hiernevens aan eene som van 500 gulden.

»Geschreven te PALAKA, in het land van Boni, den 31sten Januari 1860.»

Toch is het te begrijpen, dat men geneigd was, in die woorden een zekere ironie te vinden; volkomen vertrouwd had men Aroe Palaka aanvankelijk niet, en het zou niet tot de onmogelijkheden behooren dat hij, evenals indertijd zijn groote voorganger van denzelfden naam, zich aan onze voogdijschap wilde onttrekken en misschien wel de wapenen tegen ons keeren zou. Hij scheen zoo onnoozel niet te zijn, als hij er uit zag, en de doofheid, waaraan hij gesouffreerd had toen de koningin van Boni nog den troon bekleedde, bleek zoo erg niet geweest te zijn.

Doch de uitkomst heeft geleerd, dat Aroe Palaka in waarheid ons van harte toegedaan is geweest. Nog elf jaren duurde zijne regeering, zonder dat hij een enkele maal een poging heeft aangewend om zich tegen ons te verzetten. Dit was misschien meer een gevolg van onverschilligheid en luiheid dan van onkreukbare trouw; want Z. M. bemoeide zich gedurende zijne regeering weinig met de staatszaken, wijdde zich met een zeldzame voorliefde aan het vischen en liet alles over aan den rijksbestuurder, den ouden Aroeng Oedjong, die met vaste hand het bewind voerde.

Het gevolg hiervan was, dat toen Aroe Palaka in 1871 stierf, er niet veel aan hem verloren werd; doch in elk geval blijkt uit het bovenstaande dat de woorden, die hij generaal van Swieten tot afscheid toevoegde, in 't minst geen verborgen beteekenis hebben gehad.

Nadat generaal van Swieten er nog eens op gewezen had, dat men zoo noodig steeds raad kon vragen aan den gouverneur van Makassar, eindigde dit officieel bezoek, en toen men eenige spijzen gebruikt had, vertrokken de commissarissen met hun staf.

Voor Boni behoefde men in den eersten tijd niet beducht te wezen; de onderwerping was volkomen, en toen de krijgsmacht vertrok, bleef de verstandhouding tusschen onze regeering en die van Boni zeer vriendschappelijk. Daarentegen hadden Loewoe en Wadjo zich weer teruggetrokken, toen onze troepen de Tjenrana

hadden verlaten. De Datoe van Loewoe begon weer allerlei uitvluchten te zoeken en moeielijkheden in den weg te leggen, en een oogenblik dreigden vijandelijkheden aldaar onvermijdelijk te zijn. Volgens zeggen van den Datoe was reeds een gezantschap naar de commissarissen gezonden; op de vraag van den assistent-resident Bakkers of dit gezantschap voorzien was van het rijks-zegel, had hij ten antwoord gegeven, dat dit zegel nooit buiten de grenzen van het rijk mocht komen. De heer Bakkers, die wel begreep dat er onnoodige bezwaren gemaakt werden om de afdoening der zaak te vertragen, verlangde dat hem het zegel zou worden meegegeven, hetgeen zonder vorm van proces geweigerd werd; hij dreigde nu, de kampong Palopo te doen beschieten. — Dit hielp. Het zegel werd hem overhandigd en nogmaals werd hem plechtig verzekerd, dat er een gezantschap was afgezonden, waarvan men echter nooit een spoor gezien heeft.

Althans toen het oogenblik, dat de troepen Boni verlaten zouden, aangebroken was, toen was er nog geen gezantschap komen opdagen. Deze quaestie echter was niet van zoo overwegend belang, om een nieuwe expeditie naar Loewoe en Wadjo te organiseeren, en te eer besloten de commissarissen, om die rijkjes niet door kracht van wapenen tot een bondgenootschap te dwingen, omdat men elders de troepen hoog noodig had.

Den 2^{den} Maart, namelijk den dag dat de beide commissarissen van Boni's koning afscheid genomen hadden, vertrokken weder drie kompagnieën van Pampanoea naar Badjoa, om ingescheept te worden; ook vertrokken de artillerie en de sappeurs.

Den 5^{den} verlieten de gezamenlijke transportschepen de reede van Badjoa; de bevelhebber had, om de reis te bespoedigen, premiën uitgelooft voor hen, die 't eerst te Batavia zouden zijn aangekomen. De generaal was den dag te voren aan boord van de »Soembing» gegaan en zijn mede-commissaris aan boord van de »Medusa»; Aroe Palaka deed hen tot aan Badjoa uitgeleide.

En daar zij nog niet konden vertrekken, omdat er nog 't een en ander te behandelen was, kwam Aroe Palaka twee dagen later een bezoek aan boord van de »Medusa» brengen; hij bezichtigde alles en had inzonderheid een onbeprekten eerbied voor de zware vuurmonden. Na nogmaals een hartelijk afscheid van de commissarissen genomen te hebben, gi^{ng} hij weer aan wal.

Den 7^{den} Maart lichtten de »Medusa» en de »Soembing» het anker, om hun bestemming te volgen. Generaal van Swieten bezocht op de terugreis nog de posten te Bonthain en Balang Nipa, en kwam den 16^{den} te Batavia aan, waar hij met saluutschoten ontvangen werd.

Achtereenvolgens kwamen nu ook de overige troepen ter reede van Batavia aan, na veel van de westewinden geleden te hebben; zelfs was de »Gedeh», welke drie transportschepen op sleeptouw had, op de Java-rif gestooten, daar men te veel oostelijk had aangehouden; de transportschepen, die zeil bijgezet hadden, konden zoo spoedig hun vaart niet stuiten, zoodat zij op elkander stieten en er een niet onbelangrijke schade ontstond. Gelukkig was het ongeval door de »Phoenix» gezien, die de beide vaartuigen, welke hij sleepte, liet ankeren en toen de vier schepen, die danig in elkaar verward zaten en op de klippen vastgeraakt waren, hulp verleende. Men beijverde zich om het tuig, dat deerlijk gehavend was, zoo spoedig mogelijk te herstellen en zette de reis voort. Den 20sten arriveerden de troepenschepen te Batavia en een gedeelte der troepen zette eerst den 20sten van de volgende maand voet aan land.

Veilig kan men zeggen, dat nooit een expeditie zoo volkomen met een goeden uitslag bekroond is geworden, als deze; hetgeen in de allereerste plaats moet worden toegeschreven aan de kunde en het beleid van generaal van Swieten, ofschoon niet minder aan de volharding en de voorbeeldige plichtsbetrachting der troepen.

Evenwel moet het de aandacht hebben getrokken, dat deze expeditie weinig schitterende wapenfeiten heeft opgeleverd, en dat zich al zeer spoedig moedeloosheid van de Boniërs heeft meester gemaakt.

Het mag niet uit 't oog verloren worden, dat dit — naast het beslissend en doeltreffend optreden van generaal van Swieten — tevens een gevolg is geweest van de wapenfeiten tijdens de eerste expeditie verricht. Al moge deze tot geen beslissend resultaat geleid hebben, het is toch een feit, dat ook toen de troepen bij geen enkele ontmoeting in het nadeel zijn geweest, zoodat de Boniërs reeds een gevoelige les ontvangen hadden, vóórdat generaal van Swieten verscheen, om hen voor goed tot reden te brengen.

Wat het niet sluiten van een tractaat met Wadjo en Loewoe betreft, daaraan werd door de regeering niet zoo bijzonder veel gehecht en de gevolgen hebben dan ook doen zien, dat daardoor in geen enkel opzicht nadeel is ontstaan, zoodat het eene verkeerdheid zou zijn geweest, die rijkjes door kracht van wapenen tot het sluiten van een verbond te dwingen; te meer, daar goed beschouwd, het recht niet aan onze zijde zou zijn geweest.

Want nooit te voren waren door ons tractaten met die landschappen gesloten en het ging dus moeielijk om ze, tegen hun zin, daartoe te dwingen.

De troepen werden, toen zij hun feestelijken intocht in de hoofdstad van Neerlandsch-Indië deden, door de bevolking met geestdrift ontvangen. Vlaggen en tropheëen verleenden aan den weg, dien zij moesten volgen, een feestelijk aanzien, en van harte werden hun allerlei ververschingen aangeboden.

Zoo ooit een ovatie der burgerij tot eer strekte, dan was zulks thans het geval.

In alle opzichten kunnen de krijgsverrichtingen der beide Bonische expeditiën strekken, om op nieuw te bewijzen, welke uitstekende elementen ons Nederlandsch-Indisch leger bevat; een armee, die zoowel in voor- als tegenspoed bewondering afdwingt.

Wie zal dit ontkennen? En toch — hoe traag is het gouvernement, om iets voor het leger, voor den soldaat te doen?

Wij weten zeer goed, dat die klacht evenzeer op ons leger in het moederland van toepassing is, dat — zoolang *afschaffing der plaatsvervanging* de Edelmogende heeren te 's Hage niet uit eigenbelang wakker maakt — nog altijd even stiefmoederlijk bedeed wordt als dat in Indië. Maar men is eer geneigd, voor de wapenbroeders in Indië een lans te breken; want *hier* heeft de armee in vreedstijd een, zij 't niet aanlokkelijk, toch dragelijk bestaan, en is de ure des gevaars daar, dan zal al wat liefde voor zijn land heeft, te wapen snellen, en de jammeren, de ellende, zullen door het gansche volk gedeeld worden.

Hoe geheel anders is dit in Indië. Dààr een aaneenschakeling van expeditiën met hare veelsoortige gevaren en ontberingen, in woeste landstreken, op grooten afstand van de beschaafde wereld verwijderd; dààr een moeitevol leven, dat vroegtijdig de krachten uitput en de gezondheid ondermijnt, terwijl de bewoners der hoofdplaatsen ter nauwernood weten, dat op zooveel honderd of duizend palen afstands gestreden, bloed vergoten — wat veel erger is, *geleden* wordt.

Is het niet onverantwoordelijk, den soldaat onverschillig te behandelen, van wien ten allen tijde zooveel inspanning, zooveel onbegrijpelijke zelfverloochening moet gevorderd worden?

Zoo menigeen heeft daar in nog veel kernachtiger en overtuigende bewoordingen op gewezen; maar jaren zijn verlopen, en steeds bleef alles bij 't oude.

»Leger en vloot toch,» zoo schreven twee Oost-Indische officieren, welke een paar jaren later bij de beschrijving van een expeditie, waarbij de troepen opnieuw zich met roem overladden hadden, een dergelijke verzuchting niet konden weerhouden, »leger en vloot toch zijn ten allen tijde gereed om op te rukken tegen elken vijand van het Gouvernement; onder de officieren zijn er velen, die met roem als aanvoerders kunnen optreden. Het Indisch leger bezit vele eigenschappen in zich, om een goed leger te zijn, ook ondanks de heterogene bestanddeelen waaruit het is zamengesteld; ook bij

de overtuiging, dat niet alles wordt gedaan om zijn goeden geest op te wekken, zijn lot te verbeteren, zoo in 't algemeen als individueel."

Ondanks de stiefmoederlijke behandeling die het ondergaat; *ondanks* den geest van malaise, van ontevredenheid, die zich al meer en meer ontwikkelt, zal dat leger niet vragen of dat oprukken noodig zij; het zal oprukken en strijden met geestdrift; het zal overwinnen en daarna terugkeeren, om weer gereed te staan tot nieuwen strijd. Het zal een getrouw werktuig zijn in de hand van hen, die den last tot oprukken kunnen geven en die dat bevel aan de natie moeten verantwoorden: terwijl het leger zelf een niet minder zware verantwoording zal hebben te doen van de wijze, waarop het dien last volvoerde.

Men vrage ons echter niet, of 't Indisch leger zich tegenwoordig gelukkig acht!

De grieven die het kan aanvoeren zijn velen, en even gewichtig als talrijk; de opsomming er van zou ons thans te ver leiden; men houde die in petto. Genoeg! Het Gouvernement wete, dat 't meer dan tijd is, zich het leger in Indië meer aan te trekken; dat het zich tot nog toe een beter lot heeft waardig gemaakt; dat er een tijd kan komen, waarop de eenige hoop op dat leger zal gevestigd zijn; dat het dus zaak is te zorgen, dat het ook dan, en dan vooral, ter beschikking sta, evenals thans, met hart en ziel!

En die tijd is wellicht niet verre! Niet altijd zult gij alleen strijd hebben te voeren tegen inlandsche stammen; andere vijanden kunnen opdagen, gewapend en aangevoerd even goed, zoo niet beter, dan uwe troepen. Ze zullen u met te meer onstuimigheid aanvallen, omdat eene overwinning op u hun eene prooi leveren zou, schoon genoeg om zich ten uwen koste te verrijken.

Om zulk een aanval te trotseeren, behoeft gij allereerst uw leger, maar uw leger versterkt en verbeterd; beziel met te grooter geestdrift, naarmate het zwakker is dan de tegenpartij.

Die geestdrift op te wekken en levendig te houden, zij dus uw streven!

Daartoe is het echter noodig, van stelsel te veranderen. — Overdreven bezuiniging of inkrimping moet plaats maken voor mildheid en uitbreiding; onverschilligheid voor ware belangstelling; zucht tot behoud en handhaving van 't bestaande voor opoffering en verbetering.

Doch waartoe u den weg gewezen, die reeds zoo lang u is getoond door anderen, door meer bevoegden dan wij; een weg die toch niet door u wordt ingeslagen, omdat uw geheele stelsel voor Indië alleen schijnt te berusten op de bevoordeeling van het moederland uit de middelen en zelfs ten koste van Indië; omdat het u ter harte zou gaan het te vervangen door een ander stelsel, dat u niet direct hetzelfde zou opleveren, maar waarbij Indië-zelf meer baat zou vinden.

Bedenkt toch, dat Indië niet meer is wat het vóór 1811 was, hoe belemmerd ook in zijne ontwikkeling door een minder verlicht stelsel; bedenkt dat de Inlandsche bevolking ondanks u en door u heeft geleerd; dat de Europeesche maatschappij, zoo al niet in kennis, u althans in energie vooruit is; maar vooral bedenkt, dat begeerige blikken van uit den vreemde op uwe bezittingen geslagen worden; dat licht dreigende wolken van onder den politieken horizon, soms met verwonderlijke snelheid, kunnen opdagen, en dat uwe toekomst wezenlijk van het ongeschonden behoud van Indië afhangt!

* * *

In de laatste jaren is men van de waarheid van dergelijke beschouwingen overtuigd geraakt; maar meer ingrijpend nog zullen de hervormingen moeten zijn, die worden ingevoerd.

Intusschen blijft het geëerbiedigd Hoofd van den Staat nooit in gebreke, onderscheidingen toe te kennen, telkens als een wapenfeit

van eenig aanbelang heeft plaats gehad; zoo ook na de Bonische expeditiën.

Bij besluit van 19 Februari 1860, n°. 70, werd generaal van Swieten bevorderd tot kommandeur der Militaire Willemsorde, en bij besluit van den 22sten Juni, n°. 69, werden eervolle belooningen geschonken aan allen, die zich bijzonder hadden onderscheiden.

De lijst der gedecoreerden vindt men in Bijlage 7 van dit Deel.

XI.

DE EXPEDITIE NAAR BANDJERMASIN.

Terwijl op Celebes de rust hersteld was en de troepen naar hun garnizoensplaatsen terugkeerden, woedde op Borneo nog de strijd, die daar ongeveer gelijktijdig met den oorlog met Boni ontbrand was. In het jaar 1859 was een expeditie onder bevel van den luitenant-kolonel Andresen naar Bandjermasin gezonden, om de onlusten aldaar te bedwingen (blz. 133). Wij zullen thans den loop van deze evenzeer merkwaardige expeditie volgen; ook hier — willen wij den omvang van dit werk niet overschrijden — tot beknoptheid gedwongen, waarom wij voor meerdere bijzonderheden verwijzen naar het interessante werk van W. A. van Rees ¹⁾. Daarin komt een uitvoerige beschrijving van de residentie Zuider- en Wester-afdeeling van Borneo voor, waarvan wij het voornaamste hier laten volgen.

De residentie »Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo», grenzende ten noorden aan het rijk van Solokh, ten noordwesten aan Broenai of Borneo-proper, ten westen aan de residentie »Wester-afdeeling van Borneo», ten zuiden aan de Java-zee en ten oosten aan de

¹⁾ De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863, door W. A. van Rees, 2 dln. Arnhem, D. A. Thieme, 1865.

straat van Makassar, is samengesteld uit onderscheidene provinciën, die deels aan het onmiddellijk gezag van het Nederlandsche gouvernement zijn onderworpen, deels geregeerd worden door leenplichtige vorsten. Volgens opgaven der Hoofden bevat zij eene bevolking van 513.314 zielen.

Het zuidelijk gedeelte der residentie bestaat uit de volgende afdeelingen :

Zuider-afdeeling, waarbij het leenplichtige rijk Kottaringin of Kottawaringin en een gedeelte van het landschap Djelei behoort. Deze afdeeling wordt bestuurd door een civielen gezaghebber. Zij grenst ten noorden aan de Kapoeas- en Melawie-rivieren, ten oosten aan de Grootte Daijak of Kahaijan, ten zuiden aan de Java-zee, ten westen aan een gedeelte van Djelei en de rivier van dien naam; zij heeft een oppervlakte van $\pm 1000 \square$ geographische mijlen, met een bevolking van ± 35000 inwoners, waarvan $\frac{3}{4}$ Daijaks en $\frac{1}{4}$ Maleiers, en is verdeeld in 8 districten.

Groot- en Klein-Daijak, ten noorden begrensd door het Kaminting-gebergte, ten westen door de Zuider-afdeeling, ten zuiden door de Java-zee, ten oosten door de afdeeling Bekompay en Doesoen, en bestuurd door een civielen gezaghebber, heeft een uitgestrektheid van $\pm 1500 \square$ geographische mijlen met een bevolking van omstreeks 54.000 zielen, en is uit 6 districten saamgesteld.

Bekompay en Doesoen, onder een militairen en civielen gezaghebber, heeft ten noorden van zich Koetei en de Wester-afdeeling van Borneo, ten westen de Grootte en Kleine Daijak, ten zuiden en oosten het sultansrijk van Bandjermasin; het beslaat $1250 \square$ geographische mijlen, is bevolkt door ruim 6000 Maleiers en 28.000 Daijaks en in 11 districten verdeeld, waarvan 3 onder één hoofd.

Bandjermasin (5650 inw.), onder het rechtstreeksch beheer van den resident, die in de hoofdplaats Bandjermasin zijn verblijf houdt, grenst ten noorden aan de rivier van dien naam en aan die van Martapoera tot aan Martaraman, ten oosten aan Riam Kanan, ten

zuiden aan Tanah Laut, ten westen van Tabanio aan de Java-zee en de soengej Barito tot Schans van Thuyl.

Tanah Laut, met eene bevolking van 8800 inwoners, is aan de noordzijde door het sultansrijk en het landschap Koesan, westelijk door Sembanban en voor het overige door de zee begrensd; verdeeld in 17 districten.

Het sultansrijk van Bandjermasin, onder onze suprematie, was gelegen tusschen Bekompay, Passir, Tanah Boemboe, Koesan en de afdeeling Bandjermasin, en was verdeeld in 10 districten; het aantal zielen wordt op 217.000 begroot.

Het oostelijk gedeelte der residentie beslaat een oppervlakte van ± 4930 □ geographische mijlen, telt 235.000 inwoners en bevat:

Het leenplichtig landschap Tanch Boemboe, begrensd door Passir, het sultansrijk van Bandjermasin en de straat van Makassar, en is in elf onderdeelen gesplitst.

Het sultansrijk Passir, ingevolge contract van 18 November 1850 onder de opperheerschappij van het gouvernement, grenst ten noorden aan Koetei; ten westen aan Doesoën en het sultansrijk van Bandjermasin; ten zuiden aan Tanah Boemboe en ten oosten aan de straat van Makassar. De sultan Machmoed Han houdt zijn verblijf ter hoofdplaats Passir.

Het sultansrijk Koetei, een erfleën van het gouvernement, heeft Berou ten noorden, Doesoën ten westen, Bekompay en Passir ten zuiden en de straat van Makassar ten oosten van zich.

Het leenplichtig landschap Berou bestaat uit de gewesten Sambalieng, Goenong Teboer en Boeloengan, die elk door een sultan worden geregeerd. De bevolking is voor het grootste gedeelte van Boegineeschen oorsprong.

Het moerassig en boschrijk land ten westen der schoone Barito, die in den regentijd tot boven de Teweh met stoomschepen bevaarbaar is, heeft tot aan Sampit hetzelfde karakter en is in den westmousson tot op 2 à 3 dagen stoomens van het strand geheel overstroomd. De gemeenschap kan dan steeds onderhouden worden met

kleine vaartuigen (djoekongs) van eenige duimen diepgang, waarmede de inboorlingen zich overigens gemakkelijk verplaatsen.

In den oost-mousson strekt die drassige streek zich slechts tot een halven dag stoomens van het strand uit, ongeveer tot de breedte van Schans van Thuyt en Kwalla Kapoeas.

Beoosten de Barito is het land even boschrijk, doch over het algemeen minder laag en verheft het zich meer boven de oppervlakte der zee, naar gelang dat men de bergketen nadert, die de oostelijke grens van het Bandjersche rijk en de westelijke grens van Koetei, Passir, Tanah Boemboe enz. uitmaakt, en waarvan de hoogste toppen niet hooger dan 2000 voet zijn.

De voornaamste rivieren, die in de westelijke richting stroomen, ontlasten zich in de Barito; ze zijn: de soengej's Lahej, Teweh, Mantallat, Ayo, Karrouw, Pattay, Negara en Martapoera. Tot de meest belangrijke plaatsen behooren Bandjermasin, Martapoera, Marabahan, Negara, Amoenthay en Margasarie. Alle andere kampongs bestaan slechts uit een gering getal huizen.

Tusschen de Negara en Barito is het terrein moerassig, doch drie mijlen oostwaarts van Negara wordt het hooger. Met uitzondering van den vierhoek, gevormd door de Barito, Martapoera en Tabanio is de bodem van Tanah Laut droog en heuvelachtig.

De volgende bijzonderheden geven eenig denkbeeld van het bestuur der opgenoemde landschappen tot het jaar 1859.

Onder toezicht van den civielen gezaghebber werden in de Zuiderafdeeling kampongs- en districtshoofden aangesteld.

Den pangerang, wien het rijk van Kottaringin in leen was afgegaan, werd een rijksbestierder toegevoegd.

In de afdeeling Groot- en Klein-Daijak bevond zich een rondreizende civiele gezaghebber, die zijn verblijf te Poeloe Petak hield, alwaar ook het voornaamste hoofd, tommonggong Djaja Negara, bekend onder den naam van Nicodemus, resideerde. Met de titels van tommonggong, radin of patch hadden de verschillende districten

hun eigen hoofden, die in iedere kotta door de oudsten werden bijgestaan en hun gezag meer of minder deden gelden, naarmate het district dichterbij of verderaf gelegen en de bevolking al of niet op de plaats gevestigd was. De meest verwijderde districten werden zelden bezocht en het onbeduidend bestuur der hoofden veranderde er gewoonlijk zonder voorkennis van den civielen gezaghebber. Geschillen en twisten der Daijaks werden door de kampongshoofden uitgemaakt of, zoo noodig, voor de districtshoofden en den civielen gezaghebber gebracht. Grootte diefstallen, moorden, koppensnellen enz. kwamen tot den resident of voor den landraad. Bij de beslechting eener zaak werd de adat steeds geraadpleegd. Diep in het binnenland bestonden nog, bij gebrek aan bewijzen, de Godsgerichten, en was het nemen van weerwraak niet ongewoon.

De districten der afdeeling Bekompay en Doesoen werden bestuurd door hoofden, die den titel van pembekkel, tompongong of demang voerden; de kampongs in de afdeeling Bandjermasin stonden onder onbeschaafde hoofden, die den titel van pembekkel of kiay voerden; in de afdeeling Tanah Laut waren de hoofden, evenals in Bekompay en Doesoen, onbezoldigd.

In het sultansrijk werd de sultan in het bestuur bijgestaan door den rijksbestierder en den pangerang Ratoe of sultan Moeda. De rijksbestierder (Mangkoe Boemi) was in den regel de oudste broeder, de sultan Moeda de oudste wettige zoon des sultans. De troonsopvolging had in rechte linie plaats.

Volgens het contract van 1826 moest de uitvoerende macht geheel in handen van den rijksbestuurder berusten. Sultan Adam deed evenwel de meeste regeeringszaken zelf af; de onbeduidendheid van zijn zoon pangerang Mangkoe Boemi Kentjana en van zijn kleinzoon Tamdjid Illah, die de betrekking van rijksbestierder onder hem waarnam, dwong hem daartoe. Tamdjid Illah, later zelf den troon bestijgende, wilde op dit punt het voetspoor zijns grootvaders volgen, en gaf daardoor aanleiding tot groote verwikkelingen.

De districts-hoofden of mantries met den titel van kiay of tom-monggong, werden naar willekeur aangesteld of ontslagen. Soms ontvingen zij een aanstelling voorzien met het zegel van den sultan of rijksbestierder; in verwijderde landstreken evenwel niet. Enkele mantries waren belast met het bestuur van eenige kampongs of met het heffen van tolrechten; anderen maakten de hofhouding des sultans uit, volgden hem bij groote feesten en op reis of bewaakten den kraton gedurende afwezigheid van den vorst. — Sommige kampongs-hoofden voerden den titel van kiay en werden dan onder de mantries opgenomen; gewoonlijk heetten zij pembekkel, bij uitzondering loerah.

Zonder vaste bezoldiging, ontvingen de hoofden slechts eenmaal 's jaars, in de maand Moeloed, een geschenk van den sultan. Zij lieten echter hun ondergeschikten genoegzaam opbrengen, om zich zelve aan vadzigheid te kunnen overgeven.

Te Negara en Alabioe bijv. moest ieder landbouwer van een soerat taboes (verlofsbrief) voorzien zijn en daarvoor vier gulden aan het districtshoofd betalen. Voor het afbakenen van het padieveld eischte laatstgenoemde andermaal vier gulden, terwijl de sultan op zijn beurt vier gulden liet opbrengen, wanneer de padie te veld stond.

Bij het aanstellen der hoofden, werd de keus der bevolking niet geraadpleegd. Ook het aantal hoofden in een district hing geheel af van de willekeur des sultans of rijksbestierder.

Alle bevelen van den sultan werden door den Mangkoe Boemi aan de hoofden en door dezen aan de bevolking kenbaar gemaakt.

In het jaar 1251 der Mohamedaansche jaartelling (1835), vaardigde sultan Adam een reglement uit, dat tot aan de ontbinding van het rijk in kracht is gebleven en voorschriften bevatte omtrent de uitoefening van het recht, de naleving van den Koran, over het voltrekken en ontbinden van huwelijken, het beslechten van geschillen over grondeigendom enz. Den priesters, ilhakims, was uit-

sluitend de bedeeeling van het recht opgedragen. Zij waren gehouden zich naar de Mohamedaansche leerstellingen te gedragen, doch weken er, door partijdigheid en baatzucht gedreven, willekeurig van af.

De ilhakim's waren onderscheiden in panghoeloe's, kadhli's, mufti's en chalipah's. De ilhakim-besaar of hoofd-kadhli, de hoofd-mufti, hoofd-panghoeloe en hoofd-chalipah hielden hun verblijf te Martapoera. Hoofd-kadhli pangerang Sjerif Hoesin, sultan Adam's schoonzoon, vestigde zich echter in 1859 te Bandjermasin.

Was er een moord gepleegd en kon de moordenaar zich niet verstaan met de bloedverwanten van den vermoorde over de som gelds, noodig om zich van de straf vrij te koopen, dan wendde men zich tot de mangkoe-boemi. Deze gaf alsdan een bevelschrift uit om den moordenaar te vatten en voor den panghoeloe te brengen, die de zaak onderzocht en voor den mufti bracht. Deze maakte schriftelijk het vonnis op, meestal de doodstraf. Door de handen van den panghoeloe en mangkoe-boemi kwam daarna het vonnis tot den sultan, die het bekrachtigde. Dienaren van den rijksbestuurder brachten den veroordeelde naar een padang (open vlakte) buiten de plaats en maakten hem met lans- en krissteken af. De partij, in wiens voordeel de zaak was beslist, ontving een afschrift van het vonnis (soerat poatoesan) en betaalde daarvoor vier gulden. Misdaden, moorden zelfs, die niet door de bloedverwanten werden aangegeven, bleven ongestraft. Het recht werkte slechts dan, wanneer het geldelijke voordeelen aanbracht, want na het vereffenen van elk geschil eischte de ilhakim een zekere som van beide partijen.

Behalve de doodstraf door middel van lans- of krissteken, bestond vroeger de ilhoekom kaminting, een pijniging, waarbij de beklaagde in zittende houding met de slapen tusschen een houten draaibank, waarmee de kamiri-noten verbrijzeld worden, geplaatst en door het aandraaien der schroef tot bekentenis gedwongen werd.

Rottanslagen (gewoonlijk op dieven toegepast), zóólang herhaald, totdat de schulddige bij herhaling bewusteloos was neergezegen.

Gevangenisstraf, niet langer dan een jaar.

Sluiting in het blok, waarin de schuldige dag en nacht met een arm of been gedurende een jaar gesloten werd.

Martapoera, ook Kajoe Tangi en Boemi Slamati genaamd, waar de vorstelijke kraton zich bevond, was van oudsher de zetel der regeering. Sultan Tamdjid Illah week van de adat af en hield zijn verblijf te Bandjermasin. Stierf er een sultan, dan pleegde men zijn lijk gereinigd naar de mesdjid of missigit te brengen en het niet ter aarde te bestellen, voordat de vorstelijke familie en het volk uit den omtrek waren te samen gekomen, om een opvolger te kiezen. Deze wijze van regeling der troonsopvolging was echter vervallen, sedert er een contract met het Nederlandsche gouvernement was gesloten.

Aan de waardigheid van sultan was het bezit der rijkssieraden onafscheidelijk verbonden; een sultan zonder rijkssieraden was niet denkbaar. De voornaamste bestonden in een gouden stoel en pajong; een paar krissen — baroe-lembah en naga-selira genaamd — met gouden scheeden en gevesten in diamanten gevat; een zwaard — tampayan; een vijftal lansen — sie maroeta, kala martjoe, sie-sassa, kalontaka en sie matjan; eenige gouden en zilveren schilden; eenige kanonnen en gammelangs; een diamant van 180 en een van 70 karaat. In de laatste jaren berustten de meeste sieraden bij njahi ratoe Kamala Sarie, terwijl kiay Adipati pangerang Ratoe en Hidayat er eenigen in gebruik hadden.

In de eerstvolgende maand Moeloed na de troonsbestijging, had de zalving des sultans plaats; want zonder zalving was geen vorst gewettigd. Op den geboortedag van den profeet, als alle hoofden uit het rijk waren bijeengekomen, zat de sultan voor zijn kraton op de padoe-doesan, een zetel voor de plechtigheid op de alon-alon opgericht. Met het heilig water van de Kwalla Bintjau of van Tjandi — een badplaats in Amoenthay — door baboreh welriekend gemaakt, besprenkelden de prinses van den bloede den uitverkoren vorst en voerden hem vervolgens naar den kraton om Zijne Hoogheid drie-

maal te wegen: eerst met Spaansche matten, dan met lijnwaad en eindelijk met vruchten. En als men wist hoe zwaar de vorst woog, ging men er toe over om hem tweemaal te meten: eerst met een gouden draad en daarna met een zilveren. Vervolgens werd er zeven dagen en zeven nachten feest gevierd; alle hoofden, prinsen en prinsessen tandakten dan mede.

De zalving van Tamdjid Illah heeft door Hidayat's toedoen nooit plaats gehad.

De inkomsten des sultans sproten voort uit de belastingen op de rijstbouwers, uit de opbrengsten der hoofdgelden en tollén, en uit de goud- en diamantmijnen.

Behalve de reeds vermelde djawian van vier gulden moest de landbouwer in de streek tusschen Negara en Alabioe nog zes-entwintig gulden grondhuur betalen en bovendien nog een gantang rijst per jaar aan des sultans schrijver. In het gansche land bracht men een tiende van den oogst aan den sultan op, die dit onder de panghoeloe's, de bewakers van den mesdjid, de Hoofden en behoeftigen moest verdeelen. Onder de inkomsten des sultans moesten nog de heerendiensten gerekend worden. Deze heerendiensten bestonden in het leveren van tweehonderd weerbare mannen (uit Alabioe, soengej Benar en Kaloewa), van welke steeds een vijfde als cerewacht of barissan, gedurende twee maanden bij den vorst dienst deed; en het verschaffen van het noodige personeel (uit Amandit), tot oppassing van des sultans paarden. Die weigerde, betaalde zeven gulden boete. Op gelijken voet moesten iedere maand zestig bakten-betalers, zonder eenige vergoeding, een maand lang bij den sultan werken. De bakten-betalers, die dezen dienst nog niet verricht hadden, werden in de maanden Ramadlan, Moeloed en Dzoél-ilhaidjah door hunne kampongs-hoofden naar de hoofdstad gevoerd om wayang, toppeng enz. voor den vorst te spelen.

Het verleenén van adellijke titels, die van vader op zoon overgingen, hing van de willekeur des sultans af. De adellijke praedi-

caten waren die van pangerang, ratoe, goesti en andin. Mannelijke afstammelingen van den regeerenden vorst ontvingen bij hunne geboorte den titel van pangerang; vrouwelijke die van goesti, later ratoe. De titel van goesti kan echter ook blijvend zijn; des sultans wettige vrouw voerde insgelijks den titel van ratoe.

Kinderen van adellijke vrouwen en onadellijke mannen heetten andin. Het was niets ongewoons, dat aan prinsen of prinsessen van den bloede een of meer landschappen in apanage, of een gedeelte der tol-opbrengsten werden geschonken.

De inboorlingen wonen, zoowel voor hun gemak als tot hun veiligheid, meestal in groote huizen bijeen, zoodat vele kampongs slechts uit één woning bestaan. In de districten Poeloe Petak, Beneden-Kapoeas en Doesoen Ilir, staan de huizen op 3 à 4 voet hooge palen; in de bovenlanden zijn zij met hooge palissaden omringd.

Met uitzondering der heidensche Daijaks, belijdt de Bandjersche bevolking het Mohamedaansche geloof, dat zich onder de leiding der priesters in de meest dweepzieke vormen vertoont. In weerwil van zijn wantrouwenden, valschen en sluwen aard, stelt het volk in zijn priesters een onbeperkt vertrouwen, gehoorzaamt hun blindelings en betoont hun, niettegenstaande hunne afpersingen en in 't oog vallende ondeugden, een onbegrensde onderdanigheid.

Aan den heilloozen invloed der priesterkaste, door den vorst met zooveel macht bekleed, is het gedeeltelijk toe te schrijven dat de opstand, in 1859 uitgebroken en aanvankelijk tegen het sultansbestuur gericht, van lieverlede een ander karakter aannam en in een godsdienstkrijg ontaardde.

De kennis der priesters bepaalt zich bij uiterlijke vormen; zij prevelen gebeden, waarvan zij den zin niet kennen; zij vasten en reinigen zich dagelijks en volvoeren de besnijdenis naar de voorschriften van den Koran. Hun streven is niet, het volk godsdienstig onderwijs te geven of zedelijk te verbeteren; maar de heerschende bijgeloovige begrippen te bestendigen en dieper wortel te doen

schieten, ten einde zich zelve gemakkelijk te kunnen verheffen. Zij kweeken het bijgeloof aan door het uitgeven van djimats (talismans), die de eigenaars voor rampen behoeden en onkwetsbaar maken. Voor djimats is hun alles goed: ringen, briefjes met kabalistische figuren of een geschreven spreuk uit den Koran, stukjes katoen, kleine kleedingstukken enz. De Bandjerees betaalt den djimat goed en werpt zich, lafhartig als hij is, met blind vertrouwen op het noodlot in het grootste gevaar. Komt hij in den strijd om, in weerwil van zijn onkwetsbaarheid, welnu, het paradijs staat voor hem open; want hij deed een godgevallig werk, hij streed tegen de ongelooovigen.

Het maken van proselieten onder de Daijaks behoort ook tot de taak der priesters. Met de Ngadjoes van Poeloe Petak en Zuiderafdeeling gelukte het hun vrij wel, zelfs bij eenigen die in hunne jeugd christelijk onderwijs van de zendelingen ontvingen.

Overigens leeft de priester, zooals reeds aangeteekend werd, ten koste van de bevolking. Hij, die den tulband draagt, behoeft zijn handen niet te bezoedelen met den gewonen arbeid der stervelingen; toch zijn er priesters, die handel drijven en onder de gegoeden vindt men zelfs reeders en scheepsgezagvoerders.

De Bandjerees, fatanicus en fatalist, gelooft aan de macht van afgestorvenen, aan goede en kwade geesten. Hij hecht vooral groote waarde aan boetedoeningen en draagt middelrijk bij tot opbouw en onderhoud van langgars of bedehuizen, die, behalve de tempels, in elken kampong worden gevonden. De grondtrekken van zijn karakter: lafhartigheid, luiheid, wraakzucht, bijgeloovigheid, wantrouwen en sluwheid, verloochent hij zelden.

De taak van den geschiedschrijver is niet gemakkelijk; dit moest de schrijver van het o. i. even belangrijk als onpartijdig geschreven werk »de Bandjermasinsche krijg van 1859—1863», ruimschoots ondervinden. Menigen ruwen aanval moest hij verduren, zelfs in

anonyme courant-artikels. Wat men vooral den auteur tot een verwijt maakte was, dat hij met twee maten gemeten had en de diensten, door de marine gedurende den Bandjerschen krijg bewezen, niet naar behooren had gewaardeerd. Een en ander heeft hem genoopt, kort na het verschijnen van bovengenoemd werk, een tweede aan dit onderwerp te wijden ¹⁾, waarin hij alle bezwaren, die men tegen zijn arbeid aanvoert, wederlegt en bij den onpartijdigen lezer de overtuiging vestigt, dat hij zijn taak met nauwgezetheid vervuld heeft, zoodat men zijn werk gerustelijk kan raadplegen en daaraan een blijvende waarde mag toekennen.

Wij hebben gezien, hoe de toestand in Bandjermasin zoo onrustbarend was geworden, dat de resident de noodzakelijkheid had ingezien om meer militaire macht aan te vragen. De overmoedigheid was, onder anderen te Batang Balangan, zeer groot; aldaar had de panghoeloe Abdoel Gani reeds in de missigit aan de saamgestroomde menigte een geschrift voorgelezen, dat, voorzien van het zegel van sultan Adam's broeder, in het bedehuis aangeplakt was en waarin volzinnen voorkwamen als deze:

»Het volk van het Bandjersche rijk was gelijk een troep schapen. De sultan gelek een tijger die de schapen mishandelt en verslindt. In alle deelen van het rijk verflauwde het zuivere geloof" — dus toen reeds de strekking om van deze quaestie een godsdienstoorlog te maken, — »slechts in Benoea Lima werden de leerstellingen van het Islamisme behoorlijk nageleefd. Niet sultan Tamdjid Illah, maar pangerang Hidayat en Soeria Mataram waren de beschermers van het rechte geloof."

Het was intusschen meer en meer gebleken, dat de resident voor een groot deel schuld had aan den treurigen stand van zaken, en de kolonel der infanterie Andresen kwam den 29sten April te Band-

¹⁾ De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863, nader toegelicht door W. A. van Rees. Aruhem, D. A. Thieme, 1867.

jermasin aan en nam den 1sten Mei het civiel bestuur over, op last der regeering den resident voorloopig schorsende. Tevens had de »Ardjoeno» een inlandsche kompagnie aangebracht. Kolonel Andresen achtte het al dadelijk raadzaam om Martapoera, tusschen Pengaron en Kalangan gelegen, te bezetten, waartoe kapitein Uhlman last kreeg, die den rijksbestierder zeggen moest, dat hij slechts in last had om de bevolking tegen oproerlingen te beschermen.

De rijksbestierder wilde kapitein Uhlman wel ontvangen, maar zonder troepen. Dit was reeds verdacht; doch weldra kwamen lijken van Europeanen voorbijdrijven, de vijandelijkheden werden allereuwe geopend en men ontving bericht, dat in Kalangan alle Europeanen vermoord waren en dat Pengaron en Marabahan door de oproerige bevolking bedreigd werden. Driehonderd muiters beproefden een aanval op Pengaron, waar luitenant Beeckman bevel voerde.

Het bleek al dadelijk, dat diens positie zeer netelig was, daar er van Bandjer geen vivres kwamen en een aantal matrozen en koelies deserteerden. Daarbij was Pengaron -- bestaande uit de woningen der geëmployeerden aan de mijnen aldaar -- door een heuvelrij begrensd, welke den vijand, die onder de bevelen van pangerang Antassari het plaatsje ingesloten had, veroorloofden om het te domineeren.

De kommandant had dien post zoo goed mogelijk versterkt, door een paar bastions op te werpen en hem door een palissadeering te omringen. Den 28sten April had men gelukkig in tijds vernomen, dat in het naburige bosch zich een aantal gewapenden verborgen hadden, die blijkbaar een aanval beoogden; ieder was dus op zijn post om hen te ontvangen. Weldra naderden de muiters, schreeuwende en tandakkende; de voorvechters, van talismans voorzien, voorop.

Een veldstuk met schroot geladen wordt op hen gelost en er vallen eenigen, wier talisman niet geheel aan de eischen bleek te beantwoorden! De anderen lieten zich niet afschrikken en begonnen de palissaden op te ruimen; maar het goed gericht geweervuur der

onzen benam hun spoedig den lust daartoe en toen de voorvechters op den loop gingen, volgden de anderen. Deze mislukte aanval had eigenlijk — gecombineerd met een anderen aanval — eer moeten plaats hebben, maar was te vroeg geschied.

De toestand van luitenant Beeckman was zeer moeielijk. Vooreerst durfde men de koelies niet vertrouwen; maar het bleek weldra dat men de matrozen der laadprauwen, die een deel der bezetting uitmaakten, nog minder kon vertrouwen; want in een enkelen nacht deserteerden er vier-en-negentig. Ten tweede ging de approviandeering met vele bezwaren gepaard, terwijl de bode, die den militairen kommandant te Bandjer op de hoogte der zaken brengen moest, werd afgemaakt. Overigens was de vijand, die de kleine sterkte ingesloten hield, zoozeer niet te duchten, want vernieuwde aanvallen werden zonder moeite afgeslagen; doch hij had het slachtvee buit gemaakt en er zou spoedig behoefte aan rijst en zout ontstaan, zoodat de rantsoenen verminderd moesten worden. Verscheidene weken verliepen en de toestand werd meer en meer hachelijk, want de insluiting was van dien aard, dat de bezetting geheel afgesloten was; er begon gebrek te heerschen, terwijl de gewonden en zieken niet eens een goede verpleging bekwamen, daar de officier van gezondheid Diepenbroek door een kettingganger vermoord was.

Nadat opnieuw een nachtelijke aanval afgeslagen was, kwam er een brief van pangerang Antassari, waarin een meer vredelievende toon werd aangeslagen; men wantrouwde echter zijne bedoelingen en geen oogenblik verflauwde de waakzaamheid. Maar lang kon de kloeke kommandant van Pengaron het niet meer uithouden — en toch zou hij er niet licht toe besluiten om de sterkte te verlaten en gebruik te maken van den eenigen uitweg, die voor hem open stond; namelijk de aanwezige prauwen te nemen, daarmee zoo mogelijk de kust te bereiken en zoo — hopende dat er vroeg of laat een schip mocht komen, dat hen zou kunnen opnemen — zijne manschap voor den ondergang te behoeden.

Twee dagen had de insluiting geduurd en de nood was hoog gestegen, toen het een boodschapper, van Bandjermasin komende, gelukte om tot de onzen door te dringen en hun het blijde uitzicht van naderend ontzet te openen. Weldra zou kolonel Andresen komen.

Deze was intusschen benoemd tot opperbevelhebber en gouvernements-commissaris; de resident, welke, zooals wij reeds vermeldden, tijdelijk was afgezet, werd nu vervangen door den nieuw aangestelden resident Bosch, en zoodra de noodige versterking aangekomen was, werd Bandjermasin in staat van beleg verklaard.

Den 1sten en 2^{den} Juni waren gearriveerd: 5 kompagnieën van het 9^e bataljon infanterie, 43 artilleristen met 4 bronzen kanonnen van 3 pond, 2 houwitsers en 2 mortieren, alsmede een halve kompagnie sappeurs.

Het plan was, om naar Martapoera op te rukken en in aanraking te komen met den rijksbestuurder Hidayat. Op dit oogenblik meende kolonel Andresen, dat de rijksbestuurder goedgezind was en geloofde den opstand in de geboorte te zullen smoren, door aan den wensch, zoowel van de rijks grooten als van de bevolking, toe te geven en Hidayat op den troon te plaatsen. Hierdoor zou aan de groote ontevredenheid, welke tengevolge van sultan Tamdjid's bestuur heerschte, een eind gemaakt worden; want niet alleen dat de bevolking op de hand van den sluwen rijksbestuurder was, maar men vermeende algemeen, dat het testament van den vorigen sultan Adam, waarbij Tamdjid als opvolger was aangewezen, een ondergeschoven stuk was, zoodat deze wederrechtelijk den troon beklommen had.

Ofschoon men dus hoopte, de onlusten te bedwingen door zich met Hidayat te verstaan, werd de tocht naar Martapoera toch voltoerd, geheel alsof men zich in vijandelijk land bevond; eerst een voortroep, welke zich aan boord van de »Boni" bevond, daarna de hoofdmacht, aan boord van de »Celebes", en eindelijk de reserve, bestaande uit vier gewapende schepen met een deel der landings-

divisie. Luidens de geruchten was de kraton bezet door 3000 man, onder bevel van pangerang Antassari, de missigit door 500 man; ook het residentiehuis zou door den vijand bezet zijn.

Den 11^{den} Juni vertrokken, kwam onze krijgsmacht in de bovengenoemde volgorde den volgenden dag te Martapoera aan; voor den missigit ten anker gekomen, zond men pangerang Sjerif Hoesin met hadji Isa aan land, die op zich genomen hadden om Antassari over te halen, geen tegenstand te bieden.

Hierin naar wensch geslaagd zijnde, keerden zij terug. Kolonel Andresen, die reeds aan land gegaan was, begaf zich nu naar het residentiehuis en ontving den rijksbestuurder; men ondervond hier geen vijandelijkheden. Nog dienzelfden dag (13 Juni) werd de kraton door den voortroep bezet, waarna de hoofdtroep mede ontscheepte en nabij den kraton een bivouak betrok.

Den 14^{den} belegde kolonel Andresen een vergadering, waarbij hij met den rijksbestuurder en de hoofden den toestand besprak en hen aanmaande, om vijandelijkheden te voorkomen. De reeds gepleegde wanordelijkheden kwamen hier natuurlijk ter sprake en vooral ook het gruwelstuk, dat den 1sten Mei te voren te Kalangan gepleegd was; aldaar waren namelijk een twintigtal mannen, vrouwen en kinderen met afschuwelijke wreedheid vermoord geworden en de booze wereld zeide, dat Hidayat's oom de belhamel geweest was — zelfs dat Hidayat bevel gegeven had tot het verwoesten van Kalangan.

Andresen had reeds het voornemen te kennen gegeven, om Hidayat tot sultan te verhellen, wanneer deze onschuldig aan die misdaad zou wezen; het was daarom, dat deze alle medeplichtigheid loochende, en reeds bij een vroeger gehouden getuigenverhoor hadden een paar Bandjereezen verklaard, dat Hidayat in 't openbaar die schanddaad zeer had afgekeurd en bij het aanschouwen van de geroofde goederen tranen geplengd zou hebben....

Tot nog toe kon men nog aan 's man's goede bedoelingen geloof-

ven, ofschoon later overtuigend gebleken is, dat hij wel degelijk bevel gegeven heeft om Kalangan te verwoesten. Twee brieven, op zijn last geschreven waarin eenige priesters tot opstand werden aangezet, vielen kolonel Andresen in handen, welke den rijksbestuurder bij zich liet ontbieden, ten einde hem daarover te onderwerpen.

Hidayat, wiens geweten alles behalve gerust was, achtte het niet geraten om te komen, verliet Martapoera, en weigerde hardnekkig terug te keeren.

Hoe het mogelijk was, dat kolonel Andresen na het gebeurde nog er aan denken kon, om in Hidayat vertrouwen te stellen, is raadselachtig.

Hij belegde een vergadering van 30 hoofden en verzocht hun om den rijksbestuurder op te zoeken en mee te deelen, dat deze niet bevreesd behoefde te zijn. Intusschen laat het zich ten deele verklaren, dat kolonel Andresen zoo sprak, daar de hoofden hem als hunne meening te kennen gaven, dat de rust niet zou terugkeeren, voordat sultan Tamdjid werd afgezet, terwijl huns inziens de voortvluchtige rijksbestuurder de aangewezen man was om de kroon te ontvangen.

Kolonel Andresen bleef aan deze politiek vasthouden, keerde nu — zonder dat men Hidayat had kunnen overhalen om uit zijn schuilhoek te voorschijn te komen — naar Bandjermasin terug, na den kapitein-luitenant-ter-zee van Hasselt het bevel over de troepen te hebben overgedragen, en riep ook daar de hoofden bijeen, die zich evenzeer voor ontrooning van den sultan verklaarden. Tamdjid deed alsnu afstand van den troon (25 Juni) en werd aan boord van het stoomschip »Ardjoeno» naar Batavia overgebracht, waarna voorloopig het bestuur opgedragen werd aan de pangerangs Soeria Matram en Mohamad Tambak Anjer.

Hadde men Hidayat weten over te halen om terug te keeren, hij ware bijkans zeker in plaats van den ontroonden sultan aangesteld.

en kolonel Andresen, zijn eenmaal ingenomen standpunt behoudende, zond zelfs onderscheidene prins en invloedrijke hoofden af, om hem tot terugkeer te bewegen.

Alles te vergeefs. Hidayat wou blijkbaar niet gelooven, dat het den regeerings-commissaris ernst wezen kon om hem op den troon te plaatsen; hij wantrouwde den Nederlandschen gevolmachtigde, en trok al dieper en dieper het land in.

Het was thans overtuigend gebleken, dat er van Hidayat niets te verwachten was; hij vond het niet wenschelijk om zich te Bandjermasin te vertoonen, en zeker had hij genoeg op zijn geweten, om dit onraadzaam te doen zijn.

Intusschen was, dadelijk nadat de troepen te Martapoera waren aangekomen, namelijk 15 Juni, een detachement van 250 man met eenige artillerie en genietroepen langs de Riam Kanan naar het bedreigde Pengaron opgerukt, hetwelk, zonder dat men noemenswaardigen tegenstand ontmoette, bereikt werd, waarna de belegeraars, die een algemeenen aanval in den zin hadden, een goed heenkomen zochten.

Dit was een gelukkige dag voor de moedige verdedigers van de sterkte, welke ternauwernood op dezen naam kon bogen; want de uitgestrekte plaats werd in hoofdzaak door de palissadeering beschermd, terwijl de stormvrijheid door wat chicanes vermeerderd was geworden.

De vijandelikheden werden van weerszijden voortgezet; er hadden gevechten plaats bij Poeloe Petak, alwaar het zoutpakhuis, nabij den oever der rivier iets hooger dan de kampong gelegen, in staat van verdediging gebracht en met 40, daarna met 60 man onder de bevelen van luitenant Bichon bezet werd. Den 6^{den} Juni was de »Montrado», gezagvoerder de Haes, te Poeloe Petak aangekomen, had een drieponder ontscheept en een verkenning gemaakt naar een versterking der Daijaks, te soengej Besar, bestaande uit een tamelijk hooge en zware borstwering, waarin boven de waterlijn schietgaten ge-

spaard waren. Die versterking werd eenigen tijd beschoten, doch beantwoordde het vuur levendig.

Den 22sten werd den kommandant van Poeloe Petak bericht, dat de vijand een aanval daarop in den zin had; de nacht ging echter voorbij, zonder dat die aanval plaats greep. De civiele schoener »Tjipanas» werd nu uitgezonden met de gewapende barkas, mede te Poeloe Petak aanwezig, om den vijand op te zoeken; op 800 meter van de sterkte geraakte men werkelijk met hem slaags, en een hardnekkig gevecht werd geleverd, zonder dat men hem aan 't wijken brengen kon. Maar toen den volgenden dag de »Montrado» met zijn zwaar geschut aan het gevecht deelnemen zou, bleek het dat den vijand toch een goede les gegeven was, daar deze zijne versterkingen te soengej Besarun verlaten had. Weldra echter zou de aanval vernieuwd worden; de geleden schade werd door Soelil, op last van pangerang Antassari, hersteld en het voornemen was nu, om met versterkte vlotten de stoomschepen bezig te houden en intusschen met de hoofdmacht den aanval aan de landzijde te beproeven. De vlotten bestonden uit een geraamte van zware boomstammen, gedekt en bomvrij gemaakt door een dubbele rij losse balken; er waren schietgaten aangebracht, die met schuiven konden gesloten worden.

De vijand was zoo stoutmoedig, dat in den nacht van 23 op 24 Augustus de aanvoerder der Daijaks in persoon met een paar man een schildwacht overrompelde en binnen de sterkte drong, waarbij luitenant Bichon door een lanssteek doodelijk getroffen werd.

Het gelukte de bezetting niet zonder inspanning om den onverwachten aanval af te slaan. Luitenant-ter-zee Clifford Kocq van Breugel, kommandant van de »Tjipanas», trad tijdelijk als bevelhebber der sterkte op, totdat de luitenant der infanterie Verstege, welke hem zou vervangen, aangekomen was.

Dat de vijand niet gering geschat mocht worden, zou zeer spoedig nog meer overtuigend blijken, toen hij een aanval op den

kraton te Martapoera, ons hoofdkwartier, beproefde; een aanslag, die de noodlottigste gevolgen voor ons zou gehad hebben, wanneer hij op een ander uur was ondernomen.

In den namiddag van den 30sten Juni namelijk, rukten een duizendtal Daijaks, goed gewapend, onder aanvoering van demang Lehman, tegen den kraton op, overvielen den schildwacht, liepen de poort open en drongen in de versterking door, terwijl ook van den anderen kant de vijand zich een weg door de palissadeering aldaar wist te banen. De vorsten waren reeds genomen tot aan de woning van luitenant-kolonel Boon van Ostade. Toevallig was de bezetting onder de wapens, daar er wapeninspectie gehouden werd; anders ware er een hevige verwarring ontstaan, die niet anders als tot een gruwelijk bloedbad aanleiding gegeven had. Thans was de drieste aanval gelukkig spoedig afgeslagen; doch hij boezemde eenige onrust in, daar het nu bleek hoe groot de overmoed van den vijand was en hoe er met meer energie behoorde te worden opgetreden, wilde het Nederlandsch gezag niet voor goed alhier verloren gaan.

De stoutmoedigheid des vijands nam met den dag toe. Hij begon overal bentings op te werpen en verdedigde zich daarin met moed en beleid; zoo werd het fort te Tabanio, dat in 1854 door onze troepen ontruimd was, door hem bezet. Nadat de luitenant-ter-zee Cronenthal met den civielen schoener »Boni'' en een paar gewapende sloepen daarheen gezonden was, om het fort te verkennen, ging deze verder dan de lastgeving bedoelde, ontscheepte zijne manschappen, maar werd met zoo'n hevig vuur begroet, dat men onverwijd zich weder inschepen moest. Zoodra kolonel Andresen vernam, dat de onzen hier een échec geleden hadden, besloot hij het fort Tabanio in persoon te gaan verkennen en tevens zich op de hoogte te stellen van den toestand te Poeloe Petak. Met zijn adjudant en met een detachement van 70 man stoomde hij, aan boord van den »Boni'', naar Marabahan en Poeloe Petak. Na die plaatsen bezocht te hebben, vertrok hij naar Tabanio: een fort met een hoogen steenen

muur en door een natte gracht omgeven. Bij de verkenning bleek hem dat in de onmiddellijke nabijheid van het fort gelegenheid was om geschut op te stellen, en het terrein was van dien aard, dat na ontschepping van de troepen deze den vijand konden beletten om te ontkomen. Dit was van groot aanbelang, eerstens omdat men de overwinning nu meer volkomen kon maken, ten tweede omdat te Tabanio de gevaarlijke demang Lehman, algemeen beschouwd als de rechterhand van Hidayat, bevel voerde en het van hooge waarde was, dien persoon in handen te krijgen.

De kapitein-luitenant-ter-zee van Hasselt, welke het bevel over het hoofdkwartier voerde, werd aangewezen om Tabanio te veroveren. Nadat de luitenant-ter-zee 1^e klasse de Haes in zijne plaats naar Martapoera gezonden was, vertrok hij met een eskader, bestaande uit de »Ardjoeno», de »Montrado», »Celebes», »Onrust» en »Boni»; een detachement van 70 man infanterie bevond zich aan boord.

Men arriveerde den 27sten Augustus, ontscheepte dadelijk twee twaalfponders en schoot daarmee bres in den muur, waarna tot een stormenderhandschen aanval werd overgegaan. De detachementskommandant der infanterie, luitenant van Dam van Isselt, was de eerste die, met den sergeant-hoornblazer van Laar, het fort over de bres binnendrong; de vijand bood toen geen noemenswaardigen tegenstand meer en zocht zijn heil in een overhaaste vlucht. Wel jammer, dat men het, tijdens de verkenning aangewezen, punt niet bezet had; want nu ontkwamen de muiters, en ook demang Lehman, zoodat veel van de waarde der behaalde overwinning verloren ging.

Men vond 15 kleine vuurmonden, waarvan enkelen onbruikbaar waren. Het fort werd door luitenant van Dam van Isselt met 50 man infanterie bezet en de beide twaalfponders, waarmede bres geschoten was, werden er achtergelaten.

Al moesten de opstandelingen tot heden overal het onderspit delven, hun onbeschaamdheid verminderde niet. De kommandant van Martapoera had in last, om door herhaalde verkenningen te

beletten, dat de vijand zich in de nabijheid van het hoofdkwartier verzamelde. In het laatst van September kreeg kapitein Schiff bevel om te onderzoeken of te Goenong Lawak, op twee uren gaans van Martapoera, een sterke benting was opgeworpen, 'tgeen volgens de geruchten het geval moest wezen. Met 50 man infanterie en een houwitser rukte hij op en stiet werkelijk op een versterking, op een heuvel gelegen; het bleek een sterke redoute te wezen, van hooge palissaden met vier bastions, elk met een vuurmond bewapend, en van een meer dan voldoende bezetting voorzien.

Aan kapitein Schiff was slechts de last verstrekt, om de vijandelijke positie te verkennen; doch hij kon den lust niet bedwingen om, eenmaal daarvoor aangekomen, ze meteen te nemen. Voorwaar geen gemakkelijke taak.

Nadat het vuur geopend was tegen de achterzijde, welke zich 't best voor een aanval eigende, en terdege door 't vijandelijk geschut beantwoord was, gaf Schiff last om de sterkte te bestormen, en zulks geschiedde, trots de viervoudige overmacht van den goed gedekten en gewapenden vijand, met zooveel moed en voortvarendheid, dat demang Lehman, ook hier weder de ziel van den tegenstand, het geraden achtte om langs den anderen kant zich in veiligheid te stellen, de drie vuurmonden en zelfs drie vaandels in handen van den overwinnaar latende.

Dit was een schoone overwinning, die den overmoed der muiters een weinig kalmeerde. Het gevolg van deze en andere behaalde voordeelen was, dat men rondom Martapoera de handen wat meer vrij kreeg en het oorlogstoneel meer noordelijk werd verplaatst.

Evenwel bleef het in het sultansrijk, ook daar waar de vijand tijdelijk verdreven was, voor de Europeanen hoogst onveilig en zelfs werden er op de residentie-prauw, waarin kolonel Andresen zich bevond, toen hij van eene verkenning naar Bandjermasin terugkeerde, geweerschoten gelost door pangerang Lehman, die zich met de zijnen aan den oever in hinderlaag had gelegd.

Te vergeefs trachtte de militaire bevelhebber door kracht van wapenen den steeds toenemenden opstand te onderdrukken; maanden waren reeds verlopen en de toestand was er veeleer op verslimmerd.

Het begon meer en meer te blijken, dat kolonel Andresen niet voldoende op de hoogte van den eigenlijken politieken toestand was. Steeds bleef hij zijn hoop bouwen op den weerspannigen rijksbestierder en pogingen aanwenden om dezen over te halen, naar Martoepoera terug te keeren, niettegenstaande Hidayat hardnekkig bleef weigeren om zijn schuilhoek te verlaten en het genoegzaam bekend was, dat pangeran Lehman, die 't ons reeds tamelijk lastig maakte, zijn vertrouwde was.

Kolonel Andresen, die reeds, nadat de vorige sultan Tandjid Oellah afstand van den troon gedaan had, moest ontwaren dat hiermee de opstand niet geëindigd was, had te laat ingezien, dat Hidayat den opstand aanmoedigde, dat de quaestie van de opvolging bijzaak was geworden, en dat Antassari, demang Lehman en andere ondernemende hoofden in naam van Hidayat handelden — welke laatste wel als sultan bevel voerde, doch niet door den Nederlandschen gouvernements-commissaris tot die waardigheid wilde verheven worden; hetzij omdat hij dezen wantrouwde, hetzij omdat hij meer heil in den huidigen stand van zaken zag.

Het gouvernement begon aldra te besellen, dat hier krachtiger moest gehandeld worden; daarom werd kolonel Andresen eervol ontheven van zijn betrekkingen in Bandjermasin en in zijn plaats als opperbevelhebber, tevens tot waarnemend resident, benoemd de majoor Verspijck, terwijl de resident Nieuwenhuyzen tot gouvernements-commissaris voor de Bandjersche aangelegenheden aangesteld werd.

Toen een ondernemend en vastberaden man als Verspijck als opperbevelhebber optrad, scheen de kracht van den opstand dadelijk te verminderen.

Voordat majoor Verspijck aangekomen was, had kolonel Andresen nog een laatste poging aangewend, om zich met Hidayat te verstaan; hij had eenige hoofden naar Amoenthay gezonden, waar de rijksbestierder zich bevond, welke door een deel van het volk als sultan uitgeroepen en omringd was van 2000 man, die ieder oogenblik konden oprukken om zich met de troepen van Antassari te vereenigen.

Niet dan met de meeste moeite gelukte het een deel van het gezantschap, om tot hem door te dringen. Weder putte hij zich uit in huichelachtige verzekeringen en betuigde dat het alleen de pressie was, welke zijne omgeving op hem uitoefende, die hem belette om aan het aanzoek van kolonel Andresen gehoor te geven.

Het gezantschap vertrok, na Hidayat een ultimatum van 20 dagen gesteld te hebben; maar de nieuwe gouvernements-commissaris liet zich niet langer door hem om den tuin leiden. Reeds dadelijk werd het plan gevormd, om Hidayat op te zoeken en te vatten; waartoe naar Tanah Laut en, als dit onderworpen zou zijn, naar Amoenthay zou worden opgerukt. Alvorens moesten evenwel de noodige strijdkrachten aanwezig zijn.

De troepenmacht in Bandjer, die tijdens het uitbreken der vijandelijkheden, namelijk 26 Mei 1859, uit slechts 6 officieren, 44 Europeesche en 164 inlandsche soldaten had bestaan, bedroeg na aankomst van de »Ardjoeno» in het geheel 40 officieren, 376 Europeanen en 577 inlanders, waarvan weldra een honderdtal gesneuveld of gewond waren. Overwegende, dat met die betrekkelijk kleine macht de posten Bandjermassin, de schans van Thuyl, Marabahan en Poeloe Petak verdedigd moesten worden, zoo bleef er niet veel voor de operatie over en ondoenlijk was het, met de noodige veerkracht te handelen, zoolang er geene versterking gekomen was.

Tevens bleven 53 man het fort Tabanio bezet houden, dat de bevolking van Tanah Laut in bedwang hield.

Daarom had majoor Verspijck onverwijld een half bataljon infan-

terie en een sectie drieponders aangevraagd, zonder daarom stil te zitten totdat de gevraagde versterking zou zijn gekomen.

De eerste operatiën werden met goeden uitslag bekroond; daar een bende opstandelingen te Soenkey zich vereenigd had, om een aanval op onzen post te soengej Raya te beproeven, werd een kolonne onder de bevelen van kapitein Benschop gezonden naar Moening; zij was sterk 100 infanteristen, een detachement sappeurs, een drieponder en een mortier, en moest te Soenkey zich vereenigen met een kolonne onder kapitein Graas. Nadat de vereeniging naar behooren had plaats gehad, rukte men tegen de kampong Moening op, maar werd ten onverwachtste door een honderdtal geheel in 't wit gekleede Daijaks overvallen, die in de alang-alang zich in hinderlaag gelegd hadden. De aanval was zoo onverhoeds, dat er wanorde ontstond onder de troepen, vooral onder de koelies, die een onrustbarend geschreeuw aanhieven; de troepen weken en een oogenblik zelfs bleven de vuurmonden met hun bediening zonder verdediging. Spoedig was de paniek geweken en de officieren wisten hun manschap den strijd te doen hervatten.

De vijand werd nu op de vlucht gedreven, Moening in brand gestoken en een bivouak in de nabijheid betrokken. Gebrek aan levensmiddelen dwong de kolonne om terug te keeren; op haar terugmarsch werd zij geen enkele maal door den vijand veront-rust, zoodat deze ook hier weder de kracht onzer wapenen onder-vonden had.

De »Onrust», die voor Poeloe Petak gestationneerd was, verdreef den vijand uit een benting, bij soengej Besarang opgeworpen; bij die gelegenheid sneuvelde de pembekkel Soelil, wat zijn bende deed verloop, waarna de bevolking uit die streek geheel ontmoedigd werd en hare kampongs weer opzoekt.

Majoor Verspijck was thans besloten, om Tanah Laut te bezetten. Zelf de leiding der operatiën op zich nemende, vormde hij het plan om langs drie verschillende kanten op te rukken; een kolonne moest

van Martapoera naar Pleiarië, een ander over Talokh, een barkas langs Sawaragan gaan.

Verspijck, die zich aan boord van de »Boni" bevond, kwam in den middag van den 10^{den} December te Talokh aan; de branding was zoo hevig, dat men niet aan land komen kon en dus naar Tabanio terugstoomde, om daar te debarkeeren en langs het strand naar Talokh te marcheeren. Den 11^{den} werd Pleiarië bereikt, alwaar de woning van den pembekkel Joesoef bezet en in staat van tegenweer gebracht werd. De opperbevelhebber trachtte nu de kampongbewoners, die gevlucht waren, over te halen om terug te keeren; dit mocht gelukken. Reeds een vijftal dagen na zijn aankomst was kampong Pleiarië weder bevolkt. De luitenants Epke en Perné werden met 70 man infanterie, eenige artilleristen, een drieponder en een mortier daar achtergelaten, en majoor Verspijck keerde naar Martapoera terug, waar hem niet lang rust gegund werd, want hij kwam te weten, dat de muiters in de nabijheid van Moening een sterke benting hadden opgericht, alwaar een aanzienlijke strijdmacht zich onder Lehman en andere hoofden vereenigd had.

Den 28sten December rukte hij met een kolonne infanterie en sappeurs met 2 drieponders en 3 mortieren, 200 man sterk, naar Martapoera op; de voorhoede stond onder bevel van kapitein Schill, bij den hoofdtroep bevond zich majoor Verspijck, de achterhoede werd aangevoerd door luitenant van Schendel.

Zoo sloeg men den weg in naar Soengkey, dat men zonder tegenstand te ondervinden bereikte en er een bivouak betrok. Tegen den middag van den volgenden dag bereikte men de bedoelde versterking, welke gelegen was op een heuvel, Moengoe Thayor genaamd; het bleek een benting te zijn van gebastionneerden vorm, bestaande uit hooge boomstammen; aan den voet van den heuvel stroomde een riviertje, dat overgetrokken werd door de voorhoede, waarbij de artillerie zich voegde. De benting opende het vuur onder een vreeselijk geschreeuw van de opstandelingen; onmiddellijk werd dat

lilavuur beantwoord, en wel met zooveel juistheid, dat al spoedig een kanonkogel den vlaggestok trof. Nadat de benting door een goed onderhouden granaatvuur geteisterd was, werd tot de bestorming overgegaan. In den looppas snelden de kompagnie van kapitein Graas en de pelotons onder de bevelen van de luitenants Verstege en Epke vooruit, drongen door de dichte alang-alang heen en bereikten de palissadeering.

Het geschut des vijands had een poos gezwegen; men dacht, om met te meer juistheid zijn schroot uit te braken, wanneer de onzen door de palissadeering zouden worden tegengehouden. Doch er viel geen schot meer; de vijand had den aftocht geblazen. De omtrekkende beweging, door de pelotons Verstege en Epke gemaakt, had den verdedigers den moed benomen; trouwens, de geruchten waren wederom zeer overdreven geweest. Wel bevond pangarang Lehman zich in een naburige kampong, maar hij was tijdens den aanval niet eens in de benting geweest.

Nadat de vijand uit de kampons in den omtrek verdreven was, werd de genomen benting van twee cirkelvormige bastions voorzien; er werd een kazerne en een officierswoning gebouwd, en een bezetting in het werk gelegd. Het weder was zoo ongunstig, dat majoor Verspijk het ondoenlijk achtte, om voor het oogenblik de operatiën te vervolgen; daarom aanvaardde hij met het overige der kolonne den terugtocht, na kapitein Schiff tot kommandant van Moengoe Thayor benoemd te hebben. (3 Januari 1860.)

Het kan niet anders gezegd worden, of sedert het optreden van majoor Verspijk werden de krijgsbewegingen met goeden uitslag bekroond, de opstand begon minder krachtig te worden en de zaak scheen reeds ten deele gewonnen — toen de verraderlijke handelwijze van Toemonggoeng Soerapati, hoofd van de Boven-Doesoën, een ware ontsteltenis onder de onzen verspreidde.

Antassari had sedert eenigen tijd Amoenthay verlaten en bevond zich bij het zoo even genoemde hoofd, zijn bloedverwant; de geruchten zeiden, dat dit hoofd met Antassari gemeene zaak wilde

maken, hoewel men niet beter meende te weten, of Soerapati was het gouvernement getrouw gebleven. De »Onrust" werd nu naar de Teweh gezonden, om te onderzoeken, wat er waar was van de onrustbarende geruchten betreffende kwade bedoelingen van Soerapati, welke met Antassari aan het hoofd van 11000 man Bandjermasin zou bedreigen.

Luitenant Bangert, wien de leiding der onderhandelingen was opgedragen, had in last om Soerapati, ten bewijze van de oprechtheid van diens goede gezindheid, uit te noodigen om Antassari uit te leveren; zekere Hadji Mohamad Taïb, die al meermalen in dergelijke gevallen van dienst was geweest, was hem toegevoegd.

Terwijl men schijnbaar op den besten voet met Toemonggoeng Soerapati verkeerde en deze vriendschappelijk aan boord van het stoomschip ontvangen werd, had eensklaps een der schandelijkste en meest trouwelooze aanvallen plaats. De geheele bemanning — vijftig man met inbegrip van de officieren — werd vermoord.

Hier volgt het verhaal van deze catastrophe, zooals dit meegeëld is door genoemden Hadji Mohamad Taïb, die de vreeselijke slachting ontkwam en den 31sten December alleen terugkeerde, welk verhaal volkomen bevestigd is door de bekentenis van drie opstandelingen, tot de bende van Soerapati behoorende, welke einde 1862 den onzen in handen vielen.

»Toen wij te Lontenteoer aan de Teweh kwamen," dus verhaalde Taïb, »zond luitenant Bangert mij met brieven naar Soerapati en Ariapati.

Den volgenden dag kwam Soerapati met een gevolg van vijftien personen, familieleden en mantri's, in een groote en verscheidene kleinere prauwen zich aanmelden.

Ik maakte luitenant Bangert opmerkzaam, dat de prauwen onoverdekt waren, 'twelk aanduidt dat men vijandelijkheden in den zin heeft, daar er in gewone omstandigheden onder een atappen dak gevaren wordt.

Soerapati echter werd aan boord toegelaten; de prauwen met de roeiers moesten op eenigen afstand van de »Onrust» op stroom gaan liggen.

Soerapati met zijne zoons en zijn schoonzoon, vier of vijf personen te samen, gingen in de kajuit en bleven er een half uur bij de heeren Bangert en van de Velde. Ik bleef toen bij de overige tien man van het gevolg op het dek; de andere officieren bevonden zich ook daar, spraken de mantri's toe en dronken met hen een glaasje drank. Sommige officieren waren ongewapend, eenige droegen een ponjaard.

Inmiddels was het middag geworden; de matrozen verspreidden zich, de meeste gingen naar beneden. Slechts twee soldaten, met geweren gewapend, stonden op post.

Na afloop der conferentie zag ik de heeren Bangert en van de Velde boven komen, gevolgd door Soerapati en zijne vier of vijf zonen. Bangert was ongewapend, van de Velde droeg een ponjaard. Men bood Soerapati aan, hem het schip te laten zien. Van de Velde brengt Soerapati bij een stuk geschut, Banjert geleidt Ibon naar het andere. Eensklaps trekt deze zijn klewang, schreeuwt »amok» en brengt Bangert een slag toe, waardoor hij nedertuimelt.

Op hetzelfde oogenblik heeft Soerapati zijn geleider een klewang-houw toegebracht. Van de Velde trekt nog zijn ponjaard, werpt zich op Soerapati, verwondt hem aan het voorhoofd, doch wordt daarna afgemaakt. De officieren springen door den koekoek in den longroom; de matrozen vluchten in den kuil.

Op het geroep van amok zijn de roeiers van de groote prauw, die op stroom lag, snel voor het schip gekomen, enteren het en springen op het dek. In een oogenblik waren er wel 60 man op het schip.

Omdat ik mij buiten het gevecht wilde houden, vluchtte ik langs een ankerketting in mijne prauw, en roeide naar wal.

Een menigte prauwen, deels in het gevolg van Soerapati mede-

gekomen, deels achter Lontonteoor verscholen, voeren nu pijlsnel op de »Onrust» af. In een oogwenk bevonden zich vijf à zeshonderd man aan boord en plunderden naar hartelust. Ik hoorde geen enkel schot vallen. Waar de twee schildwachten gebleven zijn, weet ik niet.

Nadat het plunderen eenigen tijd geduurd en ik mij verborgen had in een huisje op een rakit, zag ik vijf Europeanen in het wit gekleed — wellicht stokers uit de machinekamer — op het dek komen, hunne pistolen afschieten, en over boord springen. Dadelijk werden ze nageroeid en in het water afgemaakt.

Later begon het schip te zinken; hoe dit kwam weet ik niet. Men bleef evenwel door plunderen, totdat het dek onder water was. Daarna roeiden de prauwen op.

Gedurende die gebeurtenis kwam er een weinig rook uit den schoorsteen, ik geloof van het vuur uit de kombuis.

Toen alles geëindigd was, ben ik spoedig de rivier afgeroeid, om het ongeluk mede te deelen.

Dus luidde het verhaal, dat Hadji Mohamed Taïb van dit schandelijk verraad gaf. Uit het volgende kan nog blijken, met hoeveel sluwheid die aanval volvoerd was. Toen de inboorlingen het schip enterden, hadden zij een slok water in den mond en spogen dit op de zundgaten der kanonnen, opdat in geval de manschap aan boord, trots het onverwachte van den aanval, de overhand mocht bekomen, de kanonnen geen vuur zouden geven; doch deze voorzorg was onnoodig geweest; er was ternauwernood een pistoolschot gelost. Verdediging was, daar de manschap ongewapend overvallen was, haast niet mogelijk geweest. Behalve de luitenant-ter-zee van de Velde en luitenant Bangert, werden bij die gelegenheid vermoord: de luitenants ter zee 2^e klasse van Pestel, van der Kop en Braam, zoomede de officier van gezondheid Dilg en de adjunct-administrateur Waldeck.

En vooreerst moest die misdaad ongewroken blijven; want hoe-

zeer majoor Verspijck aan zijn eerste opwelling gaarne gevolg had gegeven en reeds spoedig had bepaald dat de »Montrado» naar Lontonteoor zou stoomen — hij moest vooreerst dit plan laten varen.

Het afloopen van de »Onrust» kon niet alleen genoegzaam over den geest der bevolking doen oordeelen, maar was eenigermate aan te merken als een antwoord op het kort te voren (17 December) door de regeering genomen besluit, om Bandjermasin niet meer aan een inlandsch vorst af te staan.

Het thans aangebroken jaar 1864 verliep evenzeer, zonder dat men den tegenstand kon fnuiken.

Nadat een verkenningstocht naar Gadoeng had plaats gehad, kwam het stoomschip »Suriname» den 18^{den} Januari aan, en een paar dagen later het stoomvaartuig »Bennett»; majoor Verspijck was nu bij machte om Lontonteoor te tuchtigen en die taak werd opgedragen aan den luitenant-ter-zee 1ste klasse de Haes. Hij had in last om naar Lontonteoor te stoomen, de vijandelijke benting aldaar te veroveren, en den Toemongong voorbeeldig te straffen; tevens moest hij onderzoeken, hoe de zaak zich had toegedragen, en daarom twee man, die de slachting ontkomen waren, te weten: een bediende van den administrateur Waldeck en een politie-oppasser van Marabahan, opsporen. De stoomschepen »Boni» en »Suriname», een barkas en 3 ijzeren laadbooten werden aangewezen tot dit doel; wat de landmacht betreft, was aan de 3^e en 6^e kompagnie van het 7^e bataljon, gesteund door eenige artillerie en genietroepen, de taak opgedragen, om hun krijgsmakkers te wreken.

Majoor Verspijck hield den 27sten Januari een inspectie over de kleine expeditionaire macht en sprak haar ongeveer als volgt aan:

»Het verraad van Soerapati eischt een bloedige wraak, het bloed uwer vermoorde makkers kan slechts door het bloed der moorde-naars afgewassen worden; de straf moet zijn als de misdaad, hevig, indrukwekkend.

»Iedere Daijak of Maleier, wiens medeplichtigheid bewezen wordt,

moet zonder eenige genade over de kling gejaagd, iedere kampong, waarin zich eenig voorwerp van de »Onrust» afkomstig mocht bevinden, in de asch gelegd worden. Slechts zwakken en kinderen moet men sparen.

Niet alleen een gevoel van wraak moet de expeditie bezielen; de eer onzer wapens, door het verlies van een oorlogsbodem aangerand, moet worden hersteld.

Door list en valsheid moge een Hoofd, dat zich een vriend van het gouvernement noemde, er in geslaagd zijn, om Neerlands vlag met voeten te treden, zijn wapenen onschadelijk te maken, zijn dienaren wreedaardig om te brengen — die zege van een oogenblik moet den schuldigen duur te staan komen.”

Luide werden die woorden toegejuicht en de expeditie vertrok, brandende van verlangen om de moordenaars te tuchtigen. Het tooneel des onheils genaderd zijnde, werden de verschillende kampongs in de nabijheid daarvan nauwlettend onderzocht en voor zoover de schuld der bewoners bleek, verbrand; zoo kwam het dat men eerst den 9^{den} Februari voor Lontonteoor aankwam, zoodat de vijand zich op de komst der onzen had kunnen voorbereiden.

Het was bekend, dat de muiters den dertigponder van de »Onrust» aan wal hadden gebracht; van het schip zelf was niets meer te zien, hoewel men de plek terugvond, waar het vaartuig gezonken was. De mannen van Soerapati hielden goed een oog in 't zeil; want toen de »Suriname» zich tegenover een pas opgeworpen en half voltooide versterking bevond en het vuur opende, werd het stoomschip getroffen door een projectiel, met groote juistheid uit den vuurmond geschoten. De luitenant-ter-zee, die met de »Suriname» vooruitgestoomd was, gaf thans het overeengekomen signaal tot debarkeeren; maar de afstand, waarop de overige vaartuigen zich bevonden, was te groot, zoodat men het sein niet hoorde. Het stoomschip moest dus terugkeeren en ontving, weder tegenover de benting gekomen, een tweede schot, dat het nog erger

havende; de beide ketels werden doorboord, de machine werkte niet meer, en zoo kwam de »Suriname» in tamelijk ontredderen toestand weer bij de »Boni» en de »Andrak» aan. Eerst den 17^{den} was een der ketels genoegzaam hersteld.

Nadat de »Montrado» en de »Orrust» aangekomen waren en met eerstgenoemd stoomschip de benting verkend was, werden 180 man infanterie ontscheept, die onder kommando van kapitein Ravesteijn de vijandelijke positie zouden omtrekken. Terwijl de stoomschepen hun vuur op de benting openden en alzoo den vijand bezig hielden, avanceerde de kolonne met omzichtigheid door het heuvelachtig en dicht begroeid terrein. Na een marsch van een uur bleek men in den rug van de versterking te zijn gekomen, want een paar kanonkogels van de schepen vlogen over de manschap heen, zoodat kapitein Ravesteijn het overeengekomen sein gaf, waarna het vuur aan boord der schepen gestaakt werd. Dat sein bestond in een marsch door alle tamboers en hoornblazers, 'tgeen natuurlijk ook door de muiters vernomen werd en ontsteltenis onder hen verspreidde; want een aanval van de landzijde hadden zij in 't minst niet verwacht. Zij waren trouwens daar tegen niet bestand, daar het veldwerk — alleen bestaande uit een borstwering met een enkele flank — van achteren geheel open was.

Reeds toen het trompetgeschal weerklonken had, was door een paar opstandelingen het hazenpad gekozen, en toen de voorhoede der kolonne onder luitenant de Jongh uit het bosch kwam en in den stormpas op de benting aanrukte, volgden de anderen hun vluchtende wapenbroeders en het veldwerk viel verder zonder slag of stoot de onzen in handen. Het werd met den grond gelijk gemaakt. Was de tegenstand niet groot geweest, evenmin waren de verliezen des vijands belangrijk; slechts 4 dooden vond men. Dit was niet een voldoende tuchtiging, en daarom bleef de »Celebes» met de »Boni» en »Andrak» nog voor Lontoteoer, terwijl de andere stoomschepen — die te veel diepgang hadden om ze

langer daar ter plaatse te durven houden, wjl de waterstand soms onverwachts aanzienlijk daalde — naar Bandjermasin werden teruggezonden.

Den 24sten landde men te Bahan, waar de woning van Soerapati zich bevond. Deze was zoo verstandig geweest om het binnenland in te vluchten, waar men hem met de geringe macht, waarover men te beschikken had, niet licht zou vinden. De straoefening bepaalde zich dus tot het vernielen van kampongs en vruchtboomen — en daarmee moest men tevreden zijn.

Nog altijd was majoor Verspijk door de omstandigheden belet geworden om naar Amoenthay op te rukken, waar Djalil, een van Hidayat's getrouwste aanhangers, zich ter dege versterkt had. Thans maakte majoor Verspijk in persoon den tocht mede, en na moeielijkheden van allerlei aard zegevierend het hoofd geboden te hebben, bereikten onze soldaten Amoenthay. Een paar detachementen waren ter verkenning vooruitgezonden, die berichtten, dat Djalil's versterking uit een groep huizen bestond, welke door een houten borstwering omringd waren; men moest een missigit voorbij, die moeielijk te naderen was wegens de ongelijkheid van den bodem en den zeer weligen plantengroei op de begraafplaats, welke haar omringde.

De eerste huizen genaderd zijnde, wierpen zich eenige Daijaks woedend op onze voorhoede en sloegen als bezetenen in 't rond. Met sabelhouwen en bajonetsteken werden zij ontvangen; maar als geveeste duivels, met gapende wonden in 't lijf, drongen zij door, en 't kostte de grootste moeite om die voorvechters, welke de meeste doodsverachting aan den dag legden, op eerbiedigen afstand te houden.

Nadat het schrootvuur de missigit eenigen tijd bestookt had, gaf majoor Verspijk bevel om dat gebouw stormenderhand te nemen. Met waren heldenmoed springt kapitein Graas, zonder zich er om te bekreunen hoeveel vijanden hij tegenover zich vinden zal, door een venster naar binnen en ziet een aantal blanke wapens op zich gericht. Hij zou die vermetelheid ontegenzeggelijk met den dood bekocht

hebben, wanneer sergeant Dekker en een inlandsch fuselier hem niet even kloekmoedig gevolgd waren. Tegen zulk een moedsbetoon is geen inlander bestand.

Nu werd Djalil's versterking aangevallen en, na een hevig gevecht, zijn de mannen, die de vier huizen, waaruit zij bestond, verdedigden, allen gedood en de sterkte, die omringd was door een borst-wering van op elkaar gestapelde balken, is den vijand ontruikt.

De overwinning was volkomen, dank zij de groote onversaagdheid waarmede de aanval geschied was; want de versterking was slechts te naderen geweest langs een smalle loopplank

In 't geheel waren zestig Dajjaks gesneuveld. De benting van Djalil en de kampong werden in brand gestoken, en in de missigit werd een bivouak betrokken. Zoo schitterend was het behaalde succes, dat onderscheidene hoofden in die streek zich kwamen onderwerpen, en er werd nu een militaire post opgericht.

Onze wapenen waren dus overal zegevierend. Dubbel te betreuren was het daarom, dat de expeditie-kommandant niet genoeg troepen had, om met de hem eigen voortvarendheid te kunnen handelen. Nu moest de post te Amoentbay weer met 135 man bezet worden, terwijl verder te Martapoera, te Pengaron, Moengoe Thayor, Bandjermasin, Mataraman, Pleiharie, Tabanio, Poeloe Petak en Marabahan een vaste bezetting noodig bleef; daarbij waren — ofschoon de gezondheidstoestand, met het oog op de vele vermoeinissen waaraan de troepen waren blootgesteld, niet ongunstig te noemen was — 200 man in 't hospitaal. Hoezeer majoor Verspijck dus begreep, dat er niet alleen offensief moest worden opgetreden, maar vooral dat er *onafgebroken* geopereerd moest worden, toch was het hem ondoenlijk, dit te volvoeren met de onvoldoende strijdkrachten, waarover hij te beschikken had.

»Hoe zwaar de hem opgelegde taak was,» — zoo schetst majoor van Rees den toenmaligen toestand, — »valt zelfs bij een oppervlakkige beoordeeling van den toestand gemakkelijk te begrijpen.

De strijd dien hij moest voeren, bezat geheel het eigenaardig kenmerk van een krijg tegen Indische volken; geen leger dat verslagen moet worden: geen kaarten; terreinbeschrijving of statistieke opgaven, om volgens de regelen der strategie een operatieplan te maken, niets van dat al; maar een bevolking die heden vredelievend, morgen vijandig gezind is, die u 's morgens gastvrij ontvangt en 's avonds de verborgen wapenen opvat om u te bestrijden; die naar rust hakende zich vrijwillig aan u onderwerpt en even vrijwillig den eersten dweepzielen priester of den eersten ondernemenden persoon ten strijde tegen u volgt; een land, zoo uitgestrekt als Nederland, waar de opstand overal smeult en broeit, waar nu en dan slechts een vlam uitslaat, maar vaak geen spoor van vuur, geen rook meer is te ontdekken, als men naar het punt ijlt om den brand te blussen; een land zonder geregeld bestuur, met onkundige, onwillige, verraderlijke hoofden, die ieder een eigen vijandig doel beoogen, en even dikwijls verwisseld moeten worden, als men zelf verplicht is van richting te veranderen; geen eigenlijke brandpunten van den opstand of, als ze er zijn en vermeersterd worden, dadelijk weder nieuwe brandpunten in een verwijderde streek; een vijand, die zich in kleine prauwen even gemakkelijk op de talloze soengej's beweegt, als hij te voet met zijn lichte wapenrusting door de dicht begroeide wildernis gaat, waarin hij geboren werd; een vijand van een tijgeraard, loerend, sluipend, zelden zichtbaar, die gewoonlijk u van achteren, bij verrassing bespringt, en slechts een enkele maal — door den honger gedreven — in dulle, blinde woede u in front aanvalt.

Tot het bestrijden en ten onder brengen van zoodanig volk moest men kracht tegen kracht, list tegen list, geduld en volharding tegenover dweepzucht en opgewondenheid, overleg en oordeel tegenover aangeboren sluwheid, grootmoedigheid en eerlijkheid tegenover verraad en bedrog stellen; men moest den vijand slag leveren, waar hij in zijn overmoed stand hield, hem zijne sterkte

ontwringen, onverschillig waar hij die opwierp, en zich meester maken van de hoofdcommunicatielijnen, hoe gebrekkig die ook waren; men moest langzamerhand een reeks van posten oprichten, waardoor de bevolking in toom gehouden, de vijand gedwongen werd om òf de wapenen neer te leggen òf het land te verlaten. Was het bestuur in een onderworpen gewest gevestigd, dan kon men zoo noodig den cirkel uitbreiden, eenige posten van ondergeschikt belang ophieven en de hoofdsteden laten bestaan. Op die wijze had de chef der expeditie reeds in den aanvang gehandeld met Soengeh Raya, dat hij na het bezetten van Moengoe Thayor, als tusschenpunt van Pengaron, had laten vervallen. Was er eens een post te Kendangan opgericht, dan zou Mataraman opgeheven kunnen worden en Moengoe Thayor veel minder bezetting behoeven. Stelselmatig en gestadig voortgaande, zooveel de omstandigheden het zouden toelaten, moest een beleidvol gebruik onzer wapenen ten laatste den opstand overwinnen.

Onmogelijk kon de expeditie-kommandant zijn taak volvoeren met de reeds gedunde krachten.

Op nieuw werd dus versterking door hem aangevraagd. Doch naarmate hij de handen vrij kreeg, volvoerde hij zijne plannen zoo goed mogelijk. Zoo werd Amawang bezet en Poeloe Kanamit veroverd (Maart 1860); in de volgende maand vestigden wij ons te Barabei-ic, en werden posten te Baleh en aan de Kahayar opgericht, alles met ongelooftelijke inspanning en trots onvermoeiden tegenstand.

Onze manschap hield zich goed, hoewel er veel, zeer veel gevorderd werd; niet weinig droeg het uitstekend voorbeeld, dat de officieren gaven, er toe bij, om den geest zoo goed te doen blijven. Een enkel voorbeeld uit velen: Na langdurige en vermoeiende dagmarchen was de manschap van kapitein Schiff uitgeput, en zelfs het schoeisel was onbruikbaar geworden, zoodat de soldaten barrevoets liepen en zich de voeten gruwelijk verwondden aan de randjoes.

Alles hadden zij zonder pruttelen verdragen; maar toen zij blootsvoets den marsch moesten vervolgen, even als de inboorling, toen werd het den soldaat te erg, en enkelen gaven hun ontevredenheid zoodanig lucht, dat zulks den kompagnies-kommandant ter oore kwam. Deze was zoo rechtschapen om in te zien, dat er in waarheid te veel gevergd moest worden van den soldaat, voor wien geen oogenblik van rust en verademing mocht aanbreken. Hij was er de man niet naar, om zijn onderhoorigen door machtsvertoon of bedreigingen het zwijgen op te leggen; maar hij zelf, die nog geschoeid was, trok zijn schoenen uit, slingerde ze weg en riep uit: »als jullie geen schoenen aan hebt, kan ik ze ook wel missen!»

Zulke voorbeelden wekken! »Leve kapitein Schiff!» riep de troep, dien weer een riem onder 't hart was gestoken.

Al de inspanning, die de soldaat zich moest getroosten, had gelukkig in zooverre resultaten gehad, dat gedurende de laatste maanden de toestand zeer in ons voordeel veranderd was. Wel is waar was de opstand nog lang niet onderdrukt; maar de kracht daarvan was gebroken, zoodat die een minder hachelijk aanzien had gekregen; de benden van Lehman en Antassari waren verlopen, en die hoofden hielden zich schuil. Hidayat begon berouw te krijgen van zijn verzet.

Was reeds verleden jaar bepaald, dat Bandjermasin een Nederlandsch wingewest zou worden, thans achtte men het oogenblik gekomen om bij wijze van overgang tot een geregeld civiel bestuur het veroverd grondgebied te verdeelen in militaire kommandementen. Bandjermasin zou door majoor Verspijck bestuurd worden; de twee andere afdeelingen, waarin Bandjer verdeeld werd, kwamen onder het bestuur van majoor Koch en kapitein van Oijen. Inmiddels hoorde men dat Hidayat zich met Lehman en Antassari in het gebergte bij Amawang ophield en strooptochten liet ondernemen. Majoor Verspijck begaf nu zich in persoon naar Amawang, om te zien wat er aan de hand was. Aldaar vernam hij, dat de

vijand zich werkelijk in oostelijke richting moest ophouden. Nadat nu verschillende troepen-afdeelingen uitgezonden waren, bleek het, dat de vijand overal zonder veel moeite verdreven werd en er van een aanzienlijke vijandelijke macht geen spoor te vinden was. Verspijck liet kapitein Koch daarom te Amawang achter en keerde naar Bandjer terug.

De stand van zaken was dus belangrijk verbeterd voor ons; de streek, waar de troepen opereerden, was van muiters gezuiverd en voortdurend kwamen er meer districtshoofden hunne onderwerping aanbieden.

De gouvernements-commissaris achtte thans het oogenblik gekomen, om een proclamatie tot de bevolking te richten, waarbij haar bekend gemaakt werd dat »het zelfbestierend rijk van Bandjermasin had opgehouden te bestaan, en de landen, uitgemaakt hebbende het vervallen verklaarde rijk van Bandjermasin, voortaan zouden ressorteeren onder het direct gebied van het Nederlandsch Indische gouvernement in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.»

Dientengevolge werd de bevolking ontheven van de gehoorzaamheid aan de dynastie, welke tot dusverre over Bandjermasin geregeerd had, om die voortaan te betoonen aan de, over haar aange- stelde, Europeesche ambtenaren en hoofden.

»Het streven van het nieuwelings over u ingestelde bestuur zal zijn bevordering van uw welvaart en handhaving daartoe van recht, orde en veiligheid,» dus eindigde de proclamatie. »Een nieuwe dageraad is daarmee voor u aangebroken en ik durf hopen, dat gij door eerbied voor en vertrouwen in hen, die ik tot het bestuur over u geroepen heb, in uw eigenbelang de verwachtingen zult verwezenlijken, welke ik van dien dageraad koester, en het Gouvernement buiten de noodzakelijkheid zult houden, u andermaal zijn tuchtigende hand te doen gevoelen.

»Uw godsdienst zal geëerbiedigd blijven; doch daarentegen zult gij ook die van andersdenkenden hebben te eerbiedigen. Zij die

daarvan afwijken en onder de leus van godsdienstijver onrust verwekken, dan wel anderen leed berokkenen, zullen met onverbidde gestrengheid deswege smadelijke straffen tot loon ontvangen.

»Het is de uitdrukkelijke wil van Z. M. den Koning, dat ieder harer onderdanen zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid belijdt, behoudens de bescherming der maatschappij en hare leden tegen de overtredingen der algemeene verordeningen op het strafrecht. Daarnaar zult gij u hebben te gedragen; want 's Konings wil, die niets anders dan het welzijn en het geluk van allen beoogt, vermag door niemand miskend, veel minder overtreden worden.

»De belastingen, onder welke benaming die ook in het Bandjermasinsche rijk hebben bestaan, blijven voorloopig in stand. Intuschen beraam ik middelen om die belastingen, welke mij voor uw volkswelvaart schadelijk toeschijnen, op te heffen en te vervangen door anderen, die gelijkmatiger drukken moeten." Eindelijk werd in de proclamatie omschreven, welke heerendiensten de bevolking vervullen moest.

Bandjermasin, hoewel nog in opstand, was alzoo feitelijk bij ons grondgebied ingelijfd.

De proclamatie echter had een gansch anderen uitslag dan die, waarmee de gouvernements-commissaris zich geveleid had; de krijg barstte met vernieuwde hevigheid uit, want de priesters wisten er een religie-oorlog van te maken en de bevolking tegen ons gouvernement op te zweepen. En zoo kwam het dat, na vele afmattende marschen en een onophoudelijk schermutselen, de opstand in de noordelijke provinciën ter nauwernood bedwongen was, of ten onverwachtste brak die weer in 't midden van Bandjermasin uit. Den 25sten Augustus werd bericht ontvangen, dat de versterking te Martapoera van alle zijden ingesloten was, en den 27sten kwam de vijand in dichte drommen opdagen. Kapitein Paternoster de Montlion, die slechts over een bezetting van 100 man te beschikken had, liet den vijand stil naderen en begroette hem toen met kartetsen; de

muiters dropen af, maar herhaalden 's avonds den aanval ofschoon wederom zonder resultaten.

Wel te verwonderen was die onverwachte opstand in het hart van een land, dat onderworpen was; de regent werd van medeplichtigheid verdacht. Majoor Verspijck besloot met kracht te handelen, den regent die onder zware verdenking lag, te laten arresteren, en de kampongs Martapoera en Kajoe Tangie te doen tuchtigen.

Een detachement, ter versterking der bezetting van Martapoera gezonden, sloeg zich moedig door den vijand heen en bereikte de sterkte; kapitein Montlion was nu in de gelegenheid om aanvallerwijze te werk te gaan en op deze wijze de opstandelingen in bedwang te houden. — Zeer bij tijds kwam het halve 13^e bataljon van Java aan, zoodat majoor Verspijck thans met de noodige macht optreden kon, om de rust te Bandjermasin te herstellen. Hij vertrok met de aangekomen versterking naar Martapoera, en nu kwamen de mufti en de panghoeloe vergiffenis vragen voor de schuldige bevolking, verklarende dat zij zich tot opstand had laten verlokken door eenige dweepers; doch nu geweldig berouw hadden. Verspijck bracht hun hunne ondankbaarheid onder het oog en stelde voortaan elk hoofd verantwoordelijk voor al, wat in zijne woonplaats zou geschieden. Al de pembekkels en kampongshoofden moesten verschijnen en waren tegenwoordig bij een straoefening, die afschrikwekkend werkte; want vijf man, door den krijgsraad der dood veroordeeld — een van hen was de schoonvader van sultan Tamdjid — werden opgehangen en hun lijken moesten een etmaal blijven hangen. Dit werkte zoo heilzaam, dat overal de wapenen werden ingeleverd en de bevolking op nieuw trouw aan het Gouvernement zwoer.

Ook elders moest men, al werd de rust ter nauwernood meer verstoord, steeds op zijn hoede wezen; te Amawang werd een patrouille overvallen door een 50tal inlanders, die zich in hinderlaag hadden gelegd en mede op andere plaatsen, waar schijnbaar vrede

heerschte, vernam men somwijlen zeer onverhoeds, dat er vijandelikheden gepleegd werden.

Intusschen bleek het overtuigend, dat sultan Hidayat wel degelijk de ziel van den opstand was, en er zou aan geen einde van den oorlog te denken zijn, wanneer die man niet gevangen genomen werd. En toch had zich te Bandjermasin zijn aanstelling tot sultan bevonden, door den gouverneur-generaal geteekend!

De opstand in Martapoera scheen oppervlakkig een alleenstaand feit, doch eigenlijk was dit niet zoo. In werkelijkheid was door Hidayat en Antassari besloten om hoog spel te spelen, de aandacht der onzen naar het noorden te trekken en van Martapoera af te leiden, en dáár dan een beslissenden slag te slaan. Door de gebrekkige samenwerking, welke steeds bij alle operatiën der inlanders op een uitgestrekt oorlogstooneel valt op te merken, was de onverhoedsche aanval op Martapoera te vroegtijdig geschied en dus mislukt. Evenwel begon de vijand, tot groote teleurstelling der onzen, weder een grootere krachtsontwikkeling ten toon te spreiden; enkel en alleen het gevolg van de bovengenoemde proclamatie van den gouvernements-commissaris. De weerspannige bevolking, zoowel als de hoofden die haar leidden, hadden zich altijd met de hoop gevleid, dat de Nederlandsch-Indische regeering Hidayat als sultan erkennen zou; doch de inlijving van Bandjermasin bij Nederlandsch-Indië, bij proclamatie den volke bekend gemaakt, had die hoop in rook doen vervliegen. Voor Hidayat was thans alle kans verkeken, en ook Antassari en de andere grooten hadden niets meer te verwachten. Men vereenigde zich, om alle krachten in te spannen ten einde zich vrij te vechten, en de sluwe aanstokers van den oorlog, die slechts te winnen, weinig te verliezen hadden, namen de priesters in den arm, die het volk opruiden en van den opstand een heiligen godsdienst-oorlog maakten. Het is ondoenlijk om den guerilla-oorlog, welke nu weer ontstond, in alle bijzonderheden te volgen; de belegering van Goenong of Boekit Madang echter, waar de

vijand zich in een redoute op een heuvel verschanst had, kan ons doen zien, hoezeer 's vijands hardnekkig verzet weder was toegenomen.

De opstandelingen verdeelden zich in kleine benden, vielen onze troepen aan, versperden de wegen, en beschoten en harceleerden de onzen op allerlei wijze. Hun stoutmoedigheid nam niet weinig toe, toen zij hier en daar eenige voordeelen behaald hadden, daar men de onvoorzichtigheid had gehad, tegenover hen een afdeeling jonge Javaansche soldaten te stellen, die hun kommandant in den steek lieten, waarvoor eenigen voor den krijgsraad te recht stonden. Dientengevolge gaf de expeditie-kommandant last, dat men niet meer dan $\frac{1}{3}$ deel ongeoeffende soldaten in het vuur mocht brengen; dit bevel was evenwel niet altijd op te volgen.

Men had vernomen, dat de vijand den steilen, 500 voet hoogen heuvel, Goenong of Boekit Madang genaamd en ten N. O. van Amawang gelegen, bezet had. De Brauw, met 30 man op verkenning gezonden, zag de muiters bezig met een redoute van dubbele rijen palissaden te maken. Met zijn geringe macht slaat hij den voorpost des vijands terug en dringt door tot de redoute, die nog niet geheel voltooid is. Niet bij machte om haar te vernielen, trok hij op Amawang terug, en rukte den volgenden dag weder met 150 man naar Goenong op; doch de aanval werd afgeslagen, doordat weer de Javaansche soldaten hun aanvoerder niet durfden volgen.

Een tweede bestorming mislukte evenzeer en de Brauw, door een kogel gewond, vroeg om versterking. Kapitein Koch, die te Amawang bevel voerde en daar zelf op een aanval bedacht moest wezen, zond slechts 12 man, zoodat de Brauw het onraadzaam achtte, om op nieuw een bestorming te wagen. Zoodra Koch zelf versterking bekomen had, begaf hij zich met 120 man, een drieponder en een mortier naar Goenong Madang; een vierkante redoute van 20 à 25 meter in het vierkant en bestaande uit zware boomstammen, hoog 2,5 à 3 meter. Nadat van twee kanten op de redoute gevraagd was, zonder dat de kanonkogels de borstwering deerden,

terwijl de granaten er overheen vlogen, trok kapitein Koch, zonder een storm te beproeven, naar Amawang terug.

Majoor Verspijck was ontevreden over dit dralen en zond nu majoor Schuak, die met het halve 13^e bataljon van Java gekomen was, met 50 man naar Goenong Madang, met bevel om de redoute te nemen, hetzij door bestorming met behulp van ladders, of wel door bres te maken. Onder de hand had kapitein Koch met 195 man, een houwitser, een drieponder en een mortier op de schier ongenaakbare sterkte een derden aanval beproefd. Ook deze was afgeslagen, zonder dat men den vijand eenig nadeel berokkend had, en kapitein Koch was door een kogel doodelijk in de borst getroffen. (18 Sept.).

Ditmaal had men weder geen stormladders meegenomen en beging dezelfde fout als kapitein Koch, door veel munitie te verspillen, zonder eenig resultaat te bekomen, waardoor de vijand overmoediger werd. Majoor Schuak liet de redoute door een tirailleurlinie omsingelen, welke aan het onafgebroken vuur des vijands blootgesteld was; zelfs deed de vijand een uitval tegen de manschap, die vlak voor de benting een batterij opwierp. Doch toen sergeant Higrenant den volgende morgen vroeg de redoute naderde — vond hij haar verlaten.

De vijand had, vooral toen een paar granaten in de benting gesprongen waren, ingezien dat hij op den duur tegen de overmacht niet bestand was. Ofschoon die benting zeer sterk was, daar het thans bleek dat hij uit vier rijen palissaden bestond, waarvan de buitenste rij op 1 meter van de tweede geplaatst was; hoewel de redoute zeer gunstig op een heuvel gelegen was, moet het meer aan de wijze, waarop de operatiën geleid werden, dan aan het ongewoon verdedigingsvermogen geweten worden, dat men herhaalde malen het hoofd stiet en dat de inneming van die redoute zooveel bloed gekost heeft. Zij werd geslecht; de vijand had in noordelijke richting de wijk genomen.

Reeds een maand geleden was het plan beraamd om de bezetting van Tabalong te overvallen en over de kling te jagen. Kapitein van Oijen kwam te weten, dat een priester voornemens was, thans (14 September) dien aanval te ondernemen. De aanslag werd verijdeld, doordat twee hoofden van het complot werden gevangen genomen; deze bekenden den ganschen toelag en daar het bleek, dat hadji Abdoellah, welke in de nabijheid woonde, medeplichtig was, zond van Oijen een detachement van 69 man onder bevel van luitenant van Emde uit, om den schuldige te vatten en naar Tabalong te voeren.

Die kleine tocht kan doen zien, beter nog dan al het voorgaande, hoe vreeselijk en bloedig de expeditiën in die streken kunnen zijn.

Toen men St. Malang behoedzaam genaderd was, kwamen eenige gewapenden de kolonne tegemoet en van Emde sprak tot de zoons van den hadji, welke door een kogelwond aan zijn legerstede gekluisterd was:

»Verwittigt uw vader van mijne komst, zegt hem dat de assistent-resident van Oijen, vernemende dat de hadji ziek en hulpeloos is, besloten heeft, hem te doen overbrengen naar het huis van den regent te Amoenthay en hem daar te laten verplegen, daar het voor den officier van gezondheid in onze benting ondoenlijk is, dagelijks den grooten afstand naar kampong Soenjeh Malang af te leggen. van Emden had intusschen aan de luitenants Verspijck en van der Wijck, welke onder zijne bevelen gesteld waren, last gegeven om met hunne pelotons de woning te omsingelen, zelf een peloton bij zich houdende. van Emde ging nu met 15 soldaten en eenige inlandsche politie-dienaren, welke tot dit doeleinde waren meegegaan, naar de voorgalerij van Abdoellah's woning, alwaar zich elf mannen en vier vrouwen bevonden; hij verlangde bij den gewonde te worden toegelaten, daar hij dezen wilde laten vervoeren, waartoe een hangmat en dragers aanwezig waren.

Nadat hij zich er van overtuigd had, dat Abdoellah zich in de woning bevond en na eenige woorden met hem gewisseld te hebben,

begaf hij zich weer naar buiten en wachtte, met eenige hadjis rustig pratende, de komst van den arrestant af. Weldra verscheen deze in de draagbaar. Op dat oogenblik bevonden zich negentien Mohamedanen in de voorgalerij, terwijl 15 soldaten met het geweer bij den voet stonden; van Emde stond met de getrokken sabel onder den linkerarm en verloor Abdoellah geen oogenblik uit het oog; naast van Emde stond een van Abdoellah's zonen, die de kolonne naar Amoenthay zou volgen.

Te midden van de doodsche stilte, die op 't afscheid nemen volgde, prevelde Abdoellah een vers uit den koran; dit was het teeken tot amok maken. Snel al de gedachte trokken zijn volgelingen klewang en kris, en wierpen zich op de soldaten; voordat van Emde op tegenweer gedacht kon zijn, had hij twee geduchte houwen over het hoofd ontvangen.

Nu ontstond een gevecht, man tegen man, zoo vreeselijk als nog maar zelden aanschouwd was. van Emde worstelt met een van zijn aanvallers en weldra ligt hij met negen wonden, waaronder twee kogelwonden, en wordt met moeite uit het strijdgewoel gedragen.

»Tiebach, een jeugdig onderofficier, nog geen 19 jaar oud, staat hier door vijanden omringd en verricht wonderen van dapperheid,» zoo leest men in het werk van van Rees. »Hij verdedigt zich als een held, doet al zijne tegenstanders in het stof bijten en keert ongedeerd uit het gevecht. Wirosentiko, hoofdman der dwangarbeiders, staat alleen, slechts met de kris gewapend, tegenover twee vijanden, die hem reeds eenige houwen en steken hebben toegebracht; doch de breede stroom bloed, die uit den hals van een hunner gutst, toont dat Wirosentiko niet in gebreke bleef zijne wapenen te gebruiken. Een tweede steek in den buik doet den hadji neertuimelen; de andere, nog niet gewond, werpt zich nu met woede op den mandor en doet hem terugdeinzen tot op den rand der galerij. Daar geraken beide van de been. De Bandjerees wil van die gelegenheid gebruik maken om zijn afgematten vijand een laatsten

krissteek toe te brengen; doch hoeveel bloed de banneling ook verloor, hij geeft den strijd niet op en grijpt met de rechterhand den snel neerdalenden arm van zijn aanvaller, die nu als in een schroef besloten is. Het geldt hier 't leven; de staroogende blikken toonen, dat beide hun laatste krachten inspannen. Verspijck, die den strijd van slechts weinige seconden heeft gezien, springt toe en klieft met een forschen slag van zijn getrouw zwaard den Bandjerees den schedel; deze, altijd nog op zijne knieën, slingert stuiptrekkend zijn breed wapen naar den officier en stort toen dood neer."

Zoo was het overal een tweegevecht op leven en dood, tot een van de twee tegenstanders, uit een aantal gapende wonden bloedende, den laatsten adem uitblies — en zijn overwinnaar zich op een ander werpen kon. En nog was de strijd niet gedaan. De vier vrouwen, met wie luitenant Verspijck — welke het kommando had overgenomen — medelijden had, waren in huis gebleven; om te beletten dat zij het slachtoffer van dit bloedbad werden, had hij een schildwacht bij de deur gezet. Maar eensklaps hebben die furiën, met klewang en kris gewapend, zich op den soldaat geworpen; in een oogwenk zijn hem zeventien diepe wonden toegebracht. Zij werden door de verwoede soldaten afgemaakt. Zeven-en-twintig lijen lagen op den grond, waarvan drie der onzen, terwijl wij nog elf zwaar gekwetsten hadden. Wel was het een afgrijselijk bloedbad, dat hier was aangericht!

Het overschot der kolonne keerde naar Amoenthay terug met den doodelijk gewonden van Emde, die weldra te midden van zijn krijismakkers den geest gaf....

* * *

Het was een vreeselijke oorlog, die daar in Bandjermasin gevoerd werd, en trots de bovenmenschelijke inspanning der troepen, die onophoudelijk door de soms onbegaanbare streken trokken om den

plotseling zich vertoonenden en even snel weer verdwijnenden vijand te vervolgen of op te zoeken; trots de wonderen van dapperheid, nauw te gelooven toonbeelden van geduld en volharding, brak het einde van 1860 aan, zonder dat de toestand noemenswaardig veranderd was.

De opstand strekte zich uit over een uitgebreid terrein, dat zeer onvolledig bekend was en, bedekt met moerassige wouden, doorsneden met talrijke snelvlietende stroomen, den troepen de grootste moeielijkheden in den weg legde.

Het eenige stelsel, dat tegenover een dergelijken vijand te volgen is, werd toegepast: men wist, door het vestigen van posten in de onderworpen gedeelten, den opstand te beperken. Doch de bezetting van die posten, voortdurend aan onverhoedsche aanvallen blootgesteld, had een zeer vermoeienden garnizoensdienst en werd tevens door de herhaalde troepenbewegingen en verkenningstochten afgemat. Het eenige voordeel van de zoo groote uitgestrektheid van het oorlogstoneel was, dat er geen eenheid van handelen bij den vijand bestond; ware dit het geval geweest, de toestand der onzen zou hachelijk zijn geweest. Wij hebben aan den aanval op Martapoera gezien, hoe door gebrekkige samenwerking een vooraf beraamd plan, dat ons noodlottig had kunnen worden, geheel mislukte, zoodat men aan een op zich zelf staand feit moest denken.

Zoo brak het jaar 1861 aan. Welke pogingen men ook aanwendde om Hidayat of een zijner getrouwen in handen te krijgen, steeds wisten zij te ontkomen. Gaandeweg begon de opstand zich tot de meer afgelegene oorden te bepalen; meermalen werden daar troepen-afdeelingen heengezonden. Ook de marine bewees, evenals bij menige vroegere gelegenheid, uitstekende diensten; trouwens in geen enkelen oorlog heeft zij zulk een werkzaam deel aan de operatiën genomen als in Bandjermasin.

Meermalen werd Hidayat uit zijn schuilhoeken opgejaagd; maar doorgaans bleef men in het onzekere, waar hij zich bevond. Met voordacht

verspreidde de vijand aangaande des sultans verblijf de tegenstrijdigste geruchten en de bevolking, die nog altijd op zijne hand was, deed haar best om de onzen voortdurend op het dwaalspoor te brengen. In Maart werd opnieuw een zijdelingsche poging aangewend om hem tot onderwerping te bewegen; ook thans weder zonder resultaat.

Nu en dan scheen de energie van den vijand te herleven en meermalen bleven expeditiën der onzen zonder eenige uitkomst, veelal doordat de gidsen niet te vertrouwen waren en hen op het dwaalspoor brachten; zoo mislukte een tocht naar Goenong Tongka en een expeditie naar Montallat ging met zooveel tegenstand gepaard, dat onze manschap op schier wonderdadige wijze aan een wissen dood ontkwam. Doch over 't algemeen was en bleef het voordeel aan onze zijde en, hoewel langzaam, avanceerden wij overal; somwijlen werd Hidayat dicht op de hielen gezeten en in Juni werden zijne vrouwen gevangen genomen. Ondoenlijk is het, die onafgebroken schermutselingen hier verder in alle details te volgen, ofschoon menig wapenfeit nog vermelding verdiende, — want geen ontmoeting met den vijand had er plaats, of er viel een of ander bewijs van moed en zelfverloochening te boeken.

Het was de taktiek des vijands om, door herhaalde samentrekking van strijdkrachten op verwijderde plaatsen, onze troepen voortdurend in beweging te houden en af te matten; werd dan een expeditie gezonden naar het punt, dat ernstig bedreigd scheen, dan loste de vijandelijke bende zich weer op. Men kan nagaan, hoe vermoeiend en tevens ontmoedigend dit voor onze troepen was, die zulk een zware taak te vervullen hadden. Eén voordeel had dit alles; zij werden bij uitnemendheid geoefend in deze wijze van oorlogvoeren, want telkenmale, als er supplitietroepen uit Java kwamen — in de maand Juli zelfs tweemaal — bleek het, hoe die kleine oorlog hun vreemd was.

Hidayat, die zich op de grenzen van het oude sultansrijk te Halon-

Halon bevond, werd ook daar niet met rust gelaten; een kolonne van 80 man, onder de bevelen van Schepens, ging den 5^{den} Augustus van Pengaron naar Pramassan Amandit; een tweede kolonne van inlandsche soldaten, onder bevel van een districtshoofd van Amoenthay, sloeg dezelfde richting in. Die tocht leverde niet de minste resultaten op; men stiet ten laatste op een wildernis, die het verder voortdringen belette en de kolonnes, zwaar geteisterd door koorts en buikziekte, keerden onverrichterzake terug. Een aanval van majoor Schuak op Pagger, waar Pangerang Singa Terbang een benting op een heuvel had opgericht, mislukte, nadat een stormenderhandsche aanval was afgeslagen, waarna men het onraadzaam achtte, den aanval te vernieuwen; evenwel ging de vijand, hoe sterk de door hem betrokken stelling ook was, wegens gebrek aan het noodige, spoedig uiteen. Daarentegen werd de bestorming van eenige bentings, die de vijand te Batoe-Poetih gebouwd had, met een schitterenden uitslag bekroond. De Veer de Rochemont rukte met 120 man en 2 mortieren naar die bentings op; de voornaamste, lang 50, breed 45 pas, bestond uit een palissadeering van 4 meter hoog, van schietgaten en banket voorzien; nadat de artillerie het werk met granaten bestookt had, werd dit van twee kanten tegelijk bestormd. De zeer talrijke vijand, onder de bevelen van goesti Matalie en tom-monggong Singa Anom, kan dien doortastenden aanval geen weerstand bieden, kiest de vlucht en laat een groote hoeveelheid buskruit en andere kriegsbehoeften achter. Ook viel den onzen in handen de vlag van Antassari, namelijk twee gekruiste zwaarden op een geel veld, een tjap en o. a. ook een hangmat, afkomstig van de »Onrust».

Meer nog begon de toestand ten goede te keeren. In Tanah Laut, eerst het brandpunt van den opstand, was de rust hersteld en onze post te Batoe Tongko kon geslecht worden. Zeer werd men verrast, toen demang Lehman weer in dit gewest viel; maar zoodra er troepen tegen hem uitgezonden werden, trok hij in noordelijke richting terug en zijne benden losten zich weldra

op. Te meer moet die inval bevreemding opwekken, omdat diezelfde demang Lehman, tot nog toe een onzer gevaarlijkste tegenstanders, blijken van toenadering gaf en zelfs genegen bleek te zijn, om zich te onderwerpen.

Den 18^{den} September namelijk had de regent van Martapoera een brief van demang Lehman ontvangen, meldende dat deze en Hidayat zich bij den goenoeng Plawangan bevonden en aldaar het antwoord op dit schrijven zouden afwachten. Onder het zegel en de handtekening van demang Lehman stond ongeveer het volgende te lezen :

»Ik heb nu overwogen, dat ik niet meer in staat ben, onzen gebiedster met levensmiddelen, oorlogsbehoefden enz. te ondersteunen; dit is de reden dat ik niet meer den strijd tegen het Gouvernement kan volhouden.

»Wanneer gij u in staat gevoelt, mij bij het Gouvernement volmaakt te maken, mijn schuld uit te wisschen en die van alle muitelingen met de hoofden die onder mij zijn, dan verzoek ik van u een bewijs, waarop uw tjap en uw handtekening staan.

»Wanneer ik vergiffenis van den Orang-Besaar krijg, zal ik al de bevelen van het Gouvernement opvolgen. Wanneer mij genoegzaam levensonderhoud gegeven wordt, zal ik alle muitelingen in mijn district en die mij bekend zijn, van hun dwaalweg terug brengen.

»Ik beloof verder voor het Gouvernement tegen de ongehoorzamen te zullen strijden.

»Mocht het Gouvernement mij niet willen verschoonen, dan zal ik toch Martapoera binnenkomen, om aldaar de beslissing van mijn lot af te wachten. Al mochten ik en mijne volgelingen leven, wat helpt dat, wanneer wij geen vergiffenis kunnen erlangen; het is beter dan dat wij sterven.

»Op dezen brief verwacht ik binnen 24 uren antwoord.

»Geschreven op Donderdag, 1278.

Tevens werd de boodschap overgebracht, dat wanneer men de onderwerping van demang Lehman mocht aannemen, ook Hidayat zich zou overgeven.

Kon men met dien brief den onverwachten inval in Tanah Laut rijmen, welke kort daarop plaats greep?

Majoor Verspijck was dan ook volkomen in zijn recht, dat hij den sluwen Lehman wantrouwde; daarom liet hij door den regent antwoorden, dat men bereid was zijn onderwerping aan te nemen, mits hij zelf te Martapoera kwam om de voorwaarden te vernemen; mocht hij binnen 5 etmalen niet verschenen zijn, dan zou hij weder als vijand behandeld worden.

Demang Lehman verscheen niet. Het waarschijnlijkst is, dat hij evenals Hidayat nu en dan ernstig er aan dacht om zich te onderwerpen; maar met de wankelmoedigheid, hem eigen, op het beslissend oogenblik terugdeinsde en bang werd voor de wraak van het Gouvernement. Want die anders onverklaarbare handelwijze kon bezwaarlijk alleen aan dubbelzinnigheid worden toegeschreven.

Alvorens echter op een afdoend herstel van de rust te hopen was, moest Antassari te Goenong Tongka worden opgezocht, waartoe een expeditie werd afgezonden onder bevel van kapitein van Vloten, die tot dusver kommandant van Amoenthay was geweest. Het expeditionaire korps zou bestaan uit 320 man infanterie, 1 houwitsers en 2 mortieren met de noodige artilleristen, en 450 koelies, welke troepenmacht te Ampah zou vereenigd worden. Te Ampah gekomen, liet van Vloten een versterkt magazijn bouwen; nadat kapitein de Roy van Zuidewijn met 170 man infanterie, 1 mortier en 200 koelies aldaar was aangekomen (25 September), begaf van Vloten zich met 200 man, 120 koelies en 1 houwitsers naar Ramonia, op een d. marsch van Ampah gelegen, daar men vernomen had dat de vijand er twee sterke bentsings had aangelegd. Die bentsings waren in elkaars onmiddellijke nabijheid gelegen, slechts door een riviertje gescheiden en door verhakkingen omringd. De voor-

wacht der kolonne, onder kapitein Labaar, trok de, aan de andere zijde der rivier gelegen, benting links om; luitenant Schade van Westrum ging met 40 man de rivier over, om gelijktijdig de andere benting te omtrekken. Intusschen had de houwtser het vuur geopend; de 1^e luitenant der artillerie van den Hoek kreeg al dadelijk, toen hij den vuurmond op de benting richtte, een geweerkogel in de borst en stierf kort daarop.

Luitenant Schade van Westrum nam, trots een dappere verdediging, de kleinere benting; doch de grootere leverde haast onoverkomelijke bezwaren op, daar die door randjoe's, bamboe paggers en verhakkingen schier ongenaakbaar was. De vijand onderhield een levendig vuur en stelde zooveel man buiten gevecht, dat van Vloten het wenschelijk vond om den nacht af te wachten en dan, onder begunstiging van de duisternis, de sterkte te bekruipen. Maar dit was niet noodig; de vijand durfde niet een nieuwen aanval afwachten en ontruimde onverhoeds het werk.

Men ziet dus, dat de oorlog nog op onderscheidene punten bleef voortduren en wel verwonderd was men, toen eensklaps, den 2^{den} October, demang Lehman kwam opdagen en zich bij den resident van Martapoera aanmeldde. Hij onderwierp zich zonder eenig voorbehoud en zijn voorbeeld werd door een groot aantal hoofden gevolgd, die den eed van trouw en gehoorzaamheid aan majoor Koch, welke de functiën van resident waarnam, aflegden.

Majoor Verspijck had last gegeven, dat demang Lehman met een twaalfstal der voornaamste hoofden naar Bandjermasin komen moest, om vergiffenis te vragen. Ofschoon zij steeds met wantrouwen vervuld waren en telkenmale hunne vrees aan den dag legden dat zij te Bandjermasin zouden gearresteerd worden, verschenen zij toch voor Verspijck, allen met krissen gewapend.

Verspijck had zulks ditmaal toegelaten, ten einde te toonen, dat men niet bevreesd voor hen was; maar gaf hun toch te kennen, dat hij verlangde dat zij voortaan, volgens het gebruik, voor

den Vertegenwoordiger van het Gouvernement ongewapend zouden verschijnen.

Zij betuigden ook hier, dat het hun ernst was, zich te onderwerpen; daarna verlangde majoor Verspijck om demang Lehman alleen te spreken. Hij wees dezen er op, hoe menigmaal reeds hetzelfde betuigd was, maar dat de regeering telkenmale om den tuin geleid was, zoodat men eigenlijk weinig vertrouwen in zijn betuigingen kon stellen. Lehman zeide, dat hij het bestuur daarvan zou overtuigen door de andere hoofden op te zoeken en tot onderwerping over te halen, waartoe hij een tjap van den resident verzocht.

Verspijck stelde hem in de gelegenheid om te volvoeren, wat hij beloofd had; desniettemin werd aan de postkommandanten de last verstrekt, om ten zeerste op hunne hoede te zijn en Lehman slechts zoodanige hulp te verleenen, dat hij niet gevaarlijk worden kon. De gevolgen van zijne bemoeiingen werden spoedig merkbaar en het scheen werkelijk, dat hij ditmaal oprecht te werk ging; want een tal van hoofden kwamen hun onderwerping aanbieden en de bevolking keerde naar hare kampongs terug. Met het opsporen van Hidayat slaagde hij minder gelukkig; wellicht kon men daàr uit afleiden, dat hij ook nu weder niet ter goeder trouw was, ofschoon 't ook zeer goed mogelijk kon wezen, dat Hidayat niets van hem wilde weten, nadat hij de zijde van de regeering gekozen had.

Mochten de zuidelijke provinciën in rust verkeerden, in het noordelijke begon het oorlogsvuur met verdubbelde hevigheid te ontbranden. Het bleek daar, dat de priesters de hand in 't spel hadden en den godsdienstoorlog predikten; vooral zekere hadji Bador, een dweper van de ergste soort, had een gevaarlijken godsdienstijver bij de bevolking weten op te wekken, en de regent van Amoenthay, dat opnieuw het brandpunt van den opstand werd, vermeende dat de duivel in de bevolking gevaren was. Nu zag Antassari de kans schoon en zond zijn zoon Mas Säid met eenige goesti's, om het vuur van den opstand verder aan te blazen.

Die godsdienstrijverij — beratip beamaäl (eigenlijk: *in geregelde orde voortgaan*, met toepassing op den heiligen oorlog) — waarbij een aantal dweepzuchtigen hartstochtelijke gebeden opzonden om onkwetsbaar te worden en dan in een toestand van razernij de troepen aanvielen — die geestrijverij dreigde den opstand weder onrustbarende dimensiën te doen aannemen en daarom werden de mufti en de voornaamste panghoeloe's van Martapoera naar Amoenthay gezonden, ten einde hun invloed ten goede aan te wenden en de bevolking aan 't verstand te brengen, dat het beratip beamaäl zondig en strijdig met de wet van den Profeet was; de resultaten bleven niet uit, daar zij, die den Islam oprecht waren toegedaan, aan hun overredende taal wel het oor leenden.

Intusschen bleef men omtrent Lehman nog altijd in het onzekere. Deze had volgens het verlangen van den resident al zijne vrouwen opgezonden, terwijl het reeds door de onderwerping van vele hoofden was gebleken, dat hij met ijver werkzaam was. En in een zijner brieven, aan den resident van Martapoera gericht, schreef hij:

»Wat mij betreft, moet ik u verklaren, dat ik nimmer mijn eed en mijne belofte zal verbreken; ik heb op den Koran bezworen, dat ik het Gouvernement gehoorzaam zal zijn.

»God de Allerhoogste is getuige van dezen heiligen eed; ik zal dus nimmer mijn heilige belofte verbreken.

»Al de bevelen der groote Heeren en van u, zal ik op de kruin van mijn hoofd leggen en naar mijn vermogen ten uitvoer brengen.»

Ten opzichte van Hidayat bleven zijn pogingen zonder gevolg en Verspijck, die het daarom beter oordeelde dat Lehman terugkeerde, zond dezen een lastgeving om onverwijld te Bandjer te komen. Lehman verklaarde zich bereid om aan die oproeping gevolg te geven, maar gaf in overweging om hem eenig uitstel te verleen. Zoo hij Hidayat gesproken had en hem niet kon overhalen om

terug te keeren, zou hij zich te Bandjermasin komen aanmelden. Het gevraagde uitstel werd hem verleend.

Dat majoor Verspijck niet de dupe was van dergelijke handelingen, kan o. a. blijken uit onderstaanden lastbrief, door hem uitgegeven aan zekeren pangerang Moeda — een niet minder lastig heer dan Lehman — die evenzeer zijn onderwerping aangeboden en zich bereid verklaard had, om het Gouvernement van dienst te zijn.

De lastbrief luidde :

»De majoor-resident en kommandant der troepen in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo draagt bij dezen den pangerang Moeda Mohamad Ariepe Allah, hoofd van Tjingal, Menoengoel en Bangkalaän op, om zich naar het district Margasarie te begeven, ten einde aldaar te trachten, de ongehoorzame en vijandelijke bevolking tot beterschap en onderwerping aan het Gouvernement terug te brengen. Wordende hij daartoe door mij gemachtigd om de hulpmiddelen aan te wenden, die hij noodig oordeelt.

»On ne s'y fie pas trop. Le prudence exige, qu'on le traite avec égards; mais qu'on soit prudent.

»De resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo,

»VERSPIJCK.»

Eerst den 26sten December kwam Lehman te Martapoera terug en deelde de heuglijke tijding mede, dat Hidayat zou volgen. Hij gaf den volgenden brief van den hoofd-opstandeling aan den regent over :

»Deze brief is van mij, uw zoon Hidayat Oellah, kleinzoon van wijlen sultan Adam en echte zoon van wijlen sultan Abdoel Rachman, komt door Gods hulp voor het aanschijn van mijn doorluchtigen vader, pangerang Djaya Pamenang, regent van Martapoera.

»Omtrent mij en mijne broeders hoop ik dat u, mijn vader, al het mogelijke zult verrichten, opdat wij gelukkig mogen zijn.

»Ik hoop, dat gij voor mij vergiffenis van den Grooten Heer te Martapoera en te Bandjermasin zult afsmeeken, opdat ik steeds te Martapoera mag wonen en niet van het eiland Borneo verwijderd worde. Ik begeer slechts, dat het Gouvernement medelijden met mij zal hebben en mij eenige tegemoetkoming zal schenken, opdat ik daarvan met mijne vrouw, kinderen en broeders kan leven.

»Geschreven op 21 Djoeniadil Awal, 1278.»

Thans aarzelde majoor Verspijck, welk antwoord hij geven zou. Hidayat moest van Borneo verwijderd worden, dit stond vast; diens verzoek kon dus niet ingewilligd worden. Doch schreef men hem dit, dan was het tien tegen één, dat hij zich bedenken en niet komen zou. En Verspijck was te rechtschapen, om zelfs in de verste verte de gedachte aan verraad te kunnen verdragen, 'tgeen trouwens ook niet zou gestrookt hebben met de waardigheid van het Gouvernement, welks vertegenwoordiger hij was.

Daarom gaf hij Hidayat ten antwoord, dat hem, en desverkiezende zijn familie en een klein gevolg, een vrijgeleide naar Martapoera zou verstrekt worden, om aldaar zijn vergiffenis te verzoeken. Daar zouden hem de voorwaarden worden meegedeeld, waarop hij die vergiffenis kon verwerven; mocht hij die onaannemelijk vinden en verlangen terug te keeren naar de plaats van waar hij gekomen was, dan zou men zich niet daartegen verzetten, en hij kon ongehinderd zijn schuilhoek in de wildernis weer opzoeken.

De brief werd 1 Januari 1862 geschreven en ter hand gesteld aan Lehman, welke Hidayat zou opzoeken; waar deze zich bevond, werd door Lehman geheim gehouden, maar men meende te kunnen opmaken, dat dit niet zoo heel ver van Martapoera verwijderd kon wezen.

Het gelukte Lehman werkelijk, om Hidayat naar Martapoera te geleiden, waar deze zich den 23sten Januari in deerniswaardigen toestand, hongerig en van alle middelen ontbloot, aanmeldde. Zoodra

Verspijck daarvan bericht kreeg, begaf hij zich naar Martapoera om met Hidayat over de voorwaarden zijner onderwerping te onderhandelen.

Den 30sten Januari had de bedoelde samenkomst plaats in de pendopo van het residentiehuis te Martapoera, alwaar behalve majoor Verspijck en Hidayat o. a. tegenwoordig waren de majoor Koch, de regent van Martapoera pangerang Djaya Pamenang en Lehman. Vergezeld van dezen laatste en een aantal pangerang's, goesti's en andere hoofden, verscheen Hidayat om half elf in de vergadering. De expeditie-kommandant richtte nu de vraag tot hem, met welk doel hij zich naar Martapoera begeven had; Hidayat verklaarde volmondig, dat hij gekomen was om vergiffenis te smeeken voor hetgeen hij misdreven had. Een dergelijke verklaring legden alle hoofden af.

Het antwoord luidde, dat pangerang Hidayat zijne woorden niet onder eede behoefde te bevestigen, daar zijn vorstelijke afkomst vertrouwen in zijn woord deed inboezemen; de overigen moesten den gevorderden eed afleggen.

Nu richtte Verspijck het woord tot Hidayat, wiens houding in alle opzichten kalm en waardig was, en maakte hem de voorwaarden bekend, waarop de vergiffenis geschonken werd; vooreerst mocht hij in geen geval op Borneo blijven, maar moest na verloop van 8 dagen Borneo verlaten; de gelegenheid zou hem daartoe worden aangeboden. Niet alleen voor het spoedig herstel van den vrede en het bestendigen der rust, maar ook voor zijn eigen welzijn en geluk was dit noodzakelijk. Bleef hij op Borneo, zijn naam zou al te dikwerf tot het plegen van slechte handelingen gebezigd worden en hij zou, schuldig of niet, bij het Gouvernement in verdenking komen; door het verlaten van Borneo werd dit alles voorkomen. — Ten tweede werd geëischt, dat hij zich vooreerst naar Batavia zou begeven, waar hem een verblijf op Java aangewezen en hem een toelage geschonken zou worden, groot genoeg om met zijn bloed-

en aanverwanten onbekrompen te kunnen leven. Voorts mocht hij zich door dezen naar Java laten vergezellen en eindelijk, moest hij voor zijn vertrek een publicatie uitvaardigen aan de bevolking van Bandjermasin, waarin hij in 't openbaar schuld bekende en verzocht, dat zij, uit liefde voor hem en tot haar eigen welzijn, tot orde en rust terugkeeren zou.

Hidayat Oellah gaf ten antwoord, dat hij bereid was om die voorwaarden aan te nemen en nader zou opgeven, wie hij gaarne mee naar Java nemen zou; dat hij er al aan gedacht had, zulk een publicatie aan het volk te richten en reeds den tjap had opgesteld, welke zoo noodig overeenkomstig het verlangen van den resident kon gewijzigd worden.

Ten slotte drukte de expeditie-kommandant zijn verlangen uit, dat Hidayat met zijn gevolg zich niet te Bandjermasin zou ophouden, maar naar schans van Thuyl zou stoomen, om aldaar het oogenblik af te wachten, dat hij naar Batavia zou worden overgebracht. Ook hiertoe verklaarde hij zich bereid.

Lehman verzocht, om met Hidayat mee naar Batavia te mogen gaan en daarna naar Bandjermasin te mogen terugkeeren; dit verzoek werd ingewilligd.

Na eenige formaliteiten was de vergadering geëindigd. Hidayat was dus in onderwerping gekomen, na drie jaren lang in opstand te zijn geweest, of liever, zooals weldra bleek, ten speelbal te zijn geweest van onwettige hoofden, die van zijn naam gebruik gemaakt hadden. Alzo liet hij het ten minste voorkomen, toen hij dienzelfden dag een partikulier onderhoud met majoor Koch had. Bij die gelegenheid doelde hij nog op de belediging, welke hij eenmaal van den vroegeren resident had ondergaan — dezelfde, die wegens zijn zorgeloosheid en weinige geschiktheid voor die betrekking was afgezet geworden — die hem in tegenwoordigheid van vele inlandsche grooten had toegevoegd: gij zult Tamdjids orders gehoorzamen, en zoo niet, dan zal ik u daartoe dwingen.

Nu zou men zeggen dat de opstand onderdrukt, dat de langdurige krijg geëindigd was. Al was die oorlog rijk aan onverwachte gebeurtenissen, aan schier ongeloofelijke catastrophes, *nu* mocht men toch vertrouwen stellen in de oprechtheid van Hidayat en Lehman. — Het laatste bedrijf van het drama was nog niet afgespeeld. —

Er restte nu, Antassari en Amin Oellah tot onderwerping te brengen. Op de vraag aan Hidayat, hoe men zich 't best van hen kon meester maken, had hij te kennen gegeven dat, nu hij het land verliet, zij spoedig hun aanhang zouden verliezen.

Het vertrek van Hidayat was bepaald op 3 Februari. Doch om 4 uur in den nacht te voren ontving Verspijk onrustbarende berichten. Hidayat had zich met zijn gevolg in twee laadprauwen ingescheept; toen die door het districtshoofd in een ijzeren prauw gevolgd waren, had Hidayat zich aan wal begeven en was te midden van een dichten drom gewapend volk verdwenen. Men gaf te kennen, *niet* te zullen toelaten dat Hidayat vertrok.

Demang Lehman had, hoe ongeloofelijk ook na al het gebeurde, tóch een dubbelzinnige rol gespeeld. Zie hier wat er gebeurd was.

Den dag, eerst voor het vertrek bepaald, had er een samenkomst plaats gehad met een aantal hoofden, in tegenwoordigheid van een groote volksmenigte, en een der pangerangs had gezegd: »indien pangerang Hidayat naar Java gaat, is het beter dat wij amok maken" — en *dadelijk had Lehman zich met dit plan vereenigd.* »Welnu," had de ander vervolgd, toen hij zag dat zijn plan Lehman's goedkeuring mocht wegdragen; »als pangerang Hidayat heden avond naar de benting gaat, moeten wij allen met hem meegaan en als Hidayat zich verwijdert, zullen wij nog even wachten, dan zal demang Lehman, door met het hoofd te knikken, het teeken tot den aanval geven."

Doch toen Hidayat zich 's avonds naar de benting begaf, waar majoor Koch met nog een officier gezeten was en Lehman weldra met zijn volgelingen binnen kwam, scheen dezen laatste de moed in de schoenen te zinken; want van amok maken kwam niets, ofschoon

het plan niet opgegeven werd, daar Lehman 's avonds opnieuw zijn voornemen te kennen gaf, om Hidayat door geweld te beletten, Borneo te verlaten. Den volgenden dag, als deze aan boord zou gaan, wilde men amok maken, daar »als Hidayat wegging, men geen zon of maan meer hebben zou,» — en Lehman sprak tot het volk: »Als Hidayat morgen vertrekt, zullen wij de stoomboot afloopen.»

Gelukkig kwam het zoover niet. Hidayat was, zooals wij gezien hebben, reeds ontvlucht. Een oogenblik kon Verspijck de opwelling niet onderdrukken om geweld te gebruiken; de vrees echter, dat hieruit een vreeselijk bloedbad zou ontstaan, zonder dat men den trouwelozen vorst in handen krijgen zou, bracht hem van dit voornemen terug. Daarom schreef Koch aan Lehman, die natuurlijk ook een goed heenkomen gezocht had, en vroeg om opheldering.

Tot antwoord kreeg hij een eerbiedig gesteld schrijven van den demang, waarin verzocht werd om aan het verzoek van de bevolking te voldoen, zooals dit uitgedrukt was in onderstaand schrijven:

»Dit verzoekschrift komt, uit naam der bevolking van Martapoera, van ons, onderdanen van den grooten Heer.

»Wij smeeken uwe genade af en verzoeken duizendvoudig, dat pangerang Hidayat niet van Martapoera verwijderd worde; laat hem slechts als eenvoudig inwoner te Martapoera blijven.

»Zoo de groote Heer hem evenwel van Martapoera wil wegzenden, dan zullen wij en de geheele bevolking met hem medegaan; doch wij hopen dat deze onze bede door den grooten Heer goedgunstig zal worden overwogen.»

Nog een laatste poging, om de zaak in der minne te eindigen, besloot Verspijck te wagen; hij liet Lehman oproepen, om opheldering te komen geven en zond Hidayat een brief, waarin hij hem wees op de gevolgen, die zijne handelwijze zou hebben, en hem onder het oog bracht, welke goede behandeling hij ondervonden had, tevens zich bereid verklarende om zijne wenschen in overweging te nemen, doch hem aanradende om geen stap verder te gaan.

Van Lehman ontving hij een ontwijkend antwoord, en wat Hidayat betreft, hij vernam dat deze 's nachts om 12 uur met zijn vrouwen en de prinsen de omstreken van Martapoera verlaten had.

Nu was het geduld van Verspijck (thans luitenant-kolonel) uitgeput. Na het onmogelijke gedaan te hebben om door lankmoedigheid den weifelenden muiter vertrouwen in te boezemen, was hij met ondank beloond en bedrogen; thans zou hij toonen, dat zijn doortastendheid hem niet begeven had.

De duur van het vrijgeleide was verstreken; Hidayat en Lehman konden dus weder als vijanden beschouwd worden. Volgens ingewonnen berichten bevond Lehman zich nog te Passeyangan. In allerijl werden twee kolonnes onder de bevelen van de kapiteins Engel en Schepens geformeerd, om den verrader op te sporen en gevangen te nemen; doch de listige demang was reeds verdwenen. Passeyangan en de aangrenzende gedeelten van Martapoera werden in brand gestoken, de missigit verwoest en de bevolking aangezegd, dat ieder, die met wapenen in de hand werd gezien, zonder genade zou worden neergeschoten.

De flinke maatregelen van Verspijck werkten gunstig. Der bevolking sloeg de schrik om het harte; er werd verboden, dat rijst aangevoerd werd, ten einde haar te dwingen om mede te werken tot het opsporen van de weerspannigen, en alle hoofdtoegangen van Aboelan naar de Martapoera-rivier werden bezet, terwijl patrouilles de streek doorkruisten en de veelhoek, gevormd door de Bandjermasin-rivier, de Antassan-Soeton en de van daar naar Stamboel loopende lijn geheel werd afgesloten, zoodat Hidayat niet verder ontkomen kon en aldra door het nijpendst gebrek zou gedwongen worden om zich over te geven.

Intusschen schreef Lehman met de grootste onbeschaamdheid brief op brief, om zijn onschuld te betuigen en van zijn goede bedoelingen te doen blijken.

Reeds in den nacht van 23 op 24 Februari werd luitenant-kolonel

Verspijk een brief gebracht, waarin ook Hidayat opnieuw vergiffenis vroeg en waarvan de toon aan het oprechtste berouw deed denken.

»De reden dat ik, uw zoon, mij gedragen heb als iemand die de vlucht nam,» zoo schreef hij, »is dat men mij, mijne moeder, mijne vrouwen en kinderen schrik aangejaagd heeft; mijne handen werden zelfs door vele menschen vastgehouden en ik, uw zoon, werd met geweld meegetrokken. De redenen, waarom ik met mijn prauw aanlegde is, dat men mij van den wal toeriep dat de regent mij gelastte aan land te komen.»

En in den ellendigsten toestand, zwak, ziekelijk, in lompen gekleed, verscheurd door den honger, verscheen Hidayat, eenmaal rijksbestuurder en sultan van het voormalig rijk Bandjermasin, om medelijden en vergiffenis af te smeeken.

Die vergiffenis werd hem beloofd. Maar hij moest onverwijld zijn nog voortvluchtige bloedverwanten oproepen en met hen naar Java vertrekken. En 's avonds van den 3^{den} Maart lichtte de »Boni» het anker, om, onder toezicht van den 1^{en} luitenant Verstege, pangarang Hidayat en diens bloedverwanten naar Batavia over te brengen.

De opstand had nu zijn kracht verloren; als Hoofd der Kerk, misten de priesters door zijn vertrek alle voorwendsels, om het volk voor hem in beweging te houden. Wel zouden Antassari en Lehman, wiens verraad overtuigend gebleken was, ons nog eenige moeite kunnen veroorzaken; doch het grootste gevaar was nu geweken. Vooral Antassari had in het Noorden de onzen voortdurend bezig gehouden en hoewel de pangarang Hidayat al lang voornemens was geweest om zich te onderwerpen, was de oorlog blijven voortwoeden. Zoo had Antassari in de nabijheid van kampong Pelarie op een 200 voet hoogen heuvel, Goenong Tongka, een versterking opgericht. Nadat men die versterking genaderd was in twee kolonnes, onder de bevelen van de Roy van Zuidewijn en van Vloten, ging de laatste, vermeenende dat de benting niet sterk bezet was, zonder aarzelen tot de bestorming over; hij stelde zich aan

het hoofd van een stormpeloton en werd, op 40 pas van de benting door een dichte randjoe-beplanting tegengehouden, door een hevig geschut- en geweervuur geteisterd. Van Vloten ontving een doodelijk schot; toen hij viel, ging in de benting tot driemaal toe een luid, uittartend vreugdegeschrei op. Dadelijk ontving de Roy, die aan den rechteroever der rivier positie genomen had en de versterking beschoot, bevel om naar den linkeroever te komen en een oogenblik later, om het kommando over te nemen. Hij vond van Vloten reeds stervende; diens laatste woorden waren: »Soldaten, houdt je flink!»

Nadat de ontstane verwarring wat hersteld was, werd de bestorming nu van twee kanten ondernomen, doch zij mislukte, omdat de kolonne Labaar, die van de andere zijde den aanval steunen zou, niet daaraan deel nam, wijl de hulptroepen weigerden te stormen. Luitenant Vetter, die den aanval reeds begonnen was, kreeg dus de geheele bezetting tegen zich, en was verplicht, terug te gaan. Ten overvloede vernam de Roy van Zuidewijn dat er geen artillerie-munitie meer was; slechts 2 granaten en 4 kartetsen. Er was dus aan geen aanval meer te denken; echter nam de zaak onverwacht een gunstige wending, daar de muiters, die door het artillerie-vuur veel geleden hadden, door de duisternis begunstigd de vlucht namen.

Nadat Goenong Tongka genomen was, verspreidden Antassari's benden zich.

Toen Hidayat geëvacueerd was, besloot Verspijck den opstand ten spoedigste verder den kop in te drukken; daartoe werd bij proclamatie aan de bevolking bekend gemaakt, dat ieder die zich aan het beratip beamaïl overgaf of anderen daartoe overhaalde, ook hij die een orang beamaïl verborg, zou gevangen genomen worden en wegens hoogverraad tegen het Gouvernement voor een krijgsraad zou terecht staan.

Dit hielp. Verder werden in de maanden Mei en Juni de muiters

onder Lehman, Amin Oelah en andere hoofden, die den strijd nog volhielden, uit Allei en Amandit verjaagd, waarna zij terugtrokken naar de bovenlanden van Petap, alwaar zij wegens het moeielijk terrein zich veilig achtten.

Zij hadden buiten den waard gerekend. Den 25sten Juni werd een kolonne van 80 man, onder kapitein van Bennekom uitgezonden, om den vijand in het onherbergzaam gebergte op te sporen. »Van Goenong Tampang tot aan Langkap,» dus schreef overste Verspijck in een dagorder, waarin hij de manschap dank zei voor den be-toonden moed en de zeldzame volharding, »van Goenong Tampang tot aan Langkap beproefden de muitelingen ons tegen te houden; doch al hunne pogingen baatten niets. In weerwil van het voor hen zoo gunstig terrein, van hun driemaal sterkere macht, van het aanhoudend vuur en van de vermoeienissen, waarmede de onzen te kampen hadden, werd de vijand op den 26sten, 27sten en 28sten Juni overal verjaagd en daar, waar hij weer ernstig poogde stand te houden, als te Goenong Batoe en bij Boekit Datap, met groot verlies geslagen. Bij Langkap werd zijn kampement gevonden en vernield.

Men kon den opstand nu onderdrukt noemen; want die bepaalde zich tot het bevechten en tuchtigen van op zich zelven staande rooverbenden.

Een dure verplichting rustte nog op onze troepen; het afloopen van de »Onrust» was nog altijd ongestraft gebleven. Hiertoe werd thans overgegaan en den 23sten November werd aan boord van de »Celebes», »Admiraal van Kinsbergen», »Boni» en »Tjenrana» een troepenmacht ingescheept, onder bevel van luitenant-kolonel Anemaet; de algemeene leiding der operatiën nam Verspijck in persoon op zich. Van tegenstand was ternauwernood sprake; want de bevolking aan de Boven-Teweh nam de vlucht en de talrijke versterkingen aldaar werden verlaten bevonden. Elke kampong of benting, waarin voorwerpen van de »Onrust» bewaard werden — de bevolking scheen daar een bijgeloovige waarde aan toegekend te hebben — werd in

asch gelegd en er werd een proclamatie op daartoe geschikte plaatsen aan de kust aangeplakt, waarin de bevolking telkenjare met zulk een tuchting bedreigd werd, wanneer zij niet voldoende bewijzen van hare onderwerping gaf. Een geregeld onderzoek der begane misdaad echter was ondoenlijk.

Ook hier hadden de troepen veel te verduren gehad; van 2—23 December aanhoudende en vermoeiende tochten langs, door den regen, onbegaanbare wegen en daarbij gedurende het grootste gedeelte van den tocht slechts $\frac{3}{4}$ rantsoen.

Weldra keerde overal de bevolking terug en onderwierp zich. Zij, die nog in de wildernis bleven schuilen, onder de bevelen van mannen als Lehman en Amin Oellah, zouden verder door de politie onschadelijk gemaakt moeten worden.

Luitenant-kolonel Verspijck had het bevel overgedragen aan Happé, onder wiens bestuur nog een aantal hoofden zich onderwierpen, zoodat de oorlog geëindigd was.

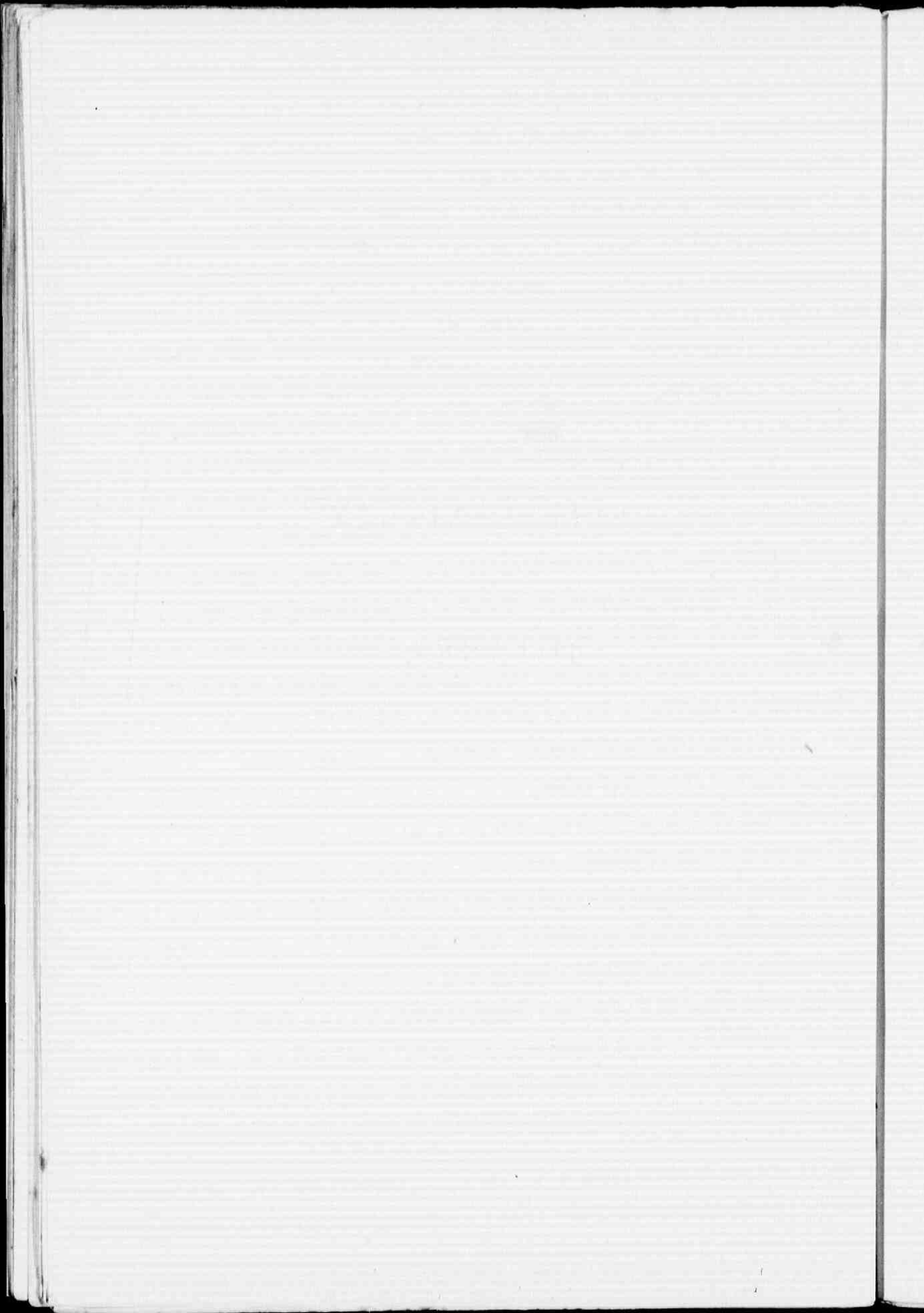
De expeditie naar Bandjermasin is zeer zeker een zeer moeilijke geweest, die ons op zware verliezen te staan gekomen is, zoowel wegens het groot aantal bloedige gevechten als wegens de ontzettende inspanning, die van de troepen moest gevorderd worden. Maar zij, die er aan deel namen, hebben zich dan ook een onverwelkbaren krans gevlochten.

De namen van de officieren, welke deel uitmaakten van het expeditionaire korps, vindt men in Bijlage 8.

AANTEKENINGEN

EN

BIJLAGEN.

AANTEKENINGEN EN BIJLAGEN.

Tweede gedeelte.

1) Samenstelling van de derde Balische Expeditie.

OPPERBEVELHEBBER EN GOUVERNEMENTS-COMMISSARIS :

Generaal-Majoor A. V. MICHIELS.

ADJUDANTEN :

Kapitein jonkh. T. van Capellen.

1^e Luitenant W. A. C. Ardesch, Infanterie.

1^e Luitenant P. H. Uhlenbeck, Genie.

Luitenant-ter-zee 2^e kl. P. F. Uhlenbeck, vervangen door

Luitenant-ter-zee 2^e kl. W. H. de Jonge.

STAF :

Luitenant-Kolonel C. A. de Brauw, Infanterie-Chef.

Ritmeester S. von Stampa, Kavalerie-Souschef.

Kapitein H. C. Staring, Infanterie-Adjoint.

Dirig. Officier v. Gez. 1^e kl. G. Wassink, Geneeskundige dienst.

Mr. C. J. van Haastert, Auditeur-Militair.

M. van Weddingen, Adjunct-Intendant.

J. C. van Oosterum, Adjunct-Aspirant-Intendant.

Infanterie.**3e Bataljon.**

Luitenant-Kolonel T. Poland.
 Majoor J. E. H. Libourel.
 Luitenant-Adjud. G. J. Eschauzier.
 Betaalm. 1e Luit. P. M. La Gordt Dillié.
 Officier van Gez. L. Schreiner.
 Kapitein J. W. Macdonald.

» jhr. V. M. De Brauw.
 » J. E. Scheltens.
 » H. Maier.
 » P. J. Nack.
 » H. van Houten.
 » C. L. Schukking.

1e Luitenant E. C. K. W. von Schimmelmänn.

» R. F. de Seyfl.
 » W. van Riesen.
 » B. H. J. Rijks.
 » G. Willemsen.
 » G. D. A. van Golstein.
 » N. Hendriks.

2e Luitenant A. A. K. Camauer.

» A. C. Hardenberg.
 » A. A. G. Frappier.
 » G. S. J. J. D. Bijl de Vroe.
 » C. Pantekoek.
 » J. H. Moorrees.
 » C. Grolman.
 » W. E. F. van Heemskerck.
 » H. J. Daniels.
 » J. F. Egé.
 » T. W. Schröder.
 » M. Baaij.
 » C. L. Schröder.
 » C. J. Westenberg.

5e Bataljon.

Luitenant-Kolonel A. H. Helbach.
 Majoor T. E. Roqué.
 Luitenant-Adjud. G. P. de Neve.
 Betaalmeester L. V. J. E. de Sturler.
 Officier van Gez. L. Stabel.

Kapitein J. H. C. Schultze.

» G. J. Poolman.
 » F. T. Engelenburg.
 » J. Schwab.
 » W. P. Kress.
 » J. F. Sorg.

1e Luitenant W. A. J. J. Walter.

» L. de Nerée.
 » M. L. G. van den Berg.
 » J. F. Schoenmaker.
 » J. A. Daniels.
 » J. W. H. Sindikus.

2e Luitenant L. C. C. van Oijen.

» G. L. C. C. van Vugt.
 » H. W. van Oijen.
 » B. Loggere.
 » A. J. P. H. C. de Nerée.
 » J. W. König.
 » J. C. Termijtelen.
 » J. Kress.
 » A. Struiken.
 » C. J. Meijer.
 » J. L. D'Harvant.
 » G. J. van Egten.

7e Bataljon.

Luit.-Kolonel B. F. J. H. LeBron de Vexela.

Majoor J. M. Hemmes.

Luit.-Adjud. A. A. Yske.

Betaalm. L. J. Prins.

Officier van Gez. G. J. Filet.

Kapitein E. C. F. Happé.

» N. A. Dessart.
 » H. W. Buijs.
 » C. H. Boon v. Ostade.
 » J. C. A. H. Hachez.
 » C. A. F. W. Wollweber.

1e Luitenant H. Raat.

» F. M. Barberino.
 » J. L. van Zee.
 » F. Crena.
 » A. J. Camphuis.

1e Luitenant J. H. Haan.
 2e Luitenant J. H. H. A. Rucke.
 » F. Luyks.
 » P. F. E. F. J. Saueressig.
 » A. W. F. Heyligers.
 » G. Nieborg.
 » J. G. G. H. Strengnaerts.
 » C. Derens.
 » H. L. Veenhuijzen.
 » J. Heckler.
 » J. C. Harmsen.
 » C. T. van Eugen.
 » D. M. J. Moltzer.

13^e Bataljon.

Luitenant-Kolonel J. van Swieten.
 Majoor F. J. Sorg.
 Luitenant-Adjutant L. J. W. van Rou-
 veroy.
 Betaalmeester J. W. Oosterhout.
 Officier van Gez. J. R. A. Bauer.
 Kapitein J. C. J. Smits.
 » jhr. D. M. Gevers.
 » A. H. J. G. van Hamel.

Kapitein J. Vorstenbos.
 » B. T. Reiger.
 » H. D. van Wely.
 » J. H. Crena.
 1^e Luitenant G. F. Giltay.
 » A. C. van Rijn van Alke-
 made.
 » H. A. Steenmeijer.
 » M. W. de Val.
 » J. R. Penning Nieuwland.
 » P. van Swieten.
 2^e Luitenant F. G. Hoffmann.
 » M. F. Smets.
 » L. F. Donleben.
 » R. A. J. van der Schrieck.
 » C. A. Schuak.
 » jhr. J. L. E. Bourcourd.
 » H. Bauer.
 » J. C. W. Prager.
 » G. J. C. A. Cochius.
 » H. von Ziwet.
 » Kriesveld.
 » K. G. Fritzen.
 » F. G. Steck.

Artillerie.

Luitenant-Kolonel A. Meis.
 Majoor W. A. Kuijck.
 Luitenant-Adjutant J. Seelig.

2^e Kompagnie. 6 pd.
 Kapitein R. J. Kellerman.
 1^e Luit. J. Sikkens.
 1^e » A. J. L. de Casembroot.
 2^e » J. C. E. de Mol van Otterloo.
 2^e » P. Schellenbach.
 2^e » J. Brouerius van Nidek.

3^e Kompagnie. 3 pd.
 Kapitein T. J. van Maanen.
 1^e Luit. J. L. Moerman.

2^e Luit. A. G. de Haan.
 2^e » B. J. Eekhout.
 Belegeringspark.
 Kapitein J. Alberti.
 1^e Luit. J. F. Kramer.
 1^e » P. H. Koster.
 1^e » G. W. Kusky.
 2^e » J. W. E. Kuijpers.
 2^e » J. Niemantsverdriet.

Genie en Sappeurs.

Luitenant-Kolonel A. H. Dibbets.
 Majoor E. C. C. Steinmetz.
 Luitenant-Adjud. K. E. W. Bouwensch.

Een compagnie.

1e Luit. E. A. Haitink.
 1e » L. H. Deeleman.
 1e » H. Bleckman.

2e Luit. A. W. Egter van Wissekerke.

Kavalerie.

2e Luitenant F. A. Steyn.

Hulptroepen.

Kapitein J. Pieplenbosch.
 Betaalmeester G. H. Grouw.

BIJ DE DIRECTIE VAN DEN GENEESKUNDIGEN DIENST.

De Officier van Gezondheid C. W. B. Voigt.
 Adjoint van den Officier van Gezondheid 1e kl.: de Officier van Gezondheid 3e kl.
 W. C. de Nies.

OP DE ZIEKENSCHEPEN EN AMBULANCE.

De Officieren van Gezondheid: M. O. Robinow; J. F. C. F. Schramm; F. W. F.
 Scholl; L. P. Kervel; H. R. T. Fontanes.
 Eerstaanwezende Apotheker: J. H. Hoogland.

Marine.
KOMMANDANT :

Vice-Admiraal J. P. MACHIELSEN.

ADJUDANT :

Luitenant-ter-zee 2e kl. F. A. A. GREGORY.

ADMINISTRATIE :

Adjunct-Administrateur J. J. WINSSER.

Fregat Prins van Oranje. (500 koppen.)

Kommandant: Kapitein-ter-zee J. F. D. Bouricius.

Kapt.-Lt. 1e off. B. E. Stort	Luit.-t.-z. 2e kl. J. O. H. Arntzenius.
Luit.-t.-z. 1e kl. F. T. Verster.	» A. M. J. van Asperen.
» C. P. de Brauw.	Adelb. 1e kl. A. Kerkwijk.
Luit.-t.-z. 2e kl. J. A. H. Schreuder.	» P. J. Buijskes.
» W. de Fremery.	» J. H. R. E. Kniphorst.
» Jhr. A. Klerck.	» A. Dronkers.

Adelb. 1e kl. Jhr. L. H. W. M. de Steurs.	Off. v. Gez. 3e kl. H. L. Vernhout.
» G. F. C. Rose.	Off. v. Adm. 1e kl. C. A. Jeekel.
» Jhr. C. J. F. van der Wijck.	Kapt. der Mar. L. A. Ernstgnd. van Sievert.
» J. H. M. A. Padtberg.	1e Luit. d. Mar. L. J. A. baron Quarles
Off. v. Gez. 1e kl. J. P. Terbeek.	de Quarles.
» 2e kl. E. F. Leese.	

Fregat Rijn. (300 kopp en.)

Kommandant: Kapitein-ter-zee F. A. Jöhr.

Lt.-t.-z. 1e kl. 1e off. A. Wouters.	Adelb. 1e kl. C. T. Hackstroh.
» 1e kl. G. H. Buschman.	» N. C. de Fremery.
» 1e kl. J. C. Baak.	Off. v. Gez. 1e kl. J. W. Kelk.
» 2e kl. J. W. van Rhija.	» 3e kl. J. B. Klee.
» 2e kl. J. C. H. van de Velde.	Off. v. Adm. 1e kl. G. P. van Bijsterveld.
» 2e kl. C. J. C. Kuijs.	1e Luit. der Mar. P. E. Kindt.
Adelb. 1e kl. jhr. P. W. Teding v. Berkhout.	

Fregat Sambre. (320 kopp en.)

Kommandant: Kapitein-ter-zee H. Ferguson.

Lt.-t.-z. 1e kl. 1e off. A. Nooij.	Adelb. 1e kl. G. F. Servatius.
Luit.-t.-z. 1e kl. P. W. van Druten.	» J. H. A. W. baron van
» G. H. Nouhuijs.	Heerdt tot Eversberg.
» 2e kl. C. J. G. Storm v. 's Gra-	» R. P. Struick.
vesande.	» F. J. G. van Thiel.
» » J. H. G. Jordens.	Off. v. Gez. 1e kl. G. T. Pop.
» » A. J. van de Poll.	» 2e kl. C. M. van Stockum.
» » J. A. H. Hugenholtz.	» 3e kl. F. J. G. A. Smeets.
Adelb. 1e kl. A. Rietveld.	Off. v. Adm. 1e kl. A. M. Westerouen
» O. van Slooten.	van Meeteren.
» F. H. P. van Alphen.	1e Luit. der Mar. J. L. le Mahieu.

Korvet Argo. (180 kopp en.)

Kommandant: Kapitein-ter-zee C. van der Hart.

Luit. 1e kl. 1e off. M. C. van Vreeland.	Adelb. 1e kl. jhr. J. E. Heemskerk v. Beest.
Luit. 1e kl. A. Hoek.	» W. Sluijterman van Loo.
Luit. 2e kl. jhr. J. B. E. von Schmidt	Off. v. Gez. 2e kl. W. Peters.
auf Altenstadt.	» 3e kl. H. Evertse.
» P. v. d. Velden Erdbrinck.	Off. v. Adm. 2e kl. P. C. W. Anemaet.
» N. C. Sieburg.	2e Luit. der Mar. C. G. Ziervogel.

Stoomschip Hekla. (80 koppen.)

Kommandant: Kapitein-Luitenant J. H. Sterk.

Luit. 2e kl. F. R. Toewater, 1e off.	Luit. 2e kl. K. H. A. Machielsen.
» jhr. H. P. Klerck.	Off. v. Gez. 2e kl. L. Ascherberg.
» P. Koning.	Off. v. Adm. 2e kl. J. S. Spanjaard.

Stoomschip Phoenix. (90 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. J. May.

Luit. 2e kl. J. Andreae, 1e off.	Luit. 2e kl. J. E. Buijs.
» J. Roelofs.	Off. v. Gez. 2e kl. J. Swaving.
» jhr. J. H. van Capellen.	Off. v. Adm. 3e kl. A. J. Sinclair.

Stoomschip Vesuvius. (90 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. H. Camp.

Lt.-t.-z. 2e kl. J. Groll, 1e off.	Luit.-t.-z. 2e kl. J. J. A. D. Phaff.
» P. M. van der Haak.	Off. v. Gez. 3e kl. O. D. Seetsen.
» P. Buddingh.	Off. v. Adm. 2e kl. R. J. C. Verboon.

Stoomschip Etna. (90 koppen.)

Kommandant: Luit. 1e kl. J. A. Eschauzier, vervangen door den luit.-t.-z. 2e kl. J. G. de Man.

Luit. 2e kl. J. G. de Man, 1e off.	Luit.-t.-z. 2e kl. C. A. B. D. Rijk.
Luit.-t.-z. 2e kl. jhr. W. H. de Jonge.	Adelb. 1e kl. D. van der Gronden.
» D. A. J. B. de Graaf.	Off. v. Gez. 2e kl. L. Rautter.
» jhr. A. van de Poll.	Off. v. Adm. 3e kl. A. A. Lagaay.

Stoomschip Borneo. (40 koppen.)

Kommandant: Luit. 1e kl. E. Fraser, vervangen door den luit.-t.-z. 1e kl. F. J. E. van Gorkum.

Luit. 1e kl. F. J. E. van Gorkum, 1e off.	Adelb. 1e kl. jhr. J. Pompe van Meer-
Luit.-t.-z. 2e kl. R. W. G. Arendsen de	dervoort.
Wolff.	Off. v. Gez. 3e kl. H. de Roos.
» A. A. 's Graeuwen.	

Stoomschip Samarang. (50 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. J. D. Wolterbeek.

Luit. 2e kl. F. A. van den Berg.	Adelb. 1e kl. F. C. Tromp.
» G. M. Bleckman.	Off. v. Gez. 3e kl. J. C. Spitzar.

Stoomschip Onrust. (45 koppen.)

Kommandant: Luit. 2e kl. T. A. Nieuwenhuizen.

Luit. 2e kl. A. A. A. Gaymans.	Off. v. Gez. 3e kl. A. Lilienfeld.
» W. O. A. van Bennekom.	

Schoener Banda. (46 koppen.)

Kommandant: Luit. 1e kl. G. Vogeloot.

Luit. 1e kl. P. Beclaerts van Emmich- hoven.	Luit. 2e kl. jhr. A. Meijer.
Luit. 2e kl. W. F. v. Erp Taalman Kip.	Off. v. Gez. 3e kl. C. F. W. Juzi.
	Off. v. Adm. 3e kl. E. A. Zillesen.

Schoener Saparoea. (45 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. A. D. Kluijskens.

Luit. 1e kl. F. Hansen.	Luit. 2e kl. J. C. J. van de Kastele.
Luit. 2e kl. jhr. H. Quarles van Ufford.	Off. v. Gez. 3e kl. J. T. G. T. Kluge.

Schoener Dolfijn. (47 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. C. J. Berghuis.

Luit. 2e kl. A. J. van Kuijk Wittermans.	Adelb. 1e kl. jhr. N. A. Holmberg de Beck- felt.
» K. F. R. Andreau.	Off. v. Gez. 3e kl. A. B. A. F. v. Königsłow.

Schoener Amboina. (50 koppen.)

Kommandant: Luitenant-ter-zee 1e kl. P. Dibbets.

Luit. 2e kl. J. P. G. Muller.	Adelb. 1e kl. baron F. W. van Heeckeren van Waliën.
» baron W. H. van Heerdt.	Off. v. Gez. 3e kl. J. C. A. von Königsłow.

Schoener Banka. (46 koppen.)

Kommandant: Luitenant 1e kl. J. J. Machielsen.

Luit. 2e kl. E. M. C. Baak.		Adelb. 1e kl. jhr. J. K. L. Gey van Pittius.
» D. J. Brouwer.		Off. v. Gez. 3e kl. A. H. Thepass.

Schoener Circe. (36 koppen.)

Kommandant: Luitenant-ter-zee 2e kl. J. M. J. Brutel de la Rivière.

Luit. 2e kl. A. graaf van Limburg Stirum.		Off. v. Gez. 3e kl. G. F. A. Schneider.
» H. Schokker.		

Landings-Bataljon.

KOMMANDANT:

Kapitein-ter-zee J. F. D. Bouricius.

ADJUDANT:

1e Luitenant der Mariniers J. L. Le Mahieu.

GENEESKUNDIGE DIENST:

Officier van Gezondheid 2e kl. W. Peters.
 Officier van Gezondheid 3e kl. H. Evertse, gewond en vervangen door den
 Officier van Gezondheid 3e kl. Vernhout.

Mariniers.**1e Kompagnie.**

Kapt. L. A. Ernst genaamd van Sievert.
 Luit.-t.-z. 2e kl. J. O. H. Arntzenius.
 2e Luit. C. G. Ziervogel.
 Adelb. 1e kl. jhr. N. A. Holmberg de
 Beckfelt.
 » N. C. de Fremery.

2e Kompagnie.

1e Luit. L. J. A. baron Quarles de Quarles.
 » P. E. Kindt.
 Luit. 2e kl. J. A. H. Hugenholtz.
 Adelb. 1e kl. O. van Sloten.
 » jhr. J. K. L. Gey v. Pittius.

Matrozen.

3e Kompagnie.

Luit. 1e kl. C. P. de Brauw.
 Luit. 2e kl. W. de Fremery.
 » jhr. A. Klerk.
 Adalb. 1e kl. jhr. C. J. F. van der Wijck.
 » jhr. L. H. W. M. de Stuers.

4e Kompagnie.

Luit. 1e kl. J. C. Baak.
 Luit. 2e kl. jhr. J. E. B. von Schmidt
 auf Altenstadt.
 » jhr. J. H. van Capellen.
 Adalb. 1e kl. C. T. Hackstroh.
 » W. Sluijterman van Loo.

5e Kompagnie.

Luit.-t.-z. 1e kl. G. H. Nouhuijs.
 » 2e kl. F. R. Toewater.
 » 2e kl. jhr. A. van der Pol.

Adalb. 1e kl. jhr. J. H. A. W. van Heerdt
 tot Eversberg.
 » P. W. Struick.

- 2) STAAT der officieren en onderofficieren, welke zich in de tweede en derde Balische expeditiën (1848 en 1849), of wel bij een daarvan hebben onderscheiden, en aan wie, bij 's Konings Besluit van den 11 December 1849 n°. 44, is toegekend:

a. *De Militaire Willemssorde.*

1. Landmacht.

Van de 3e klasse.

Luitenant-Kolonel A. H. W. baron de Kock.

id. C. A. de Brauw.

id. T. Poland.

id. A. Meis.

Majoor-Adjudant van den Gouv.-Gen. J. Vertholen.

Majoor F. J. Sorg.

id. W. A. Kuijk.

Ritmeester S. von Stampa.

Kapitein E. C. F. Happé.

Van de 4e klasse.

Luitenant-Kolonel A. H. Helbach.

id. B. F. J. H. Le Bron de Vexela.

id. Pangerang Adie Negoro.

Dirig. Officier van Gezondheid 1e klasse G. Wassink.

Majoor C. de Vos.

id. H. G. Boon.

id. E. C. C. Steinmetz.

id. J. M. Hemmes.

Kapitein H. C. Staring.

Kapitein-Adjutant van den Gouv.-Gen. jhr. T. van Capellen.

Officier van Gezondheid 1^e klasse C. W. B. Voigt.

Kapitein P. J. Nack.

id. J. W. Macdonald.

id. Jhr. V. M. de Brauw.

id. J. F. Sorg.

id. F. T. Engelenburg.

id. G. J. Poolman.

id. C. H. Boon van Ostade.

id. J. C. A. H. Hachez.

id. A. H. J. G. van Hamel.

id. H. D. van Wely.

id. J. H. Crena.

id. J. C. J. Smits.

id. B. T. Reiger.

id. R. J. Kellerman.

id. T. J. van Maanen.

1^e Luitenant L. Rijsendaal.

Officier van Gezondheid 2^e klasse F. van der Veer.

id. J. H. Scholten.

1^e Luitenant C. F. J. Kern.

id. J. R. Penning Nieuwland

id. M. H. Dickmann.

1^e Luitenant-Adjutant W. A. C. Ardesch.

1^e Luitenant E. A. Haitink.

id. L. H. Deeleman.

id. G. Willemsen.

id. A. A. C. Camauer.

id. J. F. Schoemaker.

id. J. A. Daniels.

1^e Luitenant-Adjutant G. P. de Neve.

id. A. A. Ijske.

1^e Luitenant H. Raat.

- id. J. H. Haan.
- id. M. W. de Val.
- id. J. F. Krämer.
- id. P. H. Koster.

1^e Luitenant-Adjutant L. J. W. van Rouveroij.

1^e Luitenant A. C. van Rijn van Alkemade.

2^e Luitenant F. Luijckx.

- id. F. G. Steck.
- id. A. A. G. Frappier.
- id. F. G. Hoffmann.
- id. H. von Ziwet.
- id. A. W. Egter van Wissekerke.

2^e Luitenant-Adjutant G. J. Eschauzier.

2^e Luitenant A. C. Hardenberg.

- id. G. S. J. J. D. Bijl de Vroe.
- id. M. Baaij.
- id. H. J. Daniels.
- id. W. E. F. van Heemskerck.
- id. H. A. Termijtelen.
- id. J. W. König.
- id. J. H. H. A. Række.
- id. L. F. Donleben.
- id. R. A. J. van der Schrieck.
- id. jhr. J. L. E. Bourcourd.
- id. J. C. E. de Mol van Otterloo.
- id. A. G. de Haan.
- id. B. J. Eekhout.

2^e Luitenant-Adjutant J. Seelig.

Adjutant-onderofficier J. C. Stoltenbach.

- id. A. N. Hopp.
- id. K. W. J. van Heemskerck.

Adjutant-onderofficier vaandeldrager J. van Horsen.

Adjutant-onderofficier B. J. van Bostraeten.

id. A. J. Aberson.

Sergeant-majoor K. van der Heijden.

id. L. H. Krieger.

id. J. H. C. Reusche.

Sergeant N. van der Kolk.

id. J. F. Hille.

id. F. Muller.

id. J. F. F. J. Pistor.

id. J. F. Mohrmann.

id. A. K. van Eekeren.

id. J. van Meggelen.

id. H. A. Bosman.

id. J. S. Soep.

id. J. P. Hubertus.

id. J. de Leeuw.

2. Zeemacht.

Van de 3^e klasse.

Kapt.-ter-zee J. F. D. Bouricius, Kommandant van Zr. Ms. fregat
Prins van Oranje.

Van de 4^e klasse.

Luit.-ter-zee 1^e kl. J. Majj, Kommandant van Zr. Ms. stoomschip
Phoenix.

Luit.-ter-zee 1^e kl. J. C. Baak, dienende op Zr. Ms. fregat Rijn.

Luit.-ter-zee 1^e kl. C. P. de Brauw, dienende op Zr. Ms. fregat
Prins van Oranje.

Kapitein der Mariniers L. E. Ernst, genaamd van Sievert, dienende
als voren.

Luit.-ter-zee 2^e kl. F. A. A. Gregory, Adjud. bij den Vice-Admiraal,
Bevelh. van Zr. Ms. Zeemacht in O. I. en Inspect. der Marine.

Luit.-ter-zee 2^e kl. F. R. Toewater, 1^e Officier op Zr. Ms. stoom-
schip Hekla.

Luit.-ter-zee 2^e kl. jhr. W. H. de Jonge, waarnemend 1^e Officier
op Zr. Ms. stoomschip Etna.

Luit.-ter-zee 2^e kl. J. O. H. Arntzenius, dienende op Zr. Ms. fregat
Prins van Oranje.

Luit.-ter-zee 2^e kl. A. J. van de Poll, dienende op Zr. Ms. fregat Sambre.
1e Luitenant der Mariniers baron L. J. A. Quarles de Quarles,
dienende op Zr. Ms. fregat Prins van Oranje.

b. *De Orde van den Nederlandschen Leeuw.*

1. Landmacht.

Kolonel J. van Swieten.

Officier van Gezondheid 1e klasse P. Bleeker.

id. C. J. Serlé.

Adjunct-Intendant M. van Weddingen.

Officier van Gezondheid 2e klasse K. L. Meijer.

id. C. Loeffler.

Politiekagent van het Nederlandsch Gouvernement op Bali C. M. Lange.

2. Zeemacht.

Offic. van Gezondheid 1e kl. J. W. Kelk, dienende op Zr. Ms. fregat Rijn.

id. 2e kl. bij de Marine A. Syrier.

id. W. Peters, dienende op Zr. Ms. korvet Argo.

Offic. van Administratie 1^e kl. C. A. Jeekel, op Zr. Ms. fregat Prins
van Oranje.

- 3) NAMEN der officieren, welke deel aan de 1ste Bonische expeditie hebben genomen.

OPPERBEVELHEBBER:

Generaal-Majoor E. C. C. STEINMETZ.

Kolonel der infanterie J. A. WALESON, 2^e Kommandant, tevens
chef van den staf.

ADJUDANTEN:

Kapitein der infanterie C. L. Schröder.

1^e Luitenant id. S. Meijers.

Luitenant ter zee 2^e kl. C. J. D. Wolterbeek Muller.

1^e Luitenant der infanterie H. J. van Lith, Adjud. van den 2^{en} komm.

STAF:

Luit.-Kol. der artillerie J. F. S. Brunsveld van Hulten.
Kapitein der infanterie G. S. J. J. D. Bijl de Vroe. } Staf-officieren.
id. id. F. G. Steck.

Kapitein ter zee B. H. Staring, Kommand. der zeemacht.

Luit.-Kolonel der artillerie R. J. Kellerman, Kommand. der artillerie.

1^e Luitenant id. C. J. Essers, Adj. v. d. artil.-kommand.

Ritmeester W. W. A. Royen, Kommand. der kavalerie.

Kapitein der genie W. F. Versteeg, Komm. der genie en sappeurs.

Onder-Intendant 2^e kl. H. K. Keller, Chef der milit. administratie.

Officier van Gezondh. 1^e kl. F. W. F. Scholl, Chef v. d. Geneesk. dienst.

Landmacht.

a) INFANTERIE.

Garnizoens-bataljon van Celebes en Onderhoorigheden.

Majoor W. A. C. Ardesch; Korpschef en komm. der kolonne in de Noorder-distr.	2e luit. H. J. van Dobben.
Kapitein J. C. Termytelen.	» C. J. T. Ruempol.
1e luit. C. C. P. Scheepens; Bataljonsadjutant.	» J. T. Scheltema.
» J. J. H. Popta.	» B. Biorn.
» A. H. J. Berg.	» J. Groesbeek.
	» J. de Nijs.

3e Bataljon.

Majoor N. Kloesmeijer; Kommandant.	1e luit. H. P. J. Hennis.	} Gedetacheerd van het Nederlandsche leger.
Kapitein E. Pauw.	» W. H. van Wielik Schelfhout.	
» J. C. W. Prager.	» J. A. M. Bannier.	
» J. L. J. H. Pel.		
» A. C. van der Boon.	2e luit. A. G. Drossaers.	
» C. J. Meijer.	» J. H. Romswinkel.	
» J. F. Bruigom.	» C. J. van Schouwenburg; Adjoint bij den generalen staf.	
1e luit. J. Schnijder; Bataljonsadjud.	» C. Graue.	
» B. J. van Bosstraeten.	» H. M. A. J. J. Voigt.	
» M. E. F. L. von Schauroth.	» A. Peltzer.	
» C. G. Gehne.		

5e Bataljon (gedetacheerd gedeelte).

Majoor H. T. Heisterkamp; Kommandant.	1e luit. J. Riethagen.
Kapitein M. Baay.	» F. C. P. Varkevisser.
» B. Loggere.	2e luit. G. L. N. Britt; fungd. adjutant.
» J. H. T. Wiegand.	» M. E. van Zuylen.
1e luit. J. C. Albrecht.	» J. B. Mack.
» E. G. Weyland.	» B. van Moerkerken.
» J. A. P. Reinders van der Veer.	» J. H. A. van Herk.
» R. H. G. Ruempol.	

10e Bataljon.

Luit.-kolonel J. C. J. Smits; Kommand.	1e luit. T. C. J. van Dentzsch; Bataljonsadjutant.
Kapitein W. C. M. van der Hucht.	» J. K. Scheltens.
» G. F. de Ravallet.	» L. C. Eras; gedetacheerd van het Nederlandsche leger.
» G. J. Muller.	» W. J. G. van Swieten.
» A. F. de Vassy.	» G. Bakker.
» C. P. Frantzmänn.	» R. W. D. Thomasset.
» F. K. N. van Bijlevelt.	
1e luit. O. van Below.	

1e luit. E. J. Valckenaer.	2e luit. L. G. Diepenheim.
2e luit. E. W. Meijer.	» C. J. A. van Dentsch.
» B. E. Mekern.	» L. A. Collard.

14e Bataljon.

Majoor T. J. Belle; Kommandant.	1e luit. F. N. E. van Oordt.
Kapitein W. Rijkens; Militaire kommandant te Badjoa.	» C. B. H. van Deutekom.
» P. L. Stennekes.	» C. L. H. von Freytag
» H. F. van der Ree.	» C. J. H. van Vlieden.
» J. van Leyden.	} Gedetacheerd van het Nederlandsche leger.
» H. A. B. W. L. von Koch.	
» L. de Kroon.	2e luit. G. D. Hoek.
1e luit. F. J. Reckers.	» L. A. van den Berg.
» C. Beerens; Bataljons adjud.	» H. M. Wagner.
» J. G. H. Groos; gedetacheerd van het Nederlandsche leger.	» H. L. F. de Jacquier de Lompret.
	» W. E. Berkholst.

b) KAVALERIE.

Ritmeester W. W. A. Royen; Korpskommandant.	1e luit. P. van der Putt.
» J. H. M. Bruyns.	» F. A. E. van Altena.
1e luit. J. Sodenkamp.	» F. van Utenhove.
» P. J. van der Heyde.	» A. F. Huygen.
» W. M. van Bunge.	» H. K. E. Perié
	» W. G. Lehnkerring.

c) ARTILLERIE.

Luit.-kolonel R. J. Kellerman; Kommandant der artillerie.	1e luit. L. T. Boers.
Kapitein J. Niemantsverdriet; Kommand. der 2e komp. zware veldbatterij.	» H. W. N. M. de Graauw.
» H. W. Brongers; Komm. der 18e komp. lichte veld- en bergbatterij.	» A. Haga.
1e luit. C. M. J. W. Rijnen.	» H. W. Verbrugh.
	» G. S. Nederveen Pieterse.
	» G. A. Deibel.
	2e luit. G. P. Bisschoff.

d) SAPPEURS.

Kapitein W. F. Versteeg; Kommandant der genie en sappeurs.	1e luit. J. P. Ermeling.
1e luit. A. Stijman.	2e luit. J. P. van der Eb.
	» J. G. M. A. Carlier.

e) ADMINISTRATIE.

Onder-intend. 2e kl. H. K. Keller; Chef der militaire administratie.	1e luit. kwartierm. C. Pabst; Betaalm. van het 14e bataljon.
Aspirant-intend. A. van Heerde; toegevoegd aan den chef.	» F. A. P. J. Hees; Betaalm. v. h. 10e bat.

1e luit.-kwartierm. D. Boer; Betaalm. van het 3e bataljon.		artillerie en sappers.
» G. H. Bosman; Betaalm. van de kavalerie,		Adjud.-onderoffic. G. L. C. F. Hees; Betaalmeester van de koe-lies.

f) GENEESKUNDIGE DIENST.

Offic. v. gez. 1e kl. F. W. F. Scholl; Chef van den geneesk. dienst.		Offic. v. gez. 3e kl. B. Schreuders; toegevoegd aan den chef.
» J. Wrede; toegevoegd aan den chef.		» P. Ruitinga; toegevoegd aan den chef.
Offic. v. gez. 2e kl. C. A. de Neve; toegevoegd aan den chef.		» C. W. Foreman; toegevoegd aan den chef.
» F. A. Wethmar; toegevoegd aan den chef.		» D. J. Visscher; toegevoegd aan den chef.
» P. J. 't Hooft; toegevoegd aan den chef.		» L. A. L. de Kanter; toegevoegd aan den chef.

Zeemacht.

Kapt.-t.-zee B. H. Staring; Kommand. der zeemacht.		Luit.-t.-zee 2e kl. P. J. van Druynen; Adjud. van den kommand.

a) Raderstoomschip »Gedeh.»

Kapt.-ter-zee B. H. Staring; Kommandant.		1e Luit. der mariniers S. A. Roos; Belast met het toezicht op de mariniers.
Luit.-ter-zee 1e kl. J. H. K. Croes; 1e Offic.		Officier v. gezondh. 1e kl. W. Kraake;
» 2e kl. A. M. Simon.		Belast met het toezicht op den geneesk. dienst aan boord der oorlogsbodems.
» » F. W. Voswinkel Dorselen.		Officier v. gezondh. 2e kl. C. A. H. Bunte.
» » P. J. van Druynen; Adj. van den kapt.-t.-zee.		Officier v. administr. 2e kl. R. A. W. Jacobze; Belast met de administratie van het vivreschip »Argo.»
» » J. F. van Kervel.		
Adelborst 1e kl. C. ten Bosch.		
» J. J. Engelvaart.		

b) Raderstoomschip »Amsterdam.»

Kapt.-Luit. P. Matthijsen; Kommandant.		Luit.-t.-zee 2e kl. A. F. van Suchtelen.
Luit.-t.-zee 2e kl. J. K. L. Gey van Pittius; 1e Officier.		Offic. v. gezondh. 2e kl. C. F. T. Hommel.
» » J. P. van Rossum.		Offic. v. adm. 2e kl. J. J. A. T. Elders.
» » A. J. A. Kellner.		Scheepsklerk J. G. Beelaar.

c) Raderstoomschip »Merapi.»

Kapt.-Luit. E. M. C. Baak; Kommandant.	Adelborst 1e kl. L. G. C. Wachendorf
Luit.-t.-zee 1e kl. C. A. B. D. Rijk; 1e Offic.	van Rijn.
» 2e kl. P. ten Bosch.	Officier v. gezondh. 2e kl. B. Carsten.
» » H. P. König.	Offic. v. adm. 3e kl. D. C. van der Hart.
» » A. J. A. Kellner.	Scheepsklerk P. Pisuisse.

d) Raderstoomschip »Phoenix.»

Luit.-t.-zee 1e kl. W. B. R. Escher; Komm.	Adelborst 1e kl. J. Isebree Moens.
» 2e kl. M. J. Bijleveld; 1e Offic.	Officier v. gezondh. 2e kl. H. Evertse.
» » F. L. F. K. Jhr. von Pestel.	Officier v. adm. 3e kl. B. M. E. Crevecœur.
» » H. Dyserinck.	

e) Raderstoomschip »Madura.»

Luit.-t.-zee 1e kl. H. P. Klerck; Kommand.	Adelborst 1e kl. J. H. Commijs.
» 2e kl. J. P. C. Gravenhorst;	Offic. v. gezondh. 2e kl. A. A. Grondhout.
1e Officier.	Offic. v. adm. 3e kl. C. J. C. Holtzapffel.
» » J. Spanjaard.	

f) Raderstoomschip »Celebes.»

Luit.-t.-zee 1e kl. J. A. v. d. Velde; Komm.	Luit.-t.-zee 2e kl. C. A. C. van Kervel.
» 2e kl. W. Sluyterman van Loo;	Adelborst 1e kl. D. M. G. de Swart.
1e Officier.	Offic. v. gezondh. 3e kl. J. de Clercq Zubli.
» » W. Steffens.	Offic. v. administr. 3e kl. O. W. Gobius.

g) Raderstoomschip »Admiraal van Kinsbergen.»

Luit.-t.-zee 2e kl. P. Roodzant; Komm.	Adelborst 1e kl. J. van Burg.
» » R. J. A. Bouricius;	Officier v. gezondh. 3e kl. J. Idsinga.
1e Officier.	Offic. v. admin. 3e kl. J. H. C. ten Hoove.
» » P. Swaan.	

h) Korvet »Prinses Amelia.»

Kapt.-Luit. A. D. Clarkson; Kommand.	Luit.-t.-zee 2e kl. C. M. J. Swaan.
Luit. t.-zee 1e kl. W. K. van Gennep. 1e	Adelborst 1e kl. Jhr. G. A. van Nispen.
Offic. Later vervangen door den luit.-t.-	» C. J. Marinkelle.
zee 1e kl. Mansvelt.	Offic. v. gezondh. 2e kl. F. J. G. A. Smeets.
Luit.-t.-zee 2e kl. G. F. Servatius.	Offic. v. administr. 2e kl. J. Boom.
» » W. H. F. van Oordt.	Scheepsklerk W. C. Lenting.
» » Jhr. R. Tindal.	

i) Stoomschip 2e klasse »Groningen.»

Kapt.-Luit. M. T. Courier dit Dubicart;	Luit.-t.-zee 2e kl. W. M. Visser.
Kommandant.	Officier v. gezondh. 2e kl. M. J. Cylveer.
Luit.-t.-zee 2e kl. G. A. E. Fauchey; 1e Offic.	Offic. v. administr. 3e kl. F. C. Schaalje.
» » J. D. J. v. der Hegge Spies.	Scheepsklerk E. Eeg.
» » W. F. Meijen.	

j) Zeilschoenerbrik »Rembang».

Luit.-t.-zee 1e kl. C. A. L. H. baron van Heeckeren; Kommandant.	Adelborst 1e kl. W. van Oorschot.
» 2e kl. F. H. T. Troester; 1e officier.	Offic. v. gezondh. 3e kl. jhr. M. C. F. J. de Rotte.
» » A. Snoek.	Adjunct-administrat. C. Fuhri.

k) Zeilschoenerbrik »Lansier».

Luit.-t.-zee, 1e kl. J. J. B. de Jonge Oudraat; Kommandant.	Adelborst 1e kl. H. J. van Broekhuizen.
» 2e kl. J. C. A. van Asperen; 1e officier.	Offic. v. gezondh. 3e kl. J. B. Coomans de Ruyter.
Luit.-t.-zee 2e kl. K. W. E. von Leschen.	Offic. v. administr. 3e kl. J. K. Appelius van Hoboken.

l) Zeilschoenerbrik »Sylph».

Luit.-t.-zee 1e kl. J. K. van de Kruysse Pilaar; Kommandant.	Luit.-t.-zee 2e kl. J. M. L. A. P. Wirix.
» 2e kl. H. K. Koning; 1e offic.	Offic. v. gezondh. 3e kl. W. Littel.
	Offic. v. administ. 3e kl. A. J. Looijen.

- 4) **NAAMLIJST** der officieren, welke deel hebben genomen aan de 2de Bonische expeditie en tijdens die expeditie op voet van oorlog geweest zijn.

OPPERBEVELHEBBER :

Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN.

ADJUDANTEN :

Kapitein der artillerie J. G. A. Kempees.

1^e Luitenant der kavalerie jhr. H. W. L. de Kock.

STAF :

Majoor der infanterie H. C. Staring, Chef van den staf.

Kapitein der infanterie F. G. Steck,

» » » J. L. J. H. Pel,

1^e Luitenant der infanterie P. M. J. Penning Nieuwland,

} toegevoegd
aan den chef.

Landmacht.

a. INFANTERIE.

- 1) Garnizoens-bataljon van Celebes en Onderhoorigheden.

Majoor W. A. C. Ardesch; Korps-kommandant.

Kapitein J. C. Termytelen.

» A. Raaymakers.

1e luitenant J. J. H. Popta.

» A. H. J. Berg.

» C. J. T. Ruempol.

2e luitenant H. J. van Dobben.

» J. C. W. Staderman.

» J. T. Scheltema.

» B. Biorn.

» J. Groesbeek.

» J. de Nijs.

- 2) 2e Bataljon (Afrikaansche kompagnie).

Kapitein V. J. Speltie; navertrek van kapt.

Rijkens civ. en mil. komm. te Badjoa.

2e luitenant L. W. G. Gout.

» J. C. F. Schultz.

3) 3e Bataljon.

Majoor N. Kloesmeijer; Korps-komm.	1e Luitenant C. G. Gehne.
Kapitein E. Pauw.	» H. P. J. Hennus.
» J. C. W. Prager.	2e » J. H. Romswinkel; Gede-
» J. L. J. H. Pel; later toegev.	tacheerd v. h. Nederl. leger.
aan den staf der expeditie.	» A. G. Drossaers.
» A. C. van der Boon.	» C. J. van Schouwenburg;
» C. J. Meijer.	Adjoint bij de gener. staf.
» J. F. Bruigom.	» C. Graue.
1e luitenant B. J. van Bosstraeten.	» H. M. A. J. J. Voigt.
» M. E. F. L. von Schauroth.	» A. Peltzer.

4) 4e Bataljon.

Majoor C. M. H. Kroesen; Korpskom-	1e Luitenant P. L. J. Bogaert; Ged. van
mandant.	het Nederl. leger.
Kapitein W. van Os.	» C. H. A. F. Catenius.
» H. G. J. L. Meyners.	» J. A. E. de Penasse.
» P. F. E. F. J. Saueressig.	» G. F. van Hulst.
» N. H. Kornelissen.	2e » A. H. van Aalst.
» C. J. Westenberg.	» E. P. van der Swaagh.
» J. F. G. Verhoeff.	» J. K. J. Chambry.
1e Luitenant F. Hubeek; Bataljons-Ad-	» J. W. D. A. Mac Gillavry.
judant.	» J. Rövekamp.
» A. J. Royen.	Inlandsch 1e luitenant J. Rakarias.
» L. de Pauw.	» A. Meijer.

5) 5e Bataljon (gedetacheerd gedeelte)

Majoor H. T. Heisterkamp; Geruimen tijd	1e Luitenant R. H. G. Ruempol.
komm. der mob. kol. in de noord.-distr.	» J. Riethagen.
Kapitein M. Baay.	» F. C. P. Varkevisser.
» B. Loggere.	» G. L. N. Britt; Fung. adj. bij de
» J. H. T. Wiegand; Mil. en ci-	mob. kol. in de noorder-distr.
viele gezagh. te Balang-Nipa.	2e Luit. M. E. van Zuylen; Fung. betaalm.
» J. Schnijder.	bij de mob. kol. in de noord.-distr.
1e Luitenant J. C. Albrecht.	» J. B. Mack.
» E. G. Weyland.	» B. van Moerkerken.
» J. A. P. Reinders v. der Veer.	» J. H. A. van Herk.

6) 11e Bataljon.

Majoor H. H. J. Jalink; Korpskommand.	Kapitein A. Struiken.
Kapitein W. Kock.	» E. H. Doerleben.
» H. A. M. Latour.	1e Luitenant G. P. Gorissen; Bataljons-Adj.
» F. M. S. van Zuylen.	» A. A. M. van Leersum.
» G. B. T. Wiggers van Kerchem.	» J. T. F. Renaud.

1e Luitenant W. C. H. Eichholtz; Gedecheerd van het Ned leger.	2e Luitenant G. C. E. van Daalen.
» H. van Heyningen.	» P. W. Boers.
» J. K. Schoch.	» L. M. H. J. Barkey.
» C. Preij.	» M. J. H. Sauer.
» H. M. Tersteege.	» L. F. Nix.
	» A. Hamakers.

7) 14e Bataljon.

Majoor T. J. Belle; Korps-kommandant.	1e Luit. C. L. H. von Freytag van Overstraten; Bataljons-Adjutant.
Kapitein W. Rijckens; Mil. en civiele gezaghebber te Badjoa.	Gedet. van het Nederl. leger.
» P. L. Stennekes.	» C. J. H. van Vlierden; Gedet. van het Nederlandsche leger.
» H. F. van der Ree.	» W. A. J. J. Kraal.
» J. van Leyden.	» F. W. Meijer.
» H. A. B. W. L. von Koch.	2e Luit. G. D. Hoek.
» L. de Kroon.	» L. A. van den Berg.
» F. J. Reckers.	» H. M. Wagner.
1e Luit. C. Beerens; Bataljons-Adjud. Gedetacheerd v. h. Ned. leger.	» H. L. F. de Jacquier de Lompriet.
» J. G. H. Groos.	» W. E. Berkholst.
» E. N. E. van Oordt.	» F. Lucher.
» C. B. H. van Deutekom.	

b) KAVALERIE.

Majoor J. Wolff; Korps-kommandant.	1e Luitenant F. van Utenhove.
Ritmeester W. W. A. Royen.	» A. F. Huygen.
» F. M. Koning.	2e Luiten. F. M. E. A. A. Graaf von Hacke.
1e Luitenant A. Koenen.	» W. G. Lehnkering.
» W. M. van Bunge.	» J. H. Brouwers; Adjutant.
» F. A. E. van Altena.	

c) ARTILLERIE.

Majoor J. T. van Bloemen Waanders; Korps-kommandant.	1e Luit. A. Haga; Adjutant.
Kapitein H. W. Brongers.	» P. C. Lans.
1e Luit. J. J. de Rochemont.	» G. S. Nederveen Pieterse.
» P. L. Berail; Gedet. v. h. Ned. leg	» G. P. Bisschoff.

d) GENIE EN SAPPEURS.

Kapitein M. A. van Walehren; Korps-kommandant.	2e Luitenant J. P. van der Eb.
	» C. G. H. Coster.

e) MILITAIRE ADMINISTRATIE.

Onder-Intend. 2e kl. L. V. J. E. de Sturler; Chef der administratie.	2e Luit.-kwartierm. G. L. C. F. Hees; Toegevoegd aan den chef.
--	--

1e Luitenant der infanterie L. C. Eras;	1e Luit.-kwartierm. J. F. Timmermans
Belast m. d. vivres.	Betaalm. v. h. 4e bat. inf.
» » L. T. Blasius; Bel.	2e » » J. C. Stravers; Betaalm.
m. de transp.park.	van de art., kav. en sap.
» » C. F. van Casteren;	Adj. onder-off. » C. F. Peters; Betaalm.
Bel. met hulptroop.	van het 11e bat. inf.

f) GENEESKUNDIGE DIENST.

Dir. Off. van gezondh. 2e kl. E. A. Lange;	Offic. v. gezondh. 2e kl. L. O. de Visser.
Chef van den geneeskundigen dienst.	» » P. J. 't Hooft.
Officier v. gezondh. 2e kl. J. G. T. Bernelot	» » G. A. P. v. Steenvelt.
Moens.	» 3e kl. P. Ruitinga.
» » J. T. Bosmans.	» » J. J. Postma.

Zee-macht.

Kapt.-Luit. J. J. Westerouen van Meeteren;	Luitenant-ter-zee 2e kl. P. J. van Druynen;
Kommand. der zee-macht. Ter vervang.	Adjutant.
v. d. kapt. ter zee Courier dit Dubecart.	

1) Schroefkorvet »Medusa.»

Kapt.-Luit. J. J. Westerouen van Meeteren;	Lt.-t.-zee 2e kl. S. Krayenhoff van de Leur.
Kommandant.	Adelborst 1e kl. H. B. van Daalen.
Luit.-t.-zee 1e kl. A. N. L. Koops; 1e Offic. en	Offic. van gezondh. 1e kl. W. C. A. Hajenius.
komm. der landingsdiv.	» 2e kl. C. Noordewier.
» 2e kl. H. D. Guyot.	Offic. v. administr. 2e kl. J. J. F. A. Elders.
» » F. W. Voswinkel Dorselen.	Scheepsklerk J. G. Bebelaar.

2) Raderstoomschip »Gedeh.»

Kapitein-Luitenant A. F. Siedenburgh: Kommandant.

Verder personeel van het état-major als bij de 1e expeditie, behalve de luitenant-ter-zee 2e kl. van Druynen.

3) Schroefstoomschip »Bali».

Luit.-t.-zee 1e kl. J. H. jhr. van Cappellen;	Luit.-t.-zee 2e kl. C. Vermeer.
Kommandant.	Officier v. gezondh. 2e kl. C. S. Wierst
» » P. J. Buyskes; 1e Offic.	van Coehoorn.
» 2e kl. G. C. C. Thiergens.	Offic. van administr. 3e kl. G. IJ. C. Fraser.
» » J. D. A. van den Steen.	

4) Schroefstoomschip »Soembing».

Kapt.-Luit. A. J. Kroef; Kommandant.	Luit.-t.-zee 2e kl. A. J. Visser.
Luit.-t.-zee 2e kl. C. J. P. Jhr. von Mühlen;	Officier van gezondh. 2e kl. W. J. Cramer
1e Officier.	van Baumgarten.
» » G. J. Coster.	Officier v. administr. 3e kl. W. F. Gouwe.

5) Raderstoomschip »Madura».

Het état-major als bij de 1e expeditie.

6) Raderstoomschip »Phoenix».

Etat-major als bij de 1e expeditie (behalve Jhr. von Pestel, door den luitenant-ter-zee 2e kl. C. Schuylenburg en de administrateur Crevecoeur, door den officier van administratie 3e kl. C. J. S. Court vervangen.)

7) Raderstoomschip »Admiraal van Kinsbergen».

Luit.-t.-zee 1e kl. W. K. v. Gennep; Komm.	Luit.-t.-zee 2e kl. J. van Burg.
» 2e kl. W. F. v. d. Burg; 1e Off.	Officier v. gezondh. 2e kl. J. Idsinga.
» » A. F. van Suchtelen.	Offic. v. administr. 3e kl. W. H. F. Vogel.

8) Schoenerbrik »Lansier».

Luitenant-ter-zee 1e kl. J. J. B. de Jonge Oudraat; Kommandant.
Het overige gedeelte van het état-major als bij de 1e expeditie.

9) Schoenerbrik »Rembang».

Luitenant-ter-zee 1e kl. A. L. Palm; Kommandant.
Het overige gedeelte van het état-major als bij de 1e expeditie.

Stoomschip »Etna».

Luit.-t.-zee 2e kl. C. L. J. d' Hamcourt;	Luit.-t.-zee 2e kl. J. van Assen.
Kommandant.	» » J. C. Schotel.
» » G. T. Servatius; 1e Off.	Offic. v. gezondh. 2e kl. J. J. v. Wageningen.
» » J. C. H. Beeloo.	Offic. v. administr. 3e kl. J. H. C. ten Hove.

5) Het proces-verbaal der vergadering, waarin Aroe Palaka tot Koning van Boni gekozen werd, was als volgt gesteld:

»Wij alhier aanwezige Aroe Pitoe's van Boni hebben eene vergadering belegd, ten einde na te gaan, wie geschikt en waardig zal wezen om den titel van koning van Boni te voeren, en die wij als onzen Heer zullen kunnen erkennen.

Alzoo op heden Vrijdag den 3^{den} dag van het licht Radjab dezes jaars met elkanderen beraadslaagd en zijn, na onze keus op eenen persoon te hebben laten vallen, overeengekomen, om ons tot den generaal en den gouverneur van Celebes te wenden:

- »Laewang Daeng Magassing, Aroe van Tanette-ri-awang;
- »La Mappedaeng Pasari, Aroe van Tibodjong;
- »La Mangoeloeang Daeng Riolo, Soelewatang van Oedjoeng;
- »La Paloerang Daeng Massawe, Soelewatang van Tanette-ri-attang;
- »I. Mappa Daeng Patanga, Soelewatang van Tanette-ri-awang;
- »La Mamma, Soelewatang van Tibodjong;
- »I. Lietjoe, Soelewatang van Pontjeng;
- »Lagoelong Daeng Pabela, Soelewatang van Matjege;
- »Lasalasa Daeng Mamrapi, Soelewatang van Ta;
- »Lasaka, Tjilaong;
- »Abdoer Rachman, Kalief van Boni;
- »La Sapanjana, Imam van id.
- »To Batje Daeng Mamela, Pangoeloe Djowa;
- »Larioe Daeng Parabba, Anrong goeroe anakkaraeng.
- »De Hadat van Boni Tanga:
- »La Sadoe Daeng Paroekka, Pabitjara van Palakka;
- »Lamoe Daeng-ri-Boko, Soelewatang van Tjina;
- »Laoemarang Daeng Pagalla, Soelewatang van Barobo;
- »Lamangatie, Matoewa van Kadieng.
- »De Hadat van Lili-ri-laoe:
- »Patiro I. Pamoelang Daeng Makaloe;
- »Galla Kadjoe La Parewa, Aroe van Salampe;

- »La Borra, Soelewatang van Maroangin;
- »La Ralla Daeng Mangassa, Soelewatang van Sampobia;
- »La Bodo Daeng Pawawa, Soelewatang van Panjeli;
- »La Garabba Daeng Mallolongan, Soelewatang van Kalibong;
- »La Batjo Daeng Maroa, Soelewatang van Boeloe;
- »La Mallarongan Daeng Matika, Soelewatang van Balieng;
- »Aroe Maroi (eene vrouw);
- »Aroe Salangketo (eene vrouw);
- »La Oeta Anrong Tonra;
- »La Sadoe Daeng Maladda, Soelewatang van Meroe;
- »To Renko, Soelewatang van Salomeko;
- »La Noehoeng, Soelewatang van Pone;
- »La Makkoe palla Daeng Mallorokang, Aroe van Boeloetanah;
- »Aroe Patempé (eene vrouw);
- »I. Tjallie, Aroe van Tjanie.

»De Hadat van Lili-ri-adja :

- »La Banga Daeng Marankan, Soelewatang van Mampoe;
- »La Makoerage Modanrang Poelawang;
- »La Pabali Daeng Pateko Pasoelle, Datoe van Beengo;
- »La Marala Daeng Romang, Soelewatang van Ponré;
- »La Dawi, Soelewatang van Timoeroeng;
- »La Roempa Daeng Paolo, Soelewatang van Amali;
- »La Sipadji Daeng Patapa, Soelewatang van Sailon;
- »La Mochamma Daeng Mapata, Sjabandbar;
- »La Panning, Djoeroebasa;
- »Abdoer Rahim, Djoeroetoelies van Boni;
- »La Mampawa Daeng Mangerang, Anrong goeroe Pakalawang epoe;
- »La Maroedanie, Anrong goeroe Pakalawang epoe;
- »La Moehamma, Anrong goeroe Pakalawang epoe;

»Zoomede de aanwezige prinsen :

- »La Mamma Daeng Siroea;
- »La Robo Daeng Pawakkang;

- »La Sambologe Daeng Manabba;
 - »La Saramping Daeng Painring;
 - »I. Tjelo Daeng Matiro;
 - »La Patjoke Daeng Patobo;
 - »La Madapoengan Daeng Masere ;
 - »La Patawari Daeng Masiki;
 - »La Mappa Daeng Mananrang;
 - »La Pege Daeng Mapoera;
 - »I. Tjeba Daeng Mabati;
 - »La Kapi Daeng Patjida;
 - »La Pakea Daeng Paropo;
 - »La Panege Daeng Manaba;
 - »I. Pakea Daeng Matarroe;
 - »La Malaganwi Daeng Paloerang;
 - »La Pato Daeng Taselang;
 - »La Padongi Daeng Matarang;
 - »Soemanga Roekka Karaeng Pawawo, Aroe van Talopasa;
 - »To Benro La Potjopo, Aroe van Kampiri;
 - »La Rabe, Aroe van Mentjong;
 - »La Madiolo Daeng Paesa;
 - »I. Kalaboe Daeng Padjarang;
 - »La Padaringan Daeng Marola, Soelewatang van Panjeli;
 - »To Adi Daeng Mapata;
 - »La Djadjoko Daeng Sitarroe;
 - »La Parinring Daeng Silasa;
 - »La Rappa Daeng Pageling;
 - »La Manrappi Daeng Mamala Pationgi;
 - »La Tjamma Daeng Pawawa;
 - »La Makawaroe Daeng Patanga;
- »alsook nog de kleine vazallen, die ons hunne keuze hebben medegedeeld, om bekend te stellen, dat wij allen met elkander zijn overeengekomen om AHMED SINGKARROE ROEKKA AROE PALAKA den

eenigen, dien wij geschikt achten om het welzijn van het land en het volk van Boni te kunnen zoeken te bevorderen, tot vorst van Boni te zien benoemd.

»Al ware er ook voor het tegenwoordige een tweede of derde persoon van zijns gelijken binnen het land Boni aanwezig, wij zouden toch eenparig en met alle harten voor Aroe Palaka gestemd zijn, dien wij Boniërs meenen, immer het welzijn van ons te zullen bevorderen.

»Daarom verschijnen wij allen voor den generaal en voor den gouverneur van Celebes om hun medelijden af te smeken; omdat het land van Boni aan hen behoort door kracht van overwinning; en opdat de generaal en de gouverneur ons hun medelijden willen schenken, door tot vorst van Boni te benoemen den persoon, dien wij wenschen tot onzen heer en gebiedster te mogen hebben; opdat hij het welzijn van het land en van het Gouvernement zal kunnen helpen bevorderen en ook tot het welzijn van het volk van Boni kan strekken; en wellicht dan ook weder gestand kan doen, de vroeger bestaan hebbende trouwe vriendschap van onze vorige vorsten, en wij Boniërs door Gods zegen nimmer meer ondervinden mogen de rampen en onheilen, welke ons onlangs hebben getroffen.»

»Geschreven op den 4^{den} van het licht Radjab" (28 Januari 1860).

- 6) »Antwoord van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden op het geschrift van de gewezen vorstin van Boni, die thans Aroe Pasempa genoemd wordt, overgebracht door den Pabitjara van Soepa.

»Het is mij aangenaam geweest het geschrift ontvangen te hebben van haar, die thans Aroe Pasempa genoemd wordt; omdat ik dat geschrift beschouwen wil als een bewijs, dat zij tot betere gedachten gekomen is en weder het medelijden zoekt van het Gouvernement.

»Zij zegt niet alleen gehandeld te hebben; maar den wil te hebben opgevolgd van de raadsheeren, de prinsen en de hoofden van Boni.

»Zij zegt jegens Boni geene schuld te hebben.

»Zij zegt dat Singkarroe Roekka de eerste is geweest, die den oorlog wilde en de eerste die haar den rug toekeerde.

»Het volgende doe ik daarop tot antwoord dienen.

»Het is mij bekend, dat de vorst of vorstin van Boni niet alleen het land bestuurt. Het is mij bekend, dat vele raadsheeren, prinsen en hoofden hunnen wil kunnen bekend maken aan den vorst, en dat deze soms verplicht is dien wil op te volgen.

»Het is mij bekend dat velen den oorlog wilden; omdat zij te blind waren om de macht van het Gouvernement te zien, en omdat zij vergeten hadden de weldaden door het Gouvernement gedurende tweehonderd jaren aan hunne voorouders, aan hen en aan hunne kinderen bewezen.

»Maar het is mij tevens bekend, dat de raadsheeren en prinsen niet licht tot verzet tegen het Gouvernement zouden besloten hebben, indien de vorst Aroe Poegi en zij, die hem opvolgde, niet liever de vijand dan de vriend van het Gouvernement hadden willen zijn.

»Ook is het mij bekend, dat niet alle raadsheeren en prinsen den oorlog boven den vrede verkozen. Er waren er velen, die den wijzen raad gaven om de oude vriendschap met het Gouvernement niet te verbreken. Maar die werden niet aangehoord; zij werden beledigd, omdat hunne woorden niet aangenaam waren. Wat met den ouden Aroe Tibodjong geschiedde, wat vroeger en later met La Mapangara Aroe Sienri, met Aroe Timoeroeng en Aroe Palaka voorviel, kan daarvan ten bewijze strekken. En de kleine man, namelijk de handelaren en de landbouwers, hebben die ook den oorlog gewenscht? Ik geloof neen; want die zullen wel begrepen hebben, dat zij door den oorlog de meeste schade zouden lijden.

»In den brief, welken ik met den generaal te Palaka aan alle

vorsten van Celebes heb geschreven, staat vermeld, dat de gewezen vorstin Basse Kadjoeare het land van Boni ongelukkig heeft gemaakt.

»Dat is de waarheid, en dat zal altijd de waarheid blijven.

»Zij heeft, wel is waar, niet alleen gehandeld; maar als vorstin, als de voornaamste onder alle prinsen en bezitster van de ornamenten, was zij verantwoordelijk voor de handelingen der Boniërs.

»Velen waren schuldig jegens het Gouvernement en jegens Boni; maar zij was om die reden de meest schuldige.

»Alle Boniërs, zoowel grooten als kleinen, die wij deswege ondervraagden, hebben verklaard, dat het lange verzet van Boni hoofdzakelijk aan haar te wijten was en dat alle raadsheeren haren wil gevolgd hadden.

»Wat verlangde het Gouvernement van Boni? Niets anders dan behoud der oude vriendschap en eerbied voor deszelfs vlag; alsmede dat de vorst van Boni niet over de andere vorsten van Celebes zoude heerschen.

»Had de vorstin Basse Kadjoeare de brieven van den vorigen gouverneur beleefdelijk beantwoord, had zij eenig blijk gegeven, dat zij vriend wilde blijven, zooals zij vroeger was en zooals de oude vorsten van Boni waren, de oorlog zou dan niet hebben plaats gehad; want het was niet het verlangen van het Gouvernement om Boni ongelukkig te maken of te vernederen. Het Gouvernement zag gaarne de grootheid en het welzijn van Boni. De Compagnie heeft tweehonderd jaren geleden de Boniërs uit de slavernij verlost. Wat de Boniërs later geworden zijn, hadden ze aan de Compagnie te danken. Waarom zou dus het Gouvernement het ongeluk van Boni willen, indien de Boniërs vrienden waren gebleven?

»Er is nooit op Celebes een vorst, die de vriend van het Gouvernement was, ongelukkig geworden.

»De gewezen vorstin Basse Kadjoeare verwijt nu aan Singkarroe Roekka Aroe Palaka, dat hij de eerste was van de Prinsen, die den oorlog tegen het Gouvernement verlangden. Het is moeilijk

in de harten der menschen te lezen. Misschien is het waar, wat van Singkarroe Roekka gezegd wordt. Maar ik kan het niet gelooven; want hij is altijd beschouwd en heeft dikwerf getoond een vriend te zijn. Daarom heeft hij vroeger met Aroe Sienri het land van Boni verlaten.

»Doch is het waar, dat hij de eerste was om te strijden, het is eveneens waar, dat hij de eerste was, die het medelijden van het Gouvernement zocht. Daardoor heeft hij aan Boni een grooten dienst bewezen; want daardoor is de oorlog verkort en is de straf verzacht, welke Boni moest treffen, wegens het verzet tegen het Gouvernement.

»In het geschrift van haar, die Aroe Pasempa genoemd wordt, is nog vermeld dat Singkarroe Roekka een zendeling heeft afgevaardigd, om de goederen te vorderen, welke zij uit Boni heeft medegenomen.

»Dit is volstrekt niet het verlangen van het Gouvernement. Ik heb er geen last toe gegeven en van die zaak eerst bericht erlangd, toen de heer Wijnmalen van Pare-Pare terugkwam.

»Ik heb toen dadelijk aan Singkarroe Roekka geschreven, dat het bericht mij zeer verwonderd had en dat ik die handeling niet kon goedkeuren. De woorden, welke ik daarover aan hem gericht heb bij mijn brief van den 26sten Mei jl., luiden aldus :

»»Mijne meening hierover is, dat, indien de gewezen vorstin goederen heeft medegenomen, welke aan het land van Boni toebehooren, zij goed zal handelen, door dezelve aan Boni terug te geven; maar dat men haar daartoe niet dwingen kan, omdat zij Boni verlaten heeft als vijand. Wat betreft hare eigendommen, welke zij heeft medegenomen, die kunnen niet terug gevorderd worden; want het blijven hare eigendommen, waar zij zich ook bevindt.»

»Aldus waren mijne woorden over deze zaak. Er blijkt duidelijk uit, dat het mijn verlangen is, dat van Aroe Pasempa niets worde afgenomen of gevorderd van hetgeen haar toebehoort. Zij behoeft

niets af te geven van hare eigendommen; maar wat aan het land van Boni behoort, kan zij terugzenden of afgeven.

»De Pabitjara van Soepa, die het voormelde geschrift overbracht, heeft ook medegedeeld, dat Aroe Pasempa hem had opgedragen, om voor haar vergiffenis te vragen en het medelijden van het Gouvernement af te smeeken.

»Hiervan is in het geschrift niets vermeld; maar ik heb evenwel geloof gehecht aan de woorden van den Pabitjara, omdat hij door haar herwaarts gezonden is en ook een brief van Aroe Alita medebracht.

»Hiervoren zeide ik, dat de gewezen vorstin schuldig was jegens het Gouvernement en jegens Boni. Maar het Gouvernement is edel en grootmoedig. Het wil gaarne een overwonnen vijand vergeven, wanneer met een oprecht hart vergiffenis gevraagd wordt.

»Ik wil gelooven dat Aroe Pasempa oprecht is; want zij is ongelukkig en van elkeen verlaten. Tot wien kan zij zich nu beter wenden dan tot het Gouvernement?

»Van wie anders kan zij hulp, bescherming en medelijden verwachten?

Zij handelt verstandig door op het Gouvernement en op mij te vertrouwen.

Ik wil haar daarom niet verstooten en schenk haar uit naam van het Gouvernement vergiffenis, in de hoop, dat zij en hare kinderen en kindskinderen deze weldaad nimmer zullen vergeten.

»Maar in het nieuwe contract van Boni is bepaald dat zij nooit meer in dat land mag terugkeeren. Dit is de wil van het Gouvernement. Daarin kan geene verandering komen.

»Ik wil dit geschrift eindigen met goeden raad aan Aroe Pasempa; namelijk:

»Ten eerste. Zij trachte nimmer om weder binnen Boni te gaan; want daaruit kan voor Boni en voor haar slechts ongeluk voortvloeien.

»Ten tweede. Zij bemoeie zich niet met hetgeen in Boni gebeurt; want daaruit kan slechts onrust ontstaan, tot nadeel van haar, van hare kinderen en van Boni.

»Ten derde. Zij spore steeds hare kinderen en kindskinderen aan, om zich aan het Gouvernement te hechten; opdat zij immer het medelijden en de bescherming van het Gouvernement genieten.

»Ten vierde. Zij poge niet hare zonen op den troon van Boni te doen verheffen. Indien het de wil van God en van het Gouvernement is, dat hare zonen later vorsten van Boni worden, dan zal het geschieden, zonder dat zij, Aroe Pasempa, zich daarvoor moeite geve.

»Ten vijfde. Zij blijve rustig te Saepa, Alita of elders in Adja Tamparang wonen en geve mij kennis, wanneer zij zich in een ander land wenscht te vestigen.

»Indien Aroe Pasempa geene voldoende middelen heeft om te leven overeenkomstig haren stand, dan kan zij zich tot mij wenden om hulp.

»Wanneer zij mijn voorschreven raad opvolgt, dan kan zij steeds op het medelijden van het Gouvernement en van mij rekenen.

»Alzoo zijn mijne woorden.

»Geschreven te MAKASSAR, den 23sten Augustus 1860.

»*De gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,*

»JANSEN.»

- 7) STAAT van de officieren der zeemacht, die zich bij de eerste en tweede Bonische expeditie hebben onderscheiden.

BENOEMD TOT:

Ridder der 3de klasse van de Militaire Willems-Orde.

P. A. Matthijsen, kapitein-luitenant-ter-zee.

Ridder der 4de klasse van de Militaire Willems-Orde.

B. H. Staring, kapitein-ter-zee, bevelhebber der zeemacht bij de 1^e expeditie.

J. J. Westerouen van Meeteren, kapitein-ter-zee, bevelhebber der zeemacht bij de 2^e expeditie.

Jhr. J. H. van Capellen,	kapitein-luitenant-ter-zee.
W. B. F. Escher,	luitenant-ter-zee der 1 ^e klasse.
J. A. van de Velde,	»
J. J. B. de Jonge Oudraat,	»
H. P. Klerck,	»
W. K. van Gennep,	»
J. H. K. Croes,	»
A. N. L. Koops,	»
C. A. B. D. Rijk,	»
J. P. C. Gravenhorst,	luitenant-ter-zee der 2 ^e klasse.
M. J. Bijleveld,	»
W. H. F. van Oordt,	»
W. F. van der Burg,	»
H. R. Koning,	»
J. C. A. van Asperen,	»
P. Swaan,	»
F. W. Voswinkel Dorselen,	»
P. J. van Druijnen,	»

J. F. van Kervel,	luitenant-ter-zee der 2 ^e klasse.
S. A. Roos,	1 ^e luit. bij het korps mariniers.
B. Carsten,	offic. van gezondh. der 2 ^e klasse.
J. B. Coomans de Ruiter,	» » 3 ^e »

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Kapitein-luitenant-ter-zee,	A. D. S. Clarkson.
»	E. M. C. Baak.
»	A. J. Kroef.
Offic. van gezondh. der 1 ^e klasse,	W. Kraake.
» » administr.	» » J. Boom.

Eervol vermeld.

Luitenant-ter-zee der 1 ^e klasse,	J. K. van de Kruijsse Pilaar.
»	C. A. L. H. baron van Heeckeren.
»	P. J. Buijskes.
»	W. Sluiterman van Loo.
»	P. Roodzant.
»	C. E. A. Fauchy.
»	jonkh. C. J. P. von Mühlen.
Luitenant-ter-zee der 2 ^e klasse,	W. F. Meijen.
»	A. M. Simon.
»	R. J. A. Bouricius.
»	J. Spanjaard.
»	J. P. van Rossum.
»	P. ten Bosch.
»	W. Steffens.
»	jonkh. R. Tindal.
»	H. Dijserinck.
»	A. J. A. Kellner.
»	K. W. E. von Leschen.
»	A. F. van Suchtelen.

- Luitenant-ter-zee der 2^e klasse, C. J. M. Swaan.
 » A. J. Visser.
 » S. Kraijenhof van de Leur.
 » J. van Burg.
 » L. G. C. van Wachendorff van Rijn.
 » J. H. Commijs.
 » C. ten Bosch.
 » H. B. van Daalen.
- Offic. van gezondh. der 2^e klasse, C. A. H. Bünte.
 » H. Evertse.
 » A. A. Grondhout.
 » W. J. Cramer van Baumgarten.
- Offic. v. administr. der 2^e klasse, R. A. Z. Jacobze.
 » 3^e » B. M. E. Crevecoeur.

OFFICIEREN der landmacht, Indische ambtenaren en personen tot het civiel bestuur behoorende, die zich bij de 1^e Bonische expeditie hebben onderscheiden.

BENOEMD TOT :

Ridder der 3^e klasse van de Militaire Willems-Orde.

Luit.-kolonel, kommandant der artillerie en later 2^e kommandant der expeditie, R. J. Kellerman.

Majoor en sous-chef van den generalen staf, G. S. J. J. D. Bijl de Vroe, van de infanterie.

Kapitein, toegevoegd aan den staf der expeditie, F. G. Steck.

Ridder der 4^e klasse van de Militaire Willems-Orde.

Luit.-kolonel, adjudant van den gouv.-generaal van Nederl. Indië, J. F. S. Brunsveld van Hulten, artill. (staf van den gouv.-gen.)

- Majoor N. Kloesmeijer, van de infanterie.
- Majoor T. J. Belle, » » »
- Kapitein-adjutant bij den kommandant en chef der expeditie, C.
L. Schröder, van de infanterie.
- Kapitein S. Meijers, van de infanterie.
- Officier van gezondheid 1^e kl., chef der expeditionnaire geneeskun-
dige dienst, F. W. F. Scholl.
- Kapitein J. Schnijder, van de infanterie.
- » J. L. J. H. Pel, » » »
- » W. C. A. van der Hucht, » » »
- Ritmeester W. W. A. Roijen, » » kavalerie.
- Kapitein W. F. Versteeg, » » genie en sappeurs.
- » A. Stijman, » » » » »
- » J. P. Ermeling, » » » » »
- » J. H. T. Wiegand, » » infanterie.
- Majoor J. C. Termijtelen, » » »
- Ritmeester P. J. van der Heijde, » » kavalerie.
- 1^e luit.-adjutant van den kommandant der expeditionnaire artillerie,
C. J. Essers, van de artillerie.
- 1^e luitenant C. M. J. W. Rijnen, » » »
- » A. Haga » » »
- » J. P. van der Eb, » » genie en sappeurs.
- » A. G. Drossaers, » » infanterie.
- » J. H. Romswinkel, » » »
- » G. P. Bischoff, » » artillerie.
- Gepensionneerd 1^e luitenant der infanterie, J. A. Bakkers.
- Officier van gezondheid 3^e klasse, P. Ruitinga.
- 2^e luitenant L. A. Collard, infanterie.
- 2^e » W. G. Lehnkering, kavalerie.
- Officier van gezondheid 3^e klasse C. W. F. Foreman.
- 2^e luitenant B. Biorn, infanterie.

Eere-sabel.

Luitenant-kolonel J. C. J. Smits, van de infanterie.

Kapitein J. v. Leijden, » » »

» O. Von Below, » » »

» B. J. van Bosstraeten, » » »

1^e luit.-adj. bij den 2^{en} kommand. d. expeditie, H. J. van Lith, infanterie.

Kapitein M. E. F. L. von Schauroth, infanterie.

1^e luitenant W. J. G. van Swieten, »

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Kolonel, chef van den staf en 2^e komm. der exped., later opgetr.

als komm. en chef der exped., J. A. Waleson, van de infanterie.

Officier van gezondh. 1^e klasse, J. Wrede, » » »

Kapitein W. Rijkens, » » »

J. G. Weijergang, handelaar.

Eervol vermeld.

Kapitein E. Pauw, van de infanterie.

» C. J. Meijer, » » »

» H. F. van der Ree, » » »

» L. de Kroon, » » »

Ritmeester J. A. M. Bruijns, » » kavalerie.

Kapitein H. W. Brongers, » » artillerie.

» M. Baaij, » » infanterie.

1e luitenant C. G. Gehne, » » »

1e luit.-adjud. H. P. J. Hennis, » » »

» H. K. E. Perié, » » kavalerie.

Kapitein J. C. Albrecht, » » infanterie.

» G. L. N. Britt, » » »

1e luitenant M. E. van Zuijlen, » » »

» J. J. H. Popta, » » »

Officier van gezondh. 3e klasse, D. J. Visscher.
 1e luitenant A. Peltzer, van de infanterie.
 1e luit.-adjutant B. E. Mekern, » » »
 2e luitenant J. B. Mack, » » »
 Milit. ambt. 3^e kl., direct. van een hospitaalschip, T. A. Gieseke.

OFFICIEREN, alsmede personen tot het civiel bestuur
 behorende, die zich bij de 2^e Bonische expeditie
 onderscheiden hebben.

BENOEMD TOT:

Ridder der 3de klasse van de Militaire Willems-Orde.

Luitenant-kolonel H. C. Staring, van de infanterie.

Ridder der 4de klasse van de Militaire Willems-Orde.

Dirigeerend officier van gezondheid 2^e klasse, E. A. Lange.

Majoor J. Wolff, van de kavalerie.

» J. T. van Bloemen Waanders, van de artillerie.

Kapitein-adjutant J. G. A. Kempees, » » »

Majoor W. van Os, » » infanterie.

Kapitein H. G. J. L. Meijners, » » »

» P. F. E. F. J. Saueressig, » » »

» N. H. Kornelissen, » » »

» C. J. Westenberg, » » »

» J. F. G. Verhoeff, » » »

» M. A. van Walchren, » » genie en sappeurs.

1^e luitenant-adjutant van den gouverneur-generaal van Neerlandsch-
 Indië, jonkh. H. W. L. de Kock, van de kavalerie.

1^e luitenant, toegevoegd aan den staf der expeditie, P. M. J. Pen-
 ning Nieuwland, van de infanterie.

Officier van gezondheid 2^e klasse, L. O. de Visser.

1 ^e luitenant	L. de Paauw,	van de infanterie.
»	G. F. van Huls,	» » »
»	A. Koenen,	» » kavalerie.
Ritmeester	W. M. van Bunge,	» » »
1 ^e luitenant	F. van Utenhove,	» » »
»	J. J. de Rochemont,	» » artillerie.
»	P. L. Berail,	» » »
2 ^e »	J. H. Brouwers,	» » kavalerie.
1 ^e »	F. M. E. A. A. graaf von Hacke,	van de kavalerie.

Eere-sabel.

Kapitein A. J. Roijen, van de infanterie.

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Onder-intend. d. 2^e kl. L. V. J. E. de Sturler, van de administratie.

Officier van gezondheid 2^e klasse J. G. T. Bernelôt Moens.

Titulaire rang van kapitein.

Gepens. 1^e luitenant der infanterie J. A. Bakkers, civiel bestuur.

Eervol vermeld.

Officier van gezondheid 2^e klasse, G. A. P. van Steenvelt.

1^e luitenant C. H. A. F. Catenius, van de infanterie.

» R. H. G. Ruempol, » » »

» C. J. T. Ruempol, » » »

» P. C. Lans, » » artillerie.

» A. H. van Aalst, » » infanterie.

2^e » J. Rövekamp, » » »

- 8) NAMEN der officieren, die hebben deelgenomen aan de expeditie naar Bandjermasin van 1859—1863.

OPPERBEVELHEBBER :

Kolonel A. J. ANDRESEN. Daarna :
Luitenant-Kolonel G. M. VERSPLIJK.

STAF :

Kapitein G. F. de Ravallet, Chef van den staf.
1^e Luitenant E. W. Pfeifer, » » » »
Kapitein C. L. O. A. M. de Roy van Zuydewijn, Chef van den staf.

ADJUDANT :

1^e Luitenant H. M. A. Broers.

Garnizoens-kompagnie.

Kapitein L. Uhlmann	1 ^e luitenant A. F. Beeckman.
» H. G. de Wolff van Westerroode.	» C. C. van den Vrijhoeff.
» J. F. Bruigom.	2 ^e » H. W. C. Potthast.
1 ^e luit. C. Bangert.	» J. J. Bichon.

Infanterie.

7^e Bataljon.

Majoor A. de Veer de Rochemont.	Kapitein K. van der Heijden.
1 ^e luit.-adj. A. F. Cateau van Rosevelt.	» W. G. A. L. van Bennekom.
» H. P. J. Hennis.	» C. W. H. Thelen.
Kapitein S. Meijers.	» C. G. Gehne.
» K. F. van Langen.	» A. L. T. Veenhuizen.
» J. Koch.	» J. M. D. F. de Jongh.
» K. J. B. Eichelberg.	» J. de Bode.
» H. H. G. Peltzer.	» P. J. L. van Sternbach.
» A. van der Hurk.	1 ^e luitenant W. G. Munters.
» C. Ravesteijn.	» V. L. Schwartz.

1e luitenant C. F. van Casteren.
 » J. A. Quack.
 » T. M. Verspijck.
 » H. T. A. van Emde.
 » A. P. W. Meis.
 » W. A. Albrecht.
 » E. C. Brusse.
 » P. E. J. H. van Dompsele.
 » P. J. Blok.
 » G. C. R. R. de Graeff.
 » W. C. H. Eichholtz.
 2e » jhr. J. H. C. van der Wijck.
 » A. A. van Sorgen.
 » J. H. Albrecht.
 » E. Heck.

2e luitenant W. A. Schmilan.
 » J. A. Vetter.
 » A. H. Selliger.
 » W. H. Haak van der Goes.
 » C. J. van den Vrijhoeff.
 » K. J. B. van der Abeelen.
 » J. A. Woutersz.
 » G. A. Vogel.
 » J. L. H. Beyens.
 » G. D. Ebell.
 » O. Balabrega.
 » J. Pattcha.
 » J. J. Spoelstra.
 » A. van der Straten.

9e Bataljon.

Luit.-kol. C. H. Boon van Ostade.
 Majoor C. F. Koch.
 1e luit.-adj. H. Bruggeman.
 » J. W. E. Verstege.
 » V. L. Reuter.
 » F. van Haften.
 Kapitein T. C. H. van Vloten.
 » L. J. Rhode.
 » J. B. Sterke.
 » H. W. van Oijen.
 » M. L. Engel.
 » P. J. E. Hartsteen.
 » J. H. Logeman.
 » D. M. J. Moltzer.
 » A. M. Lobaar.
 » W. B. Graas.
 » A. H. B. Schiff.
 » F. C. L. H. Boudier.
 » L. B. Paternoster de Montlion.
 » J. L. W. Benschop.
 » C. C. Schepens.
 » J. Epke.
 » F. van Genderen.
 » F. Schneider.
 » H. Spoelder.
 1e luitenant P. P. J. Eypen.
 » F. P. Cavaljé.

1e luitenant F. C. Timmler.
 » H. T. Tissen.
 » H. C. Magnin.
 » G. Bakker.
 » P. Blondeau.
 » J. A. van Oort.
 » W. J. G. van Dam v. Isselt.
 » G. J. C. Hamming.
 » H. W. F. de Bruijn.
 » C. G. H. F. van Schendel.
 » A. J. J. L. Prinsen.
 » C. F. van Middeldijk.
 » H. W. C. A. Thieme.
 » J. P. Penning.
 » A. H. Schade van Westrum.
 » P. E. Perk.
 » W. J. Havinga.
 » I. J. W. E. Verstege.
 2e » H. L. Hempenius.
 » M. T. H. Perelaer.
 » T. Munder.
 » T. J. A. R. van Ende.
 » D. M. Terwerda.
 » R. Perne.
 » G. A. von Plotz.
 » J. H. Thieme.
 » J. M. van de Groen.

2e luitenant R. H. Clarkson.
 » A. W. H. Perelaer.
 » F. J. L. Walpot.
 » A. H. J. Berg.

2e luitenant W. J. F. Thieme.
 » P. van Eyk.
 » W. R. Staats.
 » J. W. Aufderheide.

13e Bataljon.

Luit-kolon P. G. A. Anemaet.
 Majoor G. A. Schuak.
 1e luit-adj. A. de Braauw.
 » H. H. Bowier.
 Kapitein J. van der Haas.
 » C. J. Riesz.
 » J. M. Bruin.
 » A. M. van der Hucht.
 » W. D. Bode.
 » C. L. C. Tihon.
 » J. Hubeck.
 » R. H. Rode.
 » G. H. Vos.
 » T. C. F. Rodlich.
 » J. C. Hamakers.
 » H. C. L. Weijtingh.
 » J. M. J. F. de Jongh.
 » F. C. A. Stoecker.
 » H. Brinkgreve.
 » K. W. H. de Coenens.
 » P. F. L. von Hombracht.
 » G. van Vuuren.
 1e luitenant S. J. Boers.
 » O. H. J. Muller.
 » J. P. Smagge.
 » J. H. Romswinkel.

1e luitenant J. F. Scheltema.
 » L. J. F. C. van Ende.
 » P. M. Ockerse.
 » M. van Delden.
 » J. L. Engelhardt.
 » jhr. F. H. Voogt.
 » E. J. B. Bol.
 » P. A. C. H. T. A. Werd-
 muller van Elgg.
 » J. H. de Fremery.
 » J. F. J. Strengnaerts.
 2e » M. W. Croes.
 » J. H. Hoyel.
 » F. de Lannoy.
 » H. Hamakers.
 » R. J. Krantz.
 » H. M. Vink.
 » K. A. Berg.
 » P. J. Meijboom.
 » J. Vasseur.
 » B. Kramer.
 » J. G. Meijer.
 » E. G. Maschron.
 » J. J. van Berg.
 » H. W. Witselaar.

Artillerie.

Kommandant E. T. W. Borel.
 Kapitein E. K. Brands.
 » M. S. du Pui.
 1e luitenant J. B. Essers.
 » W. W. Verbrugh.
 » H. van den Hoek.

1e luitenant A. C. H. Winter.
 » C. D. Birnie.
 » G. E. C. Guffroy.
 2e » W. H. Niepce.
 Magazijnm. Engelhardt.
 » Knipschild.

Sappeurs.

1e luitenant C. H. Schepers.
» K. F. Caspersz.

1e luitenant M. C. van Dalen Wet-
ters.

Geneeskundige dienst.

Offic. v. gez. 1e kl. G. F. Charlier, chef.

» » » J. G. X. Broekmeijer.
» » » 2e kl. H. A. J. Bernard.
» » » J. M. C. E. le Rutte.
» » » J. J. W. E. van Riemsdijk.
» » » P. S. A. van Dura.
» » » S. Hartog.
» » » G. Luchtmans.
» » » E. Benjamins.
» » » G. Brummen.
» » » M. H. de Vogel.
» » » H. Gildemeister.
» » » F. Ferk.
» » » 3e kl. C. F. Diepenbroek.
» » » H. J. Gaaïmans.
» » » K. P. Bakker.
» » » P. C. van Goens.
» » » L. C. A. Rombach.

Offic. v. gez. 3e kl. A. H. Dettingmeijer.

» » » H. van Lonkhorst.
» » » M. van Andringa.
» » » A. C. Hoogeveen.
» » » J. M. de Jongh.
» » » J. Stammler.
» » » A. J. H. van der Mijl
Dekker.
» » » A. J. R. Natan.
» » » C. L. van der Burgh.
» » » J. H. Gouda Quint.
» » » J. Goslings.
» » » C. H. E. Deelken.
» » » H. H. Dieperink.
» » » J. F. F. Ermerins.
» » » E. Tall.
Apotheker 2e kl. F. Heckmeijer.

Administratie.

Onder-intend. 1e kl. C. J. C. van Ahennie.

» 2e kl. W. M. de Jongh.

Fung. onder-intend. S van Haastert.

Adjunct-intendant A. G. Gelondemans.

» H. de Haas.

1e luit.-kwartierm. R. Douglas.

» S. J. van Coevorden.

1e luit.-kwartierm. A. Velde.

» N. H. W. Hoebly.

2e » M. van den Bergh.

» E. J. Z. Vissers.

» A. Kiemeny.

» J. Mulder.

» C. F. Reisig.

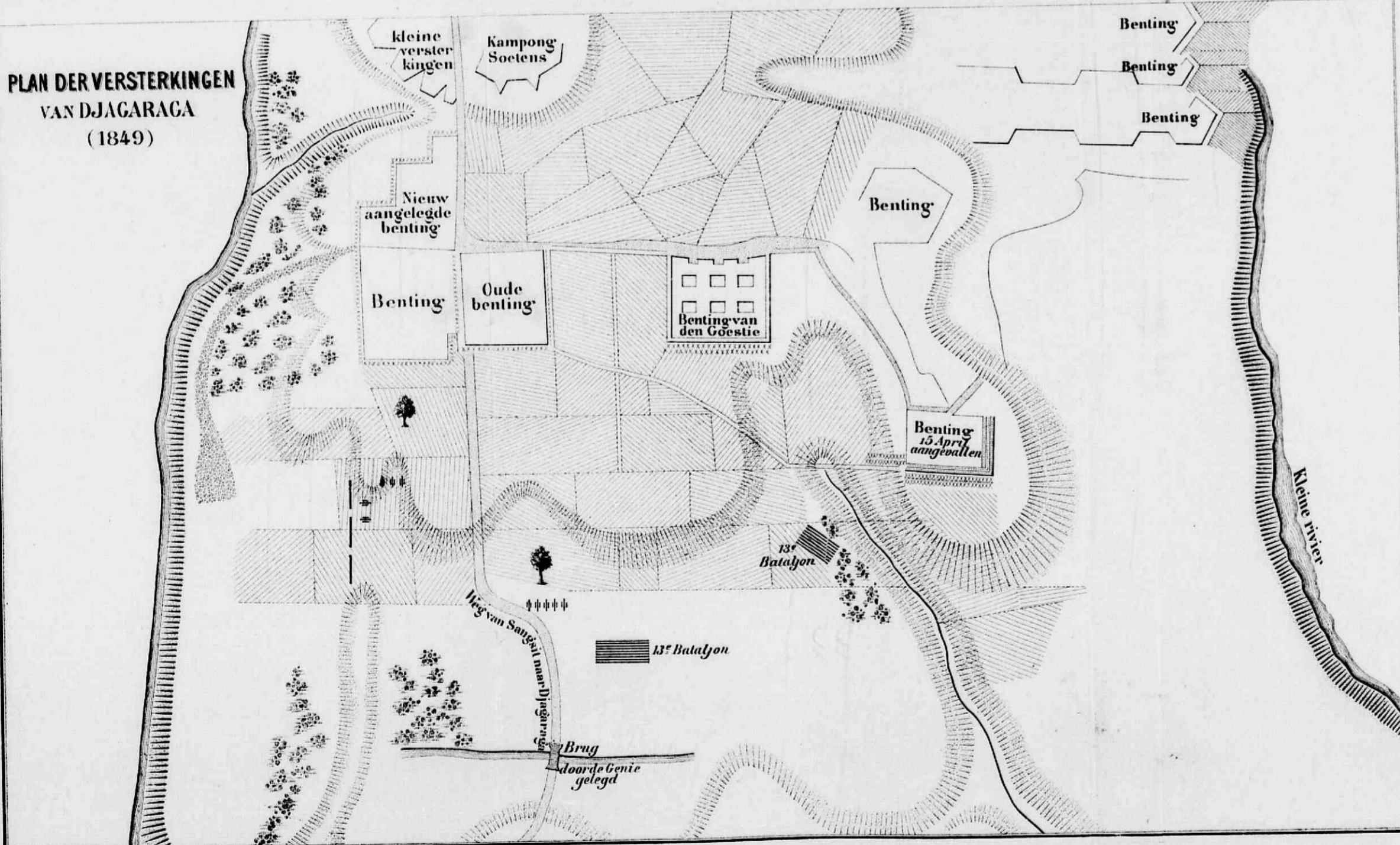
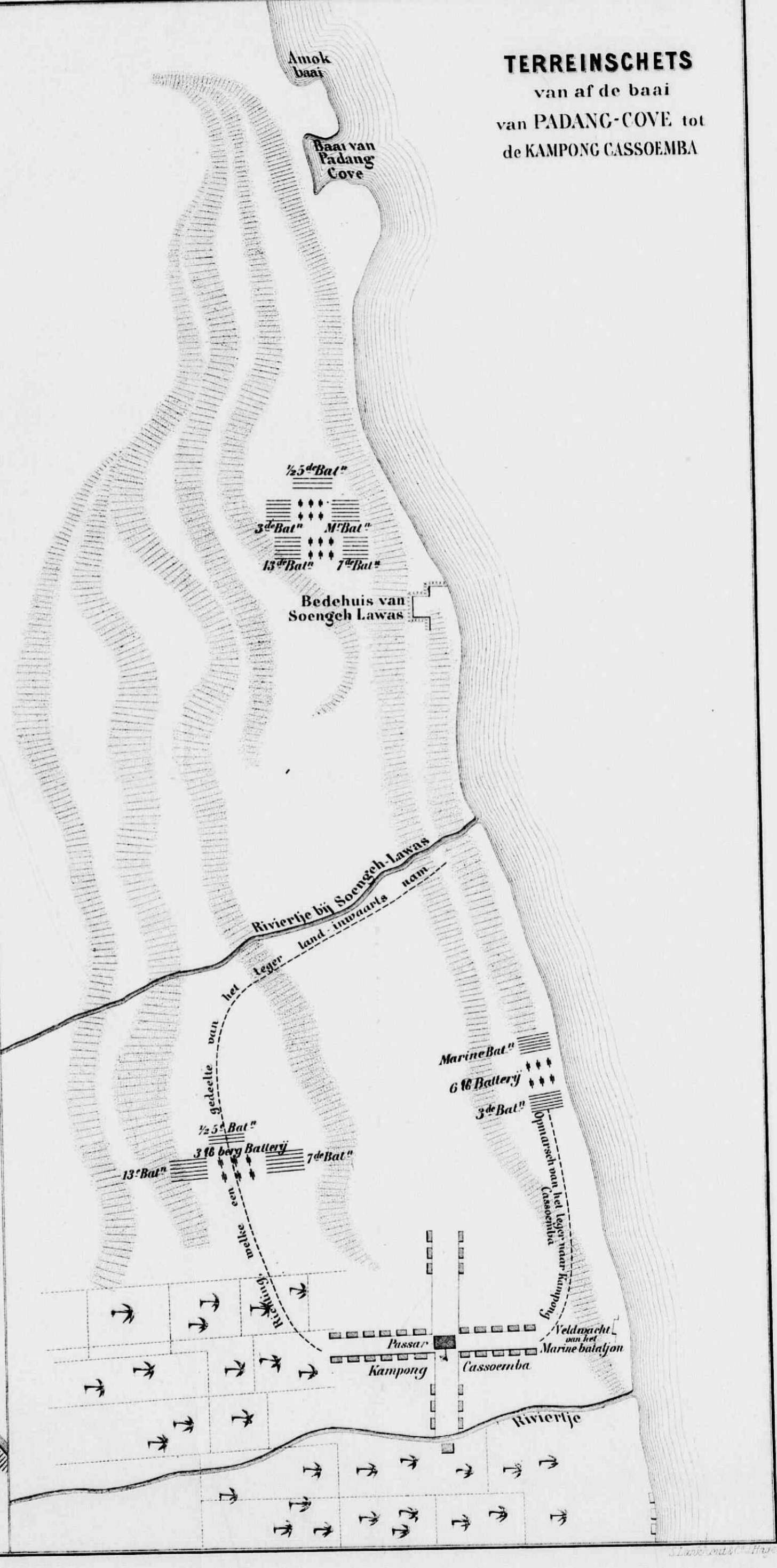
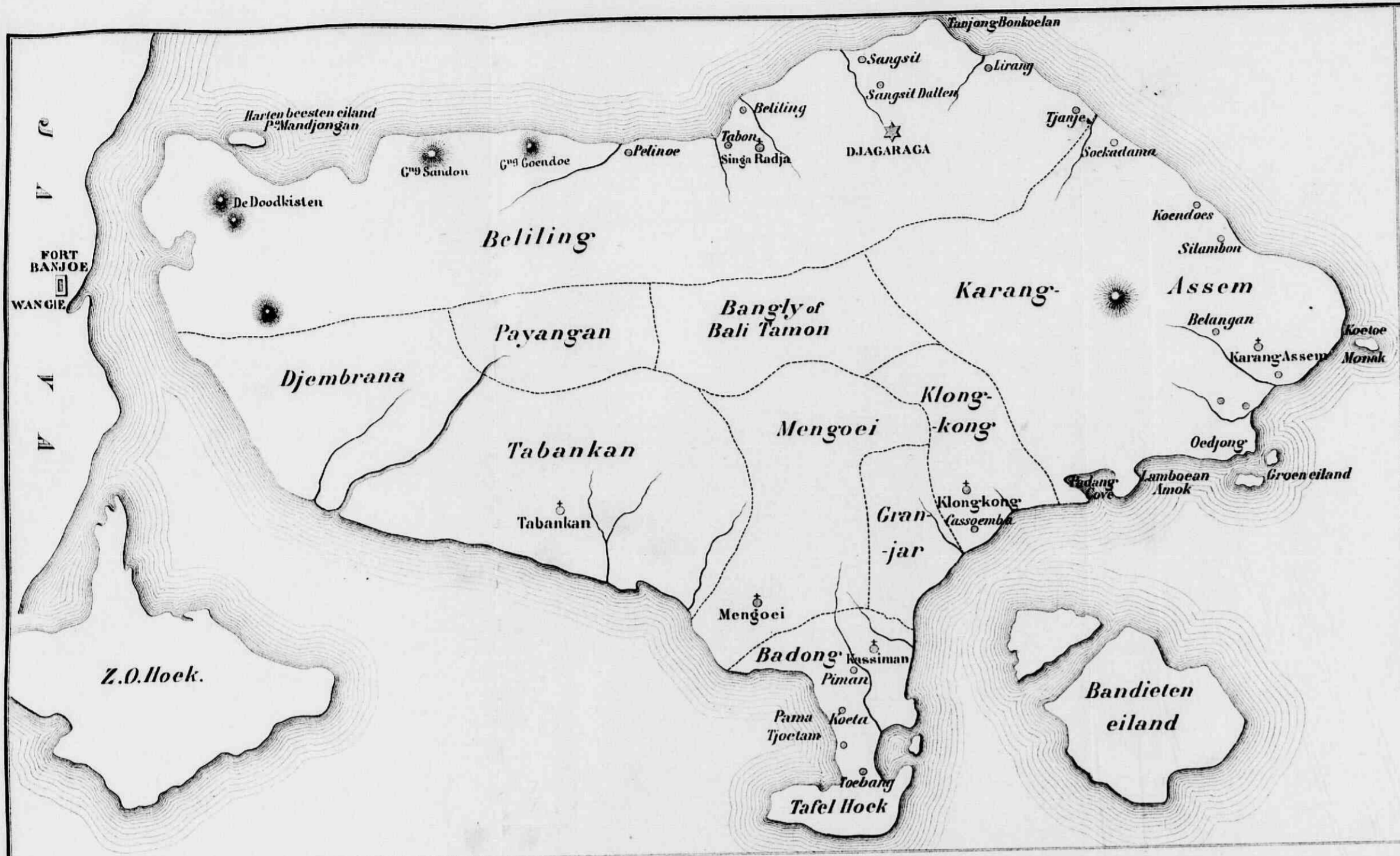
NAMEN der stoomschepen, die aan de expeditie hebben deelgenomen.

N A M E N.	OFFICIEREN.	EUROPEANEN	INLANDERS.
Montrado . . .	7	77	21
Ardjoeno . . .	7	100	44
Celebes . . .	6	56	39
Onrust . . .	6	31	16
Merapi . . .	7	96	39
Suriname . . .	6	65	25
Kinsbergen . .	6	36	22
Bali	8	93	25
Soembing . . .	7	77	24
Rembang . . .	6	46	14
Vecht	6	68	22
Makassar . . .	6	72	15
Madura	6	44	41

GOUVERNEMENTS-STOOMBOOTEN EN KRUISBOOTEN.

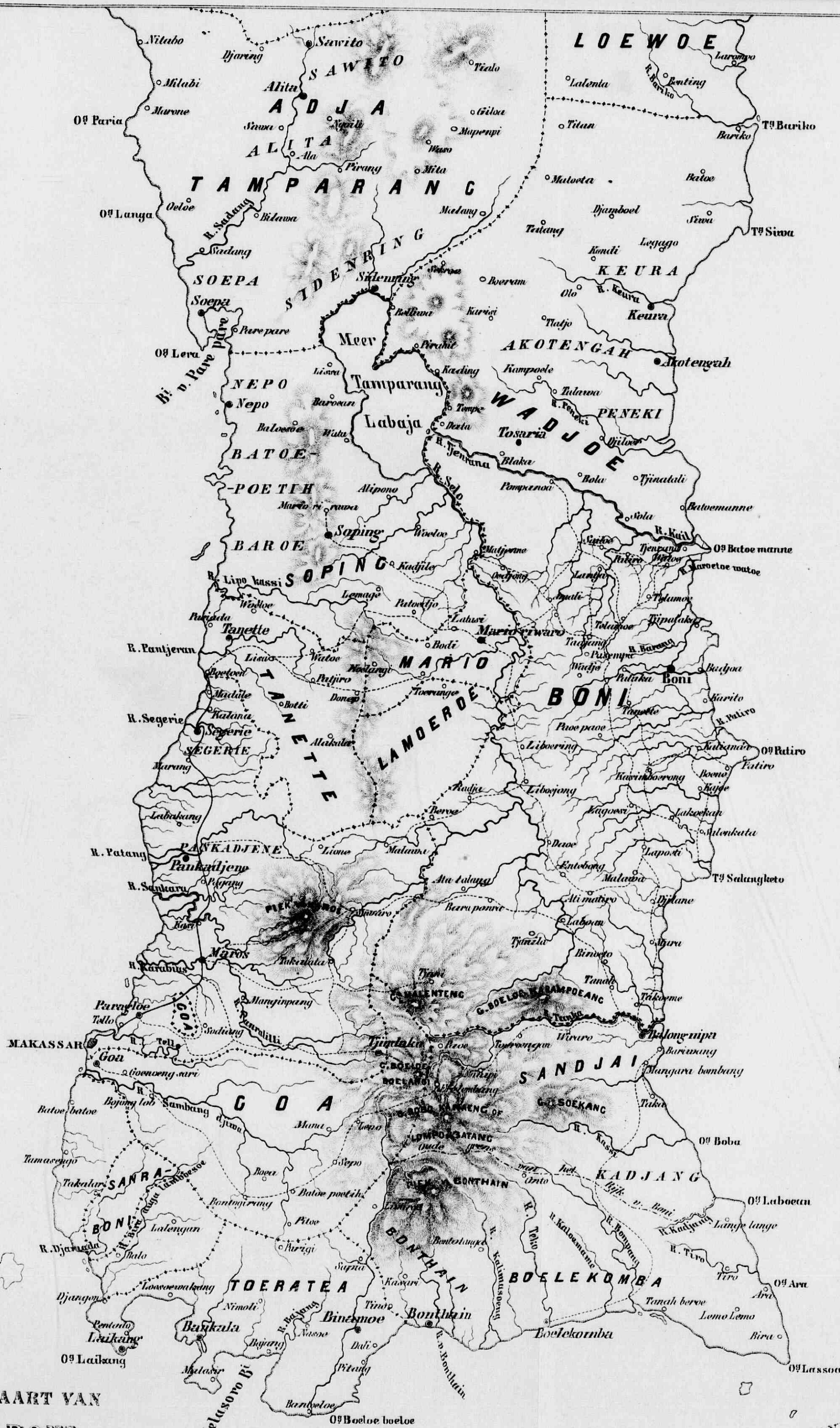
Boni,	gezagvoerder	Kuipers.
Tjipanas,	»	Huisman.
Van Os,	»	Glaser.
Brennett,	»	Bloemink.
Kruisboot N ^o . 7,	»	Abdoel Rachim.
» » 21,	»	Akip.
» » 28,	»	Sidjo.
» » 39,	»	Serondol.
» » 42,	»	Sariman.

KAART VAN HET EILAND BALI.

STRAAT MAKASSAR

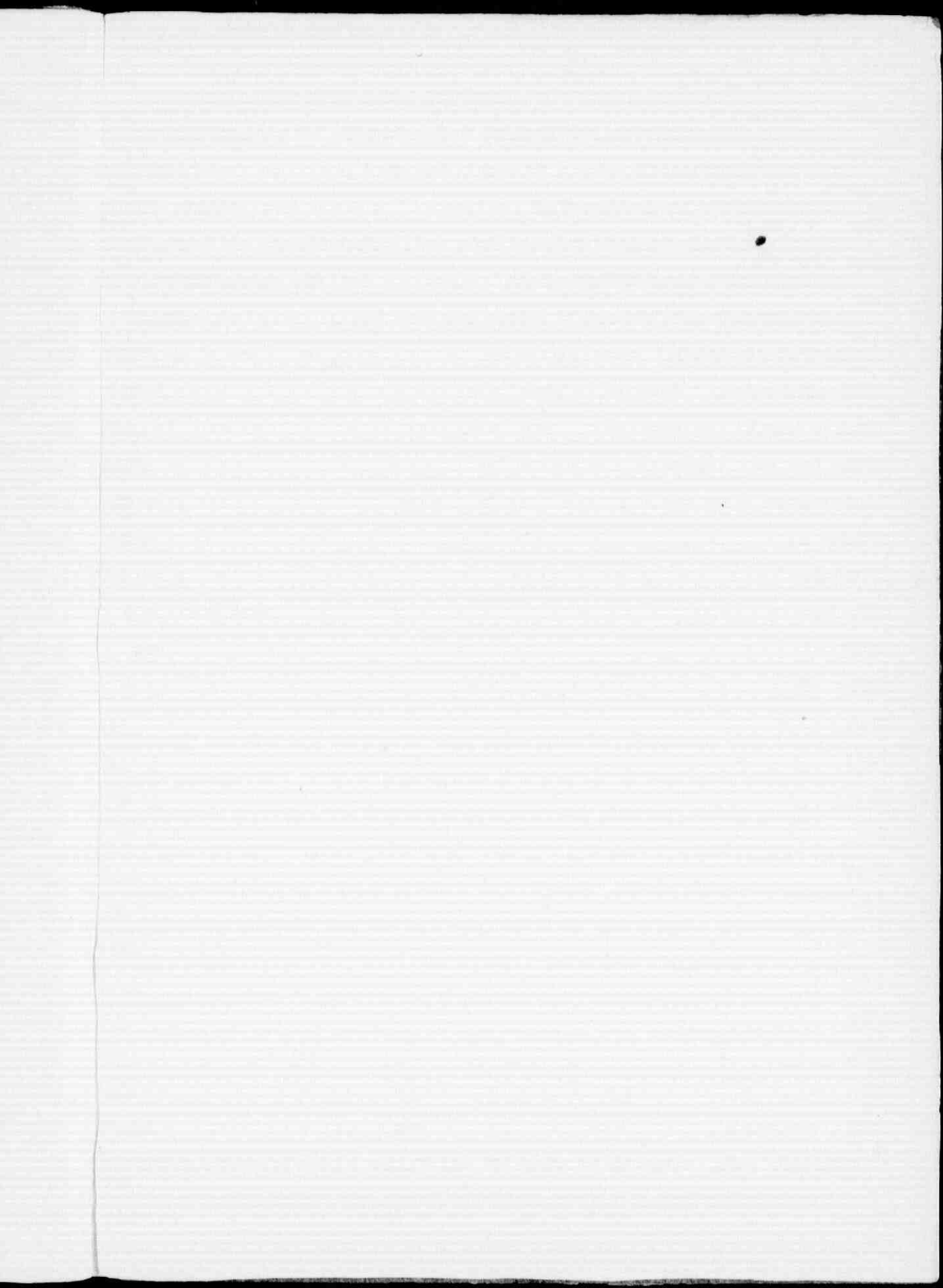
BONNI NAN BAI

KAART VAN
BONI
 en aangrenzende landen.
 (ZUID-WEST CELEBES)

Uitgegeven door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

Bij den uitgever JOH. IKEMA te 's Hage is verschenen :

DE AFSTAMMING VAN DEN MENSCH

EN

DE SEKSUEELE TEELTKEUS.

DOOR

CHARLES DARWIN, M. A., F. R. S. enz.

MET HOUTSNEEFIGUREN.

Uit het Engelsch vertaald en van Aanteekeningen voorzien

DOOR

Dr. H. HARTOGH HEIJS VAN ZOUTEVEEN.

2 deelen royal 8° prijs *f* 13.60 gebonden *f* 14.80.

HET UITDRUKKEN DER GEMOEDSAANDOENINGEN

BIJ DEN MENSCH EN DE DIEREN.

DOOR

CHARLES DARWIN.

MET PHOTOGRAPHISCHE EN ANDERE AFBEELDINGEN.

Uit het Engelsch vertaald en van Aanteekeningen voorzien

DOOR

Dr. H. HARTOGH HEIJS VAN ZOUTEVEEN.

1 deel royal 8°. prijs *f* 7.70 gebonden *f* 8.30.

GESCHIEDENIS

DER

Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen

DOOR

Prof. J. J. MEINSMA,

Direkteur van de Instelling voor onderwijs in de taal- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft.

2 deelen royal 8° formaat prijs *f* 8.25.

Nederlandsch Oost-Indië

DOOR

A. J. A. GERLACH.

Commandeur, Officier en Ridder van verscheidene Orden,
Oud-Kolonel der Artillerie.

Prijs *f* 2.50.